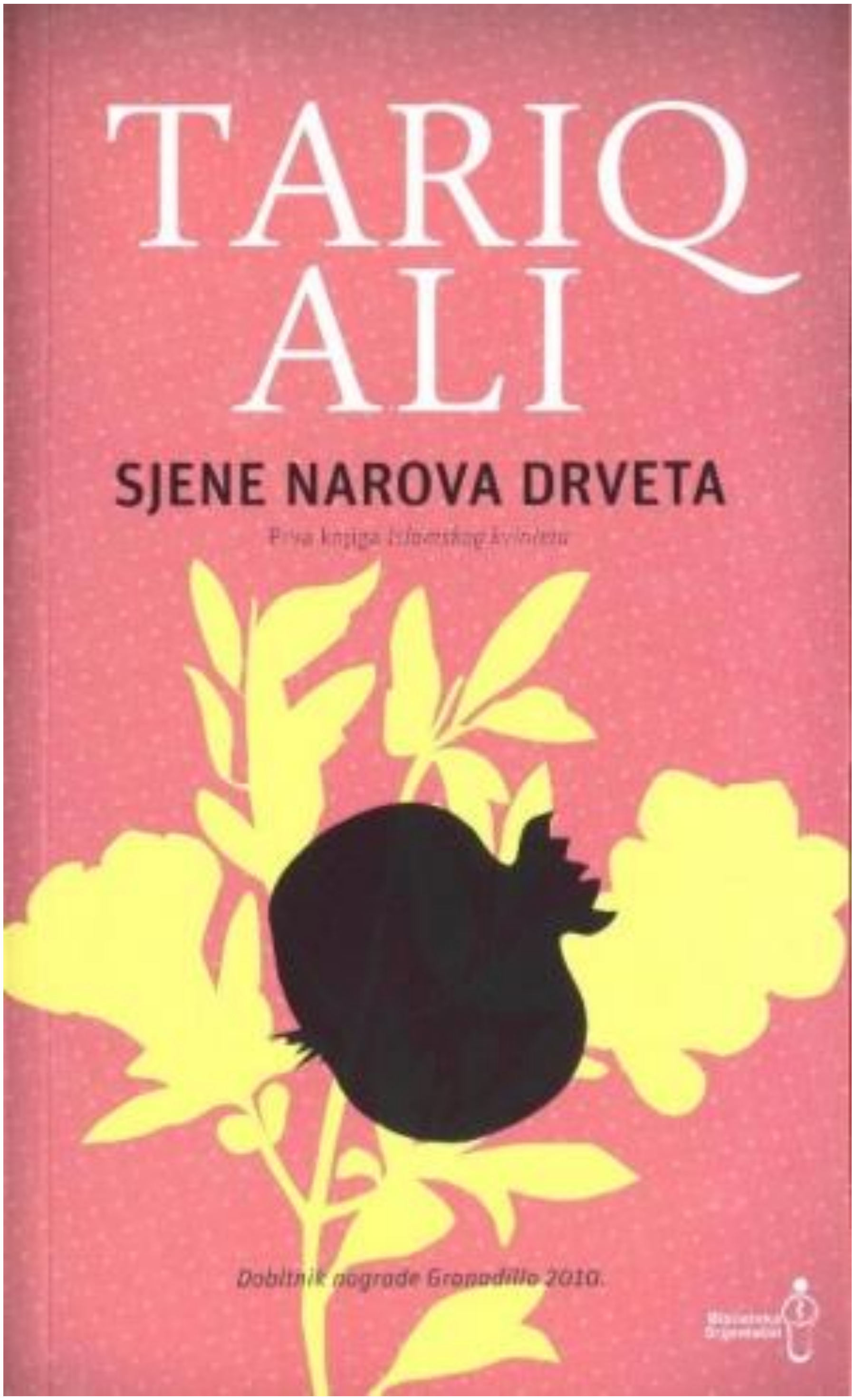

Naslov originala
Tariq Ali
SHADOWS OF THE POMEGRANATE TREE Chatto & Windus Lt.d. 1992.

Tariq Ali
SJENE NAROVA DRVETA
Drugo izdanje

TAMNE I SVIJETLE SJENE POVIJESTI

Književno djelo pisca pakistanskog porijekla Tariqa Alija, stalno nastanjenog u Velikoj Britaniji, bilo je u potpunosti nepoznato našoj javnosti sve do objavljivanja na bosanskom jeziku prijevoda njegova romana Sjene narova drveta.' U romanu je u prvom planu porodica Benu Hudejl u blizini grada Garnate (Granada, Špa-nija), godina je 1499., nastavlja se drama cijelog jednog pokoljenja i vremena, kao i drama svakog pojedinca zatečenog pod neumoljivim kliještima Inkvizicije. Naši čitaoci već su bili u prilici da se susretnu s velikim književnim djelima koja literarnoumjetnički aktualiziraju vremena Rekonkviste, križarskih pohoda i sukoba kršćansko-muslimanskog svijeta. Tu, prije svega, mislimo na romane Tama prekriva zemlju i Vrata raja velikog poljskoga pisca Jerzva Andrzejevvskog2, Afrički lav Amina Maaolufa3 i romaniziranu studiju Križari u oči-

1 Tariq Ali: Sjene narova drveta, IK "Ljiljan", Biblioteka Savremena književnost, Sarajevo, 1997. Prevela: Senada Kreso.
2 Jerzy Andrzejevvski (1909.-1983.), poljski pisac, jedan od najvećih prozaista XX. stoljeća. Najpoznatiji romani: Tama prekriva zemlju, Vrata raja, Ide skačući po gorama. Skoro će i tebi kraj, Zdruzgotina i dr.
3 Amin Maalouf, novinar, publicist, povjesničar, romanopisac rođen u Libanu 1949., a od 1967. stalno nastanjen u Francuskoj. Najpoznatija djela su mu: Afrički

lav. Vrtovi svjetlosti, Prvi vijek poslije beatrise, Križari u očima Arapa, Levantinski derdan i dr.

ma Arapa od istoga autora. Svako od tih djela je svojevrsno novo književnoumjetničko čitanje evropske povijesti. Velika novina koju svojim romanom donosi Tariq Ali jest u tome što je ovdje dogodena povijest prenesena u sasvim lične drame koje su jednako traumatične i u nametnutoj povijesti i izvan iste te povijesti i koje svojim snažno reljefiziranim psihobiografijama donose sliku vremena kojemu su članovi porodice Benu Hudejl neposredni svjedoci i izravni romaneskni protagonisti.

Ko je Tariq Ali?
O osnovnim biografskim podacima autora Sjena narova drveta znamo slijedeće: Tariq Ali rođen je u Laho-reu 1943. godine u dosta bogatoj i poznatoj pakistanskoj muslimanskoj porodici. U to vrijeme bila je to zajednička država Indija, dok se godine 1947. nije formirala samostalna država Pakistan. Od 1963. Tariq Ali živi u Velikoj Britaniji, gdje je na Oxfordu studirao političe nauke, filozofiju i ekonomiju. Već od studentskih dana upamćen je kao vrlo buntovna priroda, vatreni pobornik poštovanja ljudskog dostojanstva i ljudskih prava, katkada i nešto radikalnijim metodama, pa je šezdestih godina, kao voda radikalne grupe "Sixties" ("Šezedesete), sudjelovao U organiziranju masovnih demonstracija protiv rata u Vijetnamu. Tako je u jeku američkibbombardiranja Vijetnama, 1967. godine posjetio ovu zemlju, kako bi, u ime Suda za ratne zločine, koji su osnovali B. Russell i J. P. Sartre, istražio ratne zločine počinjene u ovoj indokineskoj zemlji. Tokom osamdestih

godina sve se više posvećuje književnom radu i televiziji. Danas ga poznajemo kao autora nekoliko knjiga koje se bave poviješću i političkim pitanjima Indijskoga potkontinenta {The Nehrus and the Gandhis, Can Pakistan Survive), a možda je najveći ugled stekao kao nezavisni televizijski autor. Najznačajniji programi u njegovoj produkciji su multukulturalne i dokumentarne serije: Bandung File {Dosje Bandung), Rear Window {Prozor u dvorište), dokumentarci Partiti-on {Podjela), Spinoza i Wittgenstein. Objavio je dva romana: Redemption {Iskupljenje) i Shadows oj the Pomegranate Tree {Sjene narova drveta), te tri drame: Iranian Nights {Iranske noći), Moskow Gold {Moskovsko zlato), Necklaces {Ogrlice). Roman Sjene narova drveta već je preveden na nekoliko svjetskih jezika, a u Spaniji je proglašen najboljom inozemnom knjigom za 1995. godinu.

Slika jedne tragične povijesti

U svome tekstu "Muslimani - mučenici kršćanskog istrebljenja" Rana Kabbani fabulu romana Sjene narova drveta komparira sa tada nastajućom bosanskom tragedijom (1992.).4

4 "Ako se historija ponavlja, čini se da to evropska historija čini više od drugih. Dok obilježavamo petstotu godišnjicu događaja iz 1492. godine, pristižu nam vijesti o zločinima protiv bosanskih muslimana, sablasno nas podsjećajući na zločine koje je prije pet stotina godina počinila Kastilja, u svom žpobjedono-snom'pohodu žetničkog čišćenja'. (...) Za tragediju španskih Jevreja sada znamo; koliko je Evropljana, međutim, svjesno da su i španski muslimani bili žrtve inkvizicije? (...) Oduzeta im je njihova zemlja, njihova imovina. Mnogo djece je bilo oteto i podijeljeno kršćanima, da im služe kao roblje. I, najzad, 1609. godine, Španija je prognala i blizu milion Španaca muslimanskog porijekla,

narod koji se više od stotinu godina bio odrekao svoje vjere i pripadao katoličanstvu, govorio samo i jedino španski jezik, i narod koji nije znao za drugu domovinu do Španije. A ipak, o događajima što su se zbili 1492. i 1609. godine, učeni-ci u evropskim školama rijetko uče. - pothvata od kojeg se krv ledi u žilama - tako gorko i tako dobro znanog španskim musli-
6.
JŠL"Roman Tariqa Alija", piše Rana Kabbani, hvale je vri-jedan pokušaj da se ude u trag (...) tragičnoj povijesti, da se izračuna njena cijena u ljudskim životima i da se muče-nicima najzad ispiše epitaf kakav zavrjeđuju. Poput Amina Maloufa, čiji je roman Afrički lav prva romansirana povijest španskih muslimana, i Tariq Ali nam priču o vremenu nakon pada Granade, kazuje kroz porodičnu sagu ljudi štu su se borili za opstanak nakon što im se sav svijet srušio..." U svome osvrtu na bosansko izdanje Enes Karić ustvrdio je da "u književnosti Evrope XX. vijeka postoji jedan zanimljiv fenomen koji se mirne duše može nazvati moderno memorijalno-retrospektivnom muslimanskom književnošću koja je svoje glavne inspiracije našla u Endelusu, ili Španiji."5 Bilo je, međutim, i onih koji su drukčije čitali i razumijevali ovaj roman. Tako, Robert Invin, proslavljeni proučavalac utjecaja Hiljadu jedne noći u evropskim književnim kontekstima i tradicijama, pita se, s osjetnom ironijom u pristupu Sjenama narova drveta, da li je Ali namjeravao napisati parodiju. Rana Kabbani i drugi oponen-ti Invinovu mišljenju postavljaju pitanje da li bi se Irwin ovako rugao da je u pitanju roman o pokolju i istrebljenju Jevreja, s obzirom da je "sistematski progon muslimana Španije trajao je preko stotinu godina, od 1492. do 1609. godine", piše Rana

Kabbani, stoje "poglavlje evropske povijesti koje je tako sramotno skrivano".
manima. Toliki je svijet skapao od gladi tokom progona; toliko ih se udavilo'u pretrpanim brodovima; toliko skončalo u pogromima. Ne znajući kakva ih užasna sudbina čeka, ovi nesretnici su često za sobom ostavljali sitnu djecu, misleći da im je veći rizik povedu li ih sa sobom. Samo u Valenciji, tako je nađeno četiri hiljade djece, ucviljenih bez roditelja...." (Guardian od 11. juna 1992. godine).
5 Enes Karić: "Muslimanska knjiga mrtvih u Endelusu", Ljiljan od 21. januar 1998.
Nimalo slučajno, ovaj historijsko-porodični roman počinje paljenjem velikih knjižnica u Granadi. Vojnici na svojim leđima pronose hiljade primjeraka Kur'ana; arapske rukopise iz filozofije, medicine, prirodoslovnih nauka, lijepe književnosti i sve se skuplja na jednu veliku lomaču od koje svima onima koji to u taj čas gledaju zaslijepljuju oči i ledi se krv u žilama. Ne traje samo paljenje knjiga, nego i paljenje duša. Paljenje memorije i sjećanja. "Isabella je mački povjerila ključeve golubarnika", primjećuje jedan od kršćanskih vitezova iz Toleda, koji su i sami bili zatečeni količinom nadošle osionosti i bezdušnosti.
U nastavku romana počinje priča o samoj porodici El-Hudejl i reda se takva velika galerija likova da je svaki lik brižno karakterološki isjenčen te u fabulu romana ugrađen onoliko koliko bi najbolje mogao doprinijeti dinamici i književnoestetskoj uvjerljivosti rastuće romaneskne drame. Od naivnodječačkog ponašanja malog Jezida, njegove sestre Hinde, brata Zuhejra, tetke Zehre, dadilje Ame, do porodičnog starješine i domaćina Ibn Omera, sve tamo do pretka kakav je bio Ibn Ferid i sve tamo do najdaljih predaka koje protagonisti romana otkrivaju u vlastitim naravima

otkriva se cijeli lanac mogućih "uzroka" i "posljedica", povijesnih i kulturnocivilizacijskih uvjetovanosti unutarnjeg propadanja muslimanskog svijeta u Španiji i inkvizicijskog brisanja s lica zemlje ne samo čitavog jednog vremena nego i cjelovitijeg sjećanja o njemu.7 Radnju romana posebno dinamiziraju razni nezadovoljnici, oni koji su izgubljeni i koji tu svoju izgubljenost prenose na druge, konvertiti, malodušnici, zatim oni koji u sebi odjednom prepoznaju zatomljenu a besmislenu hrabrost kad dižu ustanak bez ikakva izgleda na uspjeh, koji va-gaju vlastite grijehe i grijehe prošlih generacija, a sve se i dalje zbiva u omamljujućoj zapari hamama, mirisu puti te lijepih i ukusnih raznovrsnih jela, u očajničkim
monolozima koji nikamo ne vode doli u ponor pokrenute svijesti svojih "vlasnika", kao u svoj jedini grob. Zindik se, nakon neuzvraćene ljubavi, odaje pustinjaš-tvu i herezi. Jedan od glavnih protagonista mladi Zu-hejr pobunjuje se protiv strategije čekanja šta će biti i zaludno ustrajava u borbi protiv postojećeg mentaliteta. Ljubav između nemirne Hinde i njezina vjerenika, metafora "narova drveta", pa odsustvo bilo kakvog snalaženja i nade ža one koji o minulim i aktualnim događajima raspravljaju u džamiji, drama svijesti onih koji su prevjerili u katolištvo ili s-u, pak, na putu da pokleknu pred izazovom "biti ili ne biti", sve su to najdirek-tnije ilustracije/fotografije vremena u kojemu se živjelo. Ali, Tariq Ali nema namjeru pričati nam povijest, šta se to i kako se to dogodilo, nego nastoji priču učiniti općom i zajedničkom sudbinom svih onih koji bi mogli biti zatečeni u istovjetnim duhovno-političkim kontekstima. Sjene narova drveta su mnogo više porodični negoli historijski roman. Linearnost pripovjedačkog postupka posve je prividna. Roman nastavlja svoje neko moguće kazivanje kroz sudbinu

Hinde koja se sa svojim zaručnikom uspjela domoći magribske obale, ali nas iznova vraća na početak spaljivanja knjiga i traženja ikolikog traga sjećanja u onome što možda nije dotakla inkvizicijska vatra. "Epilog" na kraju knjige, dat kroz svijest i horizonte osvajača ove muslimanske enklave, navodi nas na takav zaključak. A upravo u tim odnosima likova, situacionim nijansiranjem karaktera i ponašanja, u živim dijalozima i karakterološkim prije-livima Tariq Ali je zadivljujući majstor ostvarivanja dramatske tenzije i njezine pravovremene književnou-mjetničke riječi.
Hadžem Hajdarević
Za Ajšu, Čengiz i Natašu
10Benu Hudejl, 1499.g. AD
Klati Hasana el-Hudejla napustio je Dimašk 237. hi-džretske godine, odnosno 932. godine po kršćanskom kalendaru - stigavši do najisturenije tačke na Zapadu do koje je, te godine, dopro i islam. Skrasili su se blizu Gar-nate i iduće godine započeli gradnju sela koje će nositi njihovo ime. Zidari, koji su sagradili Medinu el-Zaharu blizu Kurtube, završili su za tri godine i njihovu kuću.
Piščeva bilješka
U maurskoj Španiji, baš kao i u današnjem arapskom svijetu, djeca su dobijala svoje ime ali i naslije-divala očevo ili majčino. U ovoj pripovijesti Zuhejr bin Omer je Zuhejr, sin Omerov; Esma bint Dorot je kćer Dorotheje. Čovjekovo javno ime jednostavno ga je označavalo kao sina njegovog oca - Ibn Ferid, Ibn Hal-dun, sin Feridov, sin Haldunov. U ovoj pripovijesti koriste se maurski nazivi za gradove koji sada nose špan-ska imena, medu kojima je i nekoliko mjesta koja su Mauri sagradili. Tumačenja tih imena kao i nekih uobičajenih maurskih pojmova data su na kraju knjige.

PROLOG

Petericu kršćanskih vitezova, sazvanih u odaje Ximenesa de Cisnerosa, taj poziv u ponoć nije baš obradovao. Njihova reakcija nije imala nikakve veze sa činjenicom da je to bila najhladnija zima koju pamte. Oni su bili veterani rekonkviste. Sedam godina prije te noći, trupe pod njihovom komandom trijumfalno su umarširale u Garnatu i, u ime Ferdinanda i Isabelle, osvojile taj grad.

Nijedan od te petorke nije bio iz tog kraja. Najstariji je bio nezakoniti sin jednog monaha iz Toleda, dok su ostali bili Kastiljanci koji su se očajnički željeli vratiti u svoja sela. Svi su bili dobri katolici, ali nisu htjeli da se njihova lojalnost uzima zdravo za gotovo, čak ni kad se radilo o kraljičinu ličnom povjereniku. Znali su oni dobro kako je on isposlovao da bude upućen iz Toleda, gdje je bio nadbiskup, u pokorenu Garnatu i da je bio samo oruđe u Isabellinim rukama. Cisneros je imao moć koja nije bila isključivo duhovna. Ali, vitezovi su znali i kako bi Dvor gledao na to odbijanje da se pokore njegovoj naredbi.

Petericu ljudi koji bijahu umotani u ogrtače, a koji su, ipak, drhtali od hladnoće, uvedoše u Cisnerosovu spavaonicu. Iznenadiše se kad vidješe kako ovaj ispo-snički živi. Ali, samo se zgledaše. Nisu očekivali da je-
15dan crkveni velikodostojnik živi u odajama koje bi više priličile nekom fanatičnom svećeniku. Nisu, doduše, bili navikli ni na prelate koji žive onako kako propovijedaju. Ximenes ih pogleda i nasmiješi se. U glasu, kojim im je izdavao upute šta im je činiti, nije bilo prizvuka naredbe. Vitezovi su bili sasvim zatečeni. Čovjek iz Toleda je glasno došapnuo svojoj družini: "Isabella je mački povjerila ključeve golubarnika."

Cisneros nije obratio pažnju na ovu uvredu. Samo je malo glasnije nastavio.
"Želim da vam svima bude jasno, mene ne zanima lična osveta. Obraćam vam se sa ovlaštenjima i Crkve i Krune."
Ovo nije bilo sasvim tačno, ali vojnici nisu imali običaj propitivati one na vlasti. Kad vidje da su njegove instrukcije u potpunosti shvaćene, nadbiskup ih otpusti. Htio je samo biti siguran da mantija komanduje sablji. Sedam dana potom, prvog dana decembra godine 1499. godine, kršćanski vojnici su pod komandom peterice vitezova upali u stotinu i devedeset pet gradskih biblioteka i palače za koje se znalo da kriju poznatije zbirke. Oduzeto je sve što je bilo ispisano arapskim pismom.
Dan prije toga, učenjaci u službi Crkve nagovorili su Cisnerosa da iz svog edikta isključi tri stotine rukopisa. Složio se, pod uvjetom da ih smjeste u novu biblioteku koju je kanio osnovati u Alcali. To su uglavnom bili arapski medicinski i astronomski priručnici. Predstavljali su najznačajnija dostignuća u tim i bliskim im naukama od nastarijih vremena. Tu je bio najveći dio grade koja je sa poluotoka el-Endelus i sa Sicilije krenula put ostalih dijelova Evrope, da bi tamo utrla put renesansi.
Nekoliko hiljada primjeraka Kur'ana, uz učene komentare i teološka i filozofska razmišljanja o njegovim vrijednostima i zagonetnostima - sve urađeno u izuzetnoj kaligrafiji - uniformirani ljudi su nasumce izdvojili. Rijetki rukopisi od najveće važnosti za cjelokupnu arhitekturu intelektualnog života el-Endelusa, skupljeni su, bez ikakva reda, na gomile i natovareni na leda vojnika. Cijeli taj bogovetni dan vojnici su gomilali stotine hiljada rukopisa. Kolektivna mudrost cijelog poluotoka ležala je na starom trgu svile ispod Bab ul-Ramle.

Bio je to prastari trg kojim su nekoć nagizdani maurski vitezovi jahali da bi se pokazali izabranicama svoga srca; tu se narod okupljao, djeca na ramenima svojih očeva, amidža, daidža i starije braće bodrila svoje omiljene junake; uzvicima oduševljenja dočekivani su tu junaci u viteškim oklopima jednostavno stoga što bijahu sultanovi ljudi. Kad bi se saznalo da je kakav vrli junak dopustio da ga neki od dvorjana pobijedi kako bi ugodio kralju ili, naprosto, stoga što mu je obećana kesa puna dukata, građani Garnate su na tom trgu glasno negodovali. Bio je to svijet dobro znan po svome neovisnom duhu, brzoj misli i nespremnosti da se klanja onima nad sobom. Ovaj grad i ovo mjesto noćas je Cisneros odabrao da na njemu pokaže svoje umijeće u potpaljivanju lomača.
Bogato uvezane i ukrašene knjige bile su dokaz umijeća Arapa ovog poluotoka, stoje uveliko nadmaši-valo standarde kršćanskih samostana. Njihov sadržaj je bio predmet zavisti učenjaka diljem Evrope. O, kako je veličanstvena gomila knjiga ležala pred stanovnicima ovoga grada!
Vojnici, koji su od ranih jutarnjih sati zidali taj zid od knjiga, izbjegavali su poglede Garnaćana. Neki su od njih bili tužni, drugi gnjevni. Oči su im sijevale, lica bila puna bijesa i prkosa. Drugima je, pak, dok su im se tijela lagahno njihala lijevo-desno, na licu bila praznina. Jedan od njih, starac, stalno je ponavljao jedinu
17rečenicu koju je bio kadar izgovoriti pred tim strašnim udesom:
"Davimo se u moru bespomoćnosti."
Neki vojnici, možda upravo zato što ih nikad ne na-učiše da čitaju i pišu, shvatiše u kakvom golemom zločinu sudjeluju. Mučilo ih je to što čine. Seljački sinovi sjetili su se priča koje

su im pripovijedali njihovi stari: pripovijesti o maurskoj okrutnosti sada su se sudarale sa pričama o njihovoj kulturi i učenosti.
Takvih vojnika ne bijaše mnogo, ali i ona šačica je nešto značila. Prolazeći uskim sokacima, oni bi namjerno bacili poneki rukopis pred dobro zabravljene kapije. Pošto drukčije nisu umjeli prosuditi, vjerovahu da su najteži tomovi i najmudriji. Taje pretpostavka bila pogrešna, ali njihov naum bijaše častan i dočekan sa razumijevanjem. Čim bi vojnici zamakli za ugao, kapije su se otvarale a zakrabuljene bi se figure pomaljale, sakupljale knjige i ponovo vraćale u relativnu sigurnost brava i metalnih sipki. Na ovaj je način, zahvaljujući instinktivnoj čestitosti šačice vojnika, nekoliko stotina važnih rukopisa ipak preživjelo. Potom su prebacivane preko velike vode u sigurnost privatnih biblioteka u Fesu, i tako bivale spašene.
Na trgu je počeo padati mrak. Vojska je skupila poveću grupu nevoljkih građana, uglavnom muškaraca. Muslimanski velikaši sa turbanima i imami sa ahmedi-jama izmiješali su se sa kalfama i šegrtima, trgovcima, seljacima, zanatlijama i sitnim preprodavcima, baš kao i sa podvodačima, kurvama i mentalno poremećenima. Svekoliko je čovječanstvo tu imalo svoje predstavnike.
Iza prozora jedne palače, najpouzdaniji čuvari Crkve u Rimu, sa osjećajem zadovoljstva gledali su kako, na njihove oči, rastu gomile knjiga. Ximenes de Cisneros je oduvijek vjerovao da se nevjernik neće moći istrijebiti sve dok se ne zbriše njegova kultura. To je podrazumijevalo sistematsko uništenje svih njihovih knjiga. Jer, usmena će tradicija još nakratno opstati, sve dok Inkvizicija ne iščupa njihove pogane jezike. Ako ne on lično, neko će se već naći da organizuje tu neophodnu lomaču - neko ko je svjestan toga

da je jemstvo budućnosti u nepokolebljivosti i disciplini, a ne u ljubavi i obrazovanju, kako su to neprestano govorili oni imbecilni dominikanci. A šta su to oni uopće postigli? Ximenes je bio ushićen. Bio je odabran da služi kao produžena ruka Svemogućega. I drugi bi zacijelo umjeli izvršiti ovaj zadatak, ali niko tako metodično kao on. Podsmijeh mu je iskrivio usne. A šta se moglo i očekivati od svećenstva čiji su se opati sve do prije nekoliko stotina godina zvali Muhammed, Omer, Osman i slično? Ximenes je bio ponosan na svoju čistotu. Podsmijeh koji je trpio u djetinjstvu nije imao osnova. On nije imao jevrejskih predaka. Nijedna kap kužne krvi nije tekla njegovim venama.

Jedan vojnik je postavljen da stražari pred biskupovim prozorom. Ximenes ga je pogledao i klimnuo glavom; signal je potom upućen dalje, ljudima sa bakljom u ruci. I vatra bijaše potpaljena. Pola sekunde je vladao tajac. Onda je dugi jauk zaparao kroz decembarsku noć, a potom se začuše uzvici: "Nema drugog Boga osim Al-laha i on je Allah, a Muhammed je Njegov Poslanik."

Nedaleko od Cisnerosa, jedna je grupa zapjevala, ali on nije mogao razaznati ni riječi. Ionako ih ne bi razumio, pošto je jezik stihova bio arapski. Vatra se dizala u nebo. A i samo nebo bilo je nalik na zapaljeni bezdan, iskre su u cijelom spektru lebdjele na horizontu od ilu-mirane kaligrafije koju su gutali plamenovi. Kao da su i same zvijezde gorko plakale.

Polahko, potpuno ošamućen, svijet se počeo razilaziti, sve dok jedan prosjak ne skide sve sa sebe i ne pope se na lomaču. "Kakve svrhe ima živjeti bez naših učenih knjiga?" - začuo se vapaj iz njegovih sprženih pluća: "Platit će nam za ovo. Platit će za ovo što nam danas učiniše."

Onda se onesvijesti. Plamen ga proguta. Ljudi su plakali, šutke i puni mržnje. Suzama se ta lomača nije mogla ugasiti. Svijet se potom raziđe.
Na trgu nastade tajac. Tu i tamo, vatre su još dogorijevale. Ximenes je koračao po pepelu, lica iskrivljena u osmijeh, i planirao slijedeće poteze. Razmišljao je glasno.
"Kakvu god oni osvetu kovali u dubini svoje boli, nema im pomoći. Mi smo pobijedili. Noćas smo doista pobijedili."
Bolje no iko na poluotoku, bolje čak i od opake Isa-belle, Ximenes je znao kakvu moć kriju u sebi ideje. Zavitla u pepeo snop spaljenih papirusa. Ali, nad ugar-cima jedne tragedije već se nadvijala sjenka one druge.

I. GLAVA

"Nastavi li ovo," govorila je Ama svojim bezubim glasom, "od nas neće ostati ništa do lijepih uspomena."
Pošto mu misao i koncentracija bijahu presječene, Jezid se namršti i podiže pogled sa tkanine na kojoj su bile šahovske figure. Sjedio je na drugom kraju avlije, zaokupljen očajničkim pokušajima da ovlada šahovskim marifetlucima. Njegove sestre, Hinda i Kulsum, dobro su igrale šah. Sad su bile u Garnati sa ostatkom obitelji. Jezid ih je htio, kad se vrate, dočekati sa jednim neuobičajenim otvaranjem. Pokušao je Amu zainteresirati za tu igru, ali starica se nasmijala i na samu pomisao, i odbila. Zar šah nije bio hiljadu puta zanimljiviji od onog tespiha što ga je neprestano okretala medu prstima? I kako joj to nikako nije uspijevao utuviti u glavu?
Nevoljno poče sklanjati figure. Kako su samo neobične, mislio je dok ih je brižljivo slagao u njihovu kućicu. Njegov otac je naručio da se za njega specijalno izrade. Stolar Juan je dobio uputu da ih izrezbari tako da budu gotove na njegov

deseti rođendan, prošlog mjeseca, godine hidžretske 905., koja je bila 1500., po kršćanskome kalendaru.
Juanova obitelj je stoljećima služila klanu Benu Hudejl. Godine 932. glava klana Hudejlovih, Hamza bin Hudejl, izbjegao je iz Dimaška i svoju obitelj i sljedbenike doveo ovdje, na najistureniju tačku do koje je islam dopro na Zapadu. Skrasio se u podnožju jednog brda, nekih tridesetak kilometara od Garnate. Tu je sagradio selo koje će postati poznato kao el-Hudejl. Selo je bilo na uzvisini i izdaleka se moglo vidjeti. Oko njega su tekli planinski potoci koji bi u proljeće od otopljena snijega narasli u bujice. Na ivicama sela, Ham-zina su djeca obrađivala zemlju i uzgajala voćnjake. Hamza je već pedeset godina bio mrtav kad njegovi nasljednici sagradiše pravu palaču. Oko nje je bila obrađena zemlja, vinogradi, bademi, naranče, narovi i dudovi, nalik na djecu okupljenu oko majke.
Gotovo svaki komad namještaja, osim, naravno, plijena koji je Ibn Ferid nakupio ratujući, brižljivo su načinili Juanovi preci. Stolar, kao i svi drugi u selu, bio je svjestan Jezidova statusa u obitelji. Dječak je bio mjezi-mče. Stoga je on odlučio da mu načini komplet šahovskih figura koje će ih sve nadživjeti. Naravno, ako Ju-anu pode za rukom da nadmaši svoje najveće ambicije. Maurima su bile dodijeljene bijele figure. Kraljica im je bila plemenita ljepotica u ogrtaču, njen suprug ri-dobradi monarh plavih očiju, tijela pokrivenog lepršavom arapskom haljom optočenom draguljima. Topovi su bili replike kule koja je dominirala nad ulazom u dvorac Benu Hudejla. Lovci su predstavljali Jezidovog čukundjeda, ratnika Ibn Ferida, čije su slavne ljubavne i ratničke pustolovine bile središnja tema naslijeđa ove obitelji. Bijeli popovi su načinjeni prema seoskom imamu, sa turbanom na glavi. Pješaci su nevjerovatno nalikovali na Jezida.

Kršćani nisu bili tek crne figure: bili su načinjeni kao čudovišta. Oči crne kraljice su sjale od zla, u okrutnom kontrastu sa minijaturnom madonom koja joj je visila o vratu. Usne su joj bile boje krvi. Na ruci, prsten u obliku lubanje. Kralj je bio izrezbaren sa pomičnom krunom, koja se lahko skidala, i kao da ova simbolika nije bila dovoljna, stolar-ikonoklast je monarhu dodao maleni par rogova. Ova jedinstvena vizija Ferdinanda i Isabellle bila je okružena jednako groteskním figurama. Konji su imali krvave šape. Dva popa su bila u obliku sotone, sa sabljama u ruci; pozadi su im se vi-f djeli repovi u obliku biča. Juan nikad u životu nije vidio Ximenesa od Cisnerosa, inače bi svako pomislio da su mu užarene nadbiskupove oči i kukasti nos poslužili kao model za tu karikaturu. Pješaci su svi bili izrađeni kao svećenici, sa kapuljačom, gladnim očima i trbusima; spodobe Inkvizicije u potrazi za plijenom.
Svi koji su vidjeli šah kad je bio završen, složili su se daje Juanov rad pravo remek-djelo. Jezidov otac, Omer, bio je zabrinut. Znao je da bi, ako bi ikad kakav inkvizicijski zbir vidio taj šahovski komplet, stolar bio nasmrt mučen. Ali Juan je bio neumoljiv: dječak mora dobiti taj dar. I stolarov je otac bio osuđen na otpadništvo prije nekih šest godina, kad je otišao u posjetu rodbini u Tulej-tuli. Kasnije će skončati u tamnici od dubokih rana, koje su mu monasi zadali kažnjavajući ga za njegov ponos. Na kraju su mu iščupali i sve prste. Stari je stolar izgubio volju da živi. Mladi Juan je odlučio da im se osveti. Šahovske figure trebalo je da budu tek početak.
Jezidovo ime je bilo ugravirano na dnu svake figure, a on se za njih vezao kao da su bile živa bića. Najdraža mu je, međutim, bila Isabellla, crna kraljica. Plašila ga i opčinjavala istovremeno. Vremenom, počeo joj se ispovijedati,

povjeravati sve svoje brige, ali samo kad je bio siguran da su sami. Kad složi šahovske figure u kutiju, Jezid ponovo pogleda staricu i uzdahnu.
Sto li Ama ovih dana toliko priča sama sa sobom? Je li moguće daje poludjela? Hinda veli da jeste, ali on nije bio sasvim siguran u to. Jezidove su sestre često u bijesu znale svašta kazati, ali, daje Ama stvarno poludjela, otac bi joj našao mjesto u maristanu u Garnati, sa starom tetkom Zehrom. Hinda je bila ljuta na Amu jer je stalno govorila kako je vrijeme da joj roditelji nadu mladoženju.
Jezid je krenuo preko dvorišta i sjeo Ami u krilo. Staričino lice, koje je već bilo samo mreža bora, još se više naboralo kad mu se nasmiješila. Svečano je odložila te-spih i pomilovala dječaka po obrazu, nježno ga ljubeći. "AUah te blagoslovio. Bi li štogod pojeo?" "Ne bih, Ama. S kim si ono maločas pričala?" "Ko danas sluša staro čeljade, Ibn Omer? Nisam ti ja duga vijeka."
Ama nikad nije Jezida zvala po imenu. Nikad. Jer, zar se nije onaj halifa, što porazi i pobi unuke Poslanikove kod Kerbele, zvao Jezid? To je onaj Jezid koji je naredio svojoj vojsci da konje drži u džamiji u Medini, u kojoj je sam Poslanik nekoć učio svoje molitve. Jezid koji se sa prezirom odnosio prema Poslanikovim sljedbenicima. Izgovoriti njegovo ime bilo je isto kao i uprljati sjećanje na Poslanikovu obitelj. Ona nije sve to mogla kazati dječaku, ali za nju je to bio dovoljan razlog da mu se obraća sa Ibn Omer - sin svoga oca. Jednom ju je Jezid propitivao o tome pred cijelom obitelji. Ama je samo Ijutito pogledala njihovu majku, Zu-bejdu, kao daje htjela kazati: ona je za sve kriva, sve, što ne pitaš nju; na što su se svi nasmijali, a Ama bijesna izašla iz odaje.
"Slušao sam te, čuo sam te kako pričaš. Mogu ti reći šta si govorila. Da ti ponovim tvoje riječi?"

"O, sinko moj", uzdahnu Ama. "Razgovarala sam sa sjenkama narova drveća. Oni će barem ostati kad mi svi odemo."
"Kud da odemo, Ama?" "Pa na nebo, dijete moje."
"I svi ćemo otići na nebo?"
"AUah ti pomogao. Ti ćeš otići na sedmo nebo, mladi moj mjesece. Za druge baš nisam sigurna. A, što se tvoje sestre tiče, Hinda bint Omer, ako je uskoro ne udaju, ona neće stići ni do prvog. Ne, ona neće. Strah me je da to dijete neko zlo ne zadesi. Bojim se daje šej-tani ne obuzmu i da ne osramoti svoga oca, neka ga Bog dragi sačuva."
Jezid se nasmija na misao da Hinda neće dospjeti ni do prvog neba, a smijeh mu bijaše tako zarazan da ga i Ama prihvati, otkrivajući svih svojih preostalih osam zuba.
Od sve svoje braće i sestara, Jezid je najviše volio Hindu. Ostali su ga i sad držali za malog, stalno su se čudili da on uopće može sam nešto smisliti i kazati, uzimali ga u naručje i ljubili kao da je kakvo mače ili kuče. Znao je da ga najviše vole, ali bio je ljut što mu nikad ne odgovaraju na pitanja. Zato ih je sve prezirao.
Sve, dakako, osim Hinde, koja je bila šest godina starija od njega, ali se prema njemu odnosila kao da joj je ravan. Stalno su se svađali i tukli, ali su jedno drugo opet slijepo voljeli. Ljubav prema sestri je u njemu bila tako duboka da nijedno od Aminih mističnih pred-skazanja njega nije ni najmanje brinulo, niti je utjecalo na njegovu ljubav prema Hindi. ,
Hinda je bila ta koja mu je objasnila razlog posjete amidže Miguela, koja je, prošle sedmice, njihove roditelje toliko uznemirila. I on je bio nesretan kad je čuo da je Miguel htio da oni svi presele u Kurtubu, gdje je on bio biskup, kako bi ih on lično preveo na katoličanstvo. Miguel je bio taj koji ih

je, prije tri godine, sve, čak i Hindu, odvukao u Garnatu.
Jezid se opet obrati starici.
"Zašto naš stari amidža Miguel ne govori sa nama arapski?"
Ama je bila zatečena pitanjem. Stare se navike nikad ne gube i stoga ona, sasvim nesvjesno, pijunu na sami spomen Miguelova imena i poče nekako očajnički prebirati po svom tespihu, neprestano mrmljajući svoje: "Nema drugog Boga osim Allaha, i on je Allah, a Muhammed je Njegov Poslanik..." "Odgovori mi, Ama! Odgovori!" Ama pogleda dječakovo zajapureno lice. Bademaste oči su mu sjale od bijesa. Podsjeti je na svoga čukun-djeda. Taje uspomena omekša i ona mu odgovori.
"Tvoj stari amidža Miguel govori, piše i čita arapski, ali... ali..." Amin se glas gušio od gnjeva. "On nam je okrenuo leđa. Svemu. Jesi li ovaj put primijetio da smrdi, baš kao i oni?"
Jezid se opet stade smijati. Znao je da stari amidža Miguel nije bio omiljen član obitelji, ali niko dosad o njemu nije govorio sa manje poštovanja. Ama je bila sasvim u pravu. Čak se i njegov otac smijao kad je Um-mi Zubejda opisivala neugodni zadah biskupov kao nešto što podsjeća na kamilu kad se prejede hurmi. "Je li on uvijek tako smrdio?"
"Naravno da nije!" Amu pitanje naljuti. "U stara vremena, prije no što je prodao dušu šejtanu i počeo se zaklinjati pred slikama ljudi oblivenih krvlju i zakovanih na drvene križeve, on je bio najčistiji čovjek na svijetu. Ljeti se pet puta kupao. Pet se puta dnevno presvlačio. Dobro se sjećam tih dana. Sad smrdi na konju-šarnicu. A znaš li zašto?"
Jezid priznade da nema pojma. "Da ga niko ne bi mogao optužiti daje ispod svoje mantije musliman. Smrdljivi katolici! Kršćani u Svetoj zemlji bijahu čisti, ali ovi se katolički svećenici boje vode. Oni misle da će, ako se

okupaju, izdati sveca kojeg oni zovu sinom Božijim. Sad ustani i hodi sa mnom. Vrijeme je da jedeš. Sunce samo što nije zašlo, ne možemo više čekati da se oni vrate iz Garnate. Sad se nećeg sjetih. Jesi li danas pojeo svoj med?"
Jezid nestrpljivo klimnu glavom. Otkad se rodio, baš kao i njegovu bratu i sestrama mu, prije njega, Ama mu je niz grlo svako jutro protjerivala punu kašiku žestokog, pročišćujućeg meda.
"Kako smijemo jesti prije nego što klanjaš akšam?"
ona se namršti tek da mu pokaže kako je čula šta joj je kazao. Čuj ti samo njega, ona da zaboravi namaz! s Bože sačuvaj i sakloni! Jezid se smijao, jer se i ona smješkala, polahko se pridižući i idući u hamam, da uzme abdest.
Jezid ostade da sjedi pod narovim drvetom. Volio je ovo doba dana, kad su se ptice počinjale bučno pripremati za počinak. Kukavice su se posljednji put oglašavale. U niši na kuli, što se uzdizala nad avlijom i nad svijetom što se prostirao s onu stranu avlije, čule su se golubice.
Iznenada se svjetlo sasvim promijeni i zavlada potpuna tišina. Tamnoplavo nebo postade purpurnocrve-no, bacajući čarobno svjetlo na snježne planinske vrhove. U avliji goleme kuće, Jezid je naprezao oči da vidi prvu zvijezdu, ali nijedna se još nije bila pojavila. Da li da odjuri u kulu i pogleda kroz dvogled? A šta ako se prva zvijezda pojavi dok on još bude trčao uz stepenice? Umjesto toga, Jezid zatvori oči. Osjećao se kao da mu je sva čula obasuo omamljujući miris jasmina, poput hašiša, i uspavao ga, a, zapravo, on je brojao do pet stotina. To je bio način kojim je ubijao vrijeme čekajući da se pojavi Sjevernjača.
Mujezinov ezan prekinu dječaka. Ama se pojavi, šepajući, sa svojom hasurom, okrenu se tamo odakle sunce izlazi i poče

klanjati. Baš kad se ispružila u smjeru Ćabe u Mekki, Jezid ugleda el-Hutaj'a, kuhara, koji mu je, kao mahnit, mahao sa kaldrmisane staze na ivici avlije, pokazujući u pravcu kuhinje. Dječak mu otrča u susret.

"Staje, Patuljak?"

Kuhar stavi prst na usne i naredi mu da bude tih. Dijete ga posluša. Na tren, i kuhar-patuljak i dijete stadoše kao ukopani. Onda kuhar prozbori: "Slušaj. Samo slušaj. Tamo. Čuješ li?"

Jezidove oči zasjaše. A tamo, u daljini, čuo se nepogrešivi topot konjskih kopita i škripa kočija. Kad buka postade jača, dječak istrča iz kuće. Nebo je sad bilo zasuto zvijezdama i Jezid ugleda pratnju i sluge kako pale baklje u znak dobrodošlice obitelji. Jedan je glas odzvanjao izdaleka.

"Omer bin Abdullah se vratio. Evo nam Omera bin Abdullaha..."

Upali se još baklji i Jezid osjeti još veće uzbuđenje. Onda ugleda trojicu muškaraca na konjima i stade vikati:

"Aba! Aba! Zuhejr! Hinda! Hinda! Požurite, gladan sam."

Svi su bili tu. Jezid je morao priznati grješku. Jedan od trojice muškaraca na konju je bila njegova sestra Hinda. Zuhejr je bio u kočijama sa majkom i Kulsum, umotan u ćebe.

Omer bin Abdullah podiže dječaka i zagrli ga. "Je li moj princ bio dobar?" Jezid klimnu glavom, dok mu je mati lice obasipala poljupcima. Prije no što su joj se i ostali pridružili u toj igri, Hinda ga zgrabi za ruku i njih dvoje otrčaše u kuću. "Zašto si ti jahala Zuhejrova konja?" Hindino lice se uozbilji i ona načas zastade, pitajući se da li da mu kaže istinu. Odluči da ne kaže, ne želeći ga uznemiravati. Ona je, bolje no iko drugi u obitelji, znala svijet fantazija u koji se njen mladi brat znao često skriti.

"Hinda! Šta je sa Zuhejrom?"

"Dobio je groznicu."
"Nadam se da nije kuga."
Hinda se glasno nasmija.
"Opet si previše slušao Amine priče? Ludo jedna! Kad priča o kugi, ona misli na kršćanstvo. A to nije uzrok Zuhejrove groznice. Nije ništa ozbiljno. Mati kaže da će za nekoliko dana ozdraviti. Osjetljiv je na promjene godišnjih doba. Ovo je jesenja groznica. Dođi da se okupaš s nama. Danas smo nas dvoje prvi na redu."
Jezid je razočarano pogleda.
"Već sam se okupao. I, da znaš, Ama kaže kako sam već prestar da bih se kupao sa ženama. Ona veli..."
"Mislim da je Ama prestara. Kakve samo budaMti-ne priča!"
"Istina je da priča budalaštine, ali i zna mnogo više od tebe, Hinda." Jezid zastade da vidi je li ova uvreda kod njegove sestre ostavila kakvog traga, ali činilo se da to nju nije nimalo pogodilo. Onda, kad mu ona pruži ruku i krenu hitro u kuću, ugleda osmijeh na njezinu licu. On ne obrati pažnju na njenu ispruženu ruku, već prođe pored nje. Ipak, ude s njom u odaju za kupanje.
"Neću se kupati, ali doći ću da malo popričam sa svima vama."
Odaja bijaše puna sluškinja koje su Jezidovoj majci i Kulsum pomagale da se razodjenu. Jezid se pitao što li njegova mati djeluje pomalo zabrinuto. Možda ju je putovanje iscrpilo. Možda je to zbog Zuhejrove groznice. Prestao je razmišljati kad se Hinda poče svlačiti. Njena lična dvorkinja brzo skupi odjeću koju je ona razbacala oko sebe. Tri su žene potom nasapunjane i istrljane najmekšim spužvama na svijetu, onda ih polise ibricima punim čiste vode. Potom uđoše u golemu kadu, veličine malog jezera. Zahvaljujući potoku koji je prolazio kroz kuću, u hamamu je stalno tekla svježa voda.

29"Jeste li kazali Jezidu?" - upita ih mati.
Hinda odmahnu glavom.
"A šta to?"
Kulsum uhvati hihot.
"Stari amidža Miguel hoće da se Hinda uda za Ju-ana!"
Jezid se nasmija: "Ali, on je debeo u ružan!"
Hinda vrisnu od sreće. "Vidiš, mati! Čak se i Jezid slaže. Juan umjesto mozga ima tikvu. Majko, kako neko može biti toliko glup! Amidža Miguel možda jeste ljigav, ali nije budala. Kako je on mogao stvoriti tog mješanca krmeta i ovce?"
"U tim stvarima, dijete, nema pravila."
"Nisam baš sigurna," umiješa se Kulsum. "Možda mu je to Božija kazna stoje prešao na kršćanstvo!"
Hinda podvrisnu i gurnu sestrinu glavu pod vodu. Kulsum izroni, bez ljutnje. Samo koji mjesec ranije ona se zaručila i bilo je dogovoreno da se svadba i ceremonija odlaska iz roditeljskog doma obave u prvom mjesecu iduće godine. Ona je mogla čekati. Njen izabranik, Ibn Haris, bio je neko koga je poznavala od djetinjstva. Bio je sin majčine rodice. Volio ju je od svoje šesnaeste godine. Kamo sreće da su oni živjeli u Garnati umjesto u Išbiliji, ali tu se ništa nije dalo učiniti. Kad se vjenčaju, pokušat će ga uvjeriti da se presele bliže njenoj kući.
"Smrdi li i Juan kao amidža Miguel?" Jezidovo pitanje ostade bez odgovora. Njegova mati udari dlanirha i sluškinje, koje su stajale pred vratima, uđoše sa peškirima i mirišljavim uljima. Dok je Jezid zamišljen gledao, tri žene obrisaše i izmasiraše uljima. Napolju se čuo Omer kako nestrpljivo gunđa, pa tri žene brzo izadoše u odaju gdje su ih čekale njihove haljine. Jezid krenu za njima, ali ga mati smjesta otpremi u kuhinju da prenese Patuljku šta će im, tačno za pola

sata, poslužiti za večeru. Kad Jezid krenu, Hinda mu prišapnu na uho: "Juan smrdi gore i od onog duturuma Miguela!"
"Eto, vidiš, nije tačno da Ama uvijek griješi!" - pobjednički viknu dječak, izlazeći iz sobe.
U kuhinji, Patuljak je spremao pravu gozbu. Toliko je bilo raznovrsnih mirisa da čak ni Jezid, koji je bio veliki prijatelj kuharov, nije mogao pogoditi šta je sve žgoljavi genije pripremio za večeru u znak slavlja što se obitelj sigurno vratila iz Garnate. Kuhinja je bila puna sluga i stražara, od kojih su se neki vratili sa Omerom iz velikog grada. Tako su uzbuđeno razgovarali da niko osim Patuljka, koji je bio gotovo Jezidove visine, nije primijetio kad je dječak ušao. On jurnu prema djetetu.
"Pogodi šta sam spremio?"
"Ne znam, ali što su svi tako uzrujani?"
"Znači, ne možeš pogoditi?"
"Šta? Smjesta da si mi kazao, Patuljak, bez vrda-nja!"
Nesvjesno, Jezid podviknu pa ga ostali primijetiše. Kuhinjom zavlada muk i samo se čulo krčkanje ćufteta u golemoj tavi. Patuljak tužno pogleda dječaka.
"Tvoj brat, Zuhejr bin Omer..."
"On ima blagu groznicu. Da nije štogod drugo? Zašto mi Hinda nije rekla? Staje, Patuljak? Moraš mi kazati."
"Mladi gospodaru, ja ne znam sve okolnosti, ali tvoj brat nema samo blagu groznicu. U gradu je izboden nožem nakon žestoke svađe sa nekim kršćaninom. Dobro je, samo je lakše ranjen, ali trebat će nekoliko nedjelja da mu rana zacijeli."

Zaboravivši na svoj zadatak, Jezid odjuri kroz avli-ju i baš kad je htio ući u bratovu sobu, dočepa ga otac i podiže sa zemlje.
"Zuhejr spava. Ujutro ćeš se s njim ispričati do mile volje.
31
"Ko gaje ranio, aba? Ko? Koje to bio?" Jezid je bio van sebe. Bio je vrlo blizak sa Zuhej-rom, sad je osjećao grižnju savjesti što je zapostavio starijeg brata i sve vrijeme provodio sa Hindom i ženama. Otac gaje pokušao utješiti.
"Bio je to beznačajan incident. Gotovo nesretan slučaj. Neka me je budala uvrijedila na ulazu u kuću tvog amidže..."
"Kako?"
"Ništa ozbiljno. Rekao mi je kako će nas uskoro natjerati da jedemo krmetinu. Ja tu spodobu nisam ni pogledao, ali Zuhejr gaje, plah kakav je, ošamario, na što je ovaj potegao nož koji je krio pod mantijom i zabio ga tvom bratu ispod ramena..." "I? Jesi li kaznio nitkova?"
"Ne, sinko moj. Unijeli smo tvog brata u kuću i zbrinuli ga."
"Gdje su bile sluge?"
"S nama, ali ja sam im strogo zabranio da uzvraćaju na napad."
"Zašto, oče? Zašto? Možda je Ama ipak u pravu. Ništa od nas neće ostati do lijepe uspomene." "Allahu dragi! Baš ti je tako kazala?" Jezid klimnu, uplakan. Omer osjeti suze na sinovom obrazu, i privi ga uz sebe. "Jezide bin Omere! Za nas više nema lahkih odluka. Mi živimo najgore dane otkad znamo za sebe. Ovakve nevolje nismo imali još od vremena kad su Tarik i Musa zauzeli našu zemlju. A sam znaš kako je to davno bilo."
Jezid potvrdi. "U našem prvom stoljeću, a njihovom osmom."

"Baš tako, dijete moje. Kasno je. Hajdemo oprati ruke i da jedemo. Tvoja mati nas čeka."

Ama, koja je krišom, iz ugla avlije ispred kuhinje, slušala cijeli razgovor, blagosiljala je, šaptom, oca i si-

na, dok su ulazili u kuću. Onda se spusti na sedždu i poče klanjati, pri čemu ispusti čudan krik iz dna duše.

"Allahu! Sačuvaj nas od ovih pobjesnjelih pasa i svinjojedaca. Sakloni nas od ovih dušmana istine, koji su toliko zaslijepljeni svojom vjerom da vlastitoga Boga zakucavaju čivijama za komad drveta, a onda ga zovu ; ocem, majkom i sinom, daveći tako svoje vjernike u moru laži. Silom nas potčinjavaju i pritišću. Deset hiljada puta ti ime spominjem, Allahu, jer znam da ćeš nas osloboditi vlasti ovih kerova koji u tolike čaršije svakodnevno upadaju kako bi nas istjerali sa praga našega..."

Koliko dugo bi tako nastavila, niko ne zna, ali je prekide jedna mlada sluškinja.

"Ohladi ti se večera, Ama."

Starica polahko ustade i, blago pogurena, krenu za sluškinjom u kuću.

Amin status medu slugama je bio neodređen. Kao gospodarova dojkinja, koja je sa obitelji živjela od rođenja, bila je neprikosnoveni autoritet medu njima, ali time nisu bila razriješena sva protokolarna pitanja. Osim časnoga Patuljka, koji se hvalio daje najbolji kuhar u el-Endelusu i koji je tačno znao dokle pred Amom može ići u raspravi o obitelji, ostali su u njenoj blizini izbjegavali te teme. Nije to bilo stoga što bi Ama bila obiteljski zbir. Katkad bi i ona pustila jezik i ostale sluge iznenadila svojom otvorenošću, ali bez obzira na te ispade, ostaloj je posluzi bilo neugodno jer

su znali kolika je njena bliskost sa gospodarom i njegovim sinovima.
Ako ćemo pravo, Ama je bila krajnje kritična prema Jezidovoj majci i načinu na koji je ona odgajala djecu. Kad bi samo mogla pustiti mislima na volju, završilo bi tako što bi molila Boga da gospodar uzme drugu ženu. Smatrala je daje gospodarica preblaga sa kćerima, previše velikodušna prema seljacima koji su radili na imanju,
33preveć popustljiva prema posluzi i njihovim mahanama, a nemarna prema dužnostima što ih je nalagala vjera.
Jednom je otišla tako daleko daje umjerenu verziju svojih misli izrekla pred Omerom bin Abdullahom, naglašavajući da su upravo te slabosti, i baš tako poredane, gurnule islam u tjesnac u kojem se našao u el-En-delusu. Omer se nasmijao i sve to ponovio svojoj ženi. I Zubejdu je zabavljala pomisao da ona oličava sve slabosti islama u el-Endelusu.
Smijeh što je večeras odzvanjao iz trpezarije nije imao nikakve veze sa Amora i njenim pretjerivanjima. Sale su bile pouzdan znak daje svima prijao Patuljkov večerašnji jelovnik. Običnim danima je obitelj jela umjereno. Tad nije bilo više od četiri jela i činije pune slatkiša, nakon čega bi bilo posluženo svježe voće. Večeras im je poslužena bogato začinjena pečena janjetina; zec kuhan u prevrelom soku od grožđa sa crvenim paprikama i cijelim česnima bijelog luka; ćufteta punjena smeđim tartufima, koje su se doslovno topile u ustima; malo tvrda ćufteta pržena u ulju od korijandra i poslužena sa trokutima od tjestenine začinjene čilijem i spremljene u istom ulju; golema posuda puna mesa na kostima u sosu boje šafrana; činija pržene riže; male-hne klepe i tri razne salate, od šparoga, pa od tanko sje-čena luka, paradajza i krastavca, posute travama i sokom od

svježeg limuna, i, najzad, sitni grašak u jogurtu sa malo mljevene paprike.
Smijeh je izazvao Jezid kad je pokušavajući da iz kosti isiše srž, to uradio tako da je završila u očevoj bradi. Hinda je zapljeskala dlanovima i dvije su sluškinje ušle u trpezariju. Mati ih je zamolila da očiste sto i ogromne količine nepojedene hrane odnesu, pa da se i same ugoste.
"I još nešto. Kažite Patuljku da nećemo večeras kušati njegove slatkiše i kolače od sira. Nek'nam spremi

samo šećerne trske. Nek'ih potopi u ružinu vodicu? Požurite! Vrijeme je za počinak."
Za malog Jezida je već bilo prekasno, zaspao je na podu, naslonjen na jastuk. Ama, koja je to i očekivala, ude u sobu, stavi prst na usne da im stavi do znanja kako ima da budu tihi, jer Jezid spava. Nažalost, bila je prestara da ga podigne i uzme u naručje. Ta je misao rastuži. Omer instinktivno shvati staje prošlo kroz glavu njegove dojkinje. Sjeti se svoga djetinjstva, kad mu skoro nije dala da stane nogom na zemlju, pa se njegova mati brinula da nikad neće prohodati. Omer ustade, nježno podiže svoga sina i odnese ga, dok ga je Ama u stopu pratila, sa pobjedničkim osmijehom na usnama. Ona presvuče dječaka i stavi ga u postelju, provjerivši jesu li jorgani na svome mjestu.
Omer je bio zamišljen kad se vratio svojoj ženi i kćerima da s njima uživa u slatkom od šećerne trske. Začudi ga kad ga sjećanje na to kako ga je Ama, prije toliko godina, znala uzeti u naručje i staviti u postelju, navede na misao da je godina, koja tek što je počela, zapravo već blizu svome kraju. Kraju, barem, za Benu Hudejl i njihov način života. Kraju, pravo govoreći, za islam u el-Endelusu.

Zubejda, osjetivši promjenu njegova raspoloženja, pokuša mu prodrijeti u misli.
"Gospodaru moj, odgovori mi na jedno pitanje."
Ometen njenim glasom, on je pogleda i prazno joj se nasmiješi.
"U vremenima poput ovih, staje najvažnije? Preživjeti ovdje najbolje što umijemo, ili ponovo razmisliti o ovih posljednjih pet stoljeća našeg postojanja i u skladu s tim planirati budućnost?"
"Ne znam šta bih ti kazao."
"Ja znam," objavi Hinda.
"U to sam uvjeren," odvrati joj otac, "kasno je, a i
35bit će dana za ovakve razgovore." "Vrijeme je protiv nas, oče," "I to ti vjerujem, dijete moje." Blagoslovene bile, kćeri moje. Lahka vam noć." "Selam alejk, oče."
"Hoćeš li i ti skoro?" upita ga Zubejda. "Samo koji časak. Treba mi svježeg zraka." Koji minut nakon što su otišle, Omer ostade sjedeći, zaokupljen mislima, zureći u praznu trpezu. Onda ustade i, bacivši deku preko ramena, odšeta u avliju. Prođe ga drhat od svježeg zraka, mada nije bilo mraza, i on se dobro umota i stade koračati gore-dolje.
U kući se počeše gasiti svjetiljke pa mu preostade da korake mjeri prema zvijezdama. Jedini zvuk je bio žubor potoka, koji je u avliju ulazio s jednog ćoška, napajao sadrvan u sredini, da bi onda oticao na drugom kraju. Da su vremena bila sretnija, on bi ubrao mirisne cvjetove jasmina, zavio ih nježno u muslinsku maramicu, poprskao vodom da ostanu svježi i potom ih položio na Zubejdin jastuk. Ujutro bi još bili svježi i mi-omirisni. Večeras su mu takve misli bile vrlo daleke.
Omer bin Abdullah je razmišljao, a slike koje su mu izlazile pred oči bile su tako snažne da mu se cijelo tijelo počelo

tresti. Zamislio je vatreni zid. Uspomene na tu ledenu noć nahrupile su svom snagom. Nezaustavljive suze mu obliše obraze i zaustaviše mu se u bradi. Pad Garnate, prije osam godina, označio je i kraj rekonkviste. Oduvijek je bilo jasno da će do toga doći, i ni Omer niti njegovi prijatelji nisu bili naročito iznenađeni. Ali, uvjeti predaje jamčili su muslimanskim vjernicima, koji su predstavljali najveći dio građana, kulturne i vjerske slobode pod obavezom da priznaju vlast kastiljanskih vladara. Na papir je, uz prisustvo svjedoka, stavljeno da muslimani Garnate neće biti proganja-ni niti ometani u obavljanju svojih obreda, dopustit će

im se da govore i uče arapski i da proslavljaju svoje svetkovine. Da, mislio je Omer, to je Isabellino svećenstvo obećavalo kako bi se izbjegao građanski rat. A mi smo im vjerovali. Kako smo samo bili slijepi! Mora da su nam mozgovi bili zatrovani alkoholom. Kako smo samo mogli povjerovati njihovim slatkim riječima i $ obećanjima?
Kao vodeći uglednik u kraljevstvu, Omer je bio prisutan kad je sporazum potpisan. Nikad neće zaboraviti kako su ispratili posljednjeg sultana, Ebu Abdullaha, onoga što su ga Kastiljanci zvali Boabdil, na putu za al-Pujarras, gdje ga je čekala palača. Sultan se osvrnuo i još jednom bacio pogled na grad, nasmiješio se al-Amri, a onda duboko uzdahnuo. To je bilo sve. Ni riječ nije izgovorio. A šta se i imalo reći? Njihova povijest u el-Endelusu stigla je do svog konca. Sporazumijevali su se pogledom. Omer i njegovi sljedbenici bili su spremni prihvatiti poraz. Najzad, kako ga je i Zubejda neprestano opominjala, nije li povijest islama puna uspona i padova raznih kraljevstva? Nije li i sam Bagdad pao u ruke nepismenih Tatara? Usud pustinje. Sudbina nomada.

Okrutnost sudbine. Riječi Poslanikove. Islam će ili biti univerzalan, ili ga neće biti.
Pred očima mu se iznenada ukaza smrknuto lice njegova amidže. Njegovoga amidže! Mikala el-Malika. Amidže! Biskupa Kurtube. Smrknuto lice sa kojeg bol nikad nije silazila i nije se dala skriti ni bradom, niti lažnim osmijesima. Amine priče o Mikalu kao dječaku uvijek su završavale sa: "u njega je ušao šejtan", ili: "on ti je k'o česma koju šejtan zavrće i odvrće". Uvijek je to izgovarala sa ljubavlju i nježnošću da bi naglasila kako je nevaljalo dijete Mikal bio. Najmlađi i najdraži sin, baš kao Jezid. Pa, kako je onda sve krenulo naopako? Šta je to Mikal doživio da ga natjera na bijeg u Kurtubu i da postane Miguel?
37Podrugljivi glas starog amidže još je odjekivao u Omerovoj glavi. "Znaš šta ne valja u tvojoj vjeri, Ome-re? Nama je sve bilo potaman. Kršćani su se morali uvući u svaku poru Rimskog carstva. To ih je natjeralo da rade ispod žita, pod zemljom. Rimske katakombe su bile njihov teren. Kad su, najzad, pobijedili, već su uspjeli postići priličnu solidarnost medu svojim ljudima. A mi? Poslanik, mir nek'je s njim, poslao je Halida bin Velida da osvaja mačem. O, da, osvajao je i pokoravao. Srušili smo dva carstva. Sve nam je to padalo pred noge. Držali smo arapske zemlje, i Perziju, i Bizant. Drugima nije išlo tako lahko, a? Pogledaj samo nas. Sedam stoljeća smo u el-Endelusu, a opet nismo uspjeli sagraditi nešto trajno. Nije sve do kršćana, Omere. Ima tu i naše krivice. I u našoj krvi."
Da, da, amidža Mikal, to jest Miguel. Grješka jest i naša, ali kako da o tome sada mislim? Jedino što ja sad vidim je onaj vatreni zid i zadovoljno lice onog strvinara, koji slavi pobjedu. Ximenesova kletva! Taj prokleti pop dojurio je u našu Garnatu po Isabellinom nalogu. Vještičin podanik

poslan ovamo da je oslobodi zloduha. Mora da ga je dobro poznavala. On je, bez sumnje, znao šta njoj treba. Zar ne čuješ njen glas? Oče, šapće mu svojim glasom lažnog vjernika. Oče, brinu me oni nevjernici u Garnati. Nekad mi dođe da ih razapnem na krst kako bi ih natjerala da krenu stazom pravqvjerja. Zašto je poslala svoga Ximenesa u Garnatu? Ako baš toliko vjeruju u nadmoć svoje vjere, što ne vjeruju sudu samih vjernika?

Zar si zaboravio zašto su poslali baš Ximenesa u Garnatu? Zato što su smatrali da nadbiskup Talavera ne radi kako treba. Talavera je htio da nas pobijedi argumentima. Naučio je arapski da bi čitao naše mudre knjige. Naložio je svećenstvu da isto učini. Preveo je njihovu Bibliju i katekizme na arapski. Tako su i prido-

bili ponekog od naše sabraće, doduše ne previše. Zato su i poslali Ximenesa. Sve sam ti ovo već lani kazao, moj dragi biskupe, ali si već zaboravio. Šta bi ti uradio da su se, u svom lukavstvu, dosjetili da tebe imenuju za nadbiskupa Garnate? Koliko bi ti daleko otišao, Mikal? Koliko, Miguel? Bio sam prisutan kad je Ximenes pokušao nadmudriti naše kadije i naše učene ljude u teološkoj raspravi. Trebao si biti tamo. Jedan bi dio tebe bio ponosan na naše mudrace. Ximenes je bistar. Inteligentan je, ali tog ih dana nije uspio nadmudriti.

Kad mu je Zegri bin Musa odgovarao tačku po ta-čku i kad su mu aplaudirali čak i neki svećenici iz Ximenesove pratnje, velečasni se razbjesnio. Tvrdio je daje Zegri uvrijedio djevicu Mariju iako je naš prijatelj samo pitao kako je moguće daje ona ostala djevica nakon stoje rodila Isaa. Valjda je i tebi

jasno daje pitanje samo slijedilo određenu logiku, ili vam vaša teologija brani da prihvatate općepoznate činjenice?
Naš je Zegri tad odveden u odaje za mučenje, i tamo tako okrutno mučen da je pristao preći na kršćanstvo. Tada smo se i razišli, ali ne prije no što sam ja uhvatio Ximenesov pogled. Činilo se da je baš u tom trenutku spoznao kako je to jedini način da preobrate naš narod.
Sutradan su naredili da svi izađemo na ulicu. Xime-nes de Cisneros, Allah mu sudio, objavio je rat našoj kulturi i našem načinu života. Samo tog dana ispraznili su sve naše knjižnice i podigli visoki zid od knjiga u Bab ul-Ramli. Spalili su našu kulturu. Spalili su dva miliona rukopisa. Trag osam stoljeća je u jednom danu zbrisan. Nisu spalili sve. Ipak, oni nisu barbari, već nosioci drukčije kulture koju su htjeli zasijati u el-Endelusu. Vlastiti su ih liječnici preklinjali da poštede tri stotine rukopisa, uglavnom medicinskih. S tim se 39Ximenes složio, jer je čak i on znao da je naše poznavanje medicine mnogo naprednije od svega što je kršćanski svijet znao.
Eto taj vatreni zid mije, amidža, stalno pred očima. Ispunjava moje srce strahom za našu budućnost. Lomača u kojoj su nestale naše knjige, jednog će dana uništiti sve što smo stvorili u el-Endelusu, uključujući i ovo seoce koje izgradiše naši stari, i u kojem smo se ti i ja igrali kao djeca. Kakve sve to veze ima sa lahkim pobjedama našeg Poslanika i brzim širenjem naše vjere? To je bilo prije osam stotina godina, biskupe. A zid od knjiga je spaljen prošle godine.
Zadovoljan što je iz ove rasprave izišao kao pobjednik, Omer bin Abdullah se vrati u kuću i uđe u ženinu spavaonicu. Zubejda još nije bila zaspala.
"Vatreni zid, Omere?"

On sjede na postelju i klimnu glavom. Ona mu položi ruku na rame i uzmaknu: "Boli me napetost u tvojim ramenima. Dođi, lezi da te oslobodim muke."
Omer uradi što je tražila, a njene ruke, prave radilice, nađoše tačke na tijelu. Tačke su bile tvrde kao oblu-ci, a njeni prsti su ih tako masirali da su se počele topiti i ona osjeti kako se napeti dijelovi tijela počinju opuštati.
"Kad ćeš odgovoriti Miguelu oko Hinde?"
"Šta djevojka veli?"
"Radije bi se za konja udala."
Omerovo se raspoloženje smjesta promijeni. Glasno se nasmija: "Uvijek je imala ukusa. E, pa, eto ti i mog odgovora."
"Ali šta ćeš kazati njegovoj svetosti?"
"Kazat ću mu, jedini način kako Juan da dođe do ženska je da se zapopi i koristi ispovjedaonicu."
Zubejda se zahihota sa olakšanjem. Omer je opet bio onaj stari. Uskoro će biti sasvim svoj. Nije bila u

pravu. Zid knjiga je i dalje bio u plamenu.
"Nisam siguran da će nas pustiti da živimo u el-Endelusu ako ne pređemo na kršćanstvo. To da se Hinda uda za Juana je šala, ali budućnost Benu Hudejla, onih što su sa nama dijelili život, radili stoljećima, to je ono što me duboko brine."
"Niko ne zna bolje od tebe da ja nisam vjernik. Ona tvoja praznovjerna dojkinja zna to jako dobro. Ona našem Jezidu govori da mu je mati bogohulnik, mada se ja pretvaram. Postim za ramazan. Ja..."
"Ali svima je jasno da ti klanjaš i postiš da ostaneš vitka. To bar nije tajna."

"Rugaj mi se koliko ti volja, ali jedino što je važno je sreća naše djece. A ipak..."
Omer se opet uozbilji: "Da."
"A opet, nešto se u meni buni protiv čina prelaska na tuđu vjeru. Nekako sam uznemirena, gotovo bijesna kad na to pomislim. Radije bih umrla nego da se prekrstim i pretvaram da jedem ljudsko tijelo i pijem ljudsku krv. Odvratan mi je kanibalizam njihovih obreda. To je vrlo duboko u meni. Sjećaš li se kako su zapanjeni Saraceni bili kad su križari počeli peći svoje zatvorenike žive i jesti njihovo meso. Razbolim se kad na to pomislim, ali to izvire iz njihove vjere."
"Kako si ti čudna žena, Zubejda bint Kudus. U istom dahu veliš kako ti je jedino važna sreća naše djece i odbijaš jedino što bi im moglo osigurati da ostanu na svome ognjištu, gdje su i njihovi stari živjeli.
"Kakve to veze ima sa srećom? Sva naša djeca, čak i mali Jezid, spremna su se dići na oružje protiv Isabel-linih vitezova. Kad bi ti i dozvolio Miguelu da slomije tu tvoju sumnjičavu pamet, kako ćeš ubijediti svoju djecu? Za njih bi tvoj pristanak na križ bio jednako težak udarac kao i vatreni zid."
"To je političko, a ne duhovno pitanje. Razgovarat
41ću sa Stvoriteljem kao što sam oduvijek činio. U pitanju je samo privid."
"A kad ti kršćanski uglednici dođu na slavlje, hoćeš li jesti krmetinu s njima?"
"Da, ali nikad desnom rukom."
Zubejda se nasmija, ali i ona bi zatečena. Osjeti daje on blizu odluci. Vatreni zid mu je pomutio um. Vrlo brzo će i on krenuti Miguelovim stopama. Opet je iznenadi.

"Rekoh li ti ikad šta je nas nekoliko stotina pjevalo one noći kad su nam oni uništavali sve naše?"
"Ne. Zar si zaboravio da ni riječi nisi prozborio sedam dana nakon što si došao iz Garnate? Nisi se čak ni Jezidu htio obratiti nijednom riječju. Molila sam te i molila, ali te nisam bila kadra navesti da riječ izustiš."
"Nije to bitno. Plakali smo kao djeca te noći, Zubejda. Da su se naše suze mogle nekako uputiti kamo treba, uspjeli bismo ugasiti vatre. A onda sam se, iznenada, uhvatio kako pjevam nešto što sam kao mladić naučio. Onda začuh takvu huku, i shvatih da nisam jedini koji zna pjesnikove stihove. Taj osjećaj solidarnosti me ispunio snagom koja me nikad više nije napustila. Govorim ti ovo jednom zasvagda, da upamtiš da se ja od svoje volje neću pokrstiti."
Zubejda zagrli svoga muža i nježno mu poljubi očne kapke.
"Kako glase ti stihovi?"
Omer uhvati dah i poče joj šaptati:
Papir možete spaliti,
Al'ne i ono što je na njemu;
Jer to mi leži na srcu.
Kud god krenem, tud i ono pođe;
Počine, gdje i ja stanem,
I u metar će sa mnom poći.
42
Zubejda se sjeti. Njen privatni učitelj, rođeni su-mnjičavac, ispričao joj je tu pripovijest stotinama puta. Stihove je napisao Ibn Hazm, rođen prije pet stoljeća, baš kad je svjetlo islamske kulture počelo osvjetljavati neke od najmračnijih jazbina evropskog kontinenta.
Ibn Hazm, najugledniji i najbolji pjesnik u cijeloj povijesti el-Endelusa. Povjesničar i biograf koji je ispisao četiri stotine tomova. Čovjek koji je bio posvećen istinskom znanju, ali se

nije divio ničijoj ličnosti. Njegovi žestoki napadi na zagovornike ortodoksnog islama doveli su do toga da mu je bilo zabranjeno klanjati džumu u velikoj džamiji. Pjesnik je izrekao ove riječi kada su muslimanski vjerski službenici javno zapalili neka njegova djela u Išbiliji.

"I ja sam o njemu slušao, ali se ispostavilo da nije bio u pravu, zar ne? Inkvizicija ide korak dalje. Ne zadovoljava se spaljivanjem ideja, oni spaljuju i one što su ih stvorili. Ima tu neke logike. Jer, svako novo stoljeće donese napredak."

Ona sa olakšanjem uzdahnu, sigurna da njen muž neće prenagliti sa odlukom zbog koje bi se cijelog života kajao. Pomilova ga po glavi da ga umiri, ali on je već spavao.

Koliko god se trudila, Zubejda nije mogla umiriti misli i natjerati se da zaspi. Misli su joj sad odlutale na sudbinu najstarijeg sina, Zuhejra. Srećom, rana nije bila ozbiljna, ne ovaj put, ali sa njegovim neukrotivim karakterom i žestinom, sve je bilo moguće. Garnata je bila previše opasna. Najbolje rješenje, mislila je Zubejda, bit će da on oženi njenu najdražu nećakinju, Kadiju, koja je sa obitelji živjela u Išbiliji. Bili bi lijep par. A i selu je trebalo jedno veliko slavlje, i velika obiteljska svadba sad je bila jedini način da se nešto izvede a da se ne isprovociraju vlasti. U tim bezazlenim mislima na sutrašnja zadovoljstva, ona zaspa.

43II. GLAVA

Kako su samo čarobna, kako veličanstvena septembarska jutra u el-Hudejlu. Sunce samo što nije granulo, njegove zrake već osvjetljavaju nebo, a horizont biva obojen raznim nijansama purpurnonarančastog. Svaki se Božiji stvor gnijezdi od zadovoljstva u tom svjetlu i u tišini koja ga prati. Uskoro će ptice zacvrkutati, a seoski mujezin ezanom pozvati vjernike na sabah.

Dvije hiljade i još nekoliko ljudi što su živjeli u selu navikli su na ove zvuke. Čak su i nemuslimani držali do mujezinova osjećaja za vrijeme. A što se ostalog tiče, nisu se baš svi odazivali na njegov poziv. U gospodarevoj kući, Ama bi jedina prostirala hasuru u avliji i obavljala svoju svakodnevnu dužnost.

Više od polovine sela je obrađivalo zemlju, bilo svoju ili imanja Benu Hudejla. Ostali su bili tkalci; ljudi što su uzgajali svilene bube, a žene što su tkale slavnu hudejlsku svilu, tražena sve do Samarkanda. Doda li se ovom nekoliko dućandžija, kovača, čovjeka što se brinuo o seoskoj kaldrmi, stolara i eto ti cijelog sela. Sluge na imanju, sa izuzetkom Patuljka, Ame i cijelog plemena baščovana, uvečer su odlazili kući na spavanje.

Zuhejr bin Omer se rano probudi, sasvim okrijepljen, na ranu je posve zaboravio, ali njen mu je uzrok još uvijek raspaljivao um. Pogledao je kroz prozor i di-

vio se bojama neba. Na kilometar od sela bilo je brdašce sa golemom pećinom koja je vodila prema vrhu. Svi su je znali kao starčevu pećinu. Na brdu, u samoj pećini, bila je jedna tijesna, svježe okrečena sobica. Tu Živi jedan čovjek, mistik, koji je recitirao stihove rimovane proze i čije je društvo Zuhejr naročito cijenio otkako je pala Garnata.

Niko ne zna otkud je starac došao, koliko mu je godina, niti kad je tu došao. Tako je bar Zuhejr mislio. Omer je znao za tu pećinu ali tvrdi daje bila prazna kad je on bio mali i da je,

zapravo, bila pastirsko utočište. Starac, opet, voli da podgrijava misteriju svoga prisustva u pećini. Kad god ga Zuhejr pita nešto lično, on mu odvraća u stihu. Svejedno, Zuhejr je bio uvjeren daje stara varalica sasvim iskrena.
Jutros mu je bilo naročito važno popričati sa pustinjakom. Prvo ode u hamam. Ležeći u banji, poželi da se Jezid probudi i pridruži mu se. Braća su voljela svoje hamamske razgovore; Jezid, jer je znao da je bar u banji Zuhejr njegov i da nema kud pobjeći; Zuhejr, stoga stoje to jedina prilika da tog mladog sokola posma-tra izbliza.
"Koje u banji?"
Glas je bio Amin. Ton je bio bespogovoran.
"Ama, to sam ja."
"Allah te blagoslovio. Već si budan. Je li ti rana...?"
Zuhejrov smijeh je prekinu. On brzo skoči iz banje, pokri se i ode u avliju.
"Rana! Šališ se, Ama. Onaj glupi kršćanin me napao perorezom, a ti me već vidiš kao mučenika."
"Patuljak još nije u kuhinji. Da ti ja nešto spremim za doručak?"
"Da, ali kad se vratim. Odoh do starčeve pećine."
"Ko će ti osedlati konja?"
"Ti me bar znaš od rođenja. Zar misliš da ne znam 45jahati neosedlana konja?"
"Prenesi tom iblisu moju poruku. Kaži mu da ja dobro znam daje on ukrao naše tri kokoši. Reci mu da ću, desi li se to još jednom, poslat'dva-tri momka iz kuće da ga izbičuju nasred sela." Zuhejr se od srca nasmija i pomilova je po obrazu. Starac da bude obični lopov? Baš je smiješna ova Ama sa svojim optužbama. "Znaš šta bi mi prijalo danas za doručak?"
"Samo kaži."

"Džennetska kaša."
"Samo ako mi obećaš da ćeš u moje ime priprijetiti onom iblisu."
"Dobro, hoću."
Petnaest minuta kasnije Zuhejr je već galopirao prema starčevoj pećini na svome najdražem pastuhu, Ha-lidu. Usput je mahao seljacima koji su krenuli u polje, sa ručkom spakovanim u veliku bošču obješenu o motku. Neki bi mu ljubazno klimnuli glavom i produžili. Drugi bi stali i srdačno ga pozdravili. Vijest o njegovom sukobu u Garnati stigla je do svakog seljanina pa su i najveći sumnjičavci morali reći koju u znak pohvale. Nije bilo sumnje da Zuhejr el-Fahl, Zuhejr-pastuh, kako su ga zvali, lijepo izgleda dok na konju juri kroz selo. Uskoro će biti tek vitka silueta, koja nestaje i ponovo se pomalja na vidiku, zavisno od terena.
Starac ugleda konja i jahača kako se penju uzbrdo i nasmiješi se. Evo opet sina Omera el-Abdullahova, ide po savjet. Učestalost njegovih posjeta bi mogla naljutiti njegove roditelje. Šta li ovaj put hoće?
"Selam alejk, starce."
"Alejkumu's-selam, Ibn Omere. Šta te ovamo donijelo?"
"Sinoć sam bio u Garnati."
"Čuo sam."
"I...?"

I

Starac samo slegnu ramenima.
"Jesam li dobro uradio?"
Na veliku radost Zuhejrovu, starac odgovori u stihu:
"Laž tako okuži sav dunjaluk, Da vjere pljuju jedne drugima na molitve; Ali, da mržnja nije prirođena Čovjeku, Crkve bi i džamije bile jedna uz drugu."
Ovu pjesmu Zuhejr nije prije čuo i zapljeska mu.
"Je li tvoja?"
"O, ludo dijete. O, neznalico jedna. Zar ne prepoznaješ glas velikog majstora? Ebu'l Ala al-Ma'arija." "Ali, za njega vele daje bio nevjernik." "Vele, vele. Ko se to usuđuje kazati? Neka to meni u lice kaže!"
"Naši učeni. Ljudi od knjige i znanja."
Na ove riječi starac ustade, ode iz sobe, dok Zuhejr, kao opčinjen, krenu za njim, a onda starac, stojeći na vrhu brda, zauzevši mučeničku pozu, stade, na sav glas, govoriti stihove:
"Staje Vjera? Djeva koju tako čuvaju, da je niko ne smije ni pogledat'; Mirazom što rastjeruje prosce. Od svih mudrovanja što ih iz mihraba čuh, Moje srce nikad ne prihvati ni riječ jednu jedinu!"
Zuhejr se nasmija. "Je li to opet el-Ma'ari?" Starac klimnu i nasmiješi se. "Više me nauči jedna njegova pjesma nego sve vjerske knjige. I, velim ti, sve knjige." "Huliš na Allaha!"

47"To ti je tako."
Zuhejra zapravo ne iznenadi ovaj izraz skepticizma. On se uvijek pretvarao da je blago šokiran. Nije nikad starcu dao da pomisli kako će lahko pridobiti svoga novog učenika. U Garnati je bila jedna grupa mladića, Zuhejr ih je sve poznavao, jedan mu je bio i prijatelj iz djetinjstva, koji su znali bar jednom mjesečno dojahati do pećine da bi dugo raspravljali o filozofiji, povijesti, trenutnoj krizi i budućnosti. Da, uvijek o budućnosti!
Zrelost i mudrost koje su tu sticali pomagala im je da dominiraju u raspravama sa vršnjacima u Garnati i da, katkad, svoje starije do te mjere iznenade mudrom primjedbom, da se već idućeg petka ponavljala u svim džamijama. Od svog prijatelja Ibn Basita, priznatog vode te filozofske bratije, Zuhejr je prvi put čuo o intelektualnoj sposobnosti tog mistika, koji je pisao poeziju, a odazivao se na ime el-Zindik, Skeptik.
Do tada je bespogovorno prihvatao priče prema kojima je starac tek ekscentrični otpadnik, kojega pastiri iz samilosti hrane. Ama je često išla još dalje i tvrdila da on nije sav svoj i da ga se, baš stoga, treba klonuti i prepustiti njegovim šejtanskim marifetlucima. Da je ona bila u pravu, razmišljao je Zuhejr, onda bi ja sad stajao pred primitivnim idiotom, a ne pred ovim rječitim mudracem. Ali, kako se i zašto razvila ta netrpeljivost? Nasmiješi se na tu misao.
Kad je Zuhejr stigao, starac je gulio bademe natopljene u zdjeli punoj vode. Sad. Sad ih je mlio u glatku pastu, dodajući pokoju kap mlijeka čim bi se smjesa stvrdnula. Podignu pogled i uhvati mladićev osmijeh.
"Zadovoljan si sobom, a? Ono što si u gradu uradio je bilo nesmotreno. Obična provokacija. Srećom pa ti je otac bio

malo pametniji. Daje tvoja pratnja ubila tog kršćanina, sačekali bi vas i sve pobili negdje usput."
"Otkuda ti to, za ime Boga, znaš?"

Starac ne odgovori, već prebaci bademovu pastu iz kamene zdjele u lončić sa mlijekom. U tu smjesu doda-de malo meda, kardamoma i jedan štapić cimeta. Pu-hnu u žeravicu daje raspali i stavi lončić. Smjesa stade vriti. Smanji vatru dodajući pepeo na žar i ostavi da kaša provri. Zuhejr je nijemo gledao, dok su mu mirisi obuzimali sva čula. Tad starac diže lončić sa vatre, snažno promiješa sadržaj drvenom kašikom i dodade listiće badema. Tek tad sve nasu u dvije zemljane ćase, i jednu pruži Zuhejru.
Mladić uze gutljaj i potciknu od zadovoljstva.
"Čisti nektar! Mora da se u Džennetu ovo stalno pije."
"Čini mi se da, kad se tamo stigne," promrmlja el-Zindik, zadovoljan svojim uspjehom, "čovjek može piti i nešto mnogo jače."
"Ali ja nikad nešto ovako nisam probao..."
Zastade upola rečenice i odloži ćasu na zemlju ispred sebe. Probao je negdje već ovaj napitak, ali gdje? Gdje? Zuhejr se zagleda u starca, koji ne pokaza znatiželju.
"Koji te šejtan sad muči? Premalo badema? Previše meda? Takve grješke znaju upropastiti stvar, znam, ali ovaj put je ispalo savršeno. Ispij ga, mladi prijatelju. Ovo nije napitak koji su ispijali Rumijevi bozi. Ovo je najčistiji sok za mozak. Napaja mu vijuge. Čini mi se da je Ibn Sina bio prvi koji je tvrdio da bademi stimuliraju naše misli."
Bila je to laž. Zuhejr odmah vidje. Starac je zamuckivao. Zuhejr se tad sjeti gdje je probao sličan napitak. U kući starog amidže Miguela, blizu velike džamije, u Kurtubi. Stari

mora da je s tim povezan. Mora da ima nekih veza. Zuhejr osjeti daje na pragu rješenja bar jedne tajne. Šta je to što on ne zna? Starac je posmatrao izraz mladićeva lica i odmah je instinktivno osjetio kako je jedna od njegovih tajni bila gotovo raskrinkana.
49Prije no što je i pomislio da se pokuša izmigoljiti, njegov gost odluči krenuti u napad.
"Imam za tebe poruku od Ame."
"Od Ame? Ame? Koje Ame? Kakve Ame? Ne znam ti ja nikakvu Amu?
"Dojkinja moga oca. Ona je uvijek živjela sa nama. Cijelo je selo zna. A ti, koji tvrdiš da znaš sve i svakog u selu, ti daje ne znaš? Nevjerovatno!"
"Sad, kad si mi ti fino rastumačio, sad znam. Naravno, znam ko je ona i kako se stalno petlja tamo gdje joj nije mjesto. Šta ima s njom?"
"Dala mi je nalog da te obavijestim kako ona zna ko je ukrao naše tri koke nosilje..."
Starac se zacehnu od smijeha na tu besmislenu optužbu. On da bude lopov!
"Ona veli da će te, uradiš li to još jednom, dati kazniti pred cijelim selom."
"Vidiš li kakvu kokoš u ovoj pećini? Ili jaje?"
"Mene se to ne tiče. Ako ti išta od nas treba, samo mi reci. Za sat ću ti donijeti. Ja samo prenosim poruku."
"Popij to. Da ti još podgrijem?"
Zuhejr podiže lončić i ispi napitak u jednom gutljaju. Pažljivo je posmatrao starca. Mogao je imati bilo koje godine preko šezdeset ili, možda, šezdeset pet. Glavu je dvaput sedmično brijao. Snježnobijelo paperje na tjemenu je značilo da je ovaj put propustio otići seoskom brici. Imao je vrlo oštar ali malen nos, nalik ptičijem kljunu, zborano lice

maslinastosmede boje, koja se mijenjala zavisno od godišnjeg doba. Oči su dominirale. Nisu bile ni krupne ni na tradicionalan način izražajne, baš naprotiv. To što su bile tako uske činilo ih je hipnotičkim, pogotovo kad bi se našao usred kakve vatrene rasprave, kad bi zasjale kao žeravice u mraku ili, što su često znali reći njegovi dušmani, kao u mačke na ljetnoj jari.
Bijela brada mu je bila potkresana, previše uredno
50
za jednog asketu - stoje možda bio nagovještaj njegove prošlosti. Najčešće je na sebi imao široke bijele pan-talone i odgovarajuću košulju. Zimi je tom kompletu dodavao tamnosmedu deku. Danas, kako je sunce obasjavalo i njegovo jednosobno prebivalište, sjedio je bez košulje.
Bore na njegovim ostarjelim prsima odavale su mu godine. Bio je, nema sumnje, star čovjek. Ali, koliko star? I otkud ta iritirajuća šutljivost sfinge, koja je bila u takvom neskladu sa njegovom otvorenom prirodom i njegovom govorljivošću, kad god bi ga Zuhejr stao zapitkivati o porijeklu? Ne očekujući da će dobiti odgovor, sin Omera bin Abdullaha ipak odluči još jednom postaviti to pitanje.
"Ko si ti, starce?"
"Hoćeš da kažeš da ne znaš?"
Zuhejr bi zatečen.
"Kako to misliš?"
"Zar ti ta vaša Ama nikad nije rekla? Vidim da nije. Vidim ti odgovor na licu. Nije moguće! Znači, ipak su odlučili da drže jezik za zubima. Što ne pitaš svoje roditelje? Oni znaju sve što o meni treba znati. Tako bi i tvoja žed za istinom bila utoljena."
Zuhejr se osjeti poraženim. Znači, njegov ga instinkt nije prevario. Bilo je neke veze sa njegovom obitelji.

"Zna li stari amidža Miguel ko si ti?"

Starčevo se lice smrači. Nije bio zadovoljan. Pogled mu osta na ostacima bademova napitka, a on još dublje utonu u misli. Onda iznenada podiže pogled.

"Koliko ti je godina, Zuhejr el-Fahl?"

Zuhejr se zarumeni. Na el-Zindikovim usnama, njegov nadimak je zazvučao kao optužba.

"Idućeg će mi mjeseca biti dvadeset tri."

"Dobro. A što te selo zove el-Fahl?"

"Pretpostavljam jer volim jahati konja. Čak i moj 51otac zna reći kako, kad me vidi kako jašem Halida, pomisli da smo konj i ja jedno."

"Čista glupost. Mistično smeće! Imaš li ti takav osjećaj?"

"Nemam. Ne, uistinu, ali tačno je da mogu svakog konja, svakog, ne samo Halida, natjerati da juri brže no ijedan drugi u selu."

"Ibn Omere, shvati jedno. Ne zovu te zato el-Fahl." Zuhejru bi neugodno. Da stari šejtan ne pokušava samo skrenuti razgovor sa teme?

"Mladi gospodaru, ti znaš o čemu ja govorim. Nije to samo zbog konja, znaš i sam. Ti i na njihove žene skačeš kad god stigneš. Priča se da voliš seoskim dje-vicama oduzimati nevinost. Istinu na vidjelo!" Zuhejr, bijesan, skoči na noge.

"To je laž. Golema laž. Nikad nisam ušao kod cure bez kucanja. Svakog ko drukčije kaže pozivam na dvoboj. Ovo nije šala."

"Niko ne. kaže da ih siliš na to. Kako ih i možeš siliti, kad je to tvoje pravo? Ali, kakva korist od raširenih nogu ako im je glava zatvorena? Pa, što te je moje pitanje tako razestilo? Otac ti je častan čovjek, nikad ni u čemu ne pretjeruje, ali slučajevi poput ovog se u tvojoj obitelji stoljećima dešavaju.

Sjedi, uspaljena budalo. Zar me nisi čuo, sjedi, kad ti velim!"
Zuhejr uradi što mu je rečeno. "Znaš li Ibn Hasda, putara?"
Zuhejra pitanje zbuni. Šta taj čestiti čovjek ima sa ovim?
Ipak, klimnu.
"Kad ga vidiš, pažljivo mu pogledaj lice. Mogao bi vidjeti sličnost." "S kim?"
"Onako, uopćeno, sa obitelji, ništa više." "Kojom obitelji?"
"Tvojom, naravno. Potraži znak Benu Hudejla."
52
"Ludi starce! Ibn Hasd je Jevrejin. Kao i njegovi preci..."
"Kakve to veze ima? Mati mu je bila najljepša u selu. Tvoj pradjed, Ibn Ferid, jednog je dana krišom gledao kako se kupa u rijeci. Sačekao je da završi, a onda je silom uzeo. Rezultat je Ibn Hasd, koji je u stvari Ibn Muhammed."
Zuhejr se nasmija: "Stari je ratnik bar imao ukusa. Ali, nekako mi ne ide u glavu daje on ..."
"Zaboga, el-Fahl?" - na to će starac.
Zuhejr ustade da krene kući. Sunce je već bilo visoko i njemu na um pade Amin džennetski doručak. Starac ga je opet nadmudrio.
"Ja ti sad odoh, uradit ću kako si mi kazao. Raspitat ću se kod oca o tvojoj prošlosti."
"Kakva je to žurba?"
"Ama mi je obećala spremiti džennetski doručak i...9
"Amira i njena džennetska jela! Mijenja li se ikad išta u toj ukletoj kući? Ti imaš jednu slabost, Zuhejr el-Fahl. Slabost koja će ti doći glave. Previše te je lahko ubijediti. Prijatelji te vode kud oni hoće, postaješ svačiji prirepak. Moraš svojom glavom misliti. Uvijek! To je važno u ovakvom vaktu, kad je i najmanja stvar pitanje života i smrti."
"Ti si posljednji koji mi to ima prava reći. Zar te ne ispitujem već dvije godine? Zar nisam bio uporan, starce?"

"O, da. To ne mogu poreći, ali što ideš sad kad sam ti se spremao kazati sve što te zanima?"

"Zar nisi rekao da treba da pitam...?"

"Tačno. Samo da ti skrenem misli, kao i uvijek, i opet je upalilo. Budalasto momče! Otac ti nikad ništa neće reći. A mati? Pravo da ti kažem, za nju ne znam. Ona je pametna žena i vrlo cijenjena, ali u ovome, mi-
53slim, slijedit će tvoga oca. Ostani sa mnom, Ibn Ome- .
re. Uskoro ću ti sve kazati." ..;

Zuhejr se stade tresti od uzbuđenja. Starac zagrija ,j malo vode i pripremi džezvu za kahvu, na što pomjeri dagaru na jednu stranu, a veliki, iskrzani ćilim stavi nasred pećine. Sjede, prekrštenih nogu i pozva Zuhejra da sjedne do njega. Nali kahvu i odmah otpi jedan gutljaj, glasno srčući, i započe svoju priču.

"Mi smo ti vjerovali da dobra stara vremena mogu svugdje iščiliti, samo ne u Garnati. Mislili smo da će islamsko kraljevstvo u el-Endelusu trajati vječno, ali smo potcijenili našu sposobnost samouništenja. Ta se vremena nikad neće vratiti, a znaš li zašto? Jer su se samoproglašeni čuvari vjere počeli medu sobom svađati, ubijati se međusobno i time su potvrdili da se nisu kadri ujediniti protiv kršćanstva. A onda je bilo prekasno.

"Kad je sultan Ebu Abdullah posljednji put bacio pogled na svoje izgubljeno kraljevstvo, počeo je plakati, na što mu je mati, sultanija Ajša, rekla: "Samo ti plači kao žena za onim što nisi znao kao muško odbraniti." Ja sam oduvijek mislio da to nije bilo pravedno od nje. Jer, tad je kršćanstvo već imalo nesavladivu vojnu silu. Mislili smo da bi nam turski sultan mogao priskočiti u pomoć, pa su osmatračnice postavljene u Malaki, ali od pomoći ni traga ni glasa. Sve je

to bilo prije petnaest godina. A ono o čemu ti sad želim pričati zbilo se prije stotinu godina.
Tvoj čukundjed, Ibn-Ferid, bijaše izuzetan vojnik. Pričalo se da su se kršćanski vitezovi njega bojali više čak i od Ibn-Kasima, a to, vjeruj mi, mnogo govori. Jednom je za vrijeme opsade Medina Sida, on sam dojahao pred šator kastiljanskog kralja. 'O, kralju kršćanski,' uzviknuo je, 'izazivam sve do jednog tvog viteza na dvoboj. Emir mi je lično naložio da ti kažem kako će ti, padnem li od ruke jednog od tvojih ljudi, on širom
otvoriti kapije, ali da, ako ja do sumraka ostanem u sedlu, vi morate odstupiti.'
Njihov kralj, znajući kakav je ugled imao tvoj pradjed, nije baš bio rad na nagodbu, ali su se kršćanski vitezovi pobunili. Smatrali su daje odbijanje takve ponude uvreda njihovoj muškosti. Tako ponuda bijaše prihvaćena. I šta bi suđeno da se desi, desi se. Kad je sunce zašlo, gospodar Benu Hudejla je krvario, ali u sedlu. Blizu šezdeset kršćanskih vitezova je palo od njegove sablje. Opsada je dignuta... sedam dana. Onda su se vratili, na prepad zauzeli garnizon, i na kraju pobijedili, ali do tada je Ibn Ferid već bio u svom el-Hudejlu.
Tvoj pradjed Abdullah je imao samo dvije godine kad njegova mila mati, Nedžma, umrije pri porodu tvoje stare tetke Zehre. Njena mlada sestra, Merjema, za-uze njeno mjesto i postade majka dvoje djece. I to kakva majka! Priča se da su djeca odrasla vjerujući da im je ona prava mati."
Zuhejr postade nestrpljiv: "Jesi li siguran da je to tvoja životna priča? Više liči na moju. Ja sam odgajan na bajkama o svojoj staroj nani."
El-Zindikove oči zasuziše: "Još me jednom prekini i nikad s tobom o ovome neću razgovarati. Jasno?"

Zuhejr potvrdi da se slaže sa postavljenim uvjetima i stari nastavi priču.
"Ali, tu nastadoše problemi. Ibn Ferid pokaza veliko poštovanje i nježnost prema svojoj novoj ženi, ali tu ne bi strasti. Merjema je mogla svoju sestru zamijeniti u svemu osim u postelji tvoga čukundjeda. On jednostavno prestade koristiti ono pravo dato svakom muškarcu. Stadoše ga obilaziti liječnici i iscjelitelji. Eliksiri i trave najegzotičnije vrste su mu salijevali niz grlo ne bi li mu povratili izgubljeni žar. Ništa se nije dešavalo. Prekrasne djevice su mu dovođene uz postelju, ali ništa se kod njega nije pokrenulo.

55Ono što oni nisu shvatili jeste da se bolesti duše ne liječe na isti način kao bolesti tijela. Jer, znaš, mladiću, kad je duša malodušna, ni pijetao ne kukuriče! Jesi li siguran da ništa od ovoga ne znaš?"
Zuhejr odmahnu glavom.
"Baš sam iznenađen. I Ama i Patuljak znaju svaki detalj. Jedno ti je od njih dvoje moralo ispričati." A starac svoju kritiku iskaza tako što precizno i vrlo vješto pijunu preko cijele pećine.
"Molim te, nemoj sad prekinuti. Moraš mi sve reći," reče Zuhejr, glasom koliko molećivim toliko i nestrpljivim. Starac se nasmiješi, ispijajući gutljaj kahve.
"Jednom, kad je Ibn Ferid bio kod svog amidže u Kurtubi, njih dvojica uzjahaše konje i odoše u selo koje je držao jedan kršćanski plemić i čija je obitelj bila bliska tvojoj još od pada Išbilije. Taj plemić, Don Alva-ro, nije bio kod kuće. A ni žena mu. Ali, dok su njih dvojica čekala, jedna sluškinja unese voće i piće. Moglo joj je biti najviše petnaest ili šesnaest godina.

Ime joj je bilo Beatrice i bila je, bogme, krasna. Koža joj bijaše boje zrele kajsije, oči bademaste, a cijelo joj se lice smijalo. I ja sam je ubrzo vidio i, mada dječak, nisam mogao ostati ravnodušan na njenu ljepotu. Ibn Ferid nije mogao s nje oka skinuti. Njegov amidža odmah shvati šta se s njim zbiva. Predloži da podu, ali tvoj čukundjed ne htjede ni da čuje. Njegov amidža je kasnije svojima kazao kako je već tada vidio da Ibn Ferid srlja u propast, ali sva njegova upozorenja, i zebnje i prijetnje, ostadoše bez rezultata. Tvdoglavost Ibn Fe-ridova bijaše nadaleko poznata.

Don Alvaro i njegovi sinovi se vratiše kući i obrado-vaše se gostima. Prirediše im gozbu. Raspremiše postelje. Nije bilo govora da bi dvojici ljudi dopustili da se te noći vraćaju u Kurtubu. Poslali su glasnika da javi obitelji kako se Ibn Ferid neće vraćati do slijedećeg da-

na. Možeš zamisliti kako je on bio oduševljen. I najzad, kasno te noći, veliki se ratnik stade, umiljato kao janje' raspitivati za sluškinju.

Zar i ti, prijatelju moj, zar i ti?'reče Don Alvaro. 'Beatrice je kćer Dorotheje, naše kuharice. Šta hoćeš? Ako je želiš u svojoj postelji, to ti svakako mogu srediti.

Možeš zamisliti Don Alvarovo iznenađenje kad se na njegove riječi Ibn Ferid pridiže sa jastuka, od bijesa sav crven u licu, i izazva ga na dvoboj. Don Alvaro shvati da ovaj misli ozbiljno. Ustade da zagrli Ibn Feri-da. 'Šta ti je po volji, prijatelju?'Nasta muk. Ibn Feridov glas se gušio od emocija. 'Želim je za ženu, ništa vi-še.'Njegov se amidža onesvijesti, mada je to bilo i od alkohola. Staje na to Don Alvaro mogao kazati? Reče samo daje djevojčin otac mrtav i da mora pitati Dorothe-ju, ali jasno mu stavi do znanja da, pošto je ta žena bila kod njega u službi, može očekivati da bude odbijen.

Ali tvome čukundjedu se žurilo. 'Odmah mi je zo-vnitel'Don Alvaro učini kako mu je rečeno. Zbunjena Dorotheja stiže i pokloni se okupljenoj družini. 'O, Do-rotheja,'poče Don Alvaro, 'mojim gostima je veoma prijala tvoja hrana i ovaj vrli vitez Ibn Ferid ti čestita na umijeću. Čestita ti i na ljepoti kćerke Beatrice. Mi, koji smo gledali ovih godina kako raste, uzimali smo njenu ljepotu zdravo za gotovo, ali izgleda da druge njena ljepota obara s nogu. Imaš li kakvih planova oko njene udaje? I Dorotheja bijaše ljepotica, krasnog tijela i crvene kose koja joj je padala do koljena. Bila je zapanjena pitanjem. U nevjerici je samo odmahnula glavom. 'E, pa dobro,'nastavi Don Alvaro, 'Imam za tebe dobre vijesti. Moj prijatelj Ibn Ferid je želi za ženu. Je si li shvatila? Za ženu, do kraja života, ne za ljubavnicu na jednu noć! Isplatit će ti dobar miraz. Šta veliš?' Možeš li samo zamisliti, Ibn Omere, kako se jadnica osjećala? Stade jecati, što dimu Ibn Ferida, pa joj se on
57
obrati i još joj jednom objasni da su mu namjere sasvim časne. Ona tad pogleda Don Alvara i reče: 'Kako ti kažeš, gospodaru. Ona je bez oca. Ti odluči.'I Don Alvaro istog trena odluči da će već sutradan ujutro ona postati tvoja stara nana broj tri. Onda se opet dadoše na vino. Takva radost, pričali su mi kasnije, nije viđena na licu tvog pretka od dana kad se rodio tvoj djed. Bio je na sedmom nebu. Stade pjevati, a to je činio sa toliko veselja i strasti da zarazi sve oko sebe. Nikad nije zaboravio pjesmu i ona se u tvom domu od tada redovno pjeva.

Zuhejr se ukoči.

"Je li to Hamrija? Himna vinu?"

Starac se nasmiješi i klimnu glavom. Zuhejr, duboko dirnut pričom o Ibn Feridovoj strasti, iznenada zapjeva.

"Nek mi se čula utope u toj nabujaloj strasti!
Ne žali ono što ljubav pokreće, moje prazno sive,
Ne mršti se,
Kad se ja prepustim, pusti me.
Jer ljubav je život, a s-mrt od ljubavi je džennet,
Koji prašta sve ljubavne grijehe..."
"Allahu dragi!" uzviknu starac, "što krasno pjevaš!"
"Riječi sam naučio od oca."
"A on od svoga, ali prvi je put bilo i najvažnije. Da nastavim, ili ti je za danas dosta? Sunce je već na vrhuncu. Ako si umoran..."
"Nastavi, molim te. Molim te!"
I starac nastavi.
"Sutradan ujutro, nakon doručka, Beatrice prede na islam. Kad joj ponudiše da izabere muslimansko ime, ona se zbuni, pa ispade da joj budući muž odabra i novo ime. Esma. Esma bint Dorotheja.
Siroto dijete. O svojim je zarukama saznala kad se digla, rano tog jutra, da očisti kuhinju i naloži vatru. Bila je sva u suzama. Nekoliko sati kasnije, obavi se vjenčanje. Tvoj stari amidža, kao jedini musliman medu prisutnima, obavio je obred. Naša je vjera jednostavna. Rođenje, smrt, vjenčanje, rastava ne obavljaju se uz velike rituale, za razliku od sistema koje su razraditi monasi.
Ibn Ferid je žurio odlučan da svoje kod kuće suoči sa ovim gotovim činom. Svako je odlaganje, mislio je, moglo biti fatalno. Nedžmina i Merjemina braća su pripadala dijelu obitelji koji se specijalizirao u rješavanju sporova sa drugim klanovima. Bili su stručnjaci za ubistva. Naravno, oni bi smatrali neprihvatljivim jednoj kršćanki i sluškinji dati prednost nad njihovom sestrom. Ljubavnice su, kao što znaš, bile prihvatljive. Ali, ovo je bilo nešto drugo. Nova

gospodarica kuće je odabrana bez njihovog znanja ili pristanka. Ona će mu, bez sumnje, izroditi i djecu. Ako im da vremena za razmišljanje, oni bi čak mogli ubiti Beatrice. Ibn Ferid je zbog svoje hrabrosti u cijelom el-Endelusu bio poznat kao "lav", ali on je jednako vješto znao igrati i lisca. Kad se oženi, znao je, bit će u prednosti pred svojim šurama. Naravno, njegov je amidža bio bijesan, ali se nije u Don Alvarovoj kući htio svađati sa svojim bratićem. Za to je bilo vremena.

Tako se Ibn Ferid i Esma bint Dorotheja vratiše u Kurtubu. Ostadoše jedan dan i jednu noć prije no što krenuše na dvodnevni put u kraljevinu Garnatu i u sigurnost el-Hudejla. Ibn Ferid nije znao da su vijesti već stigle do njegova doma, preko specijalnog glasnika kojega je poslao njegov amidža.

U kući je vladala prava žalost. Tvom je djedu Ab-dullahu tad bilo osamnaest godina, već je bio odrastao čovjek. Tvoja stara tetka Zehra je bila četiri godine mlada, baš kao i ja. Hodali su gore-dolje po avliji kroz koju teče potok, oboje vrlo uznemireni. Gledao sam ih kako postaju sve bjesniji, a da nisam znao zašto. Kad sam ja upitao tvog djeda, izvikao se na mene: 'Pasiji si-

ne, napolje odavde. Šta se to tebe tiče!'Nikad mi se prije nije tako obratio. Kad je Merjema-hanuma izašla iz svoje sobe, oboje joj je potrčalo u susret i zagrlilo je, neutješno plačući. Moj bezobrazluk tako bijaše brzo zaboravljen. Veoma sam

volio tvoga djeda i ono što mi je tog dana rekao strašno me je uvrijedilo. Kasnije sam, naravno, shvatio zastoje bio bijesan, ali sve do toga dana ja sam se s njim i Zebrom igrao kao da sam im u svemu bio ravan. Nešto se promijenilo. Kad se sve smirilo, pokušali smo da budemo kao nekad, ali to više nikad nije bilo isto. Od toga dana sam stalno imao na umu daje on mladi gospodar, a njega su stalno opominjali da mi je mati sluškinja, kojoj je sad dodijeljena dužnost da udovoljava zahtjevima Esma-hanume."

Tako, znači, pomisli Zuhejr, počeo je govoriti o sebi. Ali prije nego stoje on zaustio da postavi pitanje, starac nastavi.

"Merjema-hanuma je bila krasna žena, mada joj je jezik znao biti vrlo oštar kad bi koja od sluškinja, osim, naravno, tvoje Ame, pokušala pokazati i najmanju familijarnost. Dobro je se sjećam. Ponekad je znala otići na jezero da se okupa. Pratilo bi je šest sluškinja i za njima još četiri. Držale su čaršafe sa svih strana, oko nje, daje niko ne vidi. Obično su šutjele, osim ako bi s njom bila Zehra. Tetka i nećakinja su brbljale, a i sluškinjama je bilo dopušteno da se smiju Zehrinim šalama. Posluga je poštovala Merjemu, ali je nije voljela. Djeca njene mrtve sestre su je slijepo poštovala. Za tvog djeda i staru tetku ona je bila savršena. Znale su da njihov otac s njom nije bio sretan. Osjećale su, onako kako to djeca osjećaju, da je razlog, kakav god da je bio, bio ozbiljan, ali nikad je nisu prestala voljeti."

Starac tu naglo zastade i zagleda se u oči svoga slu-šaoca.

"Nešto te brine, mladi gospodaru? Hoćeš li sad da 60
ideš pa da se sutra vratiš? Priča neće pobjeći."

Zuhejrov pogled uhvati sitnu figuru na horizontu, a prašina je značila da je to jahač u galopu. Pomislio je odmah daje to glasnik iz el-Hudejla.

"Bojim se da će nas prekinuti. Ako onaj konjanik bude glasnik sa imanja, vratit ću se sutra u zoru. Možeš li mi još odgovoriti samo na jedno pitanje, prije nego što krenem?"
"Pitaj."
"Ko si ti, starce? Mati ti je služila u našoj kući, ali ko ti je otac? Da nisi i ti član naše obitelji?"
"Nisam siguran. Mati mi je bila dio miraza, sluškinja koja je došla sa Nedžmom iz Kurtube, kad se ona udala za Ibn Ferida. Mora da joj je u to doba bilo šesnaest, sedamnaest godina. Pitaš me za oca? Ko to zna? Mati mi je rekla da je bio baščovan na vašim imanjima, koji je poginuo u jednoj od bitaka kod Malake, one godine kad sam ja rođen. Bila je udata za njega, ali sami Bog zna je li mi on bio otac. Kasnije, nakon iznenadne i tajanstvene smrti Esme bint Dorotheje i neobičnih okolnosti pod kojima se moja majka povukla, ja sam se naslušao raznih priča o svome pravom ocu. Pričalo se daje sjeme iz kojeg sam iznikao posijao sam Ibn Ferid. To svakako objašnjava njegovo kasnije ponašanje, ali da je to bilo tačno, moja mati bi mi to svakako rekla. Prestao sam na to misliti."
Zuhejr je bio zagolican ovim obrtom. Sad se nejasno sjećao priča koje mu je Ama znala pripovijedati o tragediji Esma-hanume, ali se on jedva sjetio obrisa tih priča. Očajnički mu je bilo stalo da ostane i čuje cijelu pripovijest, ali ona je prašina bivala sve bliža. "I dalje od mene kriješ važnu činjenicu." "Šta bi to moglo biti?" "Tvoje ime, starce. Ime!" Starčeva glava, do tada uspravna, iznenada klonu. 61Pretvarao se da proučava šaru na ćilimu. Onda podiže pogled prema Zuhejru i nasmiješi mu se.
"Odavno sam zaboravio ime koje mi je mati dala. Možda će se tvoja Ama ili Patuljak sjetiti. Predugo me i moji prijatelji i dušmani znaju kao Vahida el-Zindika. To je ime kojim sam

potpisao svoju prvu knjigu. To je ime na koje sam i sad ponosan."
"Tvrdio si da znaš što me zovu el-Fahl. Morat ću smisliti nešto jednako mudro da objasnim kako si ti dobio takvo ime."
"Odgovor je jednostavan. Dobro me opisuje. Ja sam, ipak, jedan skeptik, jedan ekstatični slobodni mislilac."
Obojica se nasmijaše. Kad je konjanik stigao pred pećinu, oni ustadoše, a Zuhejr, plah kakav je bio, zagrli starca i poljubi ga u obraz. El-Zindik je bio dirnut tom gestom. Prije nego što je uspio išta reći, konjanik tiho zakašlja.
"Udi, čovječe. Ulazi! Je li to poruka od mog oca? reče Zuhejr.
Dječak klimnu glavom. Nije mogao imati više od trinaest godina.
"Oprosti mi, gospodaru, ali gospodar kaže da se smjesta vratiš. Očekivali su da se vratiš prije doručka."
"Dobro. Uzjaši tu mazgu koju zoveš konjem i idi. Reci im da stižem. Sačekaj. Predomislio sam se. Vrati se smjesta. Prestignut ću te za nekoliko minuta. Sam ću pozdraviti svoga oca. Nema poruke."
Dječak klimnu glavom i, baš kad je krenuo, el-Zin-dik ga zaustavi. "Dođi ovamo, sinko. Jesi li žedan?"
Dječak pogleda Zuhejra, koji potvrdno klimnu glavom.
Dječak žedno zgrabi ponuđenu solju vode i iskapi je.
"Uzmi koju hurmu za puta. Stići ćeš ih i pojesti dok te mladi gospodar ne stigne."
Dječak zahvalno uze voće, nakloni se i uskoro se mogao vidjeti kako sedla konja i grabi niz planinu.
"Selam alejk, Vahid el-Zindik."
"Alejkumu's-selam, sinko. Mogu li te nešto zamoliti?"
"Sta god ti volja."

"Kad mi je tvoj otac dopustio da se ovdje smjestim, prije pola stoljeća, postavio je jedan jedini uvjet. Da držim jezik za zubima kad je u pitanju povijest njegove obitelji. Sazna li da sam prekršio taj dogovor, povući će svoju dozvolu. Prestat ću dobijati zalihe hrane koje mi tvoja mati ljubazno šalje. Moja budućnost zavisi od tvoje šutnje. Ja ti više nemam kuda otići."
Zuhejr je bio zapanjen i bijesan.
"To je neprihvatljivo. Nepravdeno. Ne liči to na mog oca. Ja ću..."
"Nećeš ti ništa. Možda je tvoj otac i pogriješio, ali imao je razloga. Obećaj mi da ćeš šutjeti."
"Dajem ti riječ. Kunem ti se Kur'anom..."
"Dovoljna je i tvoja riječ."
"Naravno, el-Zindik, ali zauzvrat mi moraš obećati da ćeš završiti priču."
"Naravno , učinit ću to."
"Selam alejk, starce."
El-Zindik ode do mjesta na kojem je Halid bio privezan i nasmiješi se, pun odobravanja, kad Zuhejr uzja-ha konja. El-Zindik potapša konja.
"Jahati neosedlana konja..."
"Znam," viknu Zuhejr, "... to ti je k'o da jašeš samog šejtana. Ako je to tačno, onda jedino mogu reći da šejtan mora imati udobna leda."
"Selam alejk, el-Fahl. Kuća ti uvijek berićetna bila," f viknu starac sa osmijehom na licu, dok je Zuhejr jurio niz brdo.
Za trenutak, el-Zindik je šutke stajao diveći se umi- | jeću konjanika.
"I ja sam nekad tako jahao. Sjećaš li se, Zehra?" Odgovora nije bilo.

63III. GLAVA
Jezid se probudio iz poslijepodnevnog drijemeža sa blagom drhtavicom, lica oblivenog znojem. Njegova mati, koja je ležala uz njega, bila je zabrinuta zbog stanja svoga najmlađeg sina. Obrisala ga je lanenom krpom natopljenom ružinom vodicom i dotakla mu čelo. Nije bilo razloga za uzbunu.
"Ne osjećaš se dobro, sine?"
"Ne. Samo sam sanjao čudan san. Bio je tako stvaran, ummi. Zašto su poslijepodnevni snovi tako stvarni? Je li to zato što nam je san lakši?"
"Može biti. Hoćeš li mi ispričati svoj san?"
"Sanjao sam džamiju u Kurtubi. Bila je tako divna, mama. Onda je ušao stari amidža Miguel i počeo prolijevati boce krvi po džamiji. Pokušao sam ga zaustaviti, a on me je udario..."
"Naši snovi uvijek prevazilaze stvarnost," prekinu ga Zubejda. Nije joj bilo pravo što Ama neprestano hrani djecu ružnim pričama o Migueki pa je pokušala sina odvratiti od njegovih misli. "Ali nema sna o džamiji r Kurtubi koji joj je ravan. Odvest ćemo te jednom da vi, diš njene veličanstvene lukove. A što se Miguela tiče...' Ona uzdahnu.
Zuhejr je, idući prema hamamu, čuo razgovor i ušao nečujno u majčine odaje, baš u trenutku kad je Jezid
64
napadao kurtubskog biskupa.
"Ni meni nije drag. Nikad ga nisam volio. Uvijek me tako uštine za obraz. Ama kaže da se od njega ništa drugo ni ne može očekivati. Rekla mi je da ga ni njegova mati Esma-hanuma nije voljela. Znaš, mati, jednom sam čuo Amu i Patuljka kako razgovaraju o Esma-ha-numi. Ama tvrdi da je nju ubio Miguel. Je li to istina?"

Zubejda problijedi. Neuvjerljivo se nasmija. "Kakva je to glupost? Naravno da Miguel nije ubio svoju majku! Otac bi se zgranuo da čuje šta govoriš. Tvoja Ama priča i takve gluposti. Ne smiješ vjerovati svemu što od nje čuješ."

"Jesi li sigurna, majko?", upita je Zuhejr podrugljivo.

Njegov glas oboje prenerazi. Jezid mu skoči pravo u naručje. Braća se stadoše ljubiti i grliti. Njihova se mati nasmiješi.

"Mladunče se ipak vratilo u leglo. Svima si nam jutros nedostajao. Jezid je sve, čak i sebe samoga, gnjavio pitanjima gdje si. Staje tako zanimljivo starac imao jutros da ti ispriča?"

Zuhejr je, jašući kući, pažljivo pripremio odgovor na to očekivano pitanje.

"O tragediji el-Endelusa. O tome kako mi sa svojim načinom života nismo uspjeli opstati. On smatra da se mi primičemo svome kraju. Stari je vrlo učen čovjek, majko. Pravi mudrac. Šta mi ti o njemu možeš kazati? On ne voli o sebi pričati."

"Pitaj Amu," reče Jezid. "Ona sve o njemu zna."

"Moram reći Ami da skrati jezik i pripazi šta priča pred Jezidom."

Zuhejr se nasmiješi, i baš se spremao ući u raspravu o Ami i o tome kako je ona često u pravu sa svojim predskazanjima, ali iznenada uhvati majčin pogled i shvati šta mu ona htjede reći. Ona sjede u postelji i naredi mu:

65"Idi, okupaj se, Zuhejr. Kosa ti je prašnjava." "I zaudara na konjski znoj!", dobaci Jezid, mršteći se. Braća izadoše, a Zubejda udari dlanima. Dvije dvorkinje uđoše u njenu odaju. Jedna je nosila ogledalo i dva češlja. Bez riječi, savršeno simetričnim pokretima, počeše nježno češljati i masirati tjeme svojoj gospodarici. Dvadeset prstiju, i nježnih i snažnih istovremeno, prekrilo je cijelu glavu. Od čela do zatiljka. Zubejda je iza sebe čula samo žubor vode. Kad osjeti

da joj se vratila unutarnja ravnoteža, dade im znak da prestanu.
Dvije žene sjedoše na pod i, kako se Zubejda pomjeri na ivicu postelje, počeše joj masirati stopala. Mlada, Umejma, bila je nova i vidjelo se kako je previše nervozna da bi savladala gospodaričino lijevo stopalo. "Šta se priča u selu?", stade ih propitivati Zubejda. Umejma je tek odnedavno unaprijeđena u njenu dvorkinju, pa je ona htjela da se djevojka opusti, da se s njom dobro osjeća. Mlada se sluškinja zarumeni kad joj se gospodarica obrati i promrmlja nekoliko smušenih riječi o tome kako svi u selu veoma poštuju Benu Hudejl. Starija i iskusnija, Hedija, priskoči joj upomoć. "Svi pričaju o tome kako je Zuhejr ošamario nevjernika, hanuma."
"Zuhejr bin Omer je prenaglio! Šta se još priča?" "Mladi se slažu sa Ibn Omerom, hanuma, ali mnogi su stariji nezadovoljni. Pitaju se nije li ga, možda, kršćanin namjerno izazvao, a Ibn Hasd je zabrinut. Misli da bi oni mogli poslati vojsku na el-Hudejl i sve nas pozatvarati. Kaže da..."
"Ibn Hasd uvijek misli najcrnje, hanuma." Hedija se uplaši da se Umejma nije zaletjela pa pokuša skrenuti razgovor u mirnije vode, ali Zubejda je bila uporna.
"Šuti! Reci mi, curo, šta veli Ibn Hasd?"
"Ne sjećam se svake riječi, hanuma, ali on veli da su

naši snovi odsanjani i da ćemo se uskoro u strašnoj groznici probuditi."
Zubejda se nasmiješi.
"Dobar je on čovjek, čak i kad nudi samo najcrnje misli. I kamen iz prijateljeve ruke vrijedi k'o da je jabuka. Jeste li mi odnijeli haljine u hamam?"

Umejma klimnu glavom. Zubejda im dade znak da je ostave samu. Dobro je znala da Ibn Hasd govori šta cijelo selo misli. Osjećala se neizvjesnost. Prvi put za šest stotina godina, stanovnici el-Hudejla bili su suoče-1 ni sa životom u kojem za njihovu djecu nije bilo budućnosti. Hiljadu i jedna priča je kružila Garnatom o tome šta se desilo poslije pada Kurtube i Išbilije. Svaki je izganik donio svoju priču užasa i divljaštva. Najupečatljivije su priče o tome kako su Katolička crkva i dvor u nekoliko gradova pootimale sva imanja i imovinu. Toga se selo bojalo više no ičega. Nisu htjeli da ih se otjera sa zemlje koju su oni i njihovi stari čuvali i obrađivali stoljećima. Ako je jedini način da to zadrže bio prelazak na njihovu vjeru, onda bi svi bili spremni proći kroz tu bruku samo da prežive. Prvi je medu takvima bio sluga Ubejdullah, koji se klanjao jedino bogovima sigurnosti i imetka.
Zubejda zaključi da o ovome razgovara sa svojim mužem kako bi odlučili šta im je činiti. Selo je od njih očekivalo da pruže odgovor. Znala je da su se bojali uslijed Zuhejrove prijeke naravi. Omer u petak mora otići u džamiju. Narodu treba kazati da se nema čega bojati.
Zubejda je, idući avlijom, vidjela sinove kako igraju šah. Zastade da vidi kako igraju i bi joj smiješno kad na Zuhejrovu licu vidje da je Jezid na pragu pobjede. Bio je sav uzbuđen kad objavi svoj trijumf: "Uvijek pobijedim kad je crna kraljica moja!"
"Šta to kažeš, nesretnice? Pazi šta govoriš. Šah se 67igra šutke. To je prvo pravilo. Ti klepećeš k'o svraka na jari."
"Tvog kralja je moja kraljica pojela," reče Jezid. "Ja govorim tek kad završim partiju. Što bi se davljenik bojao kiše?"
Zuhejr, bijesan što ga je porazio devetogodišnjak, stavi svoga kralja na tablu, kiselo se nasmiješi i ode.

"Vidjet ćemo se na večeri, bijedo!"
Jezid se nasmiješi kraljici. Skupljao je figure i slagao ih u specijalnu kutiju, kad jedan stari sluga, blijed od straha kao daje duha ugledao, uleti u avliju. Ama se pomoli iz kuhinje. Sluga joj prišapnu nešto na uho. Jezid staricu nikad nije vidio tako zabrinutu. Da kršćanska vojska nije krenula na el-Hudejl? Prije no što po-trča na kulu da se sam uvjeri, pojavi se njegov otac, a za njim i Ama.
Jezid, koji je htio da zna šta se zbiva, krenu ocu i uze ga za ruku. Omer mu se nasmiješi, ali se hamršti na slugu.
"Jesi li siguran. Da ti se nije učinilo?" "Nije, gospodaru. Vidio sam ih svojim očima. Dva su kršćanska vojnika bila sa tom gospodom. Narod se uplašio. Ibn Hasd ju je prepoznao i naredio mi da požurim i kažem ti."
"Allahu dragi! Nakon toliko godina. Idi, čovječe. Prezalogaji štogod prije nego što kreneš. Ama će te odvesti u kuhinju. Jezide, idi majci i kaži joj da želim s njom razgovarati. Onda reci bratu i sestrama da večeras imamo gosta. Neka se svi ovdje skupe, hoću kao obitelj da pozdravimo gošću. Trči, dijete!"
Zehra bint Nedžma razmijeni nekoliko riječi sa pu-tarom, inače ne odgovori na pozdrave seoskih starješina. Samo je klimnula u znak prepoznavanja, ali im se ne obrati. Kad su njene kočije zamakle za ugao uskog sokaka i stigle do voćnjaka odakle se kuća već dobro
68
vidjela, naredi kočijašu da krene pošljunčanom stazom koja je išla uz potok.
"Idi uz vodu dok ne ugledaš kuću Benu Hudejla," reče ona, glasom koji je zadrhtao od uzbuđenja. Nikad ni sanjala nije da će doživjeti da opet vidi svoju kuću. Suze, godinama susprezane, potekoše joj poput nabujalog potoka čija se voda

prelijevala po travi. Samo uspomene, naglas će ona sama sebi.
Mislila je daje u ovih pola stoljeća toliko pročistila svoju dušu da ništa nije ostalo. Kako je život varljiv! Samo jedan pogled na kuću rekao joj je da ništa nije bilo izbrisano. Dok je gledala poznate prizore, svega se tako dobro sjećala da je ponovo osjetila bol. Eno voćnjaka punog narova drveća. Nasmiješi se kad kočija uspori i, iscrpljena dugim putovanjem, side da se napi-je vode iz potoka. Iako je bila jesen, mogla je, zaklopiv-ši oči, osjetiti miris voćnjaka.
"Jesi li sigurna da te nisu vidjeli?" Glas mu je bio nervozan i uzbuđen.
"Samo mjesečina! Čujem kako ti srce lupa."
Nijednu riječ više ne izgovoriše te noći, sve dok se pred zoru ne rastadoše.
"Bit ćeš mi žena!"
"Ja drugoga ne želim."
Otvori oči i ispi još jedan gutljaj. Sunce je već bilo zašlo. Ništa se ovdje nije promijenilo. I goleme zidine i kula su još bile tu. Kapije, kao obično, širom otvorene. Zima se osjećala u zraku. Miris zemlje joj zaguši sva čula. Blaga buka, svilenkasta voda što je tekla kroz avliju i skupljala se u bazenu kojim se pojio hamam -bili su baš kakvih ih se sjećala svih ovih godina. A Ab-dullahov sin, Omer, sad je bio gospodar imanja.
Osjeti da se kršćanski vojnici što su je pratili odje-
69dnom ukočiše. Uskoro joj bi jasno zašto. Tri konjanika, odjevena u blještavobijele halje i sa turbanima na glavi, išli su im u susret. Kočija stade.
Omer bin Abdullah i njegova dva sina, Zuhejr i Je-zid, zauzdaše konje i pozdraviše staricu.
"Selam alejkum, sestro moga oca. Dobrodošla kući."

"Kad sam otišla, imao si četiri godine. Tvoja mi je mati stalno govorila da moram biti stroga s tobom. Ho-di!"
Omer sjaha i priđe kočiji. Ona ga poljubi u čelo.
"Hajdemo kući," šapnu ona.
Kad su stigli do ulaza u kuću, ugledaše starije sluge kako ih čekaju. Zehra izađe iz kočije a Ama joj, šepe-sajući, priđe i zagrli je.
"Bismillah, bismillah. Dobrodošla u svoju kuću, ha-numa," reče Ama, sva u suzama.
"Baš mi je drago da si živa, Amira. Stvarno mi je drago. Stoje bilo, bilo je, i ja ne želim daše to ikad vrati," odgovori Zehra, dok su se njih dvije, starice, gledale.
Onda je uvedoše u kuću. Tu joj se Zubejda, Hinda i Kulsum nakloniše i poželješe dobrodošlicu. Zehra ih pažljivo osmotri, onda se osvrnu da vidi je li Jezid iza nje. Kad ga vidje, zgrabi mu turban sa glave i baci u zrak. Napetost na to popusti i svi se nasmijaše. Zehra kleknu na jastuk i zagrli Jezida. Dječak, osjetivši instinktivno daje to bilo od srca, nježno joj uzvrati.
"Stara naša tetka Zehra, Ama mi je pričala kako si ti četrdeset godina bila zaključana u maristanu u Garnati, ali se uopće ne vidi da si ti luda."
Omer se namršti na sina i val nelagode zapljusnu obitelj, ali se Hinda zacehnu od smijeha.
"Slažem se sa Jezidom. Što prije nisi došla?"
Zehra se nasmiješi.
70
"U početku nisam znala hoćete li mi se obradovati. Onda sam prestala misliti o tome."
Ama i dvije mlade sluškinje uđoše sa peškirima i čistim haljinama.

"Allah te blagoslovio, hanuma. Kupka ti je spremna. Ove će ti cure pomoći."
"Hvala ti, Amira. Poslije moram nešto pojesti."
"Večera je spremna, tetka," umiješa se Zubejda. "Čekali smo te da zajedno jedemo."
Ama uze Zehru za ruku i njih dvije, sa sluškinjama, odoše u avliju. Hinda sačeka da odu.
"Oče! Pa stara tetka Zehra nije luda. Je li ona ikad bila luda?"
Omer slegnu ramenima i pogleda Zubejdu: "Ne znam, dijete. Rekli su nam daje u Kurtubi skrenula pameću. Poslali su je ovamo, ali ona se ne htjede udati i stade sama lutati brdima, recitujući bogohulne stihove. Moram priznati kako vjerovao nikad nisam u to da je bolesna. Bilo bi to previše jednostavno objašnjenje. Moj ju je otac tako silno volio i nije bio nimalo sretan što su je tamo smjestili, ali Ibn Ferid je bio težak čovjek. Moramo sve učiniti da joj bar ove posljednje godine budu sretne."
Hinda nije bila spremna promijeniti temu.
"Ali, oče, zašto je nisi nikad posjetio u maristanu? Zašto?"
"Mislio sam da bi to za nju bilo previše bolno. Pomišljao sam da to uradim, ali nešto me je uvijek sprečavalo. Moj je otac odlazio kod nje, ali uvijek se vraćao potišten, sedmicama se ne bi nasmiješio. Vjerova-tno nisam htio da povredujem stare rane. Ali, ona je sad s nama, kćeri moja, i uvjeren sam da će odgovoriti na svako tvoje pitanje. Tetka Zehra nikad nije bila poznata po zatajnosti."
"Ne želim da misliš kako smo se mi ponašali kao da 71ona ne postoji," reče Zubejda. "Sve do prošle sedmice joj je, u naše ime, rođak tvoga oca Hišam nosio čiste haljine i voće."

"Drago mi je da to čujem," reče Jezid, tonom odraslog, što, na njegovu veliku žalost, izazva takav smijeh da je morao pobjeći kako ne bi vidjeli da se i on sam smije.
Ako je bilo imalo sumnje oko Zehrinog zdravlja, one su za večerom raspršene. Pričala je i smijala se sa takvom lahkoćom kao daje sve vrijeme bila s njima. U jednom trenutku, kada se razgovor neizbježno dotakao tragedije el-Endelusa, stara hanuma pokaza takvu političku mudrost da Zubejda osta zapanjena.
"Zašto smo doživjeli ovaj pad? Popustili smo pred budalama i njihovim poimanjem časti. Znaš li ti šta to znači, Hinda? Jezide? Zuhejre? Ne? Budale smatraju daje grijeh praštati."
Hinda je bila ta koja je upitala ono što su svi imali na umu.
"Kako te pustiše iz maristana, tetka? Šta se desilo?"
Starica se iskreno iznenadi. "Hoćeš da kažeš da ne znaš?"
Svi zanijekaše da išta znaju.
"Mi smo u ovoj zemlji oduvijek bili odvojeni od ostalog svijeta. Cijela Garnata priča o tome šta se zbilo sa ma-ristanom. Mislila sam da znate." Zagrcnu se. "Bolje da vam kažem. Imaš li štogod da zasladim usta, nevjesta?"
Prije no što Zubejda odgovori, Ama, koja je strpljivo čekala da završe sa jelom, odgovori. "Bi li mojoj ha-numi godilo malo džennetskog kolača?"
"Džennetski kolač! Znači, nisi zaboravila, Amira?"
"Ja da zaboravim!?" reče Ama, "već sam ga htjela pripremiti Zuhejru za doručak, ali on je sve do podneva jahao. Od jutros su svi sastojci pripremljeni. I brašno prosijano, samo da zakuham i ispečem. Brzo ću ja."
72
Vidjevši da svi čekaju njenu priču, Zehra shvati kako je vrijeme da započne svoju pripovijest o događajima koji su sasvim izmijenili njen život.

"Prije desetak dana dođoše dva fratra i stadoše se raspitivati ko je u maristanu koje vjere. Većina bijahu sljedbenici Poslanikovi. Ostali su bili Jevreji, a samo nekolicina kršćani. Svećenici onda rekoše vlastima da je nadbiskup iz Tulejtule..."
"Ximenes!", zasikta Omer. Njegova se stara tetka nasmiješi.
"Baš taj. On je naložio svojim popovima da nas silom pokrste. Zar ima boljeg mjesta za to od maristana? Nije trebalo ni da nam prijete, ali su prijetili. Od toga dana su samo onima što su vjerovali u nevinost Marijinu i božanski status Isusov dozvolili da ostanu. Kao što znate, tamo nisu dali da se pije, ali kad bolesnici vidješe svećenike sa bocama vina, oni jedva dočekaše da se napiju krvi Isusove. Tako je pokrštavanje teklo glatko.
"Kad dođoše do mene, ja im kazah da meni ništa ne pada tako lahko kao odricanje od onoga što nije zakonito, ali da im imam nešto kazati. Rekoh im da ne pijem tu šejtansku mokraću, ali da sam se ipak preobratila svojom voljom. Rekoh i to da me je, u stvari, moja obitelj i smjestila ovdje, jer je mislila da sam poludjela kad sam im objavila da sam postala odan sljedbenik njihove crkve. Siroti su svećenici bili zbunjeni. Mora da su pomislili kako sam stvarno luda i odlučili da na mene ne obraćaju pažnju. Na to sam im ja pokazala krst na svome vratu. I, da znate, djeco, upalilo je! Sutradan ujutro, odvedoše me pred nekakvog generala u al-Amri. Zamislite, luđakinju prima izaslanik kastiljanskog kralja! Bio je vrlo ljubazan. Rekla sam mu šta mi se desilo. Kad je shvatio da sam ja Ibn Feri-dova kćer, skoro se onesvijestio. Kazao mi je kako je od svoga oca slušao priče o vrlinama moga pradjeda i

odmah ih stade meni prepričavati. Znala sam ih sve, ali ne pokazah mu to, već pažljivo saslušah svaku njegovu riječ, smješkajući se i odobravajući sve što je zborio. Oboje smo nekako odlučili zanemariti to da je upravo prijeka narav moga oca mene dovela u maristan. Pitao me šta mislim o situaciji u Garnati. Kazala sam mu da sam prije četrdeset godina molila Svemogućeg i da mu se i sad molim da mi učini veliku uslugu i, prije smrti, tu želju ispuni. 'Šta je to, gospodo?'propitivao me general. 'Da mi da snage da se ne miješam u ono što me se ne tiče.'"

Jezid se stade smijati na to kako je ona imitirala i generala i sebe, a za njim nasta opći smijeh; nasmija se čak i Kulsum, koja je bila sasvim osupnuta dolaskom u kuću mitske ličnosti što je za nju bila Zehra. Ova, oduševljena prijemom na koji naiđe njena pripovijest, nastavi: "Možda vi mislite daje ovo od mene bilo kukavički i neću vam to zanijekati. Da sam kazala svu istinu... da sam mu rekla šta mi je bilo na srcu kad je onaj zlotvor Ximenes zapalio naše knjige, možda bih i dan-da-nas bila u onom maristanu ili bi me bacili u samostan. Znate li da su nas sve iz maristana odveli da gledamo lomaču na kojoj je gorjela naša kultura. Mislila sam samo na ovu kuću i na sve ove rukopise u našoj knjižnici - na Ibn Hazma, Ibn Halduna, Ibn Rušda, Ibn Sinaa. Ovdje će barem preživjeti. Sve sam to mogla kazati i generalu, ali onda nikad više ne bi povjerovali da sam pri zdravoj pameti. A moja je nezainteresiranost upalila.

"General je ustao, naklonio mi se i poljubio mi ruku. 'Budite uvjereni, draga gospo, da ćete, kad god budete htjeli, uz oružanu pratnju biti ispraćeni na vaše obiteljsko imanje.'Na to se povukao, a mene odvedoše natrag u maristan. Možete zamisliti kako sam se osjećala. Nisam nogom kročila iz te zgrade četiri decenije.

Polahko sam se pripremala za smrt i onda se sve ovo desilo. Uh, umalo ne zaboravih. Morate ove knjige nekud poslati. Šaljite ih na univerzitet u Kairo ili u Fes. Ovdje im nema spasa. Nemam vam ništa više kazati. Jedino se nadam da vam neću biti na teretu."
"Ovo je tvoja kuća," odvrati Omer, pomalo nametljivo. "Možda je nikad nisi trebala ni napuštati."
Hinda zagrli i poljubi Zehru. Starica je bila duboko dirnuta tom spontanošću.
"Nisam znala da si postala kršćanka, tetka."
"Nisam ni ja," odgovori Zehra, na šta se Jezid opet zacehnu od smijeha.
"Jesi li sve izmislila da se otud izbaviš? Jesi li?"
Zehra potvrdi i svi se opet nasmijaše, ali Jezida je tu nešto zabrinulo.
"Otkud ti onda krst?"
"Sama sam ga načinila. Vrijeme tamo stoji. Mnoge sam figure izdjeljala od drveta da ne bih stvarno šenula."
Jezid ustade i sjede pored Zehre, stisnu joj ruku kao da hoće sam sebe uvjeriti da je stvarna.
"Već vidim da je moj bratić, baš kao i njegov otac, dobar čovjek. Tvoja su djeca opuštena pred tobom. Mi nismo nikad bili takvi. Hmmmm... Što nešto divno miriše! Amira je ista kao nekad." Ama ude sa kukuruznim kolačem umotanim u krpu da se ne ohladi. Za njom je ušao Patuljak sa loncem punim ključalog mlijeka. Umej-ma ude posljednja, sa činijom punom smedeg šećera. Patuljak se nakloni Zehri, koja mu uzvrati na pozdrav.
"Je li ti mati živa, Patuljak?"
"Umrla je prije petnaest godina, hanuma. I ona se molila za tebe."

"Trebala se za sebe moliti. Možda bi još bila živa."

Ama poče spremati džennetski kolač. Ruke su joj, skrivene u golemoj ćasi, kidale sočni kolač na komadiće. Lahko se mrvio. Dodade malo svježeg masla i nas-
75tavi gnijeciti smjesu rukama. Onda dade Umejmi znak da doda Šećera, dok su njene naborane ruke nastavile sa miješanjem. Na kraju se prsti povukoše. Zehra zapljes-ka rukama i pruži svoju činiju. Ama uze smjesu desnom rukom i napuni činiju. Isto uradi i drugima. Onda doda-de vrelo mlijeko, i oni se počeše naslađivati. Na trenutak su bili toliko zaokupljeni užitkom koji im je pružao ovaj jednostavni kolač da se zaboraviše zahvaliti Ami.

"Džennet. Ovo je Džennet, Amira. Kakav kolač! Sad mogu mirna umrijeti."

"Nikad nisam ovako nešto jeo, Ama," reče Jezid.

"Ovaj božanstveni kolač me podsjeća na mladost," promrmlja Omer.

Ama bijaše zadovoljna. Gošća i tri domaćina kuće javno su je pohvalili. Noćas neće imati nijednog razloga da gunđa, pomisli Hinda, smijući se u sebi apsurdnosti cijelog tog obreda, koji je sezao još u vremena prve svadbe Ibn Ferida.

Hindina spavaonica je nekad pripadala Zehri. Sad je opet bila spremljena za staru hanumu. Hinda se preselila u praznu sobu u ženskom dijelu kuće, blizu svoje majke.

Ženski članovi obitelji, zajedno sa Amom, odvedoše Zehru u njene odaje. Ona zastade na pragu, u avliji, i pogleda nebo. Jedna joj se suza izmaknu, a onda još jedna.

"Svakog sam mjeseca sanjala ovu avliju. Sjećaš li se sjena narova drveta pri punom mjesecu, Amira? Sjećaš li se šta smo tad govorile? Ako je mjesec na našoj strani, što će nam onda zvijezde?"

Ama je uze za ruku i nježno je provede kroz vrata, a Zubjeda, Hinda i Kulsum joj poželješe lijep san.
U drugom dijelu avlije, Umejma se spremala kući, nakon što je razmjestila Zubejda-hanuminu postelju, kad je jedna ruka ščepa i uvuče u sobu.
"Ne, gospodaru," šapnu ona.
76
Zuhejr joj dotaknu dojke, ali kad mu ruke odlutaše niže, djevojka ga zaustavi.
"Ne mogu večeras, el-Fahl. Nečista sam. Ako mi ne vjeruješ, zavući ruku i sam se uvjeri."
Ruke mu se zaustaviše. Ne odgovori joj. Umejma to iskoristi i šmugnu preko vrata.
Hinda i Kulsum su se vratile u majčinu sobu. Sjedile su na postelji i gledale Zubejdu kako rasplića kosu i skida se.
Omer uđe na vrata što su povezivala njihove odaje.
"Kakva čudna večer. Bila je samo dvije godine mlađa od mog oca. Vidim mnogo njegovog u njoj. Bili su tako bliski. Znam koliko mu je nedostajala. Kakva tragedija. Šteta jednog straćenog života. Zehra je mogla biti nešto izuzetno. Znate li da je pisala poeziju? I to dobru. Čak i naš djed, a još je na nju bio bijesan, morao je to priznati..."
Začu se kucanje na vratima i Zuhejr uđe. "Čuh glasove, znao sam da se obitelj skupila na vijećanje."
"To nije moguće bez Jezida," izjavi Hinda. "On ih jedini ozbiljno shvata. Aba nam je pričao o staroj tetki prije no što si ti upao u razgovor."
"To sam i došao da čujem. Ne dešava se svaki dan da se neko vrati iz mrtvih. Kakva je to žena morala biti? Otjerana iz kuće preko pedeset godina. I kako se dobro držala večeras. Bez mržnje. Bez gnjeva. Samo olakšanje."

"Nije imala razloga da se na nas ljuti," reče otac. "Mi joj nismo ništa naudili."
"Pa ko onda jeste, oče? Ko? Zašto? Gdje je stara tetka Zehra zgriješila?"
Hindin nestrpljivi glas bio je pun bijesa koji ni pokušavala nije sakriti. Ne znajući ništa o Zehri, osim pokoje tajanstvene Amine opaske ili tračeva koje je poku-
77pila od svojih rodica u Išbiliji, bila je dirnuta dostojanstvom te starice. Nijedna od tih priča nije se slagala sa stvarnošću koju su doživjeli danas kad je prava Zehra, bježeći iz svoga garnatskog čemera, stigla svojoj kući. Omer pogleda Zubejdu, koja samo lahko klimnu, i on shvati da mu je dužnost djeci ispričati sve što je upamtio od tajne zvane Zehra. Bilo je mnogo stvari koje ni on nije znao. Od svih preživjelih, samo je Ama znala sve detalje, i možda još jedna osoba - neprijatni stari amidža Miguel, koji je izgleda znao sve.
"Ja ne znam tačno kad je počela Zehrina tragedija. Moja mati je znala reći da se to desilo onog dana kad je vaš rahmetli čukundjed Jbn Ferid došao u el-Hudejl sa novom ženom, Esma-hanumom. Bilo joj je samo nekoliko godina više nego Zehri i ona nije ništa uradila da promijeni način života u kući. Prepustila je domaćinstvo nani Merjemi. Pričalo se kako je prvih mjeseci toliko bila isprepadana da nije znala ni posluzi izdati naredbu.
Zehra i moj otac su bili vrlo bliski sa tetkom Merje-mom. Ona ih je i odgajala poslije majčine smrti. U njihovim je srcima zaista zauzela majčino mjesto. Brat i sestra su Esmu smatrali uljezom. Nisu nikad pravili probleme, ali je nastao jaz između njih i oca. Nema sumnje da je i posluga imala u svemu tome svoj udio. Znali su sve o Esminu porijeklu. Hem je bila kršćanka, hem sluškinja, a mati joj je i dalje bila

kuharica, iako je Ibn Ferid i nju pozvao da napusti službu kod Don Alvara i pridruži se kćeri. Sve je ovo bilo predmet stalnog ogovaranja u selu, naročito u kuhinji el-Hudejla. Čovjek bi pomislio da će medu kuharicama biti nekog razumijevanja za iznenadni uspon jedne od njih, ali to nije bio slučaj. Patuljkov otac je posebno širio jed, sve dok jednog dana Ibn Eerid ne posla po njega i zaprijeti mu da će ga lično pogubiti pred avlijom. Prijetnja je djelovala. Polah-ko, stvari se smiriše. Groznica stade jenjavati.
78
Nevolja je bila što služinčad nisu nastojala tiše govoriti pred djecom i stoje taje navada bila zarazna. Zehra je bila posebno pogođena. Jer, Ibn Ferid joj je bio sve u životu. Oženio Esmu i Zehra se osjećala izdanom. Da bi kaznila oca, ona poče odbijati prosce. Sve se više povlačila u sebe. Danima ni sa kim nije razgovarala. Naravno, Ibn Ferid je znao kako će selo primiti njegovu ženidbu. Znao je šta se dešava. Stoga je i unajmio cijelu svitu služinčadi u Kurtubi za Esmu, znajući da će ona biti odana prvenstveno svojoj gazdarici. Na čelo im je postavio jednu staricu koja je mnoge godine služila u našoj kući, ali se na nju okomi tetka Nedžma svojim poganim jezikom i ne smiri se dok je ne otjera. Postala je pralja u selu.
Ta je žena imala muža koji je prodavao smokve u Kurtubi ili je bio jedan od onih naših čuvara što skončaše u vrijeme opsade Malake ili je, ..., vrag bi ga sam znao. Bio je vrlo bistar momak i veoma obrazovan zahvaljujući velikodušnosti el-Hudejla. Podučavali su ga isti tutori koji su učili moga oca i tetku Zehru. Za razliku od njih, on je puno čitao i poznavao djela filozofa, povjesničara, matematičara, teologa, čak i medicine. Bolje no iko u obitelji znao je svaku knjigu u našoj biblioteci. A bio je i zgodan momak.

Vaša se stara tetka u njega zagledala. Ibn Zejdun je izliječio njenu dušu. On ju je poticao da piše pjesme, da razmišlja o svijetu izvan naše kuće, čak i preko granica el-Endelusa. On joj je objasnio kako je došlo do Ibn Fe-ridove ženidbe i ubijedio je da tetka Esma nije bila nimalo kriva. Tako ih je i izmirio.

Mislim da je upravo spoznaja da je taj momak postigao ono što njemu nikako nije polazilo za rukom, učinila da Ibn Ferid duboko zamrzi el-Zejduna. Jednom su ga čuli kako kaže: 'Ako taj momak ne pripazi šta govori, vrat ću mu slomiti.'Počeo je momka kinjiti. Tjerao
79je Muhammeda da radi u polju i uči zanat kao i svi drugi. Nagovijestio je kako bi ga Juan mogao naučiti da radi stolarske poslove, ili da od Ibn Hasda nauči praviti cipele. Ali, momak je bio prepametan za svoje godine. Osjetio je da ga gazda ne voli, znao je i zašto, pa je počeo zaobilaziti avliju. I Zehra i Esma su preklinjale Ibn Ferida da prema momku ne bude tako strog. Mislim da je nana Esma na kraju uspjela privoljeti d,du da dopusti Ibn Zejdunu da oca i Zehru podučava matematiku na jedan metodičan način. Mog oca to nije zanimalo. Najčešće je bio u lovu ili u gostima kod naše rodbine u Garnati. Tako se desilo da su Muhammed ibn Zejdun i Zehra bint Nedžma svaki bogo-vetni dan bili zajedno. I desilo se što se moralo desiti..."

Hindine oči zasjaše od uzbuđenja. "A zašto nisu pobjegli? Ja bih to uradila." "Sve u svoje vrijeme, Hinda. Bila je tu i prepreka u liku druge mlade žene. Kao i Zehra, i ona bijaše vrlo lijepa. Ali za razliku od Zehre, ona je bila kćer jednog od čuvara, i sama sluškinja. Baš kao naša Umejma. Vrlo inteligentna, ali bez formalnog obrazovanja, i ona je htjela Ibn Zejduna za muža. Naravno, Ibn Ferid je smatrao da je to

odlično i savjetovao je roditelje i jednog i drugog da dogovore zaruke.
Zehra je poludjela. Možda nisam trebao upotrijebiti tu riječ. Recimo da je bila vrlo rastrojena kad joj je Ibn Zejdun rekao šta se sprema. Natjerala gaje da se s njom nade tu večer u voćnjaku nara, ispred same kuće..."
Hinda se zagrcnu od smijeha, tako zaraznog da se svi stadoše smijati osim Zuhejra. Otac je upita što se smije.
"Neke se stvari nikad ne mijenjaju, zar ne, brate? I ti se voliš sastajati pod narovima!"
Zuhejrovo lice potamni. Otac shvati o čemu je riječ, nasmiješi se i skrenu priču na Zehrinu povijest.

"Te su se noći ponašali kao da su muž i žena. Sutradan ujutro Zehra ode nani Esmi i ispriča joj šta se desilo. Esma je bila zabezeknuta i smjesta kaza Zehri da nema te sile koja će je natjerati da joj dadne pristanak kako bi se udala za slugu..."
"Ali..." upade Hinda ocu u riječ, našto se on namršti.
"Da, Hinda, znam, ali u tim stvarima nema logike. Esma nije htjela da se Zehri dogodi ono što je nju snašlo. Naravno da je čudno, ali nije neočekivano. Tvoja se majka sjeća daje naš čukunamidža Rahimullah oženio kurtizanu koja je postala najveći puritanac u obitelji. Strasno odana svome mužu i nepokolebljiva u svome stavu prema preljubi i sličnim porocima. To je, valjda, posljedica onog što je veliki majstor Ibn Haldun nazvao posljedicom promjene društvenog položaja. Kad se jednom sa dna popneš uz društvene stepenice, nikad više nisi kadar da s visine ne gledaš na one manje sretnije od tebe.

Ali, da se vratim na priču. Jedne noći, Zehra i Ibn Zejdun su ljubovali na svome omiljenom mjestu a da nisu znali da ih prati Zehrina suparnica. Ona je sve vidjela. Sve. Sutradan ujutro ode pravo Ibn Feridu i sve mu ispriča. On joj povjerava svaku riječ. Mora da je pomislio kako je bio u pravu što je instinktivno mrzio praljina sina. Čuli su ga kako urla: 'Dajem pedeset dukata onom ko mi tog momka dovede.'
Da su Ibn Zejduna tog dana uhvatili, djed bi ga svakako na mjestu kastrirao. Srećom za našeg ljubavnika, rano tog jutra ga poslaše da nešto obavi u Garnati. Kad je čula šta mu se sprema ako se vrati, njegova mati, upozorena od nene Esme, posla jednog prijatelja iz sela da upozori momka. Ibn Zejdun jednostavno nestade. Nikad ga više za života Ibn Feridova nisu u selu vidjeli..."
"Oče," Kulsum upita svojim tihim, poslušnim glasom, "ko je bila tetkina suparnica?"
81"Što pitaš, dijete? Mislio sam da je večeras svima od vas bilo jasno. Bila je to Ama!"
"Ama!" - sve tri uzviknuše.
Zgledaše se, bez riječi. Hinda je progovorila prva:
"A šta bijaše sa našom starom tetkom Zehrom?"
"Vaš čukundjed posla po nju u prisustvu obje moje nene. One su ga preklinjale da joj oprosti. Zehra se nije dala. Možda je sad možemo pitati, ali moja mije mati kazala da je Zehra rekla: 'A što ja moram biti jedina koja će se udati za onog koga mi ti izabereš? Ja tvoju Esmu volim jer ti je žena, i stoga što je moja prijateljica. Zašto ti ne bi prihvatio Ibn Zejduna?'Tad on nju ošamari, a ona ga stade kleti sve dok Ibn Ferid, posramljen, ali ne toliko da bi je molio za oproštaj, ne okrenu leda i izađe iz sobe. Sutradan i ona ode. I nikad se

do sinoć nije vratila. Staje radila u Kurtubi, ja ne znam. Morat ćete nekog drugog pitati."

Dok su djeca Omera bin Abdullaha razmišljala o tragičnoj sudbini svoje stare tetke, ona je bila jedino zaokupljena mislima kako otpustiti Amu i otići na spavanje. Zehra je pažljivo izbjegavala spominjanje Ibn Zej-duna. Nije tražila izvinjenja. Ionako bi stigla prekasno. Sve je pripadalo prošlosti i ona nikome ništa nije zamjerala. Dvije su starice cijelu večer provele razgovarajući o el-Hudejlu. Zehra je htjela sve znati, a u Ami je našla jedinu osobu koja joj je znala sve reći.

Ama joj sve po redu ispriča, ne propuštajući nijednu sitnicu, o tome kako je umro njen brat Abdullah, nakon pada sa konja kojeg je sam uzgojio i kojeg je jedino on jahao, i kako gaje njegova žena nadživjela samo jednu godinu.

"I na samrtnoj je postelji mislio na tebe i molio Omera da mu se na Kur'anu zakune kako će ti redovno slati hranu i odjeću. Nikad te nije prežalio."

Zehra uzdahnu i tužan joj osmijeh preleti preko lica.

82

"Naše su uspomene iz djetinjstva tako povezane..." Tu zašuti, kao da je sjećanje na brata odvede drugim uspomenama. Izraz njezina lica podsjeti Amu na stare dane. Mora da joj je sad pred očima, pomisli Ama. Voljela bih da o njemu progovori. Šta sad tu ima da se krije?" Zehra, kao da ču misli svoje suparnice, pa upita: "A šta bi sa Muhammedom ibn Zejdunom?" Zehra je nastojala da zvuči nezainteresirano, ali srce joj jače zakuca: "Je li umro?"

"Nije, moja hanuma. Živ je. Promijenio je ime, znaš. Sad se zove Vedžid el-Zindik i živi na brdu nekoliko kilometara odavde. Zuhejr ibn Omer ide svaki dan kod njega, ali ne zna ništa o njegovoj prošlosti. I njemu se odavde šalje hrana.

Omer bin Abdullah nam je to naredio, otkad smo saznali ko je čovjek koji se uselio u pećinu u brdu. Evo i jutros je Zuhejr nekoliko sati bio s njim."
Zehra je bila tako uzbuđena ovom viješću da je Ama svojim uhom čula kako joj srce udara.
"Odoh na spavanje. Nek'ti je selam, Amira." "I tebi, moja hanuma. Neka te Bog blagoslovi."
"Dugo već vremena to nije uradio, Amira." Ama izađe sa lampom iz sobe. Kad je zakoračila u hodnik, začu Zehru.kako nešto reče. Taman je mislila da se vrati, ali bi joj jasno da je Ibn Feridova kćer glasno razmišljala. Ama ostade kao ukopana na avlijskoj kaldrmi.
"Prvi put. Sjećaš li se, Muhammede?" Zehra je govorila samoj sebi. "Kao kad se pupoljak raspupa. Oči su nam sjale, pune nade, a naša su srca tukla. Eh, što mi se nikad ne vrati?"
83IV. GLAVA
"Nema nam druge. Ako bude trebalo, morat ćemo dopustiti Providjenju da se izvuče iz svoje mračne špilje i obasja svjetlom vjere zatucane duše ovih nevjernika. Opat Talavera, moj slavni prethodnik, pokušao je drugim metodama i nije uspio. Ja lično vjerujem kako je odluka da se štampa latinsko-arapski rječnik bila pogrešna, ali dosta o tome. Ta faza je, Božijom milošću, završena, a s njom, vjerujem, i zabluda da će nas ovi bezbožnici slijediti učenjem i razboritom raspravom.
Izgledaš nezadovoljno, Prečasni. Sasvim sam svjestan da bi mekša politika možda odgovarala potrebama naše kratkovide diplomacije ali, izvinite na mojoj drskosti, ni manje ni više nego budućnost hiljada duša je ovdje u pitanju. I to onih koje je meni naša Sveta crkva predala na staranje i zaštitu. Uvjeren sam da nevjernike, ako nam već ne žele dobrovoljno prići, treba pritisnuti silom, kako bismo ih onda

mogli gurnuti niz stazu istinskog spasenja. Ruševine mahometanizma sad se krune u samom temelju. Sad nije vrijeme da se držimo po strani."
Ximenes de Cisneros je govorio sa strašću. Bio je potaknut činjenicom daje čovjek koji mu je sjedio preko puta don Inigo Lopez de Mendoza, grof od Tendil-le, gradonačelnik i zapovjednik Granade, Garnate - ka-
84
ko su je zvali Mauri - koji je namjerno za ovu priliku odjenuo maursko odijelo. To je uveliko uzrujalo nadbiskupa.
"Prečasni, Vi pokazujete, za jednog duhovnog vodu, golemu sposobnost uplitanja u stvari ovozemaljske. Jeste li ozbiljno o svemu ovome razmislili? Njihova se kraljevska visočanstva slažu sa uvjetima predaje koje sam ja sročio, zar ne, oče? Ja sam bio prisutan kad je Kraljica njihovom sultanu dala svečano obećanje. Složili smo se da ih ostavimo na miru. Opat Talavera i sad uživa veliko poštovanje u Albaicinu stoga što se držao zadane riječi. Bit ću sasvim otvoren, Nadbiskupe. Do vašeg dolaska mi u kraljevstvu nismo imali većih problema. Niste ih uspjeli pridobiti snagom argumenta pa biste sad da primijenite inkvizicijske metode."
"Praktične metode, Visosti. Iskušane i provjerene."
"Da, iskušane i provjerene na katolicima čije ste se imovine htjeli dočepati i Jevrejima koji nikad nisu ni vladali kraljevstvom i koji su slobodu plaćali zlatnim dukatima i prelaskom na našu vjeru. Ovdje neće pomoći taj metod. Većina ljudi, koje mi zovemo Maurima, naš su narod. Vladali su golemim dijelom našeg poluotoka. I to su postigli a da nisu spalili previše Biblija, niti rušili naše crkve i palili sinagoge, kako bi na njihovu mjestu gradili svoje džamije. Oni nisu došli niotkuda. Ne možete ih zbrisati zamahom

bića. Oni će se oduprijeti. Prolit će se još više krvi. I njihove i naše."
Cisneros je zurio u grofa pogledom punim prezira. Daje u pitanju bio bilo koji drugi velikaš, nadbiskup bi samo izjavio da on tako govori, jer je i njegova krv nečista, uprljana afričkom. Ali, ovaj bijednik nije bio tek jedan od plemića. Njegova je obitelj bila jedna od najuglednijih u zemlji. Dala je nekoliko pjesnika, guvernera i ratnika koji su služili pravoj vjeri. Mendoze su angažirale genealoge koji su utvrdili da obitelj seže sve
85do vizigotskih kraljeva. Cisneros ovo još nije uzeo zdravo za gotovo, ali pedigre je bio dovoljno impresivan, čak i bez tih vizigotskih korijena. Cisneros je dobro poznavao tu obitelj. On je sam bio štićenik kardinala Mendoze, koji je lično imenovao kraljeve. A cijela zemlja zna daje stric ovoga generala, kao kardinal i nadbiskup Sevilje, pomogao Isabellli da nadmudri svoju nećakinju i godine 1478. uzurpira prijesto. Sadašni kralj i kraljica su stoga veoma držali do Mendoze.
Cisneros je znao da mora biti oprezan, ali grof je bio taj koji je prekršio pravila što su vladala u odnosima između Crkve i Države. Odlučio je da ne gubi živce. Bit će prilike da kazni ovog čovjeka zbog njegove oholosti. Cisneros je govorio najtiše stoje mogao u takvoj situaciji.
"Da li to Vaša visost optužuje inkviziciju za korupciju najširih razmjera?"
"Jesam li ja spominjao korupciju?" "Ne, ali implikacije..."
"Implikacije? Kakve implikacije? Samo sam ukazao, dragi moj opate Cisneros, na to daje Inkvizicija za Crkvu nagomilala golemo bogatstvo. Samo oteta imovina bila bi dovoljna za finasiranje tri rata protiv Turaka. Jesam li u pravu?"

"Sta bi Vaša visost uradila sa tim imanjima?" "Kažite mi, oče, da li je kod Vas pravilo da su i djeca takozvanih heretika i sama heretici?"
"Mi smatramo da članovi obitelji moraju jedan drugom biti lojaini."
"Dakle, kršćaninu čiji je otac bio muhamedanac ili Jevrejin nikad se ne može vjerovati." "Nikad je možda prejaka riječ."
"Kako onda da je Torquemada, čiji su preci, svi to znamo, bili Jevreji, vodio i inkviziciju?"
"Da bi dokazao odanost Crkvi, on je morao biti pri-

lježniji od nekog čije plemstvo ide sve do vizigotskih kraljeva."
"Počinjem shvatati vašu logiku. Ali, kako bilo da bilo, ja Maure neću izlagati daljim poniženjima. Dovoljno ste učinili. Spaljivanje knjiga je sramotno. Mrlja na našoj savjesti. Njihovi priručnici iz nauke i medicine su bez premca u civiliziranom svijetu."
"To je spašeno."
"To je barbarski čin, čovječe. Zar ste toliko slijepi kod očiju da to ne vidite?"
"Ali Vi se, Visosti, niste suprotstavili mojoj naredbi."
Sad je bio red na don Iniga da bijesno pogleda svećenika. Optužba je bila na mjestu. Ispao je kukavica, prava kukavica. Jedan dvorjanin, koji je stigao iz Išbi-lije, obavijestio gaje daje Kraljica izdala tajnu naredbu nadbiskupu koja je podrazumijevala i naređenje da se unište biblioteke. Sad zna daje to bila izmišljotina. Cisneros je namjerno slagao tog dvorjanina i potakao ga da slaže generala. Don Inigo je znao da su mu lagali, ali to nije bio dovoljan izgovor. Trebalo je da se suprotstavi toj naredbi i natjera Cisnerosa da obznani tu navodnu Isabellinu poruku. Svećenik mu se u liče smijuljio.

"Ovaj je čovjek sam vrag," pomisli grof. "Osmjehuje se samo usnama, nikad očima."
"Jedno stado i jedan pastir, Visosti. To je ono što ovoj zemlji treba, želi li da preživi bure sa kojima je suočena naša Crkva u Novom svijetu."
"Živite u blaženom neznanju. Vi i ne znate koliko ste sretni. Pa, zar nisu Jevreji i Mauri, ti prirodni neprijatelji, pomogli da se Crkva ne rasturi, jer su kršćanski heretici bili ti koji su prijetili katastrofom cijelom poluotoku. Nisam Vas imao namjeru šokirati. Znam da ovo nije naročito duboka misao. Očekivao sam da to i sami shvatite."
87"Niste u pravu, Visosti. Ono što će spasiti Crkvu je uništenje Jevreja i Maura."
"Obojica smo u pravu. Čeka me mnogo svijeta da ih primim. Nas ćemo dvojica nastaviti ovaj razgovor ovih dana."
Tako je, tonom koji ne trpi pogovora, kako je i naučio, grof od Tendille obavijestio Ximenesa de Cisne-rosa da je njegova posjeta završena. Svećenik ustade i pokloni mu se. I don Inigo ustade tako da je svećenik mogao vidjeti njegovu maursku odoru u punom sjaju. Ximenes se namršti.
"Vidim da te moja odora ražestila koliko i moje misli."
"Nije da nisu u suglasju, Visosti."
General se gromoglasno nasmija. "Ja tebi ne zamjeram na mantiji. Zašto bi tebi smetale moje haljine? Toliko su udobnije od onog što se nosi na dvoru. Osjećam se kao da sam živ sahranjen u onim tijesnim pantalona-ma i ogrtačima, čija je jedina funkcija izgleda da stežu najdragocjenije organe kojima nas je Bog obdario. Ova odora na meni je smišljena da ugodi našem tijelu, a ne razlikuje se toliko ni od tvoje mantije koliko se tebi čini. Ove su haljine načinjene da se nose u njihovoj Al-hambri. Sve drugo bi se bojom sudaralo sa njihovim fantastičnim geometrijskim arabeskama. I ti bi to

morao znati, pope. Mislim, ima se šta reći o tome kako se sa našim Stvoriteljem da komunicirati i bez naših zagrobnih prizora, ali evo me kako skoro bogohulim, a meni nije do toga da te dalje uzrujavam ili zadržavam..."

Svećenikove se usne saviše u zao osmijeh. Promrmlja nešto sebi u bradu, nakloni se i ode. Don Inigo pogleda kroz prozor. Ispod njegove palače ležao je Al-baicin, stari kraj u kojem su stoljećima trgovali muslimani, Jevreji i kršćani toga grada. General je bio uro-
njen u razmišljanja o prošlosti i sadašnjosti, kadaču kako se neko diskretno zakašlja. Bio je to njegov majordom, Jevrejin Ben Yousef sa poslužavnikom, srebrenim šoljicama i džezvom punom kahve.

"Oprostite što smetam, Visosti, ali Vaš gost čeka već više od jednog sata."

"Pobogu, zašto? Uvedi ga, Ben Yousefe. Smjesta."

Sluga se povuče. Vrati se uvodeći Omera u odaju za audijencije.

"Njegova visost, Omer bin Abdullah, Visosti."

Omer pozdravi don Iniga uobičajenim pozdravom.

"Nek je mir s tobom, don Inigo."

Grof od Tandille, ispruženih ruku, krenu u susret svome gostu i zagrli ga.

"Dobro mi došao. Dobro mi došao, don Homere. Kako si, stari prijatelju? Molim te, bez formalnosti. Sjedi, molim te."

Ovaj put don Inigo sjede na jastuke pored prozora i pozva Omera da mu se pridruži. Majordom ih posluži kahvom. Gospodar mu dade znak i on se, izlazeći tako da im ne okreće leđa, povuče iz sobe. Omer se nasmi-jesi.

"Drago mi je da si ga ostavio u službi."

"Nisi cijeli ovaj put prevalio da bi hvalio moj izbor posluge, don Homeru."

Omer i don Inigo su se poznavali još iz djetinjstva. Djedovi su im ratovali jedan protiv drugoga u slavnim bitkama koje su odavno postale dio folklora i na jednoj i na drugoj strani, a onda se desilo da su se dva junaka sprijateljila i redovno posjećivala. Obojica su znala kolika je cijena rata i obojica su se smijala mitovima ispletenim oko njihovih imena.

U godinama prije 1492., Inigo je počeo svoga prijatelja zvati Homerom samo zato što mu je teško bilo izgovoriti arapsko "U". Odnedavno je imenu dodavao i

89ono don. Precizno bi se to dalo smjestiti u vrijeme osvajanja Garnate. Ali, bilo bi bespredmetno to uzimati kao uvredu. U svome srcu, Omer je znao da mu don Inigo više nije prijatelj. Jasno mu je bilo i to da don Ini-go misli isto o njemu. Dva se čovjeka nekoliko mjeseci nisu viđala. Cijela ta tužna stvar je bila varka, ali valjalo je zadržati formu. Nisu htjeli priznati da je sa ovim novim osvajanjem nestalo viteštva.

Dobre su odnose održavali redovnim razmjenjivanjem darova u voću i slatkišima za blagdane. Posljednji Božić je bio jedini izuzetak. Ništa nije stiglo u generalovu rezidenciju u al-Amri od obitelji iz el-Hudejla. Don Inigo je bio pogođen, ali ne i iznenađen. Vatrena lomača se desila samo nekoliko sedmica prije Božića. Omer bin Abdullah nije bio jedini muslimanski uglednik koji je bojkotirao blagdane.

Upravo potreba da se ukloni jaz koji je sad nastao medu njima navela je don Iniga da pošalje po svoga prijatelja. I evo ga sad kod njega, baš kao nekad, ispija kahvu i zuri kroz izrezbareni prozorski okvir. Ali, u minulim godinama, Omer bi sjedio sa sultanom Ebu Ab-dullahom kao jedan iz njegove svite i savjetovao bi vladara Garnate kako da održava odnose sa svojim kršćanskim komšijama.

"Don Homeru, znam zašto si bijesan. Trebalo je da one noći ostaneš kod kuće. Šta je ono tvoj djed nekoć kazao mome? Ah, da, sjećam se. Srce ne tuguje za onim što oko ne vidi. Želim da znaš da odluka nije bila moja. Cisneros, kraljičin nadbiskup, naredio je da se spale vaše mudre knjige."
"Ti si vojni zapovjednik i vladar Garnate, don Inigo."
"Da, ali kako sam se ja mogao suprotstaviti volji kraljice Isabelle?"
"Podsjetivši je na dogovor koji su ona i njen muž

potpisali upravo u ovoj sobi, u tvom i mom prisustvu, prije više od osam godina. A ti si šutio i okrenuo glavu da ne gledaš dok je u ovom gradu izvršen jedan od najbesramnijih zločina. Tatari, koji su spalili bagdadsku biblioteku prije više od dvije stotine godina, bili su nepismeni barbari koji su se bojali pisane riječi. Za njih je to bio instinktivan čin. Ono što je Cisneros uradio mnogo je gore. Hladnokrvno i pažljivo planirano..."
"Ja..."
"Da, ti! Tvoja je Crkva sjekirom zasjekla stablo koje je svima nama pružalo hlada. Misliš da ćete izvući neko dobro iz toga. Možda i hoćete, ali koliko dugo? Stotinu godina? Dvije? Možda, ali na dugu stazu ova okaljana civilizacija je osuđena na propast. Osvojit će je ostatak Evrope. Naravno, tebi je jasno da je ovim uništena budućnost poluotoka. Čovjek koji pali knjige, koji muči svoje protivnike i na lomaču baca heretike neće biti kadar sagraditi kuću sigurnih temelja. Prokletstvo vaše Crkve osudilo je ovaj poluotok na propast."
Omer vidje da je izgubio kontrolu i naglo ušuti. Slab mu se osmijeh pojavi na licu. "Oprosti mi. Nisam ovdje došao da držim propovijedi. Nije mudro da poraženi drže pridike

pobjednicima. Došao sam, ako baš želiš čuti istinu, da vidim šta si naumio s nama."
Don Inigo ustade i stade hodati gore-dolje po golemoj odaji za audijencije. Mogao bi hiljadama medenih riječi umirivati i uvjeravati svoga prijatelja da će, što god se desilo ili ne desilo, Benu Hudejl nastaviti živjeti kako je oduvijek živio. Volio bi da može reći i to i stotinu drugih stvari, ali znao je da to nije istina, iako je želio da bude. Samo bi još više naljutio Homera, jer bi on u tome vidio samo jednu u nizu kršćanskih prevara. Grof odluči da zaboravi na diplomaciju.
"Bit ću otvoren s tobom, prijatelju moj. Ti znaš šta bi meni bilo po volji. Vidiš kako sam odjeven. Moju
91pratnju čine Mauri i Jevreji. Za mene je Granada bez njih kao pustinja bez oaze. Ali, ja sam usamljen. I Crkva i Dvor su odlučili da vaša vjera treba zauvijek biti zbrisana sa ovog tla. Oni imaju i vojsku i oružje da to i postignu. Znam da će naići na otpor, ali to vam ne bi bilo mudro, niti biste uspjeli, jer ćemo vas mi na kraju poraziti. Cisneros to zna bolje od ikoga na našoj strani. Htio si nešto kazati?"
"Da smo se mi sa kršćanstvom obračunavali gvozdenom pesnicom, ovo nas nikad ne bi ni snašlo."
"Besjediš kao Minervina sova. A šta ste vi uradili? Nastojali ste na ovaj poluotok donijeti civilizaciju, i to svima, bez obzira ko je kojeg soja i vjere? To je bilo plemenito, ali zato sad plaćate. Rat se mora, prije ili kasnije, okončati pobjedom jedne, a porazom druge strane. Moj ti je savjet da cijela tvoja obitelj smjesta prede na našu vjeru. Uradite li tako, jamčim ti da ću sam tome prisustvovati i da ću natjerati onog Cisnerosa da dođe lično na tvoje imanje, da vas blagoslovi. To je najbolja zaštita koju mogu osigurati tvojima i tvome selu. Nemoj se vrijeđati, prijatelju. Možda zvučim cinično, ali, na kraju krajeva, važno je jedino da ti i tvoji preživite, i to

na imanju koje tvojoj obitelji tako dugo pripada. Znam da te je i biskup Kurtube pokušao privoljeti, ali..."

Omer ustade i pozdravi don Iniga.

"Cijenim što si iskren. Ti si istinski prijatelj. Ali ja ne mogu prihvatiti to što mi savjetuješ. Moja obitelj nije spremna da se zakune na vjernost Rimskoj niti bilo kojoj drugoj crkvi. Mnogo sam o tome razmišljao, don Inigo. Čak sam razmišljao i o ubistvu. Sto se čudiš? Pokušao sam ubiti našu prošlost, izgnati iz sebe sjećanja jednom zasvagda, ali uspomene su tvrdoglavi stvorovi, ne žele umrijeti. Imam osjećaj, don Inigo, da ni tvoj odgovor ne bi bio drukčiji, da si na mom mjestu.

92

"Nisam tako uvjeren. Pogledaj me. Mislim da bih bio prilično dobar mahometanac. Kako je tvoj mali Je-zid? Nadao sam se da ćeš ga dovesti."

"Nije vrijeme za to. Sad me izvini, moram poći. Mir s tobom, don Inigo."

"Adios, don Homer. Što se mene tiče, volio bih da ostanemo prijatelji."

Omer se nasmiješi, ali ništa ne reče izlazeći iz odaja. Konj i tjelohranitelj su ga čekali ispred Džennet ul-Arifa, bašči u kojoj je prvi put sreo Zubejdu. Ali Omer nije bio raspoložen za nostalgične misli. Mendozina oštra poruka mu je još odjekivala u uhu. Ni zamamni žubor vode u vrtu nije mu danas mogao odvratiti misli. Sve do prije nekoliko sedmica, on je mislio daje Gar-nata okupirana zemlja koja se opet, u pravi čas, može osloboditi. Kastiljanci su i kod kuće i u svijetu imali mnogo neprijatelja. Onog trenutka kad se upetljaju u neki drugi rat, moći će se krenuti u napad. Sve drugo sad valja podrediti tom cilju. To je Omer kazao, u ne-

koliko prilika, muslimanskim velikašima, nakon predaje Garnate.

Vatreni zid je sve to promijenio, a sada je i general potvrdio njegove najcrnje slutnje. Obožavatelji ikona nisu se htjeli zadovoljiti samo svojim vojnim prisustvom u Garnati. Bilo je naivno i povjerovati da će oni poštovati vlastitu riječ. Oni su htjeli osvojiti misli, probosti srce, preoblikovati duše. Neće se smiriti dok to ne postignu.

Garnata, nekoć najsigurnije utočište za sljedbenike Poslanikove u cijelom el-Endelusu, postala je opasno mjesto.

"Ostanemo li ovdje," pomisli Omer, "s nama je gotovo."

On nije mislio samo na Benu Hudejl već na sudbinu islama u el-Endelusu. Njegov čuvar, ugledavši ga iz
93daljine i iznenađen što je razgovor bio kratak, pojuri prema baščenskoj kapiji sa gospodarovom sabljom i pištoljem. Još zaokupljen svojim mislima, Omer odjaha do štala, gdje sjaha, i onda ode nekoliko metara dalje, do dobro znanog i tako mu dragog imanja rođaka Hiša-ma u starom dijelu grada.

Dok mu je otac bio u al-Amri, Zuhejr je jutro provodio u javnom hamamu sa prijateljima. Nakon što su se u pari okupali, sluge ih preuzeše i dobro istrljaše oštrim spužvama, nasapunjaše i opraše, prije no što su oni, ostavljeni nasamo, sišli u banju. Tu su se opuštali, povjeravajući jedan drugom svoje tajne. Prijatelji su se divili Zuhejrovu malom ožiljku na ramenu.

Samo u Garnati je bilo preko šezdeset takvih hama-ma. Poslijepodneva su bila rezervirana za žene pa muškarci nisu imali kud već da se kupaju ujutro. Hamam, u kojem se jutros našao Zuhejr, bio je pripremljen samo za mlade plemiće i njihovo društvo. Bilo je prilika, posebno ljeti kad bi se tu

našla miješana društva, bez slugu, po mjesečini, ali takva su se druženja prorijedila, naročito nakon poraza.

U stara vremena, prije pada Garnate, hamam je bio središte društvenog i političkog ogovaranja. Razgovor bi se najčešće zadržao na seksualnim pustolovinama i osvajanjima. Katkad je recitirana erotska poezija, pogotovo na poslijepodnevnim sjedeljkama. Sad ništa kao da nije bilo važno osim politike - posljednja serija zločina, koja je obitelj prešla na tuđu vjeru, koje ponudio novac da podmiti Crkvu, i naravno, ona sudbinska noć koja im se urezala u pamćenje i koja je čak i one koji dotad nisu marili za politiku natjerala da sjednu i uključe se u raspravu.

Politička je temperatura u Zuhejrovoj banji malo popustila. Još tri fakiha su umrla u mukama prije dva dana. Strah je počeo hvatati maha. Sve je zahvatio očaj

i bezizglednost. Zuhejr, koji je pažljivo slušao svoje prijatelje, sve same nasljednike najuglednijih garnat-skih plemića, iznenada uzviknu.

"Nije teško izabrati. Pokrstiti se, biti ubijen ili umrijeti sa sabljom u ruci."

Musa bin Ali je u metežu koji je prethodio ulasku Ferdinanda i Isabelle u tvrđavu al-Ame, zapadno od Garnate, već izgubio dva brata. Mati se nakon toga toliko za Musu zalijepila da je njega to ponekad nerviralo, ali on je znao da ne može zanemariti svoju odgovornost za nju i svoje dvije sestre. Kad bi Musa govorio, a on to nije činio često, slušali su ga sa poštovanjem i šutke.

"Ono o čemu govori naš brat Zuhejr bin Omer je ta-čno, ali u svome nestrpljenju, on zaboravlja da postoji još jedna alternativa. Ona koju je odabrao sultan Ebu Abdullah. Poput njega, i mi možemo preći veliku vodu i svoj dom naći na

obalama Magreba. A mogu vam kazati i da moja mati upravo to želi učiniti."

Zuhejrove oči zasjaše od bijesa.

"Zašto da ikud idemo? Ovo je naš dom. Moja je porodica sagradila el-Hudejl. Dok mi nismo došli, to je bila pusta zemlja. Mi smo sagradili selo. Isušili zemlju. Zasadili voćnjake. I naranče, i narove, i limunove, i palme, i rižu. Ja nisam Berber. Ništa ja nemam sa Ma-grebom. Ja ću ovdje ostati, u mojoj kući, i nek'crkne nevjernik koji pokuša da mi to silom otme."

Temperatura u hamamu dramatično poraste. Onda se mladić, lijepih crta lica, svijetlomaslinaste kože i očiju boje zelenog mramora glasno nakašlja. Nije mu moglo biti više od osamnaest, devetnaest godina. Svi ga pogledaše. Bio je nov u gradu, stigao je iz Balansije prije samo nekoliko sedmica, a prije toga je studirao na slavnom univerzitetu El-Ezhar u Kairu. Stigao je da obavi nekakvo historijsko istraživanje o životu i djelu
95svoga čukundjeda Ibn Halduna i da prouči neke rukopise u bibliotekama Garnate. Na nesreću po njegov projekat, stigao je baš na dan kad je Cisneros odlučio spaliti knjige. Čovjek zelenih očiju bio ie potpuno skrhan time. Cijelu je noć plakao u svojoj sobici u ko-načištu Funduk el-Džedida. Kad je svanulo, on je donio odluku o tome kojim će smjerom njegov život dalje krenuti. Govorio je tiho, ali melodičnost njegova kair-skog dijalekta, jednako kao i ono što je govorio, očarala je njegovu sabraću.

"Kad sam vidio kako buktinja u Bab ul-Ramli proždire djelo stvarano stoljećima, pomislio sam da je došao smak svijeta. Kao da je sam sotona zabio svoju otrovnu šaku u samo srce planine i promijenio rijeku. Sve što smo mi zasadili, sad je sprženo i mrtvo.Vrijeme je stalo, kao skamenjeno, a ovdje, u

el-Endelusu, mi smo već s onu stranu Džehennema. Možda bi trebalo da se spakujem i krenem put Istoka..."
"Niko ti to od nas ne bi zamjerio," reče Zuhejr. "Došao si ovdje da studiraš, a ovdje se nema šta studirati do pustoši. Pravi ti je savjet da se vratiš na El-Ezhar."
"Moj prijatelj ti daje mudar savjet", dodade Musa. "Mi smo svi sada nemoćni. Jedino što nam je ostalo je slava naših očeva."
"Ne slažem se", odgovori Zuhejr. "Samo onaj koji kaže: 'Gledaj, ja sam čovjek', a ne 'Moj otac i djed su to bili', može se smatrati zaista plemenitim i smjelim."
Čovjek zelenih očiju se nasmiješi.
"Slažem se sa Zuhejr bin Omerom. Zašto biste vi, koji ste bili vitezovi i kraljevi, prepustili svoje zamko-ve dušmaninu i postali niko i ništa? Razgrnite zavjesu sumnje i izazovite kršćane. Cisneros misli da u vama više nema srca za borbu. Tjerat će vas sve dalje prema ivici, onda će jednim pokretom ruke gurnuti vas i gledati kako propadate u ambis."

"Pričali su mi prijatelji u Balansiji da se u cijeloj zemlji inkvizicija sprema da zada završni udarac. Uskoro će nam zabraniti naš jezik. Arapski će biti zabranjen uz prijetnju smrću. Neće nam dati da nosimo svoju odjeću. Priča se da će uništiti sva javna kupatila u zemlji. Zabranit će našu muziku, naše svadbe, našu vjeru. Sve to i još toga će se stuštiti na nas za koju godinu. Ebu Abdullah im je dozvolio da ovaj grad uzmu bez borbe. To je bila grješka. Samo im je pomogao da povjeruju kako mogu raditi što im volja."
"Šta nam ti predlažeš, strance?" upita Zuhejr.
"Ne smijemo im dopustiti da misle kako je prihvatljivo to što su učinili. Moramo se spremiti na ustanak."

Na trenutak nastade tajac. Svi su bili zatečeni njegovim riječima. Žubor vode koja je tekla kroz hamam pratio je njihove misli i strahove. Tad Musa uputi izazov učenjaku iz Egipta.
"Kad bih bio uvjeren da bi pobuna protiv Cisnerosa i njegovih šejtana pomogla da okrenemo bar jednu stranicu naše povijesti unatrag, ja bih bio prvi spreman žrtvovati život, ali mene tvoje medene riječi nisu uvjerile. Ti predlažeš velike geste koje će naši potomci pamtiti. Ali zašto? Radi čega? Kakvo dobro će nam to na kraju donijeti? Geste i velike riječi su bili prokletstvo naše vjere od samog početka."
Niko ne uzvrati na te primjedbe, i Musa, misleći da je nadmudrio Kairca, nastavi dalje:
"Kršćani love različite zvijeri na različite načine i u različitim sezonama, a nas su počeli loviti tokom cijele godine. Slažem se da nam strah ne smije pomutiti razum, ali ne valja se ni uzaludno žrtvovati. Moramo od Jevreja učiti kako se živi u golemim nevoljama. Sljedbenici islama i sad žive u Balansiji, zar ne? Čak i u Aragonu? Slušajte me, prijatelji, nisam sklon nikakvim glupostima."
97
Zuhejr ljutilo odgovori svom prijatelju: "Hoćeš li preći na kršćanstvo, Musa, da bi preživio?"
"Zar Jevreji nisu to uradili u cijeloj zemlji da bi sačuvali svoje položaje? Zašto da ne učinimo isto? Nek zatežu užad koliko hoće. Savladat ćemo nove metode otpora. Otpora u glavama."
"Bez našeg jezika i naših mudrih knjiga?" upita Ibn Haldunov praunuk.
Musa ga pogleda i uzdahnu: "Vidi se da si od Ibn Haldunovih."

Ibn Daud se nasmiješi i klimnu glavom. "Naravno," nastavi Musa, "onda bolje od nas znaš kakvo je upozorenje tvoj predak ostavio upravo takvima kao što si ti. Učenjaci su od svih ljudi najmanje podobni za politiku i njene marifetluke."
Ibn Daud se prezrivo nasmija: "Možda je Ibn Hal-dun mislio na svoje iskustvo koje je bilo vrlo zlosretno. Ali, svakako, koliko je god veliki filozof on bio, ne smije ga se smatrati Poslanikom, čija je svaka riječ svetinja. Pitanje sa kojim se ti suočavaš je prosto. Kako odbraniti našu prošlost i budućnost od ovih barbara? Ako imaš djelotvornije rješenje, molim te daj nam ga i uvjeri nas."
"Ja ne znam sve odgovore, prijatelju, ali znam da je to što nam ti preporučuješ pogrješno."
Na to Musa izađe iz banje i udari dlanima. Njegovi pratioci uletješe sa peškirima i počeše ga brisati. Ostali uradiše isto. Onda odoše u susjedne odaje, gdje su ih sluge čekale sa čistim odijelima. Prije odlaska, Musa zagrli Zuhejra i šapnu mu na uho: "Otrov nađe put čak i do najslađeg vina."
Zuhejr ne obrati pažnju na prijateljeve riječi. Znao je koliko je Musi teško, i imao je za njega razumijevanja, ali to nije bio dovoljan razlog za kukavičluk kad je

život na kušnji. Zuhejr se nije htio svađati s njim, ali nije mogao ni odšutjeti. Okrenu se strancu.
"Kojim imenom da te zovemo?"
"Ibn Daud el-Misri."
"Volio bih još s tobom popričati. Hajdemo sad kod tebe. Pomoći ću ti da se spakuješ, naći ću ti konja i zajedno ćemo kod mene u el-Hudejl. Sa Allahovom pomoći. Možda nadeš koji Ibn Haldunov rukopis medu našim knjigama. Znaš li jahati?"

Ostalima Zuhejr uputi neobavezujući poziv: "Da se nađemo u mom selu za tri dana. Tamo ćemo skovati naše planove i razraditi način kako da ih izvedemo. Dogovoreno?"
"Sto ne ostanemo noćas ovdje da razgovaramo?", upita Harun bin Muhammed.
"Otac mi je ovdje i on hoće da noćas spavam u kući mog amidže. Ja sam se htio vratiti kući. Ne bi bilo mudro otvoreno ga varati Vidjet ćemo se za tri dana?"
Dogovor bijaše postignut. Zuhejr uze Ibn Dauda za ruku i izvede ga na ulicu. Ubrzo stigoše do hana, poku-piše Ibn Daudove stvari i vratiše se u štale. Zuhejr pozajmi jednog od amidžinih konja za svoga novog prijatelja i prije nego što Ibn Daud shvati šta se dešava, njih su dvojica bila na putu prema el-Hudejlu.
Zuhejrov amidža, Ibn Hišam je živio u lijepoj gradskoj kući, na pet minuta hoda od Bab ul-Ramle. Ulaz u kuću nije se razlikovao od drugih u toj ulici, ali onaj ko zastane i pažljivo osmotri kuću sa svih strana, vidjet će da dva ulaza zapravo ne postoje. Lažna vrata pokrivena tirkiznom keramikom bila su tu da zametnu trag. Nijedan stranac nije mogao ni zamisliti da se iza tih kapija sa rešetkama krije povelika palača. Podzemni prolaz je povezivao krila tog zdanja? a u slučaju nužde služio je i kao izlaz prema Bab ul-Ramli. Trgovci ništa nisu prepuštali slučaju.
99U tu je malu palaču Omer bin Abdullah svratio nakon neugodna razgovora sa generalom Garnate tog jutra.
Ibn Hišam i Omer bili su rođaci. Ibn Hišamov otac, Hišam el-Zaid, bio je sin Ibn Feridove sestre. On se u Garnati skrasio nakon smrti svoga daidže Ibn Ferida, koji mu je bio staratelj poslije prerane smrti njegovih roditelja, koje su razbojnici ubili na putu u Išbiliju. Napredujući do položaja glavnoga poslovnog savjetnika sultana u al-Amri, on je

koristio svoju poziciju i svoje umijeće da stekne i lično bogatstvo. Kako oko imovine u el-Hudejlu nije bilo spora, odnos između rođaka je bio topao i prijateljski. Nakon prerane smrti Omerova oca, Hišam el-Zaid je priskočio i pomogao svom rođaku da preboli gubitak. Što je još važnije, on je naučio Omera kako se vodi imanje, ovako mu tumačeći razliku između trgovanja u gradu i rada na zemlji:

"Za nas u Garnati, roba koju prodajemo i razmjena je važnija od svega. Ovdje, u el-Hudejlu je bitno znati sa seljacima i pogoditi uvijek šta im treba. U stara vremena seljaci su uvijek išli u ratove sa Ibn Feridom i njegovim djedom. Borili su se pod istim bajrakom. To je bilo važno. Vremena su se promijenila. Za razliku od robe kojom mi trgujemo, seljaci znaju misliti i raditi. Zapamtiš li tu prostu činjenicu, nećeš imati ozbiljnih problema."

Hišam el-Zaid je umro godinu dana nakon što je grad pao. Nikad nije bolovao, a u čaršiji se govorilo da mu je srce prepuklo. Možda je tako i bilo, ali istina je i da je slavio svoj osamdeseti rođendan nekoliko dana prije smrti.

Od svoga povratka iz al-Amre, Omer je bio nekako rastresen. Odmarao se i provodio vrijeme u hamamu, ali njegova šutnja za večerom svima je teško padala. Ibn Hišamova ponuda da pošalje po plesačice i bocu vi-

na bijaše glatko odbijena. Omeru nikako nije išlo u glavu kako je njegov rođak i cijela njegova obitelj bila tako dobre volje. Tačno je da se čovjek privikne i na nevolje, ali instinkt mu je govorio da tu ima i nešto više. Kad im je prepričao svoj susret sa don Inigom, uzdržao se od bilo kakvoga komentara. Ibn Hišam i njegova žena Muniza čudno su se zgledali dok je on sa prezirom govorio o generalovu prijedlogu da svaki musliman smjesta pređe na kršćanstvo.

Kao da ih je, pomisli Omer, nekakva nevidljiva vodena struja jednostavno odvukla od njega. Sada, kad su dva muškarca sjedila na podu, jedan drugog gledajući u oči, bili su prvi put sami od Omerova dolaska. Omer samo što nije planuo.

Tek što je zaustio da nešto kaže, kad se začu kucanje na vrata. Omer vidje da se Ibn Hišamovo lice smrači. Sačeka da uđe sluga i najavi posjetioca. Možda se don Inigo predomislio i poslao glasnika da ga pozove, da se hitno vrati u al-Amru. Umjesto sluge, međutim, na vratima se ukaza dobro znani lik u mantiji. Omeru sve odmah bi jasno.

"Gospodine biskupe, nisam znao da si u Garnati."

Starac dade znak da mu se prinese stolica i sjede. Omer stade koračati gore-dolje. Starac poče govoriti glasom koji je sasvim odudarao od njegova krhkog izgleda.

"Sjedi, bratiću. Znam da si danas bio u Garnati. Zato sam ovdje. Srećom, sin moga rahmetli rođaka Hiša-ma el-Zaida, razumniji je od tebe. Šta te muči, Omere? Je li vladanje el-Hudejlom takav teret da si skrenuo pameću? Zar ti nisam kazao, kad su spalili knjige, da neće na tome stati? Zar te nisam pokušao upozoriti na posljedice, budeš li se slijepo držao svoje vjere čije je vrijeme na ovom poluotoku prošlo."

Omer je ključao od bijesa.

"Prošlo, je li, amidža? Što ne zadigneš malo tu tvo-
101ju purpurnu mantiju? Da ti pregledamo onu stvar. Mislim da bismo ustanovili da nedostaje komadić kože. Što se ti nisi slijepo držao tog komadića kože, amidža? Nisi se stidio da to i sam uradiš. Koliko je ono tvom Ju-anu godina? Dvadeset? Rođen pet godina nakon što si se ti zapopio. Sta bijaše sa njegovom materom, našom nepoznatom tetkom? Nisu li je prisilili da napusti samostan, ili je možda glavna redovnica služila kao babica? Kad se to ti tako prosvijetli, amidža?"

"Prestani, Omere!" viknu njegov rođak. "Kakva je korist od ove priče? Biskup nam samo pokušava pomoći."

"Nisam ja na tebe ljut, Omere bin Abdullahu. Sviđa mi se tvoj duh - veoma me podjeća na mog oca. Ali, za one koji se bave politikom postoji jedno pravilo. Moraju obratiti pažnju i na stvarni svijet i na ono što se u njemu zbiva. Pažljivo se valja proučiti svaka okolnost i ono što slijedi iza nekog događaja. To sam ja naučio od mog tutora kad sam bio u Jezidovim godinama. Nastavu smo imali u onoj avliji kroz koju teče potok i koju tvoja obitelj toliko voli. I to uvijek poslijepodne, kad se avlija kupala u suncu.

Učili su me da svoja gledišta nikad ne zasnivam na pretpostavkama, već da mi je misao uvijek u skladu sa realnošću vanjskog svijeta. Za Garnatu više nije bilo moguće da nastavi postojati. Bila je oaza islama u ovoj kršćanskoj pustinji. Ti si mi sam to kazao tri mjeseca prije predaje. Sjećaš li se šta sam ti odgovorio?" "I te kako," promrmlja Omer, oponašajući starca. 'Ako je ta-čno to što veliš, Omere bin Abdullahu, onda ovako ne može dalje. Našu će oazu pustinjski ratnici osvoji-ti.'Da, amidža, sjećam se. Reci mi nešto..."

"Ne! Ti meni reci. Želiš li da naš imetak bude konfisciran? Hoćeš li da Zuhejra i tebe ubiju, da Zubejdu i djevojke uzmu da služe tvojim ubicama, Jezid da pos-

tane nekom popu rob i da ga još siluju kao crkvenog slugu? Odgovori mi?"

Omer je drhtao. Ispi malo vode i šutke se zagleda u Miguela.

"Dakle?", nastavi biskup od Kurtube. "Zašto ne govoriš? Još nije kasno. Zato sam upotrijebio svu svoju sposobnost uvjeravanja da ti jutros upriličim sastanak u al-Amri. Zato sam nagovorio Cisnerosa da dođe u selo i obavi obred. To je

jedini put opstanka, dijete moje. Zar misliš da sam ja prešao na njihovu vjeru i postao biskup zato što sam nešto sanjao? Vidio sam da našoj obitelji prijeti nestanak. Moja je odluka bila određena politikom, ne religijom."
"A, ipak," reče Omer, "biskupska ti mantija lijepo stoji. Kao da si u njoj rođen."
"Rugaj mi se koliko ti volja, moj bratiću, ali donesi pravu odluku. Upamti da je Poslanik kazao: 'Vjeruj u Boga, ali prvo priveži svoju kamilu.'Još ću ti nešto kazati, mada će mi inkvizicija odrubiti glavu ako se ovo sazna. Ja i sad uzimam abdest i klanjam se Mekki svakog petka."
Oba Miguelova bratića bijahu zatečena, onda se stadoše smijati.
"U primitivnim vremenima čovjek treba naučiti da i sam bude primitivan. Zato sam pristupio Katoličkoj crkvi, mada sam i sad čvrsto uvjeren da je naš pogled na svijet bliži istini. Tražim da i ti uradiš isto. Tvoj rođak i njegova obitelj su već pristali. Sutra ću ih lično krstiti. Ostani da gledaš obred. Traje koliko da kažeš..."
"Nema boga do Allaha i Muhammed je Njegov poslanik?"
"Tačno. To možeš i dalje sam sebi ponavljati."
"Bolje umrijeti slobodan nego živjeti kao rob."
"Ta je glupost dovela do propasti tvoje vjere na ovom poluotoku."
103Omer pogleda svoga rođaka, ali Ibn Hišam odvrati pogled.
"Zašto?", viknu mu Omer. "Što mi nisi rekao? Bolje da si mi sablju zario u srce."
Ibn Hišam ga pogleda. Suze su mu tekle niz obraze. Čudno, pomisli Omer, kad vidje očaj na rodakovu licu, u vrijeme kad smo bili djeca, on je uvijek bio mnogo čvršći od mene. Možda je to zbog njegova novog položaja, ali ja imam svoju

odgovornost i ona je mnogo veća. Za njega je u pitanju posao, njegova trgovina, njegova obitelj. Za mene, to su životi dvije hiljade duša. Ali, pogled na rođaka ga rastuži i njegove oči zasuziše. Na trenutak, dok su njih dvojica, zabavljena jedan drugim, razmjenivala poglede pune tuge, Miguel se sjeti njihove mladosti. Dva dječaka su bila nerazdvojna. Prijateljstvo je nastavljeno i dugo nakon što su se obojica oženila. Ako, kako su starih i bivali sve više za-okupljeni brigom za svoje obitelji, sve su se manje vi-dali. Daljina, koja je razdvajala porodično imanje na selu i Ibn Hišamov dom u Garnati kao da je rasla. A, ipak, kad bi se sreli, dva su se rođaka jedan drugom povjeravali, razgovarajući o svojima, o svom imetku, budućnosti i, prirodno, o promjenama što su se dešavale oko njih. Ibn Hišama je jako boljelo to stoje morao sakriti od Omera svoju odluku da se pokrsti. To je bio najvažniji trenutak u njegovu životu. Smatrao je da je ono što je kanio uraditi osiguravalo zaštitu i stabilnost njegovoj djeci i njihovoj djeci.
Ibn Hišam je bio bogat trgovac. Ponosio se svojom sposobnošću da procijeni ljudski karakter. Znao je na-mirisati raspoloženje u gradu. Njegova odluka da postane kršćanin bila je na istoj razini kao i odluka, koju je donio prije trideset godina, da sav svoj novac uloži u uvoz brokata iz Samarkanda. Za godinu dana nije znao šta će sa novcem.

Nije namjeravao prevariti Omera, ali bojao se da bi ga rođak, čija je intelektualna tvrdoglavost i moralna čistota uvijek u cijeloj obitelji izazivala mješavinu poštovanja i straha, mogao pokolebati da griješi. A Ibn Hišam nije želio da ga se u to uvjerava. Sve je ovo priznao, u nadi da će Omer shvatiti i oprostiti. Ali Omer je i dalje zurio u njega pogledom punim gnjeva, i Ibn Hišam iznenada osjeti kako mu vrelina tog

pogleda probada mozak. Ne prođe ni par minuta a jaz između njih dvojice tako se produbi da više nisu bili u stanju ni razgovarati.
Miguel je bio taj koji, napokon, razbi tišinu: "Sutra dolazim u el-Hudejl."
"Zašto?"
"Zar mi odričeš pravo da dođem u kuću u kojoj sam rođen? Hoću da vidim svoju sestru. Neću se miješati u tvoj život."
Omer shvati da svojim ponašanjem dovodi u pitanje nešto što je u porodici bilo nepisani zakon. Takve stvari su bile nedopustive i on se smjesta povuče. Stari je nitkov mislio da će nju lakše ubijediti u svoj bezočni naum. Kako je samo bio providan.
"Oprosti mi, amidža. Misli su mi odlutale. Dobrodošao si kad god dođeš. Sutra ćemo u zoru zajedno krenuti. Oprosti, zaboravih da sutra imaš krštenje. Morat ' ćeš sam doći, bojim se. Moram te nešto zamoliti."
"Kaži," reče biskup Kurtube.
"Volio bih ostati nasamo sa sinom moga amidže."
Miguel se nasmiješi i ustade. Ibn Hišam udari dla-nima. Sluga uđe sa svjetiljkom i isprati svećenika u njegovu odaju. U njegovu odsustvu obojici bijaše lakše. Omer pogleda svoga rođaka, ali njegov je pogled bio negdje drugdje. Gnjev su zamijenili tuga i rezignacija. Osjetivši daje ovo rastanak, koji bi mogao biti i trajan, Ibn Hišam mu pruži ruku. Omer je na tren stegnu pa
105ispusti. Bol, koju su obojica osjećala, bila je tako duboka da nisu imali mnogo toga jedan drugom reći.
"Ako ikad pomisliš na to," poče Ibn Hišam, "hoću da znaš da moji razlozi ništa nemaju sa vjerom."
"To me i rastužuje. Da se iskreno pokrstiš, ja bih se s tobom sporio i bio bih tužan, ali ne bi bilo gnjeva. Ni gorčine. Ali,

ne brini, neću te ni pokušati uvjeravati. Jesu li svi tvoji prihvatili tvoju odluku?" Ibn Hišam klimnu glavom.
"Dabogda sve stalo."
Omer se nasmija na tu primjedbu, a Ibn Hišam učini isto. Ali, taj je smijeh zvučao kao daleka jeka.
"Upravo smo prošli jednu tragediju," reče Omer, "a na rubu smo nove."
"Zar ima išta gore od ovoga što smo prošli, Omere? Spalili su našu kulturu. Ništa što oni urade ne može me dublje zaboljeti. U poredenju s tim, biti vezan i kamenovan bi bilo olakšanje."
"Jesi li se zato odlučio pokrstiti?" "Ne, hiljadu puta ne! Samo radi obitelji. Radi njihove budućnosti."
"Kad razmišljam o budućnosti," Omer priznade, "više ne vidim plavo nebo. Nema više jasnoće. Vidim samo duboku maglu, onu iskonsku pratamu koja nas sve okružuje, a tamo daleko, u mojim snovima vidim samo obale Afrike. Odoh se malo odmoriti, ostaj mi zdravo. Sutra idem prije no što se vi probudite."
"Kako možeš biti tako okrutan? Svi ćemo biti budni za jutarnju molitvu."
"Čak i na dan svoga krštenja?"
"Naročito na taj dan."
"Do jutra, onda. Selam ti bilo."
"Selam i tebi."
Ibn Hišam zastade na tren.
"Omere?"

"Da."
Brzo priđe i zagrli Omera, koji se ne pomjeri i ne podiže ruke. A onda, kad njegov rođak ponovno zapla-ka, Omer ga zagrli i privuče na prsa. Izljubiše se, i Ibn Hišam otprati

Omera u njegove odaje. Bila je to soba pripremljena isključivo za Omera bin Abdullaha.
Omer nije mogao zaspati. U glavi su mu brujali zabrinuti glasovi. Otrov se sve više širio. Mada je naizgled djelovao čvrsto, razdirale su ga sumnje. Bili bilo pošteno djecu izložiti godinama mučenja, izgnanstva, čak i smrti? Kakvo pravo on ima da ih izloži svemu tome? Zar je odgojio djecu samo da bi ih izručio krvnicima?
U glavi mu je počelo tutnjati. Žestoke struje sjećanja. Oplakivao je minule godine. Proljeće svoga života. Ibn Hišam je bio s njim kad je prvi put ugledao Zubej-du, sa ogrtačem preko ramena, kako poput izgubljene duše luta vrtovima al-Amre. Dok je živ, taj prizor neće zaboraviti. Zraka sunca se probila kroz lišće i njenu plamenocrvenu kosu posula zlatom. Njega je osupnula njezina svježina - ni traga one zaobljene tromosti žena u njegovoj porodičnoj lozi. Općinjen njenom ljepotom, bio je zakovan za tlo. Htio je poći, dotaći joj kosu, čuti joj glas, vidjeti kako joj se oblik očiju mijenja kad se nasmiješi, ali sustegnuo se. Kajsije u zrijenju bilo je zabranjeno brati. Da je bio sam, pustio bi da ode i da je nikad više ne vidi. Ibn Hišam mu je dao poticaja da joj priđe i, u mjesecima što su uslijedili, on je bio taj koji im je čuvao stražu kad su se potajice sastajali.
Obje strane jastuka bijahu vrele kad je Omer najzad usnio. Njegova posljednja svjesna misao je bila odluka da ustane prije zore i odjaše u el-Hudejl. Nije bio spreman za emocionalni udarac još jednog rastanka. Nije želio još jednom gledati bespomoćne oči svoga prijatelja kako nijemo mole za milost.
107Bio je tu još jedan razlog. Želio je ponovo u sebi proživjeti putovanja svoje izgubljene mladosti: jahati kući kroz svježinu zraka, što dalje od mračne stvarnosti Miguelovih

krštenja; osjetiti prve sunčeve zrake kako se probijaju i hrvu sa planinskim vrhovima; napojiti oči neiscrpnim plavetnilom neba. Prije nego gaje san sasvim ophrvao, Omer odjednom shvati da nikad više neće vidjeti Hišama.

V. GLAVA

"Samo je jedna istina. Je li to tačno ili nije, Zuhejr al-Fahl?"
"Tačno. A kako bi moglo biti drukčije? Zapisano je u Kur'anu."
"Je li to jedini razlog?"
"Pa... mislim, ako stoji u Kur'anu... slušaj, stari, nisam ovdje danas došao da bogohulim."
"Pitat ću te nešto drugo. Je li legitimno ujediniti ono što nam je um dao sa onim što nam pruža tradicija?"
"Valjda jeste."
"Valjda jeste! Uče li vas išta ovih dana? Bradate budale! Postavljam pred tebe dilemu koja je stoljećima zbunjivala naše teologe, a ti nemaš ništa više da kažeš, već 'valjda'. Slab ti je odgovor. U moje su vrijeme mlade ljude učili da budu strožiji. Zar nisi čitao Ibn Rušda, jednog od naših najvećih mislilaca? Velikana kojeg su i kršćani istinski cijenili i zvali Averroes? Morao si pročitati njegova djela. U knjižnici tvog oca ih imaš četiri."
Zuhejr se osjeti postidenim i poniženim.
"Učili su me, ali tako da ništa nisam shvatio. Moj učitelj veli daje Ibn Rušd možda bio učen, ali je bio heretik!"
"Kako se neznanje samo širi. Ta je optužba lažna. Ibn Rušd je bio veliki filozof, genije. Nije bio u pravu,
po mom shvatanju, ali ne zbog onog što ti je kazala budala koju su unajmili da te podučava filozofiji. Da bi razriješio ono stoje on smatrao kontradikcijom između uma i

tradicije, on je usvojio učenja mistika. Postoje očigledna značenja i ona skrivena. Istina je da pojavno i stvarno nisu uvijek isto, ali Ibn Rušd je insistirao da su alegorijske interpretacije nezaobilazna posljedica istine. Nažalost, iako ja ne mislim daje u tome bio inspiriran niskim motivima."
"Otkud ti to znaš?" upita Zuhejr iznerviran. "Možda je smatrao daje to jedini način da se proširi znanje i da se opstane."
"On je bio potpuno iskren," objavi el-Zindik, samouvjereno, kako to samo starost umije. "Jednom je rekao da gaje najviše u životu zaboljelo kad je jednom u petak odveo sina u džamiju i kad ga je gomila uspaljenih analfabeta istjerala. Nije to bilo samo poniženje, koje ga je bez sumnje uznemirilo, već saznanje kako strasti neobrazovanih prijete uništenju najsavremeniju religiju svijeta. A što se mene tiče, smatram da Ibn Rušd nije bio dovoljno heretik. Prihvatao je ideju da je Univerzum potpuno podređen Bogu."
Zuhejr zadrhta.
"Je li ti hladno, dijete?"
"Ne, tvoje me riječi plaše. Nisam ovdje da raspravljam o filozofiji i da s tobom razmjenjujem teološke uvrede. Ako hoćeš da provjeravaš svoje ideje, organizirat ću ti veliku debatu sa imamom, u našoj velikoj avliji, a mi ostali ćemo biti sudije. Znam da će te moja sestra Hinda braniti, ali budi oprezan. Njena ti je podrška poput konopca u rukama čovjeka koji se naumio objesiti!"
El-Zindik se nasmija: "Oprosti. Kad si se pomolio bez najave, ja sam baš radio na jednom rukopisu. To je moje životno djelo, u kojem nastojim sabrati sve teološke bitke koje su dosad razarale našu vjeru. Glava mi je

bila puna tih misli i nisam mogao nego da ih tebi prevalim na dušu. Pričaj mi o svome putu u Garnatu."
Zuhejr odahnu sa olakšanjem. Ispripovjedi mu događaje koji su se desili posljednjih nekoliko dana, i to u tančine. Kad ispriča kako su oni odlučili da neće bez otpora prihvatati dalja poniženja, el-Zindik uhvati u njegovu oku dobro znanu strast. Koliko je samo puta čuo ovog mladog čovjeka kako veli da bi život položio u odbranu svoje časti. Ali, on nije želio da se ijedan život uzalud žrtvuje. Pogleda Zuhejra, i lik jednog drugog mladića u bijeloj košulji mu se ukaza pred očima. El-Zindik zadrhta. Zuhejr to pogrešno shvati. Pomisli daje bar jednom uspio starog mudraca zaraziti svojom strašću.
"Šta nam je činiti, el-Zindik? Šta ti savjetuješ?"
Zuhejr je tog dana očekivao svoje prijatelje iz Gar-nate. Mnogo bi im značilo kad bi znali da i starac podržava njihov projekat. Govorio je više od sata, objašnjavajući Musine primjedbe na plan i Ibn Daudov odgovor na njegovu malodušnost. Onda je došlo vrijeme da pusti el-Zindika da kaže svoje.
Zuhejru starac nikad nije bio potreban kao sada. Ibn Feridov je praunuk izvana pokazivao smjelost, a iznutra su ga razdirale sumnje. Šta ako svi izginu? Kad bi njihova smrt značila preporod muslimanske Garnate, tad bi žrtva imala smisla, ali kakvi su izgledi? Zamislimo da njihova pobuna uzrokuje nestanak svakog vjernika u kraljevstvu, šta ako ih sve pobiju vitezovi Xime-nesa de Cisnerosa? Zuhejr nije bio sasvim siguran daje ovo pravo vrijeme da se napusti ovaj svijet.
El-Zindik krenu u protunapad postavivši naizgled bezazleno pitanje.

"Znači, Ibn Daud el-Misri tvrdi da je Ibn Haldunov praunuk?"
Zuhejr klimnu:
111"Čemu taj sumnjičavi ton? Kako možeš sumnjati u njegove riječi a da ga nisi ni vidio?"
"Izgleda daje tvrdoglav i prijek. Njegov pradjed nikad ne bi savjetovao takvo nešto. On bi kazao da nema pobjede ako nema snažnog osjećanja solidarnosti medu svim vjernicima. Upravo je nedostatak te solidarnosti medu Poslanikovim sljedbenicima doveo do pada el-Endelusa. Kako mislite ponovo stvoriti nešto čega više nema? Njihove će vas vojske smrviti. Kao kad slon zgazi mrava."
"Znamo mi to, ali to nam je jedina nada. Ibn Daud veli da narod koji je poražen i pokoren brzo nestane."
"Zbori kao svoj pradjed! Ali, zar njemu nije jasno da smo mi već poraženi i da nas sada pokoravaju? Do-vedi mi ga. Dovedi mi ih sve večeras da malo porazgovaramo o svemu, i to sa neophodnom ozbiljnošću. Nisu u pitanju samo vaši životi. Mnogo više je u pitanju. Zna li tvoj otac išta o ovome?"
Zuhejr odmahnu glavom.
"Htio sam mu kazati, ali moj stari amidža Miguel je došao vidjeti staru tetku Zehru..."
Zuhejr ušuti, ali bi prekasno. Zabranjeno ime bijaše izgovoreno. Pogleda el-Zindika koji se smješkao.
"Pitao sam se kad ćeš je spomenuti. U selu se ni o čemu drugom ne priča. Sada to više nije važno, dijete moje. Davno je to bilo. Prošli put sam ti htio kazati, ali dolazak tvoga sluge začepi mi usta. Sad znaš zašto je el-Zindiku zabranjeno da ulazi u kuću, mada mu se redovno šalje hrana."
"Ako si je volio, što nisi otišao u Kurtubu da je na-deš? Ona bi se udala za tebe."

"Vatra i mraz nikad ne traju dugo u našem tijelu, Ibn Omere. Sprva sam se bojao njezina oca; zaprijetio je da će me ubiti primaknem li se Kurtubi. Ali, bilo je tu još nešto."
112
"Šta?"
"Možda me je Zehra nekad davno voljela. Možda. Ali, ona je na čudne načine pokazivala osjećanja."
Zuhejra ovo iznenadi i zbuni.
"Kako to misliš?"
"Nakon tri mjeseca u Kurtubi, ona se bacala na svakog kršćanskog plemića koji bi joj se nasmiješio. Trajalo je to godinama. Predugo. Kad sam čuo za te njene pustolovine, razbolio sam se od jada, ali sam se i oporavio. To me je i izliječilo. Bolest se sama povukla. Ponovo sam bio slobodan, mada je moje srce zaboravilo kako izgleda kad grane sunce."
"I ti si zaboravio tetku Zehru?"
"To nisam rekao. Kako sam je mogao zaboraviti? Ali, kapije su bile zaključane. Onda sam se naslušao priča o drugim muškarcima. Nakon toga sam stavio pamuk u uši. Poslije mnogo, mnogo godina, Amira mi je kazala daje hanuma u garnatskom maristanu."
"Mislim da ti nije kazala kako je tetka Zehra bila luda koliko i ti i ja. Smjestili su je tamo po nalogu njezina oca, godinu dana prije no što će on umrijeti. Vjerovao je da ona sve to radi da bi njega kaznila, jer joj nije dozvolio udati se za tebe. Tako mi veli moja mati."
"Veliki ljudi poput Ibn Ferida su uvijek mislili da su centar svijeta. Zar mu nije bilo jasno daje Zehra-hanu-ma samo sebe kažnjavala?"
"Bila je vrlo dirnuta kad je vidjela svoga brata, znaš. Mada joj je Ama rekla da prezire Miguela. Kada smo je pitali zašto,

Amino se lice stvrdnulo kao kamen. Je li Miguel imao udjela u tvom progonu, el-Zindik? Uvjeren sam da te je on uhodio."

El-Zindik pokri lice rukama i ostade tako zureći u zemlju. Onda podiže glavu i Zuhejr jasno vidje bol u njegovim očima. Njegovo naborano lice odjednom se ukoči. Čudno, pomisli Zuhejr, reagira isto kao Ama.

113"Oprosti mi, starce. Nisam htio oživjeti bolne uspomene. Oprosti mi.'"

El-Zindik progovri čudnim glasom. "Za vas je Miguel prevrtljivac koji je našu zelenu boju zamijenio njihovim drvenim ikonama i psalmima. Ti ga vidiš kao nekog ko luta Garnatom kao biskup i bogohuli protiv naše vjere, i sramiš se što ti je rod. Jesam li u pravu?" Zuhejr potvrdi.

"Šta ako ti kažem da je kao dječak, Mikal el-Malik bio pun života? Daleko od toga da me je uhodio i trčao da kaže ocu, on je želio Zehri i meni svaku sreću. Sa takvom je strašću igrao šah da će ga, ako ni po čemu drugom ne bude upamćen, pamtiti bar po najmanje tri otvaranja. Nije mu bilo premca na cijelom poluotoku, da ne spominjem ljude poput sebe i Patuljkova oca, koji smo bili vrlo dobri šahisti. Sa tutorima se često upuštao u filozofske debate, što je otkrivalo u njemu takvu pamet da nas je sve hvatao strah, naročito njegovu majku. Toliko je obećavao da je Ibn Ferid imao običaj reći Esma-hanumi: "Ne daj da ga sluškinje gledaju sa divljenjem. Bojim se da ga ne ureknu." Kasnije, nakon onoga, mnogi su se znali sjetiti tih riječi njegovog oca. Moja mati, sluškinja i povjerenica Esma-hanumina, pazila je Miguela. Rado je dolazio kod nas i meni je bio vrlo drag.

"Kako se onda desilo da njegov brod tako potone?", upita Zuhejr. "U čemu je tajna? Kako se razbolio? Šta se dogodilo, el-Zindik?"

"Jesi li siguran da želiš znati? Ima stvari koje je bolje ne znati."

"Moram znati, a ti si jedini koji mi može kazati." Starac uzdahnu. Znao je da to nije tačno. Amira vje-
rovatno zna više nego on, ali pitanje je da li i ona i on znaju sve.

"Samo su dvije žene znale cijelu istinu. Esma-hanu-ma i njena vjerna sluškinja. Moja mila mati, mislio je ovaj usamljeni starac što živi na vrhu brda. A obje su umrle, a Vedžid el-Zindik je bio uvjeren da je njegova mati bila otrovana. El-Hudejl nije nikom vjerovao. Vjerovali su da samo mezarje zna šutjeti. Ko je donio tu odluku? El-Zindik nijednog momenta nije pomislio da je to mogao biti Omerov otac, Abdullah ibn-Ferid. To mu nije bilo u prirodi. Možda je to bio onaj Hišam iz Garnate, čovjek koji je vjerovao jedino u čvrstu ruku. Nije to više bilo važno, izuzme li se da je pravu istinu ona odnijela sa sobom u grob.

Nekoliko godina nakon svega, el-Zindik i Amira su jednu večer sjeli i raspravili sve što su znali o toj tragediji. Nije bilo načina da saznaju je li njihova verzija ona prava i stoga ju je el-Zindik nerado pričao.

"El-Zindik, obećao si mi sve ispričati."

"Dobro, ali upamti jedno, el-Fahl. Ono što ti ja ispričam možda nije cijela istina. Nema načina da saznam."

"Molim te, pusti mene da presudim."

"Kad je tvoj pradjed umro, obje su tvoje nene bile očajne. Merjem-hanuma nije s njim godinama dijelila postelju, ali gaje ipak voljela. Ibn Ferid je umro u snu. Kada je Esma-hanuma otišla do njegove postelje i dotakla mu ramena i potiljak, nije bilo znaka. Kad je shvatila da je duša već napustila njegovo tijelo, vrisnu-la je: "Merjema! Merjema!

Zadesila nas je velika nesreća." Moja mati mi je pričala kako takav plač nikad nije čula. Udovice su jedna drugu tješile najbolje što su znale.

Godinu dana poslije sahraniše i Merjem-hanumu. Bila je to polagahna i strašna smrt. Jezik joj je bio pokriven nečim crnim, a imala je i strašne bolove. Molila je da je otruju, ali tvoj djed nije htio da čuje za to. Naj-
115bolji liječnici iz Garnate i Išbilije su dolazili, ali su i oni bili nemoćni pred tom kugom Stoje napala jezik i širila se cijelim njenim tijelom. Ibn Sina je jednom kazao da toj bolesti nema ni uzroka ni lijeka. Mislio je kako u nekim slučajevima uzrok leži u činjenici da su se u bolesnikovoj duši nakupile teške misli. Ja nisam proučavao takve slučajeve i stoga nisam u prilici dati svoje mišljenje. U svakom slučaju, što god da je bio uzrok, Merjem-hanuma je umrla gotovo na isti dan kao Ibn Ferid, samo godinu dana kasnije. Moja je mati imala običaj kazati daje njeno srce bilo u žalosti dvadeset godina prije nego što je muž njen umro.

Esma-hanuma je ostala sama. Zehra je bila u maris-tanu. Mikal je bio momak i nije mu baš prijalo da sjedi u kući. Tvoj je djed bio dobar čovjek, ali ne baš i velike pameti. Žena mu, tvoja nena, bijaše slične naravi. Esma-hanuma je mnogo vremena provodila sa tvojim ocem, kome je tad bilo oko osam godina. On je bio za mjena za ljubav koju je tako neštedimice pružala svome rahmetli mužu. Izvan obitelji, najbolja joj je prijateljica bila moja mati. Njena mati, kuharica Dorotheja. unatoč ponavljanim pozivima, ne htjede doći da živi u kući. A kad bi došla, kvalitet hrane u kući bi se nemjerljivo popravio. Dolazila bi u kratke, nezaboravne posjete. Nezaboravne, jer je pekla sitne kolače od badema koji su se topili u ustima. Bila je vrlo dobra kuharica i Patuljkov otac je od nje mnogo naučio. On se zaljubio u nju,

pričalo se da je..., ama ne daj mi da skrećem sa priče. Ali, da je Dorotheja došla živjeti s nama nakon Ibn Feridove smrti, možda se tragedija ne bi dogodila."
Zuhejr je bio toliko obuzet pričom da je, sve do tog trena, savladavao znatiželju. Kao dijete, slušajući beskonačne priče iz povijesti svoje obitelji, znao je svoga oca gnjaviti upornim zapitkivanjima oko nebitnih detalja. Dorothejino odbijanje da napusti svoga gospodara i
116
dođe za kćerkom u el-Hudejl već gaje dugo kopkalo pa odluči upitati svoga kazivača.
"Meni je to čudno, el-Zindik. Zašto? Pa kod Don Alvara je bila samo kuharica. Ovdje bi udobno proživjela život."
"Ne znam, Bin Omere. Bila je vrlo časna žena. Mislim da se stidjela stoje punica tako uglednog čovjeka. Možda joj je, bilo lakše iz daljine prihvatiti tako nagli uspon. Ibn Feridu nije bilo nimalo drago što je odbijala spavati u kući. Moja mati joj je znala osloboditi sobu u dijelu kuće namijenjenom slugama, i ona bi tu spavala."
"Kakva se tragedija desila, el-Zindik? Šta se dogodilo? Imam osjećaj kako nećeš opet stići da mi to ispričaš, a ja ne bih volio da se to desi."
"Misliš, zašto je umrla Esma-hanuma i ko je ubio moju majku?"
"Tačno. Esma-hanuma nije bila stara?"
"Ne, u tome i leži problem. Još je bila mlada, puna života i ponosna na svoje tijelo. Rodila je samo dva sina."
"Stare amidže Miguela i Velida."
"Tačno. Velidova smrt je za sve nas bila strašan šok. Zamisli samo da tvoj Jezid jednostavno padne u vrućicu i umre. Vidiš, i sama pomisao na to te zaboli. Esma-hanuma je mogla još mnogo djece roditi, ali tvoj pradjed je odlučio da

se povuče pred životom. Mati mi je pričala da su je, kao udovicu, mnogi prosili. Ona je sve odbila. Tvoj djed Abdullah nije dao da se žena njegovog oca tretira kao druge. Tako je Esma-hanuma živjela povučeno, u obiteljskom krugu.
Tvoj stari amidža Hišam se oženio pred samu Ibn Fe-ridovu smrt i počeo se baviti trgovinom u Garnati - poslom, moram kazati, na koji su svi, osim njegove matere, sa prezirom gledali. Da sin Benu Hudejla postane trgovac
117na pijaci, bilo je ravno svetogrđu. Uvreda obiteljskoj časti. U obitelji je bilo i pjesnika i filozofa, i državnika i voj-skovođa, čak i jedan ludi slikar čiju je erotičnu umjetnost, pričalo se, i halifa u Kurtubi veoma cijenio, ali su svi bili čvrsto vezani za zemlju. A sad se Ibn Feridov bratić cje-njkao sa trgovcima i nadmudrivao sa vlasnicima brodova i, što je najgore, u tome neobično uživao. Da se Hišam barem pretvarao da nije sretan, sve bi mu bilo oprošteno. Ibn Ferid je bio ljut. Ali, pošto je već jedno dijete otjerao od kuće, nije htio raskinuti i sa drugim. Esma-hanuma, opet, takvu ludost ne bi prihvatila."
"Ali to zvuči suludo. Zar Benu Hudejlovi nisu potekli od bedninskih ratnika, koji su sigurno i trgovali i svakodnevno se cjenjkali sa karavanima, prije dolaska u Magreb? Slažeš li se sa mnom?"
"Sasvim. Zamisli samo, moj el-Fahl. Potomci nomadskih ratnika, koji su kroz Arabiju dojahali do Ma-greba, izgubili su taj nagon za putovanjima i vezali se za zemlju, tako da je član obitelji koji bi odabrao drukčiji put bio smatran otpadnikom."
Zuhejra, koji je bio vrlo vezan za Ibn Hišamovu djecu, zanimali su razlozi nezadovoljstva koje je izazvao njihov djed.

"Nisam siguran da se s tobom slažem. Hoću reći da su, čak i u pustinji, moji preci prezirali one što su živjeli u gradu. Sjećam se da mi je Ama govorila kako samo paraziti žive u gradu."
El-Zindik se nasmija: "To liči na nju. Amira je uvijek vjerno prihvatala predrasude drugih. Ali, pazi, moj el-Fahl, gradovi imaju politički značaj kakav nemaju sela poput tvoga. Šta ti proizvodiš? Svilu. A oni? Moć. Ibn Haldun je jednom zapisao..."
Zuhejr iznenada shvati da mu je stari lisac spremao novu klopku, kako bi ga uvukao u podužu raspravu o filozofiji povijesti i beskonačnu debatu o životu u gra-

du i na selu, i odmah ga prekinu.
"El-Zindik, kako umrje Esma-hanuma? Neću ti ovo pitanje još jednom postaviti."
Starčeve oči i izborano lice se nasmijaše. Ali, ne prođe ni sekund, lice mu se smrači najavljujući tragediju. Htio je promijeniti temu, ali Zuhejr nije oka s njega skidao. Blago, bradato lice je bilo natmureno, a njegova odlučnost iznenadi el-Zindika. Teško je disao.
"Šest godina pošto umrije Ibn Ferid, Esma-hanuma ostade trudna."
"Kako? S kim?" zagrcnu se Zuhejr, zapanjen.
"Samo tri osobe znaju istinu. Moja mati i još dvoje. Moja mati i Esma-hanuma su mrtve. Ostaje samo još jedna osoba."
"To znam i sam, stara budalo." Zuhejr se naljuti.
"Da, da, mladi Zuhejr el-Fahl. Ljut si. Nijedno od njih nisi poznavao, a ponos ti je, ipak, uvrijeđen."
Čudno, mislio je el-Zindik, kako je ovo pogodilo mladića. Što se to njega tiče? Zar infernalna moć naših mrtvih još može hraniti naše strasti? Sad ionako ne može stati.

Pomilova Zuhejra po obrazu i potapša ga po ramenu, pružajući mu čašu vode.

"Možeš zamisliti atmosferu u kući kad se ovo saznalo. Stare hanume u obitelji, za koje su mnogi mislili da su odavno izgubile svaku znatiželju, nagrnuše u kuću iz Kurtube, Balansije, Išbilije i Garnate. Loše se vijesti uvijek brzo čuju. Esma-hanuma nije izlazila iz svoje sobe. Moja je mati bila posrednik između nje i ovih starih vještica. Jedna stara babica iz Garnate, koja je smatrana stručnjakom za vađenje neželjene djece iz materice, baci se na posao, uz pomoć moje majke. Operacija je uspjela. Sramota bijaše uklonjena. Sedam dana kasnije, Esma-hanuma je umrla. Neki otrov je ušao u njen krvotok. Ali, to nije bilo sve. Kad su tvoj djed i nana došli da je vide, Esma-hanuma prišapnu tvojoj nani da želi umrijeti. Izgu-

119bila je volju za životom. Sramota je bila nepodnošljiva. Hišam i njegova žena bili su u kući, sa sinom, Esma-ha-numinim mjezimcem, koji je s njom znao sedmicama ostati u kući. Tako se Ibn Hišam i zbližio sa tvojim ocem. A Mikal se i sam ozbiljno razboli. Ne ode ni da vidi majku ni na samrtnoj postelji. A nije ni ona poslala po njega."

"Ali, koje to bio, el-Zindik? Ne može se čista voda prekonoć pretvoriti i kiselo mlijeko."

"Moja to majka nije vidjela svojim očima, ali joj je Esma-hanuma sve ispričala. Ali, umrije i moja mati poslije tri sedmice. Nikad u životu nije bila bolesna. Ja sam došao u selo i tražio dopuštenje da dođem na Esma-ha-numinu dženazu. Rekli su da to nije u redu, ali sam uspio razgovarati sa mojom majkom. Govorila je u zagonetkama. Nije htjela imenovati tu osobu. Ali, iz onog što mi je ona te noći kazala i stoje Amira te noći sama vidjela, bilo je jasno šta se desilo - bar smo tako mislili."

Zuhejr poče još teže disati, krv mu od nestrpljenja i onog što je očekivao da čuje gruhnu u lice, a el-Zindik zastade, da popije čašu vode. "Kaži mi, starce. Kaži!"
"Znaš dobro tu kuću, Zuhejre bin Omere. Esma-hanuma je bila u odajama koje sad pripadaju tvojoj majci. Reci mi nešto. Je li ikad ijedan tuđin ili muški sluga uspio doprijeti do tih odaja?" Zuhejr reče da nije.
"Koje muško može ući i izaći kad mu volja, osim tvog oca?"
"Pretpostavljam, Jezid i ja." "Tačno."
Na trenutak Zuhejr nije shvatao šta mu bi rečeno. Udari ga pravo u glavu. Užasnut, pogleda starog kazivača.
"Ne misliš, valjda... nemoguće..." Ali ime odbi da mu side sa jezika. El-Zindik je bio taj koji najzad izgovori to ime.
120
"Mikal. Miguel. Kakva je uopće razlika."
"Jesi li siguran?"
"A kako bih mogao biti? To je samo pretpostavka. Svi su, sedmicama prije no što su zapazili trudnoću, vidjeli kako se Mikal čudno ponaša. Prestao je ići u ha-mame da krišom gleda gole žene. Prestao se smijati. Lice, na kojem još nije bilo ni traga bradi, otežalo je i smračilo se. Oči su mu, također, otežale od nesanice. Stigoše garnatski liječnici, ali šta su oni mogli uraditi? Bolest je bila izvan njihove moći. Savjetovali su mu svjež zrak, svježe voće i čajeve od trava. Onda su tvog starog amidžu poslali na mjesec dana u Malaku. Mora da mu je samo odsustvo iz kuće pomoglo.
"Kad se vratio, izgledao je mnogo bolje. Ali, na čuđenje svih onih koji nisu slutili kakve su muke izjedale njegovu dušu, nikada se više ne približi majčinim odajama. Mislim daje ona samo jednom sa njim progovorila. Na dženazi je bio neutješan. Plakao je četrdeset dana. Potom pade u postelju. Nikad više nije došao sebi. Mikal, kakvog sam ga ja znao,

također je umro. Tragedija je uzela tri života. Biskup od Kurtube je sad samo duh."
"Kako se to moglo desiti, el-Zindik?"
"Nema tu nikakve tajne. Od najmanjih nogu, Mikal je bio mjezimče kuće. Kupao se sa majkom i drugim hanumana. Amira mije pričala kako je, čak i kad mu je bilo šesnaest godina, znao ući dok je Esma-hanuma bila u banji i, skinuvši odijelo, često bi joj se pridružio."
"Ona je još bila mlada. Ne znam koje prvi započeo, ali mogu zamisliti njenu dilemu. Bila je još uvijek žensko, i još je žudjela za onom naročitom srećom koja je iz njezina života nestala sa smrću Ibn Ferida. Kad se desilo, to je bilo tako toplo, tako ekstatično, ugodno, tako poznato, da je ona zaboravila šta joj je on bio i gdje su se nalazili. Odmah potom sjećanje na to se pretvorilo u bol, koja je, u njezinu slučaju, mogla prestati samo
121smrću. Ko smo mi da sudimo, Zuhejr? Možemo li mi ikad shvatiti šta joj je bilo na duši?"
"Ne znam! Ne želim znati! Ali, to je ludost."
"Da, bila je to ludost. Ali svi su ljudi oko njih postali vrlo strogi i nepopustljivi. Mislim daje staroj babici rečeno da uradi sve kako bi i majka i dijete umrli."
"Mora da je Esma-hanuma zažalila što je prešla na našu vjeru."
"Što to reče?"
"Pa, da je ostala u svojoj vjeri, mogla se pretvarati da je pojava djeteta u njenoj utrobi zapravo božanska misterija."
"Zvučiš ogorčeno. Vrijeme ti je da kreneš kući."
"Dođi sa mnom, el-Zindik. Obradovat će ti se."
Starac je bio zatečen tim iznenadim pozivom.
"Zahvaljujem ti. Volio bih vidjeti Zehru, ali neki drugi dan."
"Kako možeš podnijeti da iz dana u dan budeš sam?"

"Ja na to gledam drukčije. Odavde bolje od ikoga vidim sunce na izlasku i u sumrak, kad zalazi. Pogledaj ga sad. Zar nije džennetske boje? A tu su i moji rukopisi, sve deblji. Samoća ima svojih čari, prijatelju."
"Ali staje sa njenom tugom?"
"U svakom od ta dvadeset i četiri sahata naiđe jedan sa tjeskobama, i samosažaljenjem i zbunjenošću i željom da se vide neka druga lica, ali šta je jedan sahat. Sad idi kući, moj mladi prijatelju. Večeras te čeka važan posao, i nemoj mi zaboraviti sutra navečer dovesti tog mladića što se hvali da je potomak Ibn Halduna."
"Što si tako sumnjičav?"
"Jer je cijela Ibn Haldunova obitelj skončala u brodolomu na putu iz Tunisa u Kairu! Idi sad, selam ti bilo."

VI. GLAVA

"Patuljak, kad odrastem, bit ću kuhar, kao ti."
Glavni kuhar, koji je sjedio nad golemom tavom i drvenom kutlačom miješao meso, mahune i brašno, pogleda dječaka koji je sjedio na stolici i nasmija se.
"Jezide bin Omere," reče, ne prestajući miješati meso, "to ti je vrlo težak zanat. Morat ćeš naučiti spraviti na stotine jela da bi dobio posao."
"Naučit ću, Patuljak. Dajem ti riječ."
"Koliko si puta jeo harisu?"
"Stotine, hiljade puta."
"Tačno, ali da li znaš kako se sprema ili koje sastojke valja staviti da bi se začinilo meso? Naravno, ne znaš! Samo za ovo jelo postoji preko pedeset recepata. Ja ga spremam na način koji preporučuje veliki učitelj el-Bagdadi, ali trave i začine stavljam po svome izboru."

"Nije tačno. Ama mi je rekla da te je otac naučio svemu što znaš. Kaže daje on bio sultan svih kuhara."

"A ko je njega naučio? Ta tvoja Ama je ostarjela. Ona misli da uslijed toga što me zna iz vremena kad sam bio tvojih godina ja nemam kreativnih sposobnosti. Moj je otac sigurno bio maštovitiji u slatkišima. Njegova slastica od hurmi i rezanaca kuhanih u mlijeku i na slaboj vatri, koju je pravio za svadbe i blagdane, bi-

123la je čuvena diljem Andaluzije. Sultan Garnate prisustvovao je svadbi tvog oca. Kad je tu slasticu probao, odmah je htio povesti mog oca sa sobom u al-Amru, ali je Ibn Ferid, rahmet mu duši, rekao: "Nikad!"

"Ali, u carstvu prave hrane on nije bio ni do koljena svome ocu, i bio je toga svjestan. Znaš, mladi gospodaru, pravi genije se ne oslanja na tuđe recepte. Koliko prstohvata soli? Koliko bibera? Koje trave? Nije u pitanju samo znanje, mada je i ono bitno, već i instinkt. Tu je jedina tajna našeg zanata. A znaš li kako se to desi. Počneš spremati svoje omiljeno jelo i shvatiš da u kuhinji nemaš luka. Samelješ malo bijelog luka, dumbira, naro-vog sjemena i papričica i od toga napraviš pastu, i to ti je zamjena za luk. Dodaš šoljicu provrelog soka od grožđa i eto ti novog jela. Zubejda-hanuma, čija je velikodušnost nadaleko poznata, kuša to prije nego što se iznese na trpezu. Ona se ne da prevariti. Nijednog časa. Istog trena shvati da je to nešto sasvim novo. Poslije jela me pozove sebi. Čestita mi, ali me i propita. Naravno, ja joj otkrijem tajnu, ali već tada ja više ne znam omjere nekih sastojaka. Možda to jelo nikad više neću spremiti, ali oni koji su ga kušali nikad neće zaboraviti tu jedinstvenu mješavinu ukusa. Istinski dobro jelo, poput velikih pjesama, nikad se ne može tačno ponoviti. Želiš li biti kuhar, onda pokušaj zapamtiti ovo što ti sad rekoh."

Jezid je bio krajnje oduševljen.
"Patuljak? Da li ti misliš da si genije?"
"Naravno, mladi gospodaru. Zašto bih ti inače sve ovo govorio? Pogledaj ovu harisu. Dođi, pogledaj pažljivo."
Jezid privuče stoličicu kuharu i nagnu se da vidi tavu.
"Ovo se kuha cijelu noć. U stara vremena koristila se janjetina, ali ja često uzmem teletinu, piletinu ili govedinu, jednostavno da promijenim ukus. Inače bi se

tvoja obitelj zasitila mog kuhanja, a to bi me veoma pogodilo."
Šta si stavio u harisu?"
"Cijelo tele, tri šolje riže, četiri šolje pšeničnog zrna, solju smeđe leće, solju suhog graška. Onda napunim tavu vodom i ostavim sve da se cijelu noć kuha. Ali prije nego što krenem, stavim malo sjemena korijandra i crnog kardamoma u vrećicu od muslina i spustim to u tavu. Ujutro, meso se sasvim istopi a ja ga onda meljem dok ne dobijem glatku pastu. Ali, prije no što vam ga u petak za ručak poslužim, šta još uradim?"
"Propržiš nekoliko glavica luka i čilija na istopljenom puteru i preliješ to preko harise."
"Vrlo dobro, mladi gospodaru! Ali luk mora biti pro-pržen tako da puter ne požuti. Možda ću iduće nedjelje dodati nešto novo. Možda bi koje jaje prženo na puteru i posuto travama i crnim biberom dobro išlo u harisu, ali moglo bi vam teško pasti pred samu džumu. Šta ako se desi daje pritisak tako golem da tvoji, klanjajući se prema Mekki, na drugom kraju svog tijela stanu ispuštati smrdljive vjetrove?

To ne bi baš bilo pozdravljeno od onih koji se nadu neposredno na liniji vatre."
Jezidov smijeh je bio tako zarazan da se i Patuljak nasmija. Onda se dječakovo lice uozbilji. Na čelu mu se pojavi jedna sitna bora. Oči postadoše napete. Jedna mu je misao proletjela kroz glavu.
"Patuljak?"
"Da."
"Poželiš li ikad da nisi patuljak već da si visok kao Zuhejr? Onda bi bio vitez i ne bi po sav dan bio u kuhinji?"
"Bog te sačuvao, Jezide bin Omere. Ispričat ću ti nešto. Jednom davno, u vrijeme kad je naš Poslanik, rahmet nek je duši njegovoj, još bio živ, uhvatiše majmuna kako piša u džamiji."
125Dječaka uhvati hihot.
"Nemoj se smijati, molim te. To je vrlo ozbiljna uvreda. Čuvar jurnu na majmuna i podviknu na njega: 'Propalice jedna nevjernička! Zar se ne bojiš da će se Bog naljutiti i pretvoriti te u nekog drugog stvora!'Maj-mun ostade mrtav-hladan. 'Jedina bi mi kazna bila,'odgovori taj bestidni stvor, 'da me pretvori u gazelu!'Dakle, vidiš, dragi moj mladi gospodaru, ja sam sretniji što sam patuljak koji priprema čudesna jela u vašoj kuhinji nego da sam vitez u stalnom strahu kako će ga stići neki drugi vitez."
"Jezide! Jezide! Gdje je onaj nevaljalko, Amira? Idi, nadi ga. Reci mu da dođe kod mene."
Miguelov glas je odjekivao avlijom i čuo se sve do kuhinje. Jezid pogleda Patuljka i pritisnu usne prstom. Ništa se nije čulo do dva golema lonca u kojima su se krčkale kosti teletine i divljači. Jezid ode i sakri se iza podija koji je napravljen specijalno za Patuljka kako bi mogao dohvatiti

lonce i tave. Nije pomoglo. Ama uđe i ode pravo do tog mjesta.
"Allaha mi, evo ga! Izlazi odatle i dođi da pozdraviš svog starog amidžu. Mati će ti se naljutiti ako čuje da se nisi ponašao kako dolikuje."
Jezid se pomoli. Na Patuljkovu se licu pojavi sao-sjećanje.
"Patuljak?", upita ga dječak. "Što amidža Miguel onako smrdi? Ama kaže..."
"Znam šta Ama misli, ali moramo naći mnogo filo-zofskiji odgovor. Znaš, mladi gospodaru, ko god se uvuče između luka i njegove ljuske mora smrdjeti."
Ama osinu kuhara pogledom i uze dječaka za ruku. On joj se ote i pobježe iz kuhinje u kuću. Naumio je izbjeći avliju i sakriti se u hamam koristeći tajni ulaz. Ali Miguel ga je čekao i dječak shvati da je izgubio bitku.
"Selam ti, stari amidža."
126
"Blagosloven bio, dječače moj. Mislio sam da odigramo jednu partiju šaha prije ručka."
Jezid se istog trena otkravi. Prije, kad god bi on spomenuo šah, stariji bi nekako našli način da izbjegnu kako se u to ne bi upuštali. Miguel je jedva i razgovarao s njim, tokom svojih rijetkih posjeta, a kamoli da se s njim dulje pozabavi. Dječak odjuri u kuću i vrati se sa svojim šahom. Raširi šahovsku tkaninu i pažljivo otvori kutiju sa figurama. Onda, okrenuvši leđa biskupu, uze po jednu kraljicu u svaku ruku i pruži stisnute šake prema svom starom amidži. Miguel izabra šaku u kojoj je bila crna kraljica. Jezid u sebi opsova. U tom trenutku Miguel shvati da su figure savim neobične. Poče ih pažljivo razgledati. Glas mu je bio ispunjeni strahom.
"Otkud ti ovo?"
"Rođendanski dar od oca."

"Ko je ovo načinio?"
Ime stolara Juana samo što nije bilo izgovoreno, utom se Jezid sjeti daje čovjek koji mu je sjedio preko puta bio crkveni sluga. Ona Amina usputna opaska mu prođe kroz glavu kao opomena, i dječakova mudrost uze stvar u svoje ruke.
"Mislim daje to bio jedan naš prijatelj iz Išbilije."
"Ne laži mi, dijete. Toliko sam se u životu naslušao ispovijedi da po tonu znam kad mi se ne govori istina, a ti je ne govoriš. Hoću odgovor."
"Mislio sam da hoćeš igrati šah?"
Miguel pogleda zabrinuto dječakovo lice i njegove sjajne oči i sjeti se svoga djetinjstva. U istoj je ovoj avliji igrao šah, i to na istom ovom komadu tkanine. Sjeti se kako je tri puta igrao protiv jednog majstora iz Kurtube i kako je cijela obitelj stajala oko stola i uzbuđeno pratila kako on svaki put pobjeđuje majstora. Uslijedio bi aplauz i smijeh, a otac bi ga tada dizao u zrak od sreće. Najsretnija je bila njegova mati, Esma.
127Zadrhta od te uspomene, podiže pogled i ugleda Hindu, Kulsum i mladog gosta iz Egipta, Ibn Dauda, kako mu se smiješe. Hinda je cijeli događaj posmatrala izdaleka i shvatila daje njen brat Jezid u nevolji. Nije bilo teško zaključiti da je to imalo neke veze sa šahovskim figurama. U magnovenju, Miguel je stezao svoju crnu kraljicu u ruci.
"Jeste li započeli partiju, Jezide?" upita ona bezazleno.
"Neće da igra. Nazvao me lažovom." "Sram te bilo, stari amidža Miguel," reče Hinda, grleći brata. "Kako možeš biti tako okrutan?"
Miguel se okrenu prema njoj, dugački mu se nos sa-vi, a slab osmijeh mu obasja lice.

"Ko je ove figure načinio? Otkud one ovdje?" "Što pitaš? Iz Išbilije, otkud drugo?" Jezid pogleda sestru začuđen, a onda ustade i izvuče crnu kraljicu iz Miguelove ruke. Hinda se nasmija. "Igraj, stari amidža Miguel. Možda izgubiš." Miguel pogleda dječaka. Jezid se više nije plašio. Onaj njegov zločesti sjaj mu je opet bio na licu. I opet se Miguel, protiv svoje volje, sjeti djetinjstva. Ova avlija i ovaj bucmasti devetogodišnji dječak koji gaje drsko gledao. Miguel se sjeti kako je i sam znao izazivati svakog hrišćanskog plemića koji bi posjetio njegova oca. Oni su se često pred njim povlačili, na veliku radost u kući.

Čudno kako taj svijet, koji je za njega tako davno umro, i dalje traje u ovoj kući. Miguel poželi ipak da igra sa Jezidom. Baš kad je htio da sjedne, Ama dade znak da je ručak postavljen.

"Jesi li oprao ruke, Miguel?" Zehrin oštri glas iznenadi obitelj Omera ibn Abdullaha, ali se njen brat na to samo nasmiješi. Dobro je znao taj glas. "Nije mi deset godina, Zehra." "Briga mene je li ti deset ili devedeset. Idi, operi ruke."

Jezid vidje kako Hinda pokušava da ne prsne u smijeh pa se i sam stade smijati. Hinda zaplaka savladavajući osmijeh. Tek kad vidje da se i Zubejda zagrcnula od smijeha, on shvati da mora nešto uraditi da se ručak ne pretvori u cirkus. I on se nasmija.

"Amira! Čula si Zehru. Dođi ovamo."

Ama unese bokal pun vode, dok je jedan mladi sluga nosio leđen, a za njim kuharov pomoćnik peškir. Kad je završio, njegova sestra zapljeska rukama.

"Isto kao kad si ti bio dijete. Kad zatvorim oči, čujem kako vrištiš dok ti Umm Zejduna i naša rahmetli mati sapunjaju tijelo i glavu, a onda te bacaju u banju."

Zuhejr se ukoči na spomen Esma-hanume. Pogleda Zehru i Miguela, ali na njihovom licu ne vidje ni traga emocija. Miguel pogleda sestru i klimnu glavom.
"Presretan sam što si se vratila kući."
Ručak pojedoše u slast. Patuljak, koji je, kao i obično, sve to osluškivao iz susjedne odaje, bio je zadovoljan zbog pohvala. Komplimenti su letjeli sobom poput pripitomljenih ptica. Vrhunac savršenstva za Patuljka bijaše kad su i Zehra i Miguel spontano potvrdili da je harisa apsolutno bolja od one koju je pripremao njegov dragi rahmetli otac. Tek se tada majstor kuhar povuče u svoju kuhinju, umoran i od svoga umijeća i od svijeta.
"Čujem da živiš otmjeno u biskupskoj palači u Kur-tubi, okružen svećenicima i svojim debelim sinom. Zašto, Miguel?", upita Zehra svog brata. "Što je sve baš ovako moralo da se dogodi?"
Miguel ne odgovori. Zuhejr ih je pažljivo posmatrao dok su jeli. Zehra svakako mora znati pravi razlog Miguelove odluke da iz temelja izmijeni svoj život. Tada Omer objavi da je vrijeme da starac pođe. Ibn Daud, Jezid i Zuhejr skočiše na noge i zamoliše da odstupe. Izadoše iz blagovaonice da se spreme i odjašu u džamiju na džumu.
129Zehra i Miguel opraše ruke i predoše u avliju, gdje je za njih bila namještena jedna drvena sećija pokrivena ćilimima, i tu sjedoše da uživaju u zimskom suncu. Ama donese poslužavnik sa bademima, orasima, hur-mama i grožđicama i stavi ga pred njih.
"Nek" je slava dragom Allahu. Srcu mi dobro čini kad vas oboje vidim ovdje."
"Amira," obrati joj se Miguel, uzimajući datulu iz koje izvadi košpicu da umjesto nje stavi badem, "molim te, zamoli moju snahu da nam se nakratko pridruži."'

Ama se odgega u kuću, a Zehra ponovi svoje pitanje.
"Zašto, Miguel? Zašto?"
Miguelovo srce stade udarati. Lice, koje je naviklo da krije osjećanja, iznenada bijaše ispunjeno bolom.
"Zar stvarno ne znaš?"
Zehra odmahnu glavom. Ugledaše Zubejdu kako im prilazi, te ono što bi joj Miguel možda rekao, a možda i ne bi, ostade zakopano u njegovu srcu.
Zubejda sjede do njega.
"Što mi imaš reći, amidža Miguel? Moje te je uho spremno saslušati."
"Ja bih se obratio tvome mozgu. Jezidov šah je najopasnije oružje koje imaš u kući. Nadbiskup Garnate bi, kad bi za njega saznao, odmah prijavio inkviziciji, pogotovo ako je načinjen u Išbiliji."
"Ko ti je kazao da je tamo načinjen?"
"Jezid i Hinda."
Zubejda bi dirnuta instinktom svoje djece da zaštite stolara Juana. Život u selu je omekšao i njena je prva reakcija bila da Miguel u kaže istinu, ali zastade da razmisli i odluči da ne oda svog Jezida.
"Oni znaju."
"Ti si budala, Zubejda. Nisam ja došao da uhodim

svoju obitelj. Želim da spališ taj šah. Mogao bi ti dijete koštati života. U ovom prelijepom selu muzika ovih voda vas je uljuljkala u svijetu snova. Lahko je, vrlo lahko, postati ušuškan i omekšati. I ja sam nekad mislio da smo ovdje zauvijek sigurni. Nisam bio u pravu. Svijet u kojem si se ti rodila, dijete moje, mrtav je. Prije ili kasnije, vjetar će i ovdje nanijeti sjeme naše propasti koje će se onda zametnuti u svakom brdu i svakoj kući. Djeca to moraju znati. Ona su

nestrpljiva. Tvrdoglava. U očima tvog sina ja vidim svoju nekadašnju nepokornost. Hinda je vrlo inteligentna djevojka. Jasno mi je zašto ne daš da je udamo za mog Juana. Ne prekidaj me, Zubejda. Ja sam možda star, ali nisam senilan. I ja bih uradio isto da sam na tvom mjestu. Namjera mi nije bila da mom sinu bude bolje, nego da zaštitim tvoju djecu. A uradio sam to iz ljubavi. Iz želje da Juan ostane medu svojima."
Zubejda nije mogla, jer Miguel joj se gadio, a da ne osjeti samilost. Znala je da govori istinu.
"Zašto ne porazgovaraš sa svima večeras, amidža Miguel?" Možda bi ih to više dojmilo nego ono što bih im ja mogla kazati. Onda ćemo razgovarati šta da se uradi sa Jezidovim šahom. Dječaku ćemo srce slomiti.
"Rado ću sa svima večeras porazgovarati. To je, na kraju krajeva, razlog moje posjete."
"A ja sam mislila da si došao mene vidjeti, Velečasni. Pokvareni duturume!", umiješa se Zehra, smijući se.
Zubejda, posmatrajući ih, sjeti se nečeg što joj je mati jednom rekla i što je natjera da se nasmije. Oboje je pogledaše.
"Odmah nam ispričaj tu šalu," naredi Zehra.
"Ne mogu, tetka. Nemoj me tjerati. Previše je djetinjasta."
"Pusti da to mi procijenimo. Ispričaj nam," reče Miguel.
131Zubejda ih pogleda i stade se smijati, ali shvati da nema izbora nego da im ispriča.
"Valjda je to način na koji je Jezidova stara tetka izgovorila riječ velečasni. To me podsjeti na jedan dječi-ji stih:
"Nastade žestoka svađa između Igle i Rešeta; i kaza Igla: "Ti si nalik na bezbroj rupa -kako je moguće da budeš ikako živ?" Odgovori na to Rešeto, lukavo se smijući: "Taj obojeni konac koji vidim nije ukras, već ti pravo kroz praznu glavu prolazi!"

Zubejda vidje kako im se strogi pogled topi u smijeh.
"Je li on bio igla?", upita Zehra.
Zubejda potvrdi.
"A ona rešeto?"
Zubejda opet klimnu glavom. Na tren dođoše sebi i nijemo se zgledaše. U to se oboje stadoše smijati.
Kad smijeh stade, Ama, koja je sjedila pod narovom krošnjom, osjeti da joj suze teku niz obraze. Ovo je bio prvi put da se Miguel smijao u svome domu od smrti svoje majke.
Opuštena atmosfera u avliji stare obiteljske kuće el-Hudejlovih sasvim se razlikovala od napetosti koja je tog dana zavladala seoskom džamijom. Molitva je prošla bez izgreda, mada je Omer bio iznerviran kad je, stigavši u džamiju, zapazio da je, unatoč njegovim uputstvima, nekoliko mjesta u prvom redu bilo ostavljeno za njegovu obitelj. U starim su danima ljudi stajali i klanjali gdje bi našli mjesta. Svi su, u bogomolji, smatrani jednakim pred Bogom. Ibn Ferid je bio taj koji je zahtijevao da se prednji red čuva za njegovu obitelj. Bio je impresioniran praksom kršćanskih plemića koji su imali rezervirane po-

sebne klupe u crkvi. Znao je daje takvo nešto u islamu nedopustivo, ali je ipak insistirao da se u džamiji mu-slimansko plemstvo izdvoji od drugih.
Omer je diskretno ostao na začelju sa Patuljkom i drugim slugama, ali Zuhejra i Jezida seljani prosto gur-nuše naprijed. Oni, opet, za sobom povukoše Ibn Da-uda.
•
Završili su sa molitvom. Jedan mladi, plavooki imam, nov u selu, poče se pripremati za džumu. Njegov. stari prethodnik bijaše veoma učen teolog i veoma poštovan insan. Sin

siromašnog seljaka, studirao je na garnatskoj medresi, stekao golema znanja, nikad ne za-boravivši svoje porijeklo. Njegov je nasljednik imao kojih četrdeset godina. Gusta smeđa brada naglašavala je bjelinu turbana i lica. Bio je malo uzrujan dok je čekao da se svijet smiri i da se nemuslimani, što su im se sa zakašnjenjem pridružili, smjeste. Jezid je bio oduševljen kad ugleda stolara Juana i Ibn Hasda kako ulaze u džamiju. S njima je bio i starac u tamnocrvenoj odori. Jezid se upita ko bi to mogao biti i gurnu svog brata. Zuhejr prepozna Vedžida el-Zindika i blago za-drhta, ali ništa ne reče.
Iznenada, Jezid se namršti. Ubejdullah, strašni sluga na imanju el-Hudejl, probi se naprijed i sjede iza Zuhejra. Ama je Jezidu ispričala toliko strašnih priča o po-kvarenosti tog starca da gaje dijete slijepo mrzilo. Sluga se nasmiješi Zuhejru i njih se dvojica pozdraviše. Jezid je gorio od bijesa. Očajnički je htio razgovarati sa stolarom Juanom i kazati mu da se stari amidža Miguel raspitivao o šahu, ali Zuhejr se namršti i položi svoju tešku ruku na dječakovo rame kao znak da mu se valja prestati vrpoljiti.
"Ponašaj se dostojanstveno i ne zaboravi da nas svi gledaju," šapnu on ljutito bratu na uho. "U pitanju je čast Benu Hudejla. Možda nam sutra valja ove ljude
133povesti u rat. Ne smijemo dopustiti da izgubimo njihovo poštovanje."
"Gluposti," promrmlja Jezid sebi u bradu, ali prije no što ga je brat stigao kazniti, imam se nakašlja da pročisti grlo pa poče govoriti.
"U ime Allaha, Plemenitog i Milosrdnog, selam vam, braćo moja..."
Stade govoriti o slavi el-Endelusa i njegovih muslimanskih vladara. Pri tome nije ostavljao mjesta sumnji da je islam

kakav je postojao u Magrebu bio jedini pravi islam. Halife Kurtube - emevije i njihovi potomci branili su pravu vjeru kako je to zapisao Poslanik i njegova sabraća. Abasije u Bagdadu bili su moralni degenerici.
Jezid je ovakve priče slušao u džamiji otkako je počeo odlaziti na džumu. Svi su ga imami podsjećali na Amu, osim što je Amu mogao prekinuti pitanjem i odvratiti je od njene uzvišene priče. To u džamiji nije bilo moguće.
Jezid nije jedini u džamiji bio iznenađen onim stoje imam govorio. U začelju je bila grupa starijih vjernika koji se stadoše sašaptavati. Teško je bilo ne osjetiti samilost za mladog čovjeka koji je pokušavao nametnuti svoju volju skupu koji nije baš bio ljubazan prema pri-došlicama ili početnicima, i zato Omer bin Abdullah stavi prst na usta i namršti se na pobunjenike. Nastade tišina. Taj podstrek bijaše dovoljan da se bradatom čovjeku razveže jezik. Uhvati ga novi žar i on zaboravi tekst koji je.s mukom priredio, zaboravi na citate iz Kur'ana koje je cijelu noć učio. Umjesto toga dade oduška vlastitim mislima.
"Iz daljine se čuju svečana zvona njihovih bogomolja što zvone tako prijetećim zvukom da mi to proždire utrobu. Oni su već potpalili lomače pod nama i stoga mije srce tako teško, duh tegoban i stalno na muci. Nema ni osam godina kako su porobili Garnatu, a toliki se

muslimani već osjećaju kao da su umrli ili zanijemili. Je li to došao Kijametski dan? Sve što se priča o našoj prošloj slavi je tačno, ali kakva korist od toga sada? Kako to da mi, kojima je ovaj poluotok ležao na dlanu, sad moramo odavde otići? Često slušam naše starije kako pričaju o još većim nevoljama koje su se oborile na našeg Poslanika, ra-hmet mu duši, i kako ih je on sve savladao. To je, naravno, istina, ali u to

vrijeme njegovi dušmani nisu shva-tali pravi značaj i utjecaj istine. Mi sad plaćamo jer smo postali univerzalna vjera. Kršćanski kraljevi nas se ne boje, ali kad čuju da turski sultan pomišlja da nam pošalje svoju flotu u pomoć, tad se oni počnu tresti od straha. Tu leži prava opasnost i stoga se ja, braćo, plašim najgoreg. Ximenes svojim najbližima povjerava da je jedini način da nas se porazi - uništiti nas sve..."

Svaka riječ koju je izgovorio saslušana je u tišini. Čak i Jezid, koji je uvijek bio veoma strog kritičar, bio je zatečen imamovom dosljednošću. Bilo je jasno da on govori iz srca. Njegov brat je bio manje impresioniran. Zuhejra je iritirao imamov pesimistični ton. Hoće li ovaj čovjek ponuditi kakvo rješenje ili će samo obeshrabrivati vjernike?

"Mislim na našu prošlost. Naš život kako se ras-pršuje u zraku. Na naše vitezove koji iščekuju komandu da krenu u borbu. Pamtim priče koje svi ovdje znamo o najhrabrijem od naših vitezova, rahmetli Ibn Fe-ridu, koji je izazivao njihove ratnike i znao ih u jednom danu sve pobiti. O svemu ovom razmišljam i molim se Svemogućem da nam pomogne i pruži nam podršku. Kad bih se mogao uvjeriti da će nam istanbulski sultan stvarno poslati svoje lađe i svoju vojsku, i ja bih spremno žrtvovao svaki dio svoga tijela za spas naše budućnosti. Ali, braćo moja, strah me je da su naše nade uzaludne. Prekasno je. Imamo samo jedno rješenje. 135Vjeru u dragog Allaha!"

Zuhejr se namrgodi. Završiti, a ne pokušati osokoliti bio je krajnje neobičan stil, čak i u najboljim vremenima. A u sadašnjoj situaciji to je bilo nečuveno odustajanje od dužnosti jednog teologa. Ne. On je završio. Vratio se na svoje mjesto u prvom redu, blizu Jezida.

Obično bi se vjernici razlišli nakon hutbe, ali danas - kao da su svi bili oduzeti. Niko se nije micao. Pitanje je koliko bi ostali tako oduzeti i nijemi, ali Omer bin Abdullah, osjetivši da nešto valja učiniti, ustade i, poput usamljena stražara na vrhu planine, osmotri krajolik. Niko za njim ne ustade. Umjesto toga, svi se kao po naredbi pomjeriše da mu oslobode prolaz. On polahko krenu tim hodnikom. Kad stiže na čelo, okrenu se i pogleda ih. Jezid podiže pogled prema ocu, očiju koje su sjale od iščekivanja i ponosa. Zuhejrovo lice nije ništa otkrivalo, ali mu je srce udaralo.

Nakratko, Omer bin Abdullah je bio sav uronjen u misli. Znao je da je u trenucima poput ovog, kad je osjećanje neizbježne katastrofe visilo u zraku, svaka riječ i svaka rečenica morala biti brižljivo odabrana, a kadence usklađene sa riječima. Retorika je imala i svoje zakone i svoju magiju. Ovaj čovjek koji je odrastao u jednom savršeno uređenom spokoju porodičnog imanja, koji se kupao u vodama namirisanim narančinim cvijetom, uvijek okružen nježnim miomirisima planinskih trava i koji je, od djetinjstva, ovladao umijećem upravljanja životima drugih muškaraca i žena, znao je šta se od njega očekuje.

Spremišta njegova pamćenja bijahu krcata, ali u njima nije bilo ničeg što bi on mogao izvući da ponudi i najmanju utjehu ovim ljudima što su pred njim sjedili.

Omer stade govoriti. Ispriča im sve što se događalo u Garnati pod kršćanskom okupacijom. Živopisno je, očiju punih suza, opisivao vatreni zid, dok je džamija

bila ispunjena istim bolom; pričao je o strahu koji je zavladao svakom muslimanskom kućom; upozorio ih je na neizvjesnosti što su se nadvile nad grad, poput teške magle. Podsjetio ih je da zavijanje pasa ne može rastjerati te oblake,

da su muslimani Andaluzije poput rijeke čiji je tok sad skrenut, pod budnom paskom inkvizicije.
Omer je govorio pun sat i svi su ga s pažnjom slušali. On nipošto nije bio veliki govornik. Njegov meh-ki glas i umjerenost uveliko su se razlikovali od galame što su ju stvarali mnogi propovjednici, koji su odzvanjali poput šupljih doboša i čije je recitiranje svetih tekstova bilo praćeno sa puno velike geste. Tako su ne samo gubili pažnju slušalaca nakon prvih nekoliko minuta već su postizali i neželjeni efekat - zabavljali su Jezida i njegove prijatelje.
Omer je znao da neće moći vječno nastaviti sa svojim nizanjem nesreća. Morao je nagovijestiti kuda dalje. Kao najuglednijem u selu, to mu je bila obaveza, a ipak je oklijevao. Jer, pravo govoreći, Omer bin Abdullah još ni sam nije znao kuda da povede svoje ljude. Ušuti i pusti pogled da odluta u potrazi sa starijim i mudrijim ljudima. Iz tog mu smjera ne bi pomoći, te Omer odluči da je iskrenost najbolji pristup. On će s njima podijeliti svoje nedoumice.
"Braćo moja, moram vam nešto priznati. Ja vam nisam kadar neposredno komunicirati sa našim Stvoriteljem. Izgubljen sam kao i vi, i zato vam velim da nema jednostavnog islaza iz ovih naših nevolja. Jedan od naših najvećih mislilaca, Ibn Haldun, davno nas je upozorio da će narod koji je poražen i podjarmljen od drugoga brzo nestati. Mi ništa nismo naučili ni nakon pada Kurtube i Išbilije. Nema opravdanja ako u istu rupu upadnemo i treći put. Oni medu nama koji su, u prošlosti, tražili spasa u sultanovoj sjenci, pogriješili su, jer je ona brzo iščezla.
137Postoje tri puta iz ovog labirinta. Prvi je da učinimo što su mnoga naša braća drugdje već uradila. Reći sam sebi da je razborit neprijatelj bolji od prijatelja neznalice i preći na njihovu vjeru, a u svom srcu vjerovati u ono u što želimo

vjerovati. Šta velite na takvo rješenje?" Na trenutak su svi bili zapanjeni. To je bila opasno heretična ideja, a selo je bilo tako izolirano od Garna-te, da se ne spominje ostatak poluotoka, da oni jednostavno nisu bili kadri shvatiti šta im govori. Brzo dođoše sebi i spontana melodija se diže sa zemlje na kojoj su sjedili, i diže se u nebo.
"Samo je jedan Allah, i on je Allah i Muhammed je Njegov Poslanik."
Omerove oči zasuziše. Klimnu glavom i, tužno se osmjehujući, ponovo im se obrati.
"Znao sam da ćete tako odgovoriti, ali smatram da mi je dužnost upozoriti vas da kršćanski kraljevi koji nama sada vladaju neće možda dozvoliti da se molimo našem Allahu. U svakom slučaju, odluka je na vama.
Druga je mogućnost oduprijeti se svakom nasrtaju na našu zemlju i boriti se do smrti. Vaše smrti. Moje smrti. Smrti svih nas i obeščašćenja naših majki, žena, sestara i kćeri. To je častan izbor, i ako to bude vaša odluka, borit ću se rame uz rame s vama, mada moram biti pošten. Poslat ću prije bitke žene i djecu iz moje obitelji na sigurno, a i vas savjetujem da to uradite. Šta mislite o ovome? Koliko ih je medu vama spremnih da umru sa sabljom u ruci?"
Opet nastade tajac, ali ovaj put bez gnjeva. Starci se zgledaše. Onda, negdje iz sredine, pet mladića se diže na noge. U prvom redu, Zuhejr bin Omer skoči. Prizor mladog gospodara spremnog dati život za ono stoje bio njihov život, izazva malu senzaciju. Nekoliko desetina momaka ustade, ali ne i Ibn Daud. Njegove su misli odlutale do Hinde, čiji mu je zarazni smijeh još odzva-
138
njao u glavi. Jezid je bio raspet između oca i brata. Mučio se nekoliko minuta, onda ustade i stisnu bratovu ruku. Ovaj

gest naročito dirnu sve prisutne, ali, ipak, samo je njih šačica bila na nogama. Omer osjeti veliko olakšanje. Samoubistvo nije bilo njegov izbor. On dade znak sinovima da sjednu, a njihovi sljedbenici odmah učiniše isto. Omer pročisti grlo.
"Posljednje je da napustimo svoju zemlju i svoje domove u ovom selu*.koje sagradiše naši stari, kad ovdje nije bilo ničega osim golemih stijena pokrivenih zemljom. Oni su ovdje našli izvore i zasijali zemlju. Oni su bili ti koji su vidjeli kako zemlja vraća bogatom žetvom. Moje mi srce kaže da je to najgori od svih izbora, ali me glava upozorava da je to možda jedini način da se sačuvamo. Možda do toga neće doći, ali se u duši moramo pripremiti i na to da napustimo el-Hudejl."
Povici prekinuše Omera:
"A kuda da idemo? Kuda? Kuda?"
Omer uzdahnu.
"Sigurnije je uz stepenice se penjati korak po korak. Ja još nemam odgovor na vaše pitanja. Jedino hoću da znam da ste svjesni kako će vjera u koju mi vjerujemo zahtijevati žrtve. Pitanje koje treba sebi postaviti jest: da li živjeti ovdje kao nevjernici ili naći mjesto u kojem se našem Allahu možemo u mira klanjati. Nemam više što da dodam, ali ako ijedan od vas hoće nešto reći i ponuditi nam prihvatljiviji izbor, sad je za to vrijeme. Govorite dok su vam usne slobodne."
Na ove riječi Omer sjede do Jezida. Zagrli svoga mlađeg sina i poljubi ga u čelo. Jezid stisnu očevu ruku i zadrža je u njoj, poput utopljenika koji se hvata za bilo šta što je još nad vodom.
Omerove riječi ostaviše na skup dubok dojam. Za trenutak niko ni riječi ne prozbori. Onda Ibn Zejdun, koji je sebe zvao Vedžid el-Zindik, ustade sa svoga

139mjesta i upita može li on kazati šta misli. Omer se okrenu i klimnu glavom. Stariji svijet se namršti i stade milovati bradu. Znali su da je Ibn Zejdun bio skeptik koji je zatrovao ne jednog mladića u selu. Ali, mislili su u sebi, ovo je kriza, a tad i heretici imaju pravo reći šta misle. Glas, tako poznat Zuhejru el-Omeru, poče se lomiti od indignacije.
"Dvadeset godina vam pokušavam reći šta nas očekuje. Slijepa vjera nas sama nikud neće dovesti. Mislili ste da će sultani trajati do Sudnjega dana. Kad sam vam govorio da onaj koji jede sultanovu čorbu završi sa ope-čenom usnom, rugali ste mi se, proglasili me heretikom, otpadnikom, nevjernikom koji je skrenuo pameću.
A sad je prekasno. Svi su izvori potrovani. Na cijelom poluotoku nema ni kapi čiste vode. To vam je Omer bin Abdullah cijeli sat pokušavao objasniti. Umjesto da se okrenemo budućnosti, mi muslimani smo uvijek zagledani u prošlost. I sad pjevamo pjesme o vremenu kad su se prvi šatori dizali u onim dalekim dolinama, kad smo bili jedinstveni u odbrani naše vje-" re, kad su se naši bijeli bajraci iz bitaka vraćali u drugoj boji, natopljeni krvlju naših dušmana. I koliko je samo vina u ovome selu ispijeno u slavu tih pobjeda.
"Nakon sedamdeset godina, ja sam umoran od života. Kad mi smrt krene u susret, poput kratkovide kamile, neću joj se sklanjati s puta. Bolje je umrijeti dok si još pri zdravoj pameti nego živjeti bez pameti. A što se odnosi na pojedinca, važi i za zajednicu..."
"Starce!" vrisnu Zuhejr, očajničkim glasom. "A šta te navelo da misliš da je nama smrt suđena?"
"Zuhejre bin Omere," odgovori el-Zindik nepokolebljivo. "Govorio sam u simbolima. Jedini način da ti i tvoja djeca i djeca tvoje djece opstanete u zemljama osvojenim od

Kastiljanaca jeste da prihvatite daje vjera vaših očeva i očeva vaših očeva na zalasku. Naši su
140
mezari već iskopani."
Ova opaska razljuti vjernike. Lica su im bila gnjevna, i oni se poznatim uzvikom okomiše na skeptika.
"Samo je jedan AUah, i on je Allah, a Muhammed je Njegov poslanik."
"Da," odgovori starac. "To stoljećima govorimo, ali kraljica Isabella i njen ispovijednik se s vama ne slažu. Nastavite li to govoriti, kršćani će vam oštrim bodežima iščupati srca iz njedara."
"El-Zindik," viknu Ibn Hasd iz začelja džamije, "Možda je istina to što govoriš, ali u ovom smo selu mi pet stotina godina u miru živjeli. Jevreje su na drugim mjestima mučili, ali ne i ovdje. Kršćani su se kupali u istim hamamima kao i muslimani i Jevreji. Zar nas ne bi Kastiljanci mogli ostaviti na miru ako im ne smetamo?"
"Malo vjerovatno, prijatelju moj," odvrati mudrac. "Stoje dobro za jetru nije za slezinu. Njihov će nadbiskup reći da će, dozvoli li jedne da opstanu, njihov primjer slijediti i drugi. Jer, napokon, ako nam se dozvoli da ostanemo živjeti na ovim imanjima kao do sada, prije ili kasnije, kad na prijesto dođu drugi kraljevi i kraljice, manje skloni sili, sama činjenica da postojimo mogla bi ih potaći da olabave pritisak na sljedbenike Hazreti Muse i Muhammeda, rahmet da je duši njihovoj. Oni su odlučili da nas nestane. Jedino vam to hoću kazati. Zahvaljujem ti, Omere bin Abdullahu, što si dopustio da se čuje i moj glas."
Kad el-Zindik krenu prema svom mjestu, Omer stavi Jezida na krilo i ponudi starcu da sjedne do njega. Kad ovaj sjede

na hasuru, Omer mu šapnu: "Dođi kod nas na večeru, Ibn Zejdun. Moja tetka to želi."
El-Zindik se iznenadi, ali prikri svoja osjećanja i bez riječi klimnu glavom. Tad Omer opet ustade.
"Ako niko drugi ne želi govoriti, razidimo se, ali upamtite da je izbor vaš. Slobodni ste učiniti što vam
141volja, i ja ću vam pomoći kako budem znao i umio. Selam vam svima."
"Selam i tebi," odgovoriše svi uglas.
Ustade i mladi imam i izreče jednu suru iz Kur'ana, koju svi, uključujući i prisutne kršćane i Jevreje, pono-više za njim. Svi, zapravo, osim el-Zindika.
reci: "O nevjernici,
ja ne vjerujem u ono u što vi vjerujete,
A vi ne vjerujete u ono u što ja vjerujem,
Niti ću ikad vjerovati u to u što vi vjerujete,
Niti vi u ono u što ja vjerujem,
Jer, vi imate svoju vjeru, a ja svoju."
Dok se skup razilazio, el-Zindik promrmlja u sebi: "Naš Stvoritelj mora daje patio od zatvora kad je diktirao ove redove. Ritam je nekako izlomljen."
Ibn Daud ga ču i nasmiješi se: "Otpadništvo se kažnjava smrću."
"Da," odvrati el-Zindik, gledajući pravo u mladićeve zelene oči, "ali nema danas tog kadije koji bi izrekao takvu kaznu. Jesi li ti onaj što sebe zove praunukom Ibn Haldunovim?"
"Jesam," odgovori Ibn Daud, dok su izlazili iz džamije.
"Čudno," el-Zindik je glasno razmišljao, "jer, svi su njegovi potonuli u moru."
"On je kasnije živio sa drugom, mojom nanom."
"Zanimljivo. Da popričamo o njegovom djelu večeras? Poslije večere?"

"Zuhejr mi je pričao da si ti studirao njegova djela i mnoga druga. Nemam želje sporiti se s tobom i nadmetati se u znanju. Ja tek učim."

Ibn Daud pozdravi svoga sagovornika i požuri prema mjestu gdje su bili privezani konji. Nije htio da ga

njegovi domaćini čekaju, a kad stiže, zatece samo Jezi-da i Zuhejra. Dječak se smješkao. Na Zuhejrovu je licu, opet, bio izraz odsutnosti, i on se samo namršti na Ibn Dauda. Bio je ljut na svoga novog prijatelja. U gar-natskom hamamu, Ibn Daud je potpalio njihovu maštu pričom o oružanom ustanku protiv okupatora. Ovdje se prepustio kao list na vjetru. Zuhejr je hladno zurio u Kairca i pitao se vjeruje li on u bilo šta.

"Gdje je tvoj cijenjeni otac?" upita ga gost, uz blagu nelagodu.

"Bavi se svojim poslom," odvrati oštro Zuhejr. "Jesi li spreman?"

Omer je bio okružen seoskim starješinama. Bili su željni da detaljnije raspravljaju o svojoj budućnosti, ali u intimi dobro znane kuće. Stoga su se svi skupili u kući Ibn Hasda, putara, gdje ih dočekaše kolačima sa bademima i kahvom, začinjenom sjemenjem kardamoma i zaslađenom medom.

Zuhejr je bio duboko uznemiren onim što se u džamiji desilo. Bio je ljut na sebe. Prvi put shvati težinu situacije, i da se nije bilo lahkog rješenja. Sad je znao da nema te pobune u Garnati koja ne bi bila osuđena na propast. Više je saznao iz tih očajničkih i poraženih izraza lica u džamiji nego iz onog što su govorili stari amidža Miguel i tetak Hišam, a ipak... A ipak je sve bilo isplanirano. Bilo je prekasno.

Zuhejr kao da je zaboravio da njegov gost jaše pored njega. On nježno pritisnu sapi svoga konja a ovaj odgovori naglim

galopom, koji Jezida iznenadi. Sprva pomisli kako njegov brat hoće da se s njim utrkuje.
"El-Fahl! El-Fahl! Čekaj me," nasmija se on, i baš kad se spremao da krene i sustigne brata, zaustavi ga Ibn Daud.
"Ja nisam tako dobar jahač kao tvoj brat, a ne znam ni put."
143Jezid uzdahnu i zauzda svog konja. Shvatio je da Zuhejr hoće da bude sam. Možda se dogovorio da se nade sa jednim od momaka koji su mu se htjeli pridružiti u borbi. Jezid shvati da mu valja zauzeti bratovo mjesto. Inače, Ibn Daud bi mogao pomisliti da su namjerno bili neljubazni.
"Bolje da te ja povedem do kuće. Moja sestra Hin-da mi nikad ne bi oprostila da se izgubiš."
"Tvoja sestra Hinda?"
"Da!'Zaljubljena je u tebe."
144
VII. GLAVA
IN NOMINE DOMINI Nostri Jesus Christi.
Najodličniji, najkršćanskiji i najhrabriji Kralju i Kraljice cijele Španije.
Evo već je punih šest godina kako je polumjesec odstranjen iz Alhambre, a posljednja utvrda što je pripadala sekti Mahometovoj ponovo osvojena za našeg Svetog oca. Vaša visost je od mene zahtijevala da poštujem uvjete kapitulacije koje ste potpisali Sultan i Vi lično, kada se on predao pred moralno superiornom silom. Njeno visočanstvo će se sjetiti što ste rekli svom najvjernijem slugi: "Kao naš najodaniji biskup, vi ste ne samo sluga Crkve nego i oči i uši svoga Kralja u Gra-nadi. Vladat ćete se tako da nikad niko neće moći reći da ste osramotili naše ime." Razumio sam daje Njeno visočanstvo htjela time reći kako se prema sljedbenici-ma lažnog Poslanika treba ljubazno odnositi i kako im treba dopustiti da se mole kako su naučili. Ja nikad Vašim

visočanstvima nisam rekao neistinu. Vjerujem, međutim, da je ljubaznost koju je pokazao moj prethodnik krivo shvaćena medu Maurima. Oni ne pokazaše nikakvu sklonost da predu na našu svetu vjeru. Stoga sam odlučio pokazati im da je prošlo vrijeme njihovih idola i njihovih hereza. Vaša će se visočanstva sjetiti našeg
145razgovora u Toledu, kad sam objašnjavao prirodu Kur'ana. Naglasio sam da su knjige te sekte i njihovi obredi i praznovjerja poput mora bez dna. Nema kuće niti sobe u kojoj na zidu ne stoje zapovijedi njihovog Poslanika u rimovanim kupletima. Njeno visočanstvo je tad iskazala gledište da te zle knjige i otrovne doktrine u njima sadržane treba predati paklenoj lomači. Ne vjerujem da je iko osim mene u Granadi mogao organizirati javno spaljivanje svih njihovih Kur'ana i svega drugog vezanog za tu knjigu.
Ne želim time reći da sam ja kao pojedinac bio nezamjenjiv, kad je u pitanju zadatak koji su mi povjerila Vaša visočanstva i naša Sveta crkva. Jer, nema toga ko bi bio toliko važan za Crkvu kakva je naša! Ali ja sam bio taj koji se zavjetovao, kad sam imenovan nadbiskupom Toleda. Zakleo sam se da ću svakog sljedbenika Mahometovog natjerati da vjeruje u našeg Gospoda Isusa Krista. Molim Vas za pomoć da ispunim svoj zavjet, da mi se daju sva potrebna ovlaštenja kako bih izvršio svoju misiju.
General, taj ugledni grof od Tendille, čija je obitelj dala našeg najodličnijeg kardinala Mendozu, mog časnog prethodnika, neprestano tvrdi da, budući su Vaša visočanstva dobila rat, neće proći dugo vremena, a Mauri će prihvatiti naš jezik, običaje i vjeru. Kad sam mu rekao da je jedan moj opat vidio tri maurske žene kako mokre na križeve izvađene iz crkve, on je odgovorio: "A šta si drugo očekivao, Nadbiskupe? Zar nisi ti bio taj koji je odlučio spaliti njihove knjige. To je njiho-

va osveta. Bogohulna osveta, ali bolje i to nego da te kastriraju na trgu."

Upravo ovakav stav se čuje u našim redovima. Taj grof ima pokojeg kršćanina na svom dvoru, a oni koji mu služe rugaju se našoj Crkvi, optužujući je za korupciju, prave šale na račun bezbrojnih biskupa i svećeni-

146

ka koji žive u grijehu, množe se i imenuju svoje sinove na crkvene položaje. Čak i don Pedro Gonzales de Mendoza, kardinal koji je na svojoj samrtnoj postelji savjetovao Vašim visočanstvima da mene imenujete na njegovo mjesto, čovjek koji je branio vašu stvar i prije no što ste stupili na prijesto, časni predak ovog našeg Generala; čak je i taj sveti čovjek ostavio za sobom sedmero djece začete sa dvjema gospama najvišeg ranga. Don Pedra, kao što Njeno visočanstvo zna, svi su zvali "trećim monarhom " / nije mogao pogriješiti u očima onih koji su mu služili. Neki dan mi je jedan Maur, u blizini moje palače, prišao i upitao me najljubaznije: "Jesu li vam djeca dobro i zdravo, Svetosti? Koliko ih imate? " Mislio je dobro, može biti, ali meni je došlo da mu njegov bogohulni jezik iščupam i da ga pošaljem u pakao, neka se tamo prži.

Svjestan sam, naravno, da je ovo stara boljka koju je u prošlosti poticao najiičeniji medu našim biskupima, Gregorije od Toursa, čija je obitelj, šest stoljeća nakon rođenja Našeg Gospoda, godinama kontrolirala Crkvu u centralnoj Francuskoj.

Naši kardinali i biskupi, i oni koji im služe, u ovih su posljednjih šest stoljeća plivali u grijehu. Čak i pošto smo vratili najveći dio naše zemlje, Granada je postala oaza u kojoj se mahometanci mogu i dan i noć prepuštati sladostrastima. Mahometanski sljedbenici su već navikli da

se pare poput živinčadi. Upravo su takvi primjeri beskrajnog grijeha okužili našu Crkvu i teško osakatili našu stvar. To je drugi jak razlog da ne dozvolimo da te prljave strasti zavladaju našim zemljama. Preklinjem Vaša visočanstva, dajte mi dopuštenje da proglasim edikte naše vjere diljem kraljevstva i da imenujem apostolskog inkvizitora da krene medu ljude, tako da nam svako može doći i prijaviti ako vidi ili čuje da je bilo koja osoba, živa ili mrtva, prisutna ili odsu-147tna, izrekla i učinila nešto na način heretičan, bezbožnički, opscen, skandalozan ili bogohulan.

Pored toga, moram izvijestiti Vaša visočanstva da će biti neophodno uništiti i sva javna kupatila u gradu. Dovoljno je zlo što se na naše oči svakog bogovetnog dana mahometanci skupljaju u tim jazbinama bluda. Sjećate se kako su naši vojnici, otkrivši da Alhambra ima više kupatila no ijedan grad na poluotoku, shvatili najbolji način da se grad spasi - uništiti ih, što i učiniše sa riječima našeg Spasitelja na usnama. Opscenosti ispisane po zidovima tih banja samo su dodale žara na njihovu nepokolebljivu odluku. U tim su okolnostima naši križari zbrisali sa lica zemlje svaki trag grijelia.

Stvari su u Granadi mnogo ozbiljnije, i to ne samo na duhovnom planu. Ova su grješna kupatila također njihova redovna sastajališta gdje kuju svoje zavjere, pobune i izdaje. U gradu vlada veliki nemir. Svakog dana mi moji vjerni obraćenici donose izvještaje iz Alba-icina i maurskih sela, koja su, poput kakve pošasti, okružila Alujarras.

Ja bih lično bio sklon da to nezadovoljstvo ugušim hapšenjem glavešina i njihovim spaljivanjem. Kakva je samo tragedija pogodila našu Crkvu smrću Tomasa de Torquemade. Onaj naš plemeniti grof, međutim, sasvim je drugog mišljenja. Za njega je Torquemada samo jedan

jevrejski converso koji je očajnički htio pokazati lojalnost našoj vjeri. Grof je protivan svim oštrim mjerama protiv bezbožnika medu nama. On misli da će ih time što govori njihov jezik i odijeva se kao oni, pridobiti na našu stranu. Njeno će visočanstvo možda shvatiti da ja niti razumijem, niti cijenim logiku koja stoji iza tog ponašanja. Mnogi od naših vitezova, koji su se kao lavovi borili kad smo mi zauzimali Alhamu, u Granadi su se prepustili užicima. Oni vjeruju da su završili sa ratom. Ne shvataju da je najodlučnija faza našeg

148

rata tek počela. Zbog toga ja tražim od Njezina visočanstva da se saglasi sa dolje navedenim mjerama i da ljubazno obavijesti Generala Granade, don Inigo Lo-peza de Mendozu, kako nije njegovo da priječi ijednu akciju koju preduzme Crkva.- Zabraniti Moriscosima da govore arapski, kako medu sobom i privatno tako i pri kupovini i prodaji na pijaci. Uništenje njihovih učenih knjiga, taj bi edikt trebalo da učini vrlo izvodlji-vim.- Zabraniti im držanje robova.- Zabraniti im nošenje njihovih maurskih haljina.- Narediti da lica njihovih žena moraju biti uvijek otkrivena.- Narediti da svoje kapije ne smiju zatvarati.- Uništiti njihova kupatila.- Zabraniti njihove javne proslave i svadbe, njihove lascivne pjesme i njihovu muziku.- Upozoriti ih da njihova obitelj ne smije imati više od troje djece, i da će svako slijedeće dijete biti dato na čuvanje Crkvi u Kastilji i Aragonu kako bi se odgajalo kao kršćani.- Sodomija je tako raširena da, ako je želimo iskorijeniti, moramo biti krajnje strogi. U normalnim okolnostima, to treba kažnjavati smrću. Tamo, gdje se taj čin vrši na životinji, odgovarajuća kazna bi bila pet godina ropstva.

Ove mjere su možda u suprotnosti sa prihvaćenim uvjetima kapitulacije, ali ovo je jedino trajno rješenje za pošast koja tako dugo izjeda naše duše. Ako su Vaša najmilosrdnija visočanstva saglasna sa mojim prijedlozima, ja bih predložio da Sveta inkvizicija bez odlaganja otvori ured u Granadi i da svoje povjerenike smjesta uputi u ovaj grješni grad radi prikupljanja dokaza. Dva, ili najviše tri, auto defe će se obaviti kako bi ti ljudi shvatili da se više neće moći poigravati sa silom za koju je Božija volja odlučila da nad njima vlada.
Iščekujem brzi odgovor i ostajem najodaniji sluga Vaših visočanstava,
Francisco Ximenes de Cisneros.
149Ximenes savi papir i stavi pečat na papirus. Onda pozva svoga najodanijeg opata, Ricarda de Cordova, muslimanskog konvertita što se preobratio kad i njegov gospodar Miguel, kojeg mu je dodijelila Sveta crkva, i dade mu pismo.
"Lično na ruke Kraljice i Kralja. Nikog drugog. Jasno?"
Ricardo se nasmiješi, klimnu i ode.
Ximenes je razmišljao.
O čemu je mislio? Misao mu se bavila vlastitim slabostima. Znao je da nije baš jak na jeziku i pisanju. Nikad nije bio vješt u spajanju vatre i vode. Gramatika, koju je kao dječak u Alcali učio, bila je na najnižoj razini. Kasnije, na Univerzitetu u Salamanki, posvetio se studiju građanskog i kanonskog zakona. Ni tu, niti u Rimu nije se kod njega razvio smisao za književnost ili slikarstvo.
Michelangelove freske ostavile su ga sasvim ravnodušnim. Ali je, protiv svoje volje, bio veoma impresioniran apstraktnim geometrijskim šarama na keramici koju je vidio u Salamanki i, kasnije, u Toledu. Kad bi razmišljao o tome, a

to nije bilo previše često, priznao bi sebi kako bi bilo prirodnije da se divi Bogu kao konceptu. Nije mu se sviđao onaj grozd slika naslijeđenih iz paganskih vremena i obojenih kršćanskim bojama. ,

Da je bar posjedovao književni dar svoga sjajnog prethodnika, kardinala Mendoze. Njegovo bi pismo Isabelli i Ferdinandu bilo napisano u kitnjastijem i modernijem stilu. Monarsi bi bili tako ganuti literarnom vrijednošću sastava da bi nasjeli na bodež skriven ispod riječi kao nešto što prosto ide uz to, ali on, Ximenes, niti je mogao, niti je htio varati svoju Kraljicu.

Postao je Isabellin ispovjednik kad je Talavera imenovan nadbiskupom Granade i, na njeno veliko zadovoljstvo i iznenađenje, nije nije pokazao nimalo uzbu-

denja ili ustručavanja kad je pred nju izveden. Niti je ona primijetila u njegovu izrazu lica, ili načinu kako joj je pristupio, najmanji trag servilnosti. Dostojanstvo i bogobojažljivost koji su zračili iz svake njegove pore bili su nepogrješivo autentični.

Isabella je znala daje dobila jednog vatrenog svećenika, nepokolebljivog karaktera, tako sličnog njenom. Talavera se prema njoj odnosio s poštovanjem, ali nije bio kadar sakriti svoj očaj pred onim što je smatrao mješavinom lakomosti i predrasude. Stalno joj je nastojao prenijeti znanja o vrlinama tolerancije i potrebi koegzistencije sa njihovim muslimanskim podanicima. Ximenes je bio od tvrde grade. Svećenik gvozdene duše i, što je još važnije, uma sličnog njenom. Isabella ga je pozvala da preuzme brigu o njenoj savjesti. O njenim iskušenjima. Otvorila mu je svoje srce. Svoje strahove za kćerku čiji joj je um izmicao. Sve je to svećenik slušao sa razumijevanjem. Samo je jednom

prilikom bio toliko zapanjen njenom ispoviješću da su mu osjećanja svladala intelekt i izraz užasa mu se pojavio na licu. Isabella mu je povjerila nezadovoljenu tjelesnu želju koja ju je spopala neke tri godine prije ponovnog osvajanja Granade. Predmet njene strasti bio je jedan muslimanski plemić iz Cordobe.

Ximenes se tog trenutka prisjeti uz drhat, zahvaljujući u sebi svom Gospodu Isusu Kristu što je poštedio Španiju te strašne sramote. Da je taj Maur ušao u kraljičin budoar, ko bi mogao i predvidjeti kojim bi smjerom krenula povijest? Žestoko zamahnu glavom kao da je i sama ta misao bila hereza. Krenula bi zasigurno u sasvim drugom smjeru. Daje Isabella to učinila, morala bi se tražiti jača sredstva.

Ximenes je bio prvi španski nadbiskup koji je prakticirao celibat. Jedne noći u Salamanki, u vrijeme studija, probudila ga je buka koja se često čula iz muške 151spavaonice, jer mladići bijahu u najuspaljenijem dobu, i on je shvatio da njegove kolege oponašaju nadražene životinje. Jasno se čulo kakav su užitak jedan drugom priređivali mladići što su se tamo parili. I on je osjetio grč požude u svojoj utrobi. Šok je bio dovoljan da ga uspava. Ali je sutradan, kad se probudio, bio užasnut ustanovivši da mu je noćna košulja mokra od onog što je jedino moglo biti njegovo sjeme. Još je gora bila grješna podudarnost. Tečna mrlja je čudovišno nalikovala na mapu Kastilje i Aragona. Cijela dva dana Ximenes je bio van sebe od užasa i tjeskobe. Kasnije, te sedmice, u crkvi, ispričao je to svom ispovjedniku, koji se, na gađenje budućeg nadbiskupa, valjao od smijeha, govoreći mu tako glasno da se Ximenes tresao od stida.

"Da, ja..." svećenik se gušio od smijeha, ali onda, vidjevši blijedog i ustravljenog mladića pred sobom, zastao je ne bi li

smislio kakav ozbiljan zaključak: "Da Crkva sodomiju smatra neoprostivim grijehom, svaki bi španski svećenik već gorio u paklu."

Taj susret u ispovjedaonici, mnogo više no ono što se desilo u spavaonici, navelo je Ximenesa da se zaku-ne na celibat. Čak i kad je služio u Siguenzi, na imanju kardinala Mendoze, u doba kad se od svećenika očekivalo da pokupi bilo koju seljanku ili dječaka koje poze- , li, Ximenes je uspijevao odoljeti iskušenju. Za razliku od evnuha, on nije nalazio zadovoljstvo ni u penisu svoga gospodara. Umjesto toga, okrenu se monaškom životu, prihvativši franjevački red, kako bi naglasio svoju posvećenost strogom i bogobojaznom životu.

Saznavši za uzdržanost svoga omiljenog svećenika, kardinal Mendoza je gunđao u znak neslaganja: "Nešto tako izuzetno" - pretpostavlja se da je pri tome mislio na Ximenesove intelektualne kvalitete - "ne smije biti sahranjeno u mraku samostana."

152

Ximenes je hodao gore-dolje po ćeliji. Sa zasvode-nog prozora, u sjeni palače, vidjela se katedrala koju su sagradili na ruševinama jedne stare džamije. Mučile su ga uzvišene misli, ali nekontrolirane i neželjene slike su se probijale kroz njihov oklop, prekidajući i najuzvi-šenije medu njima.

Ximenes je saznao za jedan duboko uvredljiv čin skrnavljenja izvršen u Toledu prije mjesec dana, kad je jedan sljedbenik islama, uvjeren da ga niko ne gleda, uhvaćen kako istresa svoj penis u svetu krstionicu. Pošto su ga vidjela dvojica gorljivih opata, on se nije trudio ni da porekne, ni da moli milost, a niti je pokazao naročito kajanje zbog svoga bogohulnog ponašanja. Umjesto toga, tvrdio je daje novi obraćenik te da mu je jedan stari prijatelj kršćanin rekao da

izvede ovaj naročiti oblik ritualnog pranja prije nego što se u katedrali pomoli Bogu.
Prijestupnik nije htio odati ime svog prijatelja. Stavili su ga na grozne muke. Usne su ostale zapečaćene. Inkvizicija je njegovu priču smatrala neuvjerljivom i predala ga je civilnim vlastima da odrede kaznu. Prije nekoliko dana je spaljen na lomači. Ximenesa je i dalje progonio prizor tog uvredljivog čina. Ne smije zaboraviti tražiti od Inkvizicije da mu pošalje izvještaj o tom događaju, reče sam sebi
Ximenes nije bio sasvim bez savjesti. Taj čovjek, koji se nudio da bude okrutni izvršilac pomora islamske Garnate, i sam je jednom bio žrtva. Proveo je neko vrijeme u crkvenoj tamnici po naredbi tadašnjeg kardinala Carilla. Kardinal, kojega će uskoro naslijediti nadbiskup Mendoza, zahtijevao je od Ximenesa da napusti niži položaj u španskoj crkvi, na koji gaje imenovao Rim, u korist jednog iz kruga ulizica kojima je bio okružen. Ximenes je to odbio. Kažnjen je sa šest mjeseci samice. To je iskustvo učinilo svećenika osjetljivim na pitanja razlike između krivice i nevinosti, i to ga
153je navelo da razmišlja o smrti čovjeka iz Toleda što je svoju alatku oprao u svetoj vodici. Možda je bio nevin, ali nema tog katolika koji bi ga poslao u crkvu da tako što uradi. Mora da je to bio jedan od onih francuskih heretika koji su izbjegli kaznu. Prelatove oči su zasjale na pomisao da je otkrio istinu. Pažljivo će proučiti izvještaj.
Čulo se kucanje na vratima.
"Udi."
Ude vojnik i šapnu mu na uho.
"Uvedi ga."
Ibn Hišam ude. Krenu pravo prema nadbiskupu koji pruži ruku. Ibn Hišam kleknu i poljubi prsten. Xime-nes ga podignu i pokaza mu da sjedne.

"Moj amidža Miguel mi je jasno stavio do znanja da Vas moram posjetiti i time Vašoj milosti ukazati počast."
Ximenes pogleda ovoga posljednjeg konvertita iz redova garnatskog plemstva i kiselo se nasmiješi.
"Koje ti je ime dao Biskup Kordobe?"
"Pedro de Garnata."
"Valjda misliš Pedro de Granada?"
Pedro klimnu, oči mu otkriše jad i poniženje koje je osjetio. Vidje polupobjedonosni, poluprezrivi izraz lica čovjeka čiju je ruku upravo poljubio, i poželi da je mrtav. Umjesto toga, slabo se osmjehnu, proklinjući sebe zbog svoje poniznosti.
Ximenes ga pogleda i klimnu.
"Tvoja je posjeta nepotrebna. Već sam kazao tvom stricu da će ti biti dopušteno da nastaviš sa svojom trgovinom. Ja sam čovjek od riječi. Reci mi nešto, Pedro. Je li i tvoja kćer prešla na našu vjeru?"
Pedro de Granada se poče znojiti. Ovaj je šejtan sve znao.
"Čim se vrati iz Išbi... Hoću kazati, iz Seville, Mi-

losti. Čekamo da se vrati."
"Blagosloven bio, sinko. Izvini, vrijeme je za večernju molitvu, a nakon toga imam drugog posla. Samo još nešto. Kao što vjerovatno znaš, sedam naših svećenika su prošle sedmice na putu na Sveto pričešće, upali u klopku. Na glavu su im izručena burad puna ljudskog izmeta. Da slučajno ne znaš imena momaka koji su to uradili?"
Pedro odgovori da ne zna.
"Ne, i mislio sam da ne znaš. Da znaš, već bi prijavio. Pokušaj otkriti, ako možeš. Takva sramota ne može ostati nekažnjena."
Tek preobraćeni Pedro de Granada silom se složi s tom izjavom.

"Kad Bog hoće uništiti običnog mrava, Milosti, on mu da krila."
Čim se Pedro nakloni i izađe, talas mučnine svlada Ximenesa.
"Odvratni, beskičmeni, smušeni, priglupi bijednici," pomisli on u sebi. "Svaki mi dan dolaze. Neki iz straha. Drugi da zaštite svoju budućnost. Spremni izdati vlastitu mater samo ako bi... ako... ako... uvijek to ako... ako bi im Crkva osigurala imetak; ako im se ne bi miješala u trgovinu; ako bi držala Inkvizicuju podalje od Granade... Samo tad se oni spremno preobrate u našu vjeru da bi je okužili svojom nezatomljivom pohlepom. Bog ih sve prokleo. Našoj Crkvi ne trebaju ti bijednici. Pedro de Granada će ostati mahometanac sve do smrti. Dabogda bili prokleti, i on i svi njemu slični."
155VIII. GLAVA
Iz daljine, sa planinskih padina nisu se vidjele bijele seoske kuće, ali je žmirkanje uljanih lampi, obješenih na njihovu pročelju, čudesno izgledalo sa mjesta na kojem je sjedio Jezid. Znao je da će one gorjeti dok se ljudi ne vrate kući. Avlija njegove kuće bila je prepuna posjetilaca. Sjedili su u golemom krugu, na debelim ćilimima prostrtim po travi. S vremena na vrijeme, el-Zindika ili Mi-guela, koji su sjedili u sredini, obasjao bi slab plamen. Grijali su ih ugljeni ugarci koji su tinjali u peći. Preko dvije stotine ljudi se okupilo te noći kad je "debata" započela.
Ova obitelj, koja stoljećima nije imala većih briga do da odredi početak sezone lova, da odluči kakvu ma-rinadu pripremiti za pečeno janje ili kakve su svile tog dana u Garnatu stigle iz Kine, sad je neposredno bila suočena sa poviješću.

Miguel je dominirao skupom. Sprva je zvučao gorko i cinično. Uspjeh Katoličke crkve, njena očita nadmoć, tvrdio je, leži u činjenici da ona nije ni pokušavala ublažiti gorki okus svoga lijeka. Nije joj bilo stalo da prikriva; nije marila za popularnost; nije krila svoj lik da bi se dopala svojim sljedbenicima. Bila je odvratno iskrena. Ona je hvatala čovjeka za ramena i vikala

mu na uho: "Rođen si u izmetu i živiš u njemu, ali mi ćemo ti praštati što smrdiš, što si gadan i tako odvratan, samo ako svaki dan klekneš i moliš oproštaj. Ti moraš taj svoj bijedni, tugaljivi život živjeti u primjernoj poniznosti. Sve stoje tvoje da uradiš jest da spasiš dušu i, ako to učiniš i ako, pri tome, dobro kriješ svoje nezadovoljstvo, možda se i iskupiš. To, i samo to, tvoj će život na zemlji učiniti malo manje prljavim no što je bio na dan rođenja. Samo prokleti traže sreću na ovome svijetu."

Miguel na ovom mjestu zašuti ne bi li malo osmotrio skup. Izgledalo je kao da su u hipnotičnom transu, zabezeknuto su ga gledali. Tihim, blagim glasom, on ih je poveo na putovanje u njihovu prošlost, podsjećajući ih ne samo na slavu islama već i na njegove poraze, na smutnje, na despotske dvorove, na bratoubilačke ratove i na neizbježno samouništenje.

"Ako su naši halife i sultani htjeli da stvari ostanu iste, trebalo je da promijene način na koji su vladali tim zemljama. Misliš da sam bio sretan što sam promijenio vjeru? Čak i večeras sam naljutio neke članove moje obitelji, i sami ste vidjeli, ali ja sam zašao u godine kad više ne mogu kriti istinu."

"Volim ovu kuću i ovo selo. Pa, stoga što želim da se sačuva da svi vi dobro živite, ja vas još jednom molim da ozbiljno

razmislite. Već je kasno, ali ako uradite kako vam kažem, još vas mogu spasiti. Na kraju ćete preći na njihovu vjeru, ali tada će Inkvizicija biti ovdje i svakog će od vas rspitivati da ustanovi ko se istinski preobratio a ko nije. Pošto je jedan od njihovih ciljeva konfiskacija vaše zemlje u korist Crkve i Krune, uzet će sebi slobodu da sumnjaju. Ne mogu vas prisiliti, ali oni što će doći poslije mene neće biti ovako ljubazni."

Iako je ono što je on izrekao bilo nepopularno, većina prisutnih je osjećala da je on bliži istini od uspa-
157ljenih glava koji su htjeli rat, jer se i ispod hladnog spo-
koja, koji je okruživao ovu plemićku kuću, osjećala golema napetost.

Neki medu njima, koji su imali malu djecu, razido-še se već nakon uvodne besjede, ali Jezid je još bio sasvim budan i uživao je u svakom trenutku večeri. Sjedio je blizu svoje majke, pokriven njenim velikim vunenim ogrtačem. Do njega je bila njegova sestra Hinda, koja je, vjerna berberskim osobinama naslijeđenim sa majčine strane, pokazivala žestinu koja je čudila svakoga, osim Jezida. Nekoliko je puta prekinula svoga starog amidžu, sarkastično se smijala na njegove pokušaje da bude duhovit i svako malo sebi u bradu prmrmlja-la neki bezobrazluk, ali te je noći vjetar nosio njene riječi i seoske su joj žene aplaudirale. Miguel je odgovarao bez ljutnje, potajice se diveći Hindinoj smjelosti, a javno izjavivši da mu je ona vrlo draga. Njena je reakcija na ovaj izliv ljubavi bila tipična, ali ovaj put je pretjerana, i nije naišla na odobravanje.

"Kad mi guja izjavi ljubav, ja je objesim oko vrata."

Ama se glasno nasmija, što iznenadi Jezida koji je znao da Ama nije nimalo odobravala Hindino ponašanje. Ali Ama ostade usamljena. Mada Miguel nije baš bio omiljen, ovakav

bezobrazluk nije se dopao seljani-ma, bio je to, smatrali su, izraz negostoljubivosti prema Ibn Feridovu potomku. Miguela je uznemirilo porede-nje sa zmijom. Zaboljela ga je ta otrovna primjedba i nije mogao zadržati suzu.
Omera je zaboljela suza u amidžinim očima, i on se namršti na svoju ženu. Zubejda tačno protumači taj znak. Šapnu Hindi da pazi šta govori, zaprijetivši joj da će je dati za Miguelova sina, glupog Juana, ako smjesta ne zauzda jezik. Ucjena je imala efekta. Hinda otpuza do Miguela i prišapnu mu da joj oprosti. On se nasmiješi i pomilova je po glavi. Skup se umiri. Iznesoše i kahvu.

Hinda nije bila uznemirena, pošto je jasno stavila do znanja svima okupljenima, posebno strancu koji je sjedio medu njima, šta stvarno misli. Ibn Daud, taj zeleno-oki dragulj iz Kaira i njena ljubav, bio je duboko zamišljen. I prije nego što mu je Jezid izbrbljao sestrinu tajnu, Ibn Dauda je Hinda veoma dojmila. Njen oštri jezik i oštre, zločeste crte lica su ga očarale, ali večeras je bio potpuno obuzet raspravom. Nasmiješio se na Hindin drski odgovor amidži, ali trezveno razmišljanje el-Zindikovo bilo u središtu njegove pažnje. El-Zindik, sasvim suprotno od Miguela, napao je kršćanska ubjedenja i praznovjerje. Izrugivao se staroj crkvi na njenoj nesposobnosti da se odupre paganskim pritiscima. Zašto bi inače Isaa učinili božanstvom, a majku mu predmetom obožavanja? Poslanik Muham-med, s druge strane, odbio je sve takve pritiske, odupro se iskušenjima i lišio glavne tri boginje božanske moći. Eto, toliko je el-Zindik ove noći bio spreman slijediti svoju muslimansku braću. On nije branio islam intelektualnim žarom, po kojemu je bio poznat i što se od njega večeras očekivalo. Bio je previše častan čovjek da bi se suprotstavio onim Miguelovim tvrdnjama koje je smatrao

neupitnim. Umjesto toga, nastojao je osokoliti svoje slušaoce podsjećanjem da zvijezda koja nestane na jednom nebeskom svodu može na drugom ponovo zasjati. Opisivao je muslimanske pobjede u Istanbulu, uz tako žive pojedinosti, daje drhat kolektivnog ponosa potresao publiku. A što se tiče propasti el-Endelusa, nije se priklonio nekim od uobičajenih tumačenja.
"Sjećate li se," upitao ih je, "priče o sultanu Tlem-cenu i svetom čovjeku? Sultan je, primajući Ebu Ab-dullaha el-Tunisija, bio odjeven u najgizdaviju i najskuplju odoru. 'Je li ispravno da nosim ovako skupe haljine dok se molim?'upitao je on svog učenog posjetioca. Ebu Abdullah se nasmijao i svoj stav iskazao slije-
159dećim riječima: 'Smijem se, o ponosni Sultanu, slabosti tvoga intelekta, tvom nepoznavanju samoga sebe i tvom jadnom duhovnom stanju. Za mene si nalik psu koji njuši krv lešina i jede smeće, ali zadiže nogu dok mokri, da ne bi onečistio svoje tijelo. Pitaš me za svoje haljine, a na duši ti leže ljudske patnje.'Sultan stade plakati. Povuče se sa prijestolja i postade sljedbenik Svetog čovjeka."
El-Zindik završi svoju priču zaglušen uzvicima "Al-laha mi!" i izrazima osjećanja da sljedbenici Poslanikovi ne bi zapali u ovako bijedno stanje da su se svi muslimanski kraljevi u el-Endelusu ovako ponašali. To je bila reakcija koju je el-Zindik i očekivao, a onda im se direktno suprotstavi.
"Zvuči lijepo, ali bi li nas to spasilo? Ja ne mislim da bi. Nema te vjere koja je u stanju izmijeniti kraljeve ako nije zasnovana na još nečemu, na onome što naš veliki učitelj Ibn Haldun zove solidarnošću. Naši su porazi rezultat našeg neuspjeha da sačuvamo jedinstvo el-Endelusa. Dozvolili smo da se halifat raspadne, a da se na njegovom mjestu zametne otrovni korov, sve dok on ne pokri svaki komadić

naše bašče. Veliki su gospodari nasrnuli na el-Endelus i izdijelili ga medu sobom. Svaki je postao velika riba u jezercetu, dok se potpuno suprotan proces dešavao u preoblikovanju kršćanstva. Mi smo osnovali tolike dinastije, ali smo propustili uspostaviti takav način vladanja našim ljudima koji bi bio u skladu sa onim što nam razbor diktira. Nismo uspostavili političke zakone koji bi zaštitili sve naše građane od hirovitih vladara. Mi, koji smo predvodili ostali svijet u carstvu nauke i arhitekture, medicine i muzike, književnosti i astronomije, mi, koji smo bili povlašćen narod, nismo znali naći put prema stabilnosti i vlast zasnovanu na razumu. To je bila naša slabost, a evropski kršćani su učili na našim grješkama. To je

to, a ne način na koji su se naši kraljevi odijevali, ono što je bilo prokletstvo islama u ovim krajevima. Znam da ih ima i ovdje koji misle da će nam pomoć stići od istanbulskog sultana. Ja u to ne vjerujem, prijatelji moji. Ja mislim da će Turci zauzeti Istok, a nas ostaviti na miru, da nas proguta kršćanin."

Omer je bio vidno impresioniran i Miguelom i el-Zindikom, ali bio je i umoran. Bilo je prečih stvari, što su se ticale njegovih najbližih, a koje su ga tištile i nisu mu dale da se sasvim usredsredi na razgovor. Želio je da stvar privede kraju, ali ima tradicija koje imaju polureligijski status, a koje su vremenom postale dio rasprave. Tonom koji je zapravo sugerirao sasvim drugi naum, Omer upita je li još ko od prisutnih htio govoriti. Naljutilo gaje kad je jedan stari tkalac ustao.

"Selam i tebi i svima vama i nek'Bog sačuva i tebe i tvoje, Omere bin Abdullahu," započe stari tkalac. "Sa velikom sam pažnjom saslušao i prečasnog biskupa Kurtube i Ibn

Zejduna, koji sebe zove el-Zindik. Nemam njihova znanja, ali želim samo jednu stvar kazati. Mislim da se naš poraz desio već u prvih stotinu godina, kad se Tarik ibn Zijad skrasio na onoj stijeni koja sad nosi njegovo ime. Kad su dvojica naših generala dospjela do planina koje Franci poznaju kao Pirineje, popeli su se na vrh i pogledali u dolinu koja je pripadala Galima. Zgledali su se i nisu ni riječ prozborili, ali obojica su razmišljala o istome. Žele li zaštititi el-Endelus, onda ga moraju utvrditi protiv Franaka. Pokušali smo. Da, mi smo'to pokušali. Mnogi su nam gradovi pali u ruke, ali odlučujuća bitka u našoj povijesti je bila sukob naših vojski i armije Charlesa Martela, pred samim gradom kojeg oni zovu Poitiers. Propustili smo, toga dana, priliku da pobijedimo franačko kraljevstvo, ali smo izgubili i el-Endelus, mada je malo onih koji su to spremni priznati. Jedini način da se spasi ova zemlja
161za našeg Poslanika bila je gradnja džamije tamo gdje je sada Notre-Dame. Toliko od mene."

Omer mu zahvali što im je otvorio oči za uzvišeno sagledavanje njihove trenutne nesreće i svima prisutnim zaželi lahku noć.

Kako se skup poče razilaziti, Ama uze Jezida za ruku i uvede ga u kuću, ali joj ne promaknu da se neuobičajeno velik broj muškaraca vrlo srdačno rukuje sa Mi-guelom. Tu je bio i njegov rođeni brat Ibn Hasd i, dok su njih dvojica stajali, Hinda još jednom bijaše iznenađena njihovom sličnošću, pogotovo kad ih se gleda iz profila. Zubejda je stajala uz svog muža, pozdravljajući se sa muškarcima i ženama.

Za razliku od svoga oca i djeda, Omer se prema seljacima i tkalcima čije su obitelji dominirale Hudejlom odnosio srdačno, čak prijateljski. Odlazio im je na svadbe i dženaze,

zvao svakog po imenu, znao koliko je koji od njih imao djece, što ih je i iznenađivalo i godilo im. "Ovaj gospodar je pravi," govorio je jedan tkalac svojoj ženi. "O tome nema nikakve sumnje. On koristi naš rad isto kao i njegovi stari, ali je on jedan častan gospodar."
Za te ljubaznosti večeras nije bilo vremena. Omer je bio nestrpljiv. Nije mnogo govorio tokom rasprave, a sad je jedva čekao da oni odu kući. Zubejda gaje za ve-'čerom, koju su obavili ranije, kako bi mogli upriličiti debatu, obavijestila daje njihovo najstarije dijete umiješano u pothvat koji je bio koliko nezreo toliko i glup, i da se ona boji za njegov život. Sluškinje iz sela su joj re-ke da Zuhejr regrutuje mladiće za "bitku". Zuhejr nije bio tu, a kad se raspitala gdje je, jedan sluga joj je rekao daje upravo on osedlao najdražeg konja mladom gospodaru, ali da mu ovaj nije kazao kuda ide. Znao je jedino da je Zuhejr el-Fahl odnio dvije deke. Kad je sluga izašao iz sobe, Hinda nije mogla da se ne nasmije. To je

Omeru bilo dovoljno da sam donese zaključak. Bruka jedna! Njegov stari amidža i njegov vrli prijatelj Ibn Zejdun raspravljaju ovdje o pitanjima života i smrti, koja se tiču i njegove obitelji, njegove vjere, budućnosti, a naš vitez - gdje je on? "Zauzet, negdje na brdu, napum-pavanjem jedne od naših nesretnih sluškinja."
Zuhejr je iz kuće gledao skup kako se razilazi, žaleći što je propustio taj važan događaj. Osjećao se zasićen i zgađen nad svojim nedostatkom discipline i svojom sklonošću životinjskim nagonima, ali... ali, mislio je, prisjećajući se svoga iskustva, Umejma je bila toliko drukčija od onih nafrakanih kurvi u Garnati, čije su tijelo muške ruke obrađivale iz sata u sat, iz dan u noć. Umejma ga je učinila

razuzdanim. Probudila je njegovu čulnost. Ona nije ništa očekivala, niti zahtijevala. Da joj nije noćas otišao, možda je nikad više ne bi vidio. Za tri mjeseca, ona će biti udata za Sulejmana, ćelavog, razrokog tkalca, koji je tkao najbolje svile u selu, ali koji nikako nije bio ravan njemu, Zuhejru el-Fahlu, u stvarima koje su se kod muškaraca računale.

"I?" reče Omer, iznenadivši svog sina. "Gdje ti bijaše? Nije važno što si propustio večeru, ali ne sudjelovati u debati u ovakvim'vremenima? Primijećeno je da te nema. I Ibn Hasd i tkalac Sulejman su se raspitivali za tvoje zdravlje!"

"Selam ti, oče," promrmlja Zuhejr, očajnički nastojeći da sakrije nelagodu. "Bio sam sa prijateljima. Bezazlen izlazak, vjeruj mi."

Omer pogleda sina i protiv svoje volje se nasmiješi. Mladić je bio tako nevješt lažov. Imao je majčine svije-tlosmede oči i, dok je stajao pred njim, Omer osjeti žestok val emocija. Nekad su bili tako bliski. Omer je Zu-hejra naučio jahanju i lovu i vodio ga na rijeku da pliva. Dječak je često sa ocem išao na dvor u al-Amru. Sad je osjećao da ga je predugo prepustio samome se-

163bi, posebno otkako se Jezid rodio. Koliko su bili različiti, a koliko ih je obojicu volio.

On se smjesti na veliki jastuk na podu. "Sjedi, Zu-hejre. Tvoja mi mati veli da si nešto naumio. Staje to?"

Zuhejrovo se lice uozbilji. Odjednom je izgledao mnogo stariji.

"Odlazim, oče. Rano ujutro. Htio sam se sa svima vama oprostiti večeras, ali Jezid spava, a ja ne mogu otići a da ga ne zagrlim. Idem u Garnatu. Ne možemo svećenicima dopustiti da nas žive sahrane. Moramo sad, prije no što bude prekasno, nešto uraditi. Planovi za ustanak su već u toku.

Ovo je dvoboj sa kršćanstvom, oče. Bolje umrijeti u borbi nego živjeti kao rob."
Omerovo srce poče udarati. Sve vidje pred očima. Sukob sa Generalovim vojnicima. Zbrku. Sablje u zraku, pucnjeve, a njegov Zuhejr leži u travi sa rupom na čelu.
"To je sulud naum, dijete moje. Većina momaka, što nadižu dreku po garnatskim hamamima, pobjeći će čim ugleda Kastiljance. Dozvoli da završim. Znam ja da ćeš ti naći par stotina momaka da se s tobom bore. Povijest je puna mladih budala opijenih svojom vjerom koji srljaju u rat sa nevjernicima. Ipak je bolje biti živ, sin-ko moj."
Ni Zuhejrove misli nisu bile oslobođene sumnji, ali to nikad ne bi priznao ocu. On nije htio da ga se nago-. vori da odustane od onog što su on i njegovi prijatelji planirali još od onih lomača u Bab el-Ramli. Lice mu ostade smrtno ozbiljno.
"Znam šta ti misliš, oče. I sam se ne uzdam mnogo u uspjeh našeg ustanka, ali on je neophodan."
"Zašto?"
"Da bi u našem kraljevstvu Garnate stvari ostale iste. Stvari ne stoje dobro, ali bolje je i ovako nego da nas izruče Torquemadinim zvijerima, koje oni zovu svećenicima i njihovim doušnicima. Da naš posljednji sul-

tan, proklet bio od Boga, nije bez bitke kapitulirao, stvari bi možda bile drukčije. Isabella nas drži kao pse koji su već vidjeli biča. Naš će izazov i njima, a i pripadnicima naše vjere na ovom poluotoku, pokazati da se može poginuti na nogama, a ne na koljenima; da pod ruševinama naše civilizacije ima još života." "Ludo, ludo dijete!"
"Pitaj Ibn Dauda šta je, na putu u Garnatu, vidio u Sarakusti i Balansiji. Svaki musliman koji je bježao pred kršćanima kazivao je isto."

Omer nije mogao a da ne osjeti neobičan ponos što ima takvog sina. Potcjenjivao je Zuhejra.
"O čemu to pričaš, sine? Ne liči na tebe. Govoriš u zagonetkama."
"Govorim o izrazu lica njihovih popova kad su odlazili da nadgledaju mučenje nevinih i pravljene siročadi u jazbinama Inkvizicije! Ako se sad ne budemo borili, sve će naše nestati, oče. Sve!"
"Možda će sve ionako nestati, borio se ti ili ne." "Može biti."
Omer je znao da su Zuhejra. u dubini duše, mučile neizvjesnosti. Imao je razumijevanja za sinove dvojbe. Pošto se u džamiji izjasnio i pošto se hvalisao pobjedama koje stoje pred njim i njegovim prijateljima, mladić je bio vezanih ruku. Omer odluči da spriječi odlazak svoga sina.
"Još si mlad, Zuhejre. U tvojim godinama se smrt doživljava kao iluzija. Neću ti dopustiti da tako straćiš život. Meni može da se desi što god hoće, sada kad sam odlučio da se ni pod kojim uvjetima ne pokrstim. Ko će se starati o tvojoj majci i sestrama? Jezid? Uzeli su nam moć i vlast, ali naša su imanja još netaknuta. Mi možemo u našem bogatstvu uživati u miru i dostojanstvu. Zašto bi el-Hudejl smetao Kastiljancima? Njihov je pogled usmjeren prema Novom svijetu, prema planinama
165punim srebra i zlata. Oni su nas već porazili i svaki otpor bi bio uzaludan. Zabranjujem ti da ideš!"
Zuhejr nije nikad sudjelovao u pravoj borbi. Njegovo je iskustvo bilo ograničeno na obrazovanje u raznim vještinama. Majstorski je rukovao sabljom, a njegova vragolasta umješnost na konju bila je znana svima koji su pratili turnire u Gamad u kojima je obilježavan dan Poslanikova rođenja. Nije se, međutim, mogao oteti utisku da on nema iskustva u ukrštanju sablje sa du-šmaninom.

Gledajući očevo smrknuto lice, Zuhejr shvati da je ovo posljednja prilika da se predomisli. Mogao bi jednostavno obavijestiti svoje drugove u zavjeri da mu otac zabranjuje odlazak od kuće. Omera su svi cijenili i oni bi shvatili. Da li bi zaista? Zuhejr ne bi mogao podnijeti pomisao da ga jedan od prijatelja optuži za kukavičluk. Ali nije ga samo to brinulo. Zuhejr nije vjerovao da će el-Hudejl biti siguran sve dok je Ximenes držao Garnatu. Stoga je smatrao da Omer nije bio u dosluhu sa vremenom.

"Aba," reče Zuhejr tužno, "ništa mi nije toliko važno kao sigurnost našeg kuće i naših imanja. Zato moram poći. Ako mi savjetuješ da protiv svoje volje ostanem, onda se ja, naravno, neću protiviti, ali ću biti nesretan, a kad sam nesretan, oče, smrt mi se čini kao utjeha."

"Zar ne vidiš da će svećenici sve uništiti? Prije ili kasnije stići će i do el-Hudejla. Oni žele el-Endelus svesti na pustinju. Kako onda da dozvole da ijedna oaza opstane? Nemoj me siliti da ostanem. Moraš shvatiti daje ono što sam ja naumio učiniti jedini način koji može spasiti naše živote i našu vjeru"

Nije uvjerio Omera i razgovor se nastavi, ali je Zuhejr bivao sve odlučniji kako je vrijeme proticalo. Na kraju Omer shvati da sina ne može zadržati kod kuće

protiv njegove volje. Lice mu omekša. Zuhejr smjesta shvati da je jednu bitku dobio. Znao je narav svoga oca. Kad se Omer jednom složi, on se povlači i ne miješa se više.

Dvojica muškaraca ustadoše. Omer zagrli sina i poljubi ga u oba obraza. Onda ode do velike sehare i izvadi prekrasno izrađene srebrene korice u kojima je bila Ibn Feridova sablja. Izvuče je i, držeći je u objema rukama, podiže je iznad Zuhejrove glave, pa mu je i pre-dade.

"Ako se već boriti moraš, najbolje je da to činiš sa oružjem isprobanim u mnogim bitkama."

Zuhejrove oči zasuziše.

"Hodi," reče Omer bin Abdullah. "Hajdemo da kažemo tvojoj majci."

Zuhejr, ponosan što nosi sablju svoga čukundjeda, krenu za ocem preko avlije, gdje naidoše na Miguela i Zehru. Četiri su se glasa u isti tren čula.

"Selam."

Miguel i Zehra vidješe sablju svog oca i sve im bijaše jasno.

"Bog te čuvao, dijete," reče Zehra, ljubeći ga u obraze.

Zuhejr ne odgovori, samo je zurio u dvoje staraca. Taj ga je susret uznemirio. Otac ga nježno potapša po ramenu i oni odoše. Sve je to trajalo nekoliko sekundi. Zuhejr pomisli daje to loš znak.

"Hoće li Miguel...?", upita oca, ali Omer odmahnu glavom.

"Nikako," šapnu on. "Tvoj stari amidža Miguel nikad ne bi Crkvu stavio ispred svoje obitelji."

Na tren, Zehra i Miguel stajahu mirno, kao čuvari na dužnosti. Ostaci jedne generacije, koje više nema. Nebo nad njima je bilo puno zvijezda, ali ni one ni ona samotna lampa na zidu, iznad samog ulaza u spavaće odaje,
167nisu bacale previše svjetla. U noćnim sjenkama, pogurenih leda umotanih u vunene šalove, nalikovali su na dva osušena, ostarjela bora. Biskup prekinu tišinu.

"Strah me najgoreg."

Zehra htjede nešto reći kad se Hinda i Ibn Daud, za kojima su išle tri sluškinje, pomoliše u avliji. Nijedno ne primijeti staricu i Miguela. Mladić se nakloni i taman kad se spremao poći u svoju sobu začu glas.

"Ibn Daud!"

Hinda je bila ta koja mu odgovori.

"Allaha mi! Uplaši me, stari amidža. Selam ti, tetka."
"Hodi," reče Miguel Ibn Daudu, "isprati me do one odaje blizu moje. Nisam ni sanjao da će doći vrijeme kad ću spavati u odajama namijenjenim gostima."
"Glupost," odvrati Zehra. "A gdje su te drugo mogli smjestiti? U štale? Hinda, trebaš mi da me noćas izma-siraš. Studen mi izjeda kosti, a boli me i u prsima i ramenima."
"Hoću, tetka," reče Hinda, otpustivši sluškinje, dajući im znak glavom, i sa žudnjom se osvrnuše za mladićem zelenih očiju. Ibn Daud otprati biskupa kroz hodnik koji je povezivao avliju sa nizom soba koje je još Ibn Ferid dogradio uz kuću. Tu su njihovi gosti, kršćanski vitezovi, uživali u njegovu gostoprimstvu i noćnim provodima.
Kako je čudno, pomisli Zehra, koliko me ova djevojka, koju jedva da poznajem i kojoj je jedva osamnaest, podsjeća na moju mladost. Otac u njoj još vidi za-pupali cvijet. Koliko samo griješi, koliko samo svi očevi griješe i koliko će još griješiti. A ona, u punom cvatu, poput narančina cvata u proljeće. Poput behara, čiji mirisi uzbuđuju čula. Kao da se htjela sama uvjeriti, Zehra se pridignu uz pomoć jastuka i pogleda svoju nećakinju, koja joj je vrijedno, ali nježno pritiskala prste na lijevoj nozi. Čak i pod slabom svjetlošću lampe,

Hindina koža, inače boje meda, bila je rumena. Oči su joj sjale, a misao negdje odlutala. Bili su to dobro znani znaci.
"Voli li i on tebe koliko ti njega?"
Iznenadno pitanje zbuni djevojku.
"Za koga me ti to pitaš, tetka?"
"Hajde, dijete, ne liči na tebe da budeš stidljiva. Sve ti na licu piše. Prvo sam mislila da si uzbuđena zbog onoga što se večeras desilo. Miguel mije ispričao šta si mu govorila. Nije

ljut - on ti se zbog toga divi - ali tebi su misli na drugoj strani, a? Gdje si bila?"

Hinda, za razliku od svoje smirene i sabrane starije sestre Kulsum, po prirodi nije umjela ništa sakriti. Kad joj je bilo devet godina, zaprepastila je svoje i jednog vjerskog učenjaka iz Išbilije, koji je uz to bio i rođak njene majke, suprotstavljajući mu se oko tumačenja Kur'ana. Teolog je osuđivao sve moguće užitke kojima su se muslimani prepuštali kao "zabranjene", i nudio razne argumente kako bi pokazao da je upravo ta senzualna neodgovornost dovela do propasti el-Endelusa. Hinda ga je usred rečenice prekinula nezaboravnom primjedbom, koju Patuljak i njegovi prijatelji u selu i sad sa zadovoljstvom spominju:

"Daidža," upitala gaje djevojčica, sa slatkim osmijehom na licu, što nimalo nije ličilo na nju, "zar nije naš Poslanik, mir nek'je duši Njegovoj, jednom kazao, u jednom hadisu koji nikad nije bio predmet spora, da su meleći voljeli tri sporta?"

Teolog, kojega je prevario^ njen osmijeh i koji bi oduševljen Što neko je tako mlad i tako dobro upućen u svete knjige, počeša se po bradi i upita je blago.

"A koji su to sportovi, mlada princezo?"

"Pa, zna se, jahanje, strjeljaštvo i parenje!"

Daidži iz Išbilije u čas zasta meso u grlu koje je sve do tada sretno žvakao. Zuhejr se izvini i, gušeći se od smijeha, pobježe u kuhinju. Ni Zubejda nije mogla

169svladati smijeh, a Omeru ostade da skrene razgovor na drugu temu, što vrlo vješto postiže. Jedino Kulsum ne reče ništa i ponudi daidži čašu vode. Ovaj gest duboko se, niko ne zna zašto, dojmio učenjaka. Kulsum će se upravo za njegovog sina udati slijedećeg mjeseca.

Zubejda je tu priču ispričala Zehri. To je staricu nasmijalo i zbog te se priče ona sad smješkala djevojci.

"Moje uši gube strpljenje, dijete."
Hinda, koja se od tada nije usudila svoju tajnu reći nikom osim svojoj vjernoj sobarici, jedva je dočekala da se rastereti pred nekim od rodbine. Odluči cijelu priču ispričati Zehri. Oči joj se opet nasmiješiše.
"To je od prvog dana, tetka. Od samog prvog dana kad sam ga ugledala, znala sam da ne želim drugoga."
Zehra se nasmiješi i sa razumijevanjem klimnu glavom:
"Prva ljubav možda i nije najbolja, ali je obično najdublja."
"I najdublja i najbolja. Mora biti najbolja."
Hindine su oči gorjele kao svjetiljke. Opisa dolazak Ibn Daudov u el-Hudejl. Utisak koji je ostavio na cijelu obitelj. Njezinu se ocu ovaj mladi učenjak odmah svidio i smjesta mu ponudi posao učitelja. I svi se okupiše na njegovome prvom predavanju. Ibn Daud je tumačio filozofiju Ibn Halduna na način na koji se to tumačilo u Kairu. Zubejda ga je ispitivala kako bi se Ibn Halduno-ve teorije mogle primijeniti u tumačenju tragedije el-Endelusa. "Od razbacanog kamenja," odgovorio je on, "nikad se ne mogu sagraditi čvrste gradske zidine."
"Hinda," molila je Zehra. "Prestara sam ti ja za te pojedinosti. Prihvatam bez ikakvog zazora da je momak i bistar i privlačan, ali, ako ovako nastaviš, ja neću dočekati živa da čujem kraj priče! Šta se večeras zbilo? Poslije debate?"
"Otac je bio zabrinut zbog Zuhejra i cijela je obitelj

ušla u kuću prije no što sam ja to i primijetila. Otišla sam Ibn Daudu, kazala mu da mi treba svježeg zraka i zamolila ga da prošeta sa mnom."
"Ti si njega zamolila?"
"Da, ja sam njega zamolila."

Zehra zabaci glavu i nasmija se. Onda uze Hindino lice u svoje slabašne ruke i stade ga milovati.
"Ljubav može biti i guja pritajena u obliku ogrlice i slavuj koji ne prestaje cvrkutati. Nastavi, molim te."
Hinda opisa kako je njena sobarica, sa svjetiljkom u ruci, išla ispred njih, a njih je dvoje na diskretnoj udaljenosti pratilo sve dok ne stigoše do narova gaja.
"Onog narova gaja?", upita Zehra tiho, trudeći se da ne čuje kako joj srce udara. "Onih narova gore, u gaju, iz kojeg se prvo ugleda naša kuća kad se vraća iz sela? A jesi li, ležeći u travi imala osjećaj da si pod šatorom od narova koji ima okrugli prozor na vrhu? A, kad otvoriš oči i pogledaš kroz taj prozor, igraju li i sad zvijezde na nebu?"
"Ne znam, tetka", nastavi Hinda, "Nisam imala priliku da legnem."
Dvije se žene zgledaše i nasmijaše.
"Pričali smo," nastavi Hinda, "o našoj kući, o selu, o snijegu na planinama, o nastupajućem proljeću, a kad smo isrcpili sve moguće formalne teme, zašutjeli smo i gledali se. Činilo se da je prošla cijela godina prije no što smo opet prozborili. Uzeo me je za ruku i šapnuo mi da me voli. U tom su trenu "sluškinje počele kašljucati i glasno se smijati. Upozorila sam ih da ću, ako to još jednom urade, poslati Inkviziciju da ih žive ispeku i da će onda moći, sve dok ne dopadnu Džehennema, kašljati koliko im drago. Pogledala sam ga pravo u oči i priznala mu da i ja njega volim. Uzela sam mu lice medu dlanove i poljubila mu usne. Rekao je da će oca zamoliti da me oženi, i to koliko sutra. Savjetovala sam mu da bude
171oprezan. Daje bolje da mene pusti da pripremim stazu. Na povratku, osjećala sam da me cijelo moje tijelo boli i shvatila daje to od žudnje za njim. Ponudila sam mu da

večeras dođem u njegovu sobu, ali on se skoro onesvijestio na to. 'Ja sam gost tvog oca. Nemoj mi, molim te, ni spominjati mogućnost da zloupotrijebim njegovo gostoprimstvo i iznevjerim njegovo povjerenje. Bila bi to sramota.'Bogu hvala da si ti ovdje, tetka Zehra. Ne bih ovo više mogla čuvati u sebi."
Zehra sjede u svoju postelju i zagrli Hindu. Njen vlastiti život bijesnu pred njom i ona zadrhta. Nije željela da ova djevojka, na pragu života, napravi grješke koje je ona napravila, da bude povrijeđena. Ona će popričati sa Omerom i Zubejdom u ime mladog para. Momak je očito bio siromašan, ali vremena su se promijenila. Svojoj je nećakinji ponudila samo riječi ohrabre-nja:
"Ako si sugurna u njega, ne smiješ ga ispustiti. Ne želim da se stotinama godina od danas priča kako je jedan zelenooki momak lutao po ovim planinama, očajan i slomljena srca, povjeravajući rijeci svoju žudnju za ženom koja se zvala Hinda...
Pogledaj mene, dijete moje. Bol mi i sad razdire srce. Ja sam sagorjela od ljubavi. To me proždiralo iznutra sve dok nije ništa ostalo i ja počela širiti noge svakom caballeru koji je htio ući, bez obzira da li mi je to prijalo ili nije. Tako sam ja uništavala sve što je u meni moglo nešto osjetiti. Tek kad me nađoše golu na cesti izvan Kurtube, odlučili su me smjestiti u maristan u Garnati. Ne smiješ ponoviti moju grješku. Mnogo ti je bolje pobjeći sa ovim momkom i poslije šest mjeseci ustanoviti daje njemu jedino bilo do tog da se nasla-đuje tim tvojim dvjema breskvama, nego prihvatiti odbijanje roditelja. Ovo prvo bi te unesrećilo možda nekoliko mjeseci, čak i godinu. Ono drugo bi te bacilo

u očaj, a očaj se gnijezdi u duši. To je gore od svega na svijetu. Porazgovarat ću sa tvojim ocem i majkom. Vremena su se promijenila, a tvoj Ibn Daud barem nije sluga u ovoj kući. Sad idi u svoju sobu i sanjari o budućnosti."
"Hoću, tetka, ali imam jedno pitanje koje ti, ako mi dopustiš, moram postaviti."
"Pitaj."
"U selu se priča o našen starom amidži Miguelu..."
"O, da. Stari trač o tkalčevoj kćeri. To nije nikakva tajna. Šta s tim?"
"Ništa. To nikad nije ni bila tajna. Htjela sam te pitati je li tačna priča o Miguelu i njegovoj majci, Esma-hanumi?"
Zehra zatvori oči, u nadi da će tama odagnati tu bolnu uspomenu, koju je Hinda sad htjela oživjeti. Polaga-hno, njeno se lice opusti i kapci podigoše.
"Ja ti ne znam odgovor. Već sam tada bila otjerana od kuće i živjela u Kurtubi. Esmu smo zvali "mala mati", svi smo se na to smijali, čak i Ibn Ferid. Bila sam veoma nesretna kad sam čula daje Esma umrla. Mikal? Miguel?" Zehra samo slegnu ramenima.
"Ali, stara tetka..." poče Hinda.
Starica joj stavi prst na usne: "Pažljivo me slušaj, Hinda bint Zubejda. Ja nikad nisam željela saznati. Pojedinosti nisu bitne. Esma, koju sam voljela kao sestru, ne može se oživjeti. Niti se može vratiti Ibn Zejdunova mati. Možda se sve što se priča i desilo, ali pravu istinu su znale samo tri osobe. Dvije su mrtve, a ja mislim da niko nikad nije pitao Mikala. Možda je, kad se pokrstio, on cijelu istinu povjerio ispovjedniku, u tom slučaju je još jedna osoba uključena u tajnu. Kakvog to značaja sada ima? Kad odrasteš, vidjet ćeš, sigurno, i slušati o sličnim tragedijama koje su se desile i u drugim obiteljima. Ili u našoj široj obitelji. Sjećaš li se

173onog rođaka tvoje majke iz Išbilije?"
Na Hindinu licu se ukaza zgražanje.
"Sigurno se sjećaš! Onog vrlo religioznog rođaka iz Išbilije koji je bio zapanjen tvojim poznavanjem hadisa?"
"A, toga?", reče Hinda, podrugljivo... "Ibn Hanifa. Kulsuminog budućeg svekra! Staje s njim?"
"Ako ikad u toj kući spomenu priču o jadnoj Esmi da bi se ponizila Kulsum, pitaj ga kako s-e zvao pravi Ibn Hanifov otac. Svakako nije Hanif."
Svaki zločesti damar Hindina tijela ovim bi probuđen. Ovo neočekivao otkriće na trenutak je zasjenilo čak i Ibn Dauda.
"Kaži mi, molim te, tetka! Molim te!"
"Hoću, ali ne smiješ nikad reći Kulsum, osim ako ne osjetiš da joj to može pomoći. Obećaj mi."
Hinda nestrpljivo klimnu.
"Ibn Hanifov otac je bio i otac njegove majke. Niko u toj obitelji nije smatrao da se zbog toga treba ubiti. Mislim da Ibn Hanifa to ni ne zna. A i kako bi? Njegov otac i mati su sa sobom u grob odnijeli tajnu. Ali stare sluge su znale. Sluge znaju sve. Tako je priča dospjela do naše kuće."
Hinda je bila potresena. U Esminom slučaju smrt je, barem, iza sebe ostavila čistu kuću, a u Išbiliji..."
"Umorna sam, dijete, a i tebi treba sna," reče Zehra, dajući znak Hindi da pode u svoju sobu.
Hinda, svjesna da joj upornost više ne bi pomogla, ustade sa kreveta, sagnu se i poljubi Zehrin izborani obraz.
"Selam ti, tetka. Nadam se da ćeš dobro spavati."
Kad djevojka ode, Zehru ophrvaše uspomene na mladost. Jedva da je ijedan dan prošao a da nije pomislila na neki događaj iz prošlosti. U zlokobnoj tišini garnatskog maristana ona se bila usredsredila na tri, četiri dobre godine svog života; njih je stalno iznova pre-

življavala, čak zapisivala. Ali, tri dana prije nego će se vratiti u selo Benu Hudejl, uništila je sve, ponavljajući, u malom, lomaču koju je Ximenes zapalio na trgu. To je uradila uvjerena da njen život nije tako zanimljiv nikom osim njoj samoj, a njoj je ionako valjalo mrijeti. Nije pomislila da je brisanjem onog što je smatrala okamenjenim uspomenama iz svoje lične povijesti, ona osudila tu jedinstvenu hroniku cijeloga jednog života na zaborav koji sobom nosi nadolazeća buktinja.
Bila je istinski sretna što se vraća u svoj dom i što je tamo čeka Omer i njegova obitelj. Decenijama je kontrolirala svoja osjećanja, svjesno se lišavajući svakog kontakta sa njima, a sad se našla potpuno obuzeta plimom osjećanja. Samo kad je bila sama, dešavalo joj se daje proganjaju bolni rubovi njene sudbine.
Uzmimo, naprimjer, susret sa Ibn Zejdunom večeras na večeri. Protiv svoje volje, shvatila je da joj srce udara poput preplašene ptice u kafezu, baš kao kad su ga njene oči prvi put vidjele prije toliko godina. Kad ih je obitelj sa puno obzira ostavila nasamo da popiju koji gutljaj čaja od nane, nije bila kadra prozboriti s njim ni riječ. Čak i kad joj je on, onim svojim jednim te istim tonom, sa kojim je živjela sve ove godine i koji se nimalo nije promijenio, kazao da joj je svake sedmice otkad su se rastali pisao dugačka pisma, ona je osjetila čudnu ravnodušnost. Zar je ovo bio čovjek zbog kojega je upropastila cijeli svoj život?
On vidje kako se u njoj osjećanja gase i kleknu da joj izjavi kako je nikad nije prestao voljeti, da nikad nijednu ženu nije pogledao, a svakog bogovetnog dana mučila ga je golema bol. Zehra ostade ravnodušna i na to. Shvati daje njena gorčina, njen gnjev zbog njegova kukavčluka od prije toliko

godina, kad se priklonio svom statusu sluškinjinog sina i prepustio je njenoj klasi, nikad nije napustio. Taj osjećaj, mada je tokom nje-
175zina zatočenja uzmakao pred ugodnijim prizorima iz dana njihove burne i tajne ljubavi, nastavio je rasti tako da sad za njega ništa nije osjećala. Ova joj spoznaja bijaše ugodna. Nakon toliko godina zatrovanosti otrovom ljubavi, sad je ponovo bila slobodna. "Pitam se," mislila je u sebi, "šta bi se desilo da smo se sreli prije dvadeset godina? Da li bih ga se ovako lahko oslobodila?"
Ibn Zejdun je znao daje njihov fantomski odnos završen i, poželivši joj svako dobro i opraštajući se s njom, on opet u njenu oku ugleda led od kojeg se osjeti praznim. "U ovoj ukletoj kući," pomisli, "ja sam opet niko i ništa, tek sin moje matere koja je za njih radila i umrla od jada." Prvi put gaje u njezinu prisustvu savladao taj osjećaj.
Zehra otkopča kopče kojima je skupila svoju snježnobijelu kosu. Rasplete se i pade joj, poput pitona, do pola leda. Večeras se stvarno potrudila da se lijepo odjene, i svi su bili zapanjeni njenim izgledom. Nasmija se na to i otkopča dijamantski broš kojim je zakopčala šal. Dijamant je bio Esmin dar. Neka budala joj je kazala da on tjera ludilo ako se drži blizu tijela.
Predivna, nesretna Esma. Zehra se sjeti dana kad se njen otac sa pratnjom vratio iz Kurtube. Dok su stajali na avlijskim vratima, čvrsto stežući majčinu sestru, drugu očevu ženu kojoj je, mislili su, otac učinio golemu nepravdu dovodeći u kuću ovu inovjerku za ljubavnicu, ona i Abdullah nisu znali šta da očekuju. Prvi utisak o Esmi je bio potpuno iznenađenje. Izgledala je tako mlado i nevino. Bila je srednje visine, ali dobro građena i obla kao zrela voćka. Prekrasno, čedno lice nadmašiva-lo je bujno tijelo. Koža joj je bila nježna

kao mlijeko, ali boje breskve; usne kao da su bile pažljivo obojene naro-vim sokom. Ispod slapa kao zift crne kose bio je par stidljivih, gotovo uplašenih smeđih očiju. Svima je postalo jasno zašto je Ibn Ferid njome bio omadijan.

"Kako si ti uopće mogla voljeti mog oca?", upitala ju je Zehra jednom, malo prje nego će se Mikal roditi i kad su se već bile sprijateljile. Starica se nasmiješi kad se sjeti vesela smijeha kojim je ovo pitanje bilo dočekano. Esmino lice, sa rupicama na obrazima, najzad povrati one besprijekorne crte. "Hoćeš li da znaš kako je to stvarno bilo?", upita. "Hoću! Hoću!" vikala je Zehra, očekujući fantastični erotični opis. "Zbog njegovog prdeža. Podsjećao me je na kuhinju u kojoj je moja mati radila. Osjećala sam se da sam medu svojima i zbog toga ga zavoljela." Zehra u prvi mah bijaše zapanjena, a onda se zacehnu od smijeha. Esma je, a da to nije ni slutila, učinila onaj golemi, zamišljeni lik oca ljudskijim.
Zehra se pokri jorganom sašivenim od njene omiljene svile i napunjenim ovčijom vunom. San joj nije htio na oči. Kao daje završni .čin izbacivanja Ibn Zejduna iz misli oslobodio prostor za sve ostalo. Otac joj pade na um. Ne kao nadmeni gospodar despotskog temperamenta, koji joj naređuje da se povinuje njegovoj volji i ostavi svoga ljubavnika, ili će biti surovo kažnjena, već kao nježni div, pun šala, kako je uči jahati da bi se mogla nadmetati sa Abdullahom. Kako je samo bio strpljiv i kako gaje ona odano voljela. Iste ju je sedmice naučio da barata strijelom. Sedam dana su je boljela ramena, a on se na to smijao. Onda je na svijet došao Miguel, i Ibn Ferid, presretan što je dobio dijete sa svojom lju-bljenom, zanemario je sasvim Abdullaha i Zehru. Ko zna, mislila je, da nas nije toliko zanemarivao, možda se ja nikad

ne bih zaljubila u Ibn Zejduna, a Abdullah ne bi postao tako opsjednut konjima.
Iznenada, pred učima joj se ukaza mlada žena. Zehra je se nije mogla sjetiti, ali joj se nekako činila poznata. Imala je Abdullahovo čelo i njene oči. Mora daje to bila njihova mati. Zehra se obrati Smrti, viknuvši: "Dugo
177te već čekam. Dolazi što prije. A što ne sad, odmah? Ne mogu više podnijeti tu agoniju iščekivanja."
"Tetka Zehra! Tetka Zehra!"
Otvori oči i ugleda Zubejdino zabrinuto lice.
"Treba li ti štogod?"
Zehra se nasmiješi i odmahnu glavom. Sjetivši se nečega, podiže dijamantski broš i dade ga Zubejdi. "Ja umirem. Ovo je za tvoju kćer Hindu. Molim te, provjeri voli li je onaj momak iz Kaira. Onda ih pusti da se vjenčaju. Kaži Omeru daje to posljednja želja njegove tetke."
"Da dovedem amidžu Miguela?" upita Zubejda, brišući suze.
"Pusti ga nek spava. On bi samo pokušao da se moli za mene, a ja hoću da umrem kao muslimanka. Reci Amiri da me okupa kako valja, kao što je to nekad umjela."
Zubejda stade masirati Zehrine noge i stopala.
"Ne umireš ti, tetka Zehra. Stopala su ti vruća kao žeravice. Ko je čuo da se umire vrelih stopala?"
"Kako si samo djetinjasta, Zubejda," odvrati tetka slabim glasom. "Zar nisi čula za one nevine jadnike koje spaljuju na lomači?"
Zubejdin zapanjeni izraz lica natjera Zehru u smijeh. Smijeh je bio zarazan i Zubejda joj se pridruži. Smijeh naprečac stade, i život jednostavno ode iz nje. Zubejda pritisnu staru hanumu na grudi i poče je grliti.
"Ne još, tetka Zehra. Nemoj nas tako brzo ostaviti."
Odgovora nije bilo.

IX. GLAVA

Zehra je bila ukopana sutradan. Ama ju je pred zoru brižljivo i sa mnogo ljubavi okupala. Kad je jutarnji povjetarac zapuhao da pozdravi prve zrake sunca, sve je već bilo završeno.

"Zašto si tražila da ja ovo uradim, Zehra? Posljednji put me želiš kazniti? Ili je to posljednji znak pažnje i prijateljstva? Da nije bilo tebe, moja hanuma, ja bih se udala za onog čovjeka u brdima što sad hoda okolo i mudruje, a odaziva se na ime el-Zindik. Rodila bih mu troje djece. Možda četvero! Usrećila bih ga. Staja ovo govorim? Oprosti mi. Valjda je Bog tako htio. Eto! Sad si spremna da podeš na svoje posljednje putovanje. Tako mi je drago što si se vratila ovamo. U Garnati bi te strpali u drveni sanduk i stavili ti križ na mezar. Šta li bi Ibn Ferid kazao kad se gore sretnete. Eh?"

Umotano u ćefine, Zehrino tijelo je ležalo na postelji, spremno za dženazu. Vijest o njenoj smrti brzo je obletjela selo. Zahvaljujući ugledu koji je uživala medu tkalcima i seljacima, koji su u njoj vidjeli plemenitu hanumu, spremnu da se, iz ljubavi, uda za jednog od njih, svi, prije nego im je valjalo poći na posab, nahrnu-li u kuću da iskažu svoje poštovanje i svoju žalost za umrlom, te da sudjeluju u ukopu.

Četiri su para ruku polahko podigla tabut i nježno 179ga položila na četvero snažnih ramena. Omer i Zuhejr su bili naprijed, a Ibn Daud i Patuljkov plećati dvade-setogodišnji sin na kraju. El-Zindik i Miguel su bili na sredini, prestari da ponude svoje rame, ali previše bliski sa staricom da bi je prepustili mladima. Jezid je u stopu pratio

svog oca. Volio ju je, ali nije mogao za njom žaliti koliko Hinda, jer ju je jedva poznavao.

Žene su se sa Zehrom oprostile ranije. Rano ujutro je Amin plač, dok je jadikovala za Zehrom, probudio cijelu kuću. Potoci tuge su tekli iz Hindinih očiju, dok je utjehu pokušavala naći u majčinu krilu. Svi su pričali o Zehrinim vrlinama. Kakva je bila kao dijete i kao djevojka, a onda bi zavladao muk. Niko nije htio govoriti o onome što ju je zadesilo u Kurtubi, niti spominjati daje dobar dio života proživjela u garnatskom maristanu.

Povorka se namjerno polahko pomicala. Porodično mezarje bilo je uz same visoke zidine koje su čuvale kuću. Zehru će ukopati sa njenom obitelji. Za nju je bilo sačuvano mjesto uz majku, Nedžma-hanumu, umrlu prije šezdeset devet godina, samo koji dan nakon što se Zehra rodila. Mezar joj je bio ispod jedne palme. Sa druge strane je bio ukopan Ibn Ferid, njen toliko voljeni, ali i omraženi otac. Prema hadisima, Vjerovjesniko-vi sljedbenici se moraju kopati jednostavno, pa tako, uz strogo poštovanje te tradicije, nijedan mezar nije bio obilježen. Benu Hudejli su tvrdili kako potiču od jednog od Vjerovjesnikovih družbenika i, bez obzira je li to bilo tačno ili samo obiteljska priča, čak i članovi klana koji nisu vjerovali, insistirali su na tradiciji koju je u sebi krila ta jednostavna hrpa zemlje nad mezarom. Samo to i ništa više. Ta malehna, rukom oblikovana brdašca bijahu pokrivena travom i prelijepim cvijećem.

Zehru podigoše sa tabuta i položiše u svježe iskopan mezar. Onda Miguel, ovaj put kao Mikal, uze grumen gline i baci ga na sestrino tijelo, te podigavši dlanove

ponudi Allahu svoju molitvu. Ostali učiniše isto. Potom se svi zagrliše sa Omerom bin Abdullahom i razidoše. Miguel,

tek kad vidje stolara Juana kako se krsti, sjeti se da je crkveni čovjek. Kleknu na koljena i pomoli se.
Biskup Kurtube mora daje u tom položaju ostao nekoliko minuta, jer je otvorivši oči vidio daje ostao sam pored svježe zatrpanog mezara. U tom ga trenutku na-spusti sposobnost samokontrole. Brižnu u plač. Bol, dugo potiskivan, poput vrela izbi iz njega. Dva mu vodopada gruhnuše niz obraze i zaustaviše se na bradi. Bio je Miguel duboko svjestan da svakom ko se rodi valja mrijeti. Zehri je bilo šezdeset devet godina. Sve žalbe Svemogućem bile bi besmislene.
Sestrin iznenadni odlazak gaje slomio, baš kao stoje davno, prije toliko godina, bio nesretan što je otišla od kuće a da se s njim nije ni oprostila. Toliko je želio da joj ispriča šta mu se sve desilo nakon onoga sudbinskog i sramotnog dana; da joj opiše onu eksploziju strasti koja ga je bacila u nepoznato i natjerala da sruši sve tabue, i užas koji je uslijedio; da prvi put porazgovara o Esminoj smrti, smrti koja ga je lišila onog koga je mogao kriviti za svoju duševnu muku i patnju; slojeve krivice koja je i sad ležala negdje duboko u njegovoj duši; raspadu starog el-Hudejla i' rađanje jednog sasvim novog. Ni o čemu drugom ova tri dana nije razmišljao. Miguel shvati da će i sam umrijeti a da nije porazgovarao o svemu sa nekim članom obitelji koji je pripadao tom davno iščezlom svijetu. Ta mu je misao bio nesnosna.
"Sve se desilo kad si ti onako osramoćena otišla, Zehra," Miguel je tiho naricao. "Da si ti ostala, sve je moglo biti drukčije. Jer, ti si sa sobom odnijela i istinu i velikodušnost. Tvoj je odlazak sve nas unakazio. Ostali smo sa svojim strahom, jadom i zlobom. Njemu si nedostajala više nego što je bio spreman priznati. Skoro je pola vijeka prošlo a ja o ovome nisam mogao po-

181pričati ni sa jednim živim stvorom. Moje jadno srce se spremalo da ovaj teret bar pred tebe istrese. Onog dana kad sam bio spreman da ti se povjerim, sestro moja, ti umrije i ostavi me. Neka ti je mir tvojoj duši."
Ustade i još jednom se osvrnu na komadić zemlje gdje je ležala njegova rahmetli sestra, kad začu poznati glas koji ga uznemiri i uplaši.
"Ja sam uspio s njom razgovarati, Presvijetli!" "Ibn Zejdun!"
"Plakao sam s druge strane mezara. Nisi me primijetio."
Dva se čovjeka zagrliše. El-Zindik ispriča Miguelu kako ga je Zehra na kraju odbila; kako je ponos klana Hudejl, poslije svega, uspio ponovo pridobiti zabludjelu kćer; kako je prava suština uvijek bila dobro skrivana; kako je, prije smrti, patila zbog uspomena na njihovu ljubav; kako je počela shvaćati da su najteže njene rane bile one koje je sama sebi zadala, i kako je zažalila zbog raskida sa Ibn Feridom i svojima, za što je samo sebe smatrala odgovornom.
"Znao sam ja," prekinu ga Miguel, "da je njoj naš otac uvijek bio najvažniji u životu."
Sreća koju je Miguel osjetio kad je sve ovo čuo, bila je ravna boli koju je osjećao el-Zindik. Njih su dvojica nekoć pripadali istoj umirućoj civilizaciji, ali su svjetovi u kojem je svaki od njih obitavao bili odvojeni nevidljivim morem. Žena koja je pokušala premostiti jaz između dva svijeta, i koja je zbog toga bila kažnjena, ležala je ukopana nekoliko koraka od mjesta na kojem su stajali.
Činjenica da se, u posljednjim danima života, ona ipak vratila - u svom srcu - svojima, bila je velika utjeha za njenog brata. Za el-Zindika, tužnog, gorkog el-Zindika, to je bio još jedan primjer duboko ukorijenjenih podjela koje su pogađale Andaluziju i koje su raz-

dvojile djecu Poslanikovu. Nije im pošlo za rukom da sagrade trajan spomenik svojim ranim dostignućima.
"Nama je jedino preostalo," šapnu el-Zindik sebi u bradu, "da nas se dohvati inkvizicija. Da! I to da nas obradi sve do srži u našim kostima."
Miguel to ču, ali ne reče ništa.
Kad su se njih dvojica vratila u kuću, jedan - da se pridruži obitelji, a drugi - da doručkuje u kuhinji, Zuhejr je već bio na putu za Garnatu. Jahao je poprilično brzo, dok su mu misli bile sa onima koje je ostavio za sobom. Najviše gaje zabolio rastanak sa mladim bratom. Jezid, voden nekim tajanstvenim instinktom, osjetio je da nikad više svoga brata neće vidjeti. Zagrlio gaje i zajecao, preklinjući ga da ne ide u Garnatu u sigurnu smrt. Taj prizor, koji su posmatrali ukućani, rasplakao ih je sve, uključujući i Patuljka, što iznenadi Jezida i pomože mu da zaboravi na stvarni razlog svog jada.
"Zauvijek ću upamtiti ovu crvenu zemlju," mislio je Zuhejr, milujući Halidovu grivu, napuštajući selo. Kad stiže na vrh jednog brda, zaustavi konja i osvrnu se da pogleda el-Hudejl. Bijelo okrečena kuća blistala je na suncu, a iza nje su se vidjele debele kamene zidine kuće u kojoj se rodio.
"Nikad te neću zaboraviti: na zimskom suncu kao danas, u proljeće kad zamiriše behar i na ljetnoj jari, kad i blagi zvuk jedne jedine kapi vode dođe kao me-hlem na dušu, osvježavajući sva čula. Kapi kiše koje zarobe načas prašinu i miris jasmina koji se raširi nakon toga."
"Pamtit ću okus vode planinskih brzaca što teku kroz našu avliju, tamnožutu boju cvjetova što okrunju-ju divlje štipavice, hladni planinski zrak pročišćen borovima i kraljevske palme dok plešu na džennetskom povjetarcu,

teški dah majčine dušice, miris šumskih požara zimi. I ono, kad po vedrom ljetnjem danu plavetni-
183lo neba iznenada prekrije tama, a mali Jezid strpljivo čeka na terasi, stežući u ruci komad stakla koji je ostao još iza našeg pradjeda, da se pomole prve zvijezde. I onda stoji zureći u svemir sve dok ga naša mati ili Ama ne odvuku u postelju."

"Sve će to," reče Zuhejr glasno sam sebi, "uvijek ostati u najstrasnijoj srži mog života."

Zategnu uzde i, okrenuvši leda el-Hudejlu, nježno koljenima pritisnu konjski trbuh, na što životinja jurnu u galopu cestom koja vodi prema kapijama Garnate.

Zuhejr je bio odgojen na hiljadu i jednoj priči o viteštvu i smjelosti. Primjer Ibn Ferida, čiju je sablju nosio za pojasom, ležao mu je na plećima kao težak teret. Znao je da su ti dani davno prošli, ali romansa posljednje bitke, kad kreneš u nepoznato, iznenadiš neprijatelja i, ko zna, možda osvojiš pobjedu, duboko je bilo usađena u njegovu dušu. To je oduvijek bila u osnovi svih njegovih impulsivnih odluka. Ali, kao što je često znao reći i sebi i svojim prijateljima, njegova djela nisu bila nadahnuta samo fantazijama vezanim za prošlost iii snovima o budućoj slavi. Zuhejr možda nije bio najmudriji od Omerove i Zu-bejdine djece, ali je svakako bio najosjećajniji.

Kad je imao upola manje godina nego Jezid sada, u selo su stigle vijesti o kršćanskom razaranju i osvajanju al-Ame. Al-Ama, grad hamama, gdje su ga njegovi rođaci vodili svako pola godine. Za njih su ti hamami i topli izvori bili dio svakodnevice. Zuhejru je posjeta tim čuvenim vrelima, gdje se i sam sultan Garnate znao kupati, predstavljala nešto osobito. A svi su oni sad bili mrtvi. Svi muškarci, žene i djeca

bili su pogubljeni, a njihova tijela bačena psima izvan gradskih zidina.

Kastiljanci su gazili u krvi i, ako njihove hronike ne lažu, uživali u tome. Cijelo kraljevstvo Garnate, uključujući i mnoge kršćanske monahe, bilo je skamenjeno

184

količinom zla i smrti. Glasno naricanje se dizalo nad selom dok su ljudi trčali u džamiju da se mole za mrtve i zaklinju na osvetu. Jedino na što je Zuhejr tih dana mislio, bili su rođaci sa kojima se tako često igrao. Pomisao da su dva dječaka, njegova vršnjaka, i njihove tri starije sestre bili bez milosti ubijeni, ispunjavala ga je bolom i mržnjom. Turobni izraz lica njegovog oca kad im je rekao: "Uništili su našu predivnu al-Amu. Ferdinand i Isabella sad drže ključeve Garnate. Uskoro će uzeti i grad."

"Jadan li sam ja, al-Ama. Jadan ti sam ja, Al-Ama."

Zuhejr osjeti groznicu misleći na te strahote i zapjeva narodnu baladu nastalu u znak sjećanja na pokolj.

"Maurski sultan jahaše kroz grad Garnatu, iz Bab al-llbire u Bab al-Ramlu. Kad mu stiže glas: uzeše nam ul-Amu Jadan sam ti ja, ul-Ama!

Baci pisma u vatru,
i ubi glasnika;
prođe rukam 'kroz kosu,
stade od bijesa bradu čupati.
Sjaha sa mazge
i uzjaha konja;
uz Zacatin
i pope se do al-Amre;
naredi da udare u sve doboše,
i da srebrene trube zatrube,
da bi Mauri,

185u poljima čuli.
Jadan li sam ti, al-Ama!
Četiri po četiri, pa pet po pet,
okupi se mnogo svijeta.
Jedan stari mudrac se oglasi,
iz dubine svoje duge sijede brade:
"Što nas sazva, Sultanu ?
Šta to tvoji doboši najavljuju?"
"Da čujete, prijatelji moji,
o strašnom gubitku al-Ame.
Jadati li sam ti, al-Ama."
"Tako ti i treba, dobri Sultane,
kralju naš dobri, zaslužio si;
pobio si prinčeve što bijahu
cvijet Garnate;
pa uzeo sebi one prevrtljivce
iz slavne Kurtube.
Stoga, kralju, zaslužuješ
ovu strašnu kaznu,
kraj i svoj i kraljevstva svoga,
a ubrzo i kraj naše Garnate.
Jadan li sam ja, al-Ama."
Balada ga podsjeti na mrtve rođake. Njihov smijeh mu je odjekivao u ušima, ali ta lijepa uspomena ne po-traja dugo. Sad ih je vidio kao unakažena tijela i prođe ga ledena jeza. Onda ga, dok je mamuzao svog pastuha, obuzeše strašan gnjev, prezir i gorčina. Nesvjesno, izvuče Ibn Feridovu sablju iz korica. Podignu je iznad glave i zamisli da je na čelu maurske konjice koja jaše da oslobodi al-Amu.
"Samo je jedan Bog i Muhammed je Njegov poslanik!" viknu Zuhejr iz sveg glasa. Zapanji se kadraču jeku, ili stotinu glasova. Zauzda konja. I gospodar i

konj stadoše kao ukopani. Pažljivo vrati sablju u korice. Zuhejr začu zvuk kopita, a onda ugleda i prašinu kako se kovitla. Ko bi to mogao biti? Na tren pomisli da su mu kršćanski vitezovi odgovorili na uzvik. Znao je da nema tog konja u kraljevstvu koji bi mogao stići njegovoga, ali bio bi kukavičluk, protivno pravilima viteštva, sad pobjeći. On sačeka da se konjanici primaknu bliže cesti i onda im pode u susret. Osjeti veliko olakšanje kad vidje daje svih četrnaest imalo turban na glavi, a na svakom dobro znani polumjesec. Odora im je bila neobična, ali prije no što je Zuhejr mogao zaključiti u čemu je stvar, obrati mu se stranac koji je izgleda bio zapovjednik ove grupice njegovih vršnjaka.
"Selam ti, brate! Ko si ti i kud si se zaputio?"
"Ime mi je Zuhejr bin Omer. Ja sam iz sela el-Hu-dejl i krenuo sam u Garnatu. Allaha mi! Vi ste svi sljedbenici Poslanikovi. Uplaših se kad vidjeh kako se prašina diže za konjima. Ali, recite mi ko ste vi i kud ste se zaputili?"
"A tako!", odgovori stranac. "Ti si čukununuk Ibn Feridov. El-Zindik nam je pričao o tebi, Zuhejr el-Fahl!"
Na to se stranac grohotom nasmija, a njegovi pratioci mu se pridružiše. Zuhejr se uljudno nasmiješi i sve ih dobro osmotri. Tad shvati šta mu se učinilo čudnim. Svaki je u lijevom uhu imao srebrenu naušnicu u obliku polumjeseca. Zuhejru srce prestade kucati, mada je nastojao prikriti strah. Ovo su razbojnici, a shvate li da on nosi dukate, sve će mu uzeti, a mogli bi ga lišiti i života. Radije bi umro boreći se protiv kršćana. Ponovi pitanje:
"Veliš da znaš mog učitelja, el-Zindika. To mi je drago čuti, ali ja još ne znam ko ste vi i čime se bavite."
"Mi putujemo ovom zemljom," odgovori mu ovaj, šaleći se. "Odbacili smo ponos i nemamo nikakvih bri-

187ga. Mi znamo zaustaviti oluju, ukrotiti bijesnog konja. Bocu vina smo kadar naiskap ispiti, janje pojesti prije nego je pečeno, napraviti budalu od pametnjakovića, a bogme umijemo i zapjevati iz sveg srca. Živimo bez brige za ugled, jer ga ni nemamo. Svi nosimo jedno ime. Ime el-Ma'arija, slijepog pjesnika koji je živio negdje između Alepa i Dimaška, prije kojih četiri stotine godina. Dođi da podijeliš kruh naš i vino naše pa ću ti još toga kazati. Dođi, Zuhejr el-Fahl. Nećemo te dugo držati."
Zuhejr bi zatečen tim odgovorom, ali se oslobodi straha. Bili su previše ekscentrični da bi bili hladnokrvne ubice. Klimnu da prihvata ponudu i krenu za njima. Nakon nekoliko kilometara stigoše do neke ograde. Pažljivo je ukloniše i tu skrenuše sa puta koristeći skriveni prolaz. Nakon desetak minuta, on se nađe u vojničkom logoru. Bilo je to cijelo selo od šatora, strateški smješteno uz potok. Desetak žena i nekoliko djece sjedilo je ispred jednog šatora. Žene su mljele žito. Djeca su igrala neku čudnu igru sa kamenčićima. Kapetan ove grupe, koji mu se sad predstavi kao Ebu Zejd el-Ma'ari, pozva Zuhejra u svoj šator. Unutra nije bilo ničeg do jedne sedžade na kojoj je bilo nekoliko pohabanih jastuka. Čim sjedoše, uđe mlada žena sa bocom vina, dva komada crnog kruha i svježim krastavcima, paradajzom, zelenom salatom i lukom. Stavi to pred dva muškarca i brzo nestade, da bi se odmah vratila sa činijom punom maslinova ulja. Tek tad je Ebu Zejd predstavi Zuhejru.
"Moja kćer Fatima."
"Selam ti," promrmlja Zuhejr, osvojen djevojčinim otvorenim držanjem. "Zar nećeš sa nama razlomiti pogaču?"
"Kasnije ću vam se pridružiti sa ostalima, nakon što vi prezalogajite," odvrati Fatima, pogledavši Ebu Zejda. "Mislim da moj otac želi s tobom nasamo popričati."

"A sad, mladi prijatelju," poče Ebu Zejd el-Ma'ari kad ih njegova kćer ostavi nasamo, "nije nas sudbina sastavila, već el-Zindik. Kao što vidiš, mi smo ljudi koji žive od onog što ukradu od bogatih. Kako nas uči veliki el-Ma'ari, ne pravimo razliku koje musliman, kršćanin ili Jevrejin. Bogatstvo nema ništa sa vjerom. Ne boj se, molim te. Vidio sam ti strah u očima kad si ugledao srebreni polumjesec kojim nam je probodeno lijevo uho. Pitao si se, priznaj, jesu li tvoji dukati sigurni?"
"Pravo da ti kažem," priznade Zuhejr, umačući kruh u maslinovo ulje, "više sam se bojao za svoj život."
"Svakako," nastavi Ebu Zejd, "i imao si pravo, ali kako ti rekoh, onaj mi je starac kazao da si se otisnuo u veliku pustolovinu. Molio me da te pokušam zaustaviti; nagovoriti te ili da se vratiš svome domu ili da nam se pridružiš. Mi ti razmišljamo da odemo odavde u al-Pujar-ras, gdje ima puno ovakvih kao što smo mi. Tamo ćemo čekati da kucne naš čas. Onda ćemo krenuti u borbu."
"U ovakvim vremenima," priznade Zuhejr, ispijajući provreli sok od hurmi, "mnogo je teže steći nove prijatelje nego zadržati stare dušmane. Dobro ću razmisliti prije no što odlučim da li da prihvatim tvoj ljubazni prijedlog."
Voda hajduka se nasmija i upravo se spremao da mu odgovori, kad njegova kćer ude sa džezvom punom ka-hve, za njom trojica od petero braće, te prekinu ga u mislima. Miris tek skuhane kahve začinjene kardamo-mom, ispuni šator i podsjeti Zuhejra na dom koji je samo sat ranije napustio. Pridošlice posjedaše na sedža-du, a Fatima ih posluži kahvom.

"Ja ne mislim", obavijesti Ebu Zejd okupljene, "da će nam se naš mladi prijatelj pridružiti. On je caballero, vitez koji vjeruje u pravila viteštva. Jesam li u pravu?"
Zuhejru ne bi pravo što su ga tako brzo razotkrili.
"Kako možeš reći tako nešto, Ebu Zejde el-Ma'ari? Zar nisam rekao da ću razmisliti prije nego što odlučim?"
189"Moj otac zna procijeniti ljude," umiješa se Fatima. "Instinkt mu odmah kaže da li si ti od onih što šah igraju sa jednom figurom viška. Čak je i meni jasno da ti nisi takav."
"Bi li bolje bilo da jesam?", upita Zuhejr.
"Što je za jetru dobro, često je za slezinu loše", odgovori ona.
Njen brat, kojemu nije moglo biti više od osamnaest godina, osjeti da je Fatima bila malo previše diplomat.
"Otac nas je uvijek učio da su ljudi nalik metalu: zlatu, srebru i bakru."
"Tačno," zagrmi Ebu Zejd, "ali vitez može pomisliti, i sa pravom s njegove tačke gledišta, da je on zlato, a bandit bakar. Pošto se ovdje razgovara o relativnoj vrijednosti metala, ja bih još jednu stvar rekao našem mladom prijatelju iz el-Hudejla. Bi li se on s nama složio da ništa ne siječe gvožđe kao samo gvožđe."
"Pa, naravno," reče Zuhejr, zadovoljan da je razgovor uzeo drugi tok. "A kako bi moglo biti drukčije?"
"Ako se oko toga slažemo, Zuhejr el-Fahl, kako se onda možeš sa mnom ne složiti oko rata protiv osvajača Garnate? Naš je sultan bio načinjen od slame, dok je Ximenes de Cisneros bio čovjek od gvozda! Stari način ratovanja je završio sa njihovim osvajanjem al-Ame. Ako želimo pobijediti, valja nam od njih učiti. Znam, el-Zindik misli da je prekasno, ali možda griješi. El-Endelus je mogao biti spašen da su samo naši bijedni vladari shvatili učenje Ebu'l Ala el-Ma'arija. Tako bi znali da se samo na sebe oslone, ali

ne, njima je bilo lakše slati poruke u Sjevernu Afriku, tražeći tamo pomoć."
"Zar nas oni više no jednom ne spasiše od kršćana?"
"Istina. Jedini način na koji su nas oni mogli spasiti bilo je razaranje temelja svega što smo mi ovdje izgradili. Spasili su nas isto kao kad lav spašava jelena iz
190
tigrovih kandži. Islam o kojem su oni govorili nije bio ništa bolji ni gori od kršćanstva."
"Naši imami mucaju, kršćani su zastranili, Jevreji zbunjeni. Madzusi već dugo na
pogrješnom putu. Ljudski rod čine dvije škole. Prosvjećeni vitezovi i religiozne budale." "El-Ma'ari?" upita Zuhejr. Svi klimnuše glavom.
"Zvučiš kao el-Zindik," primijeti Zuhejr. "Oprostite mi na mom neznanju, ali ja nisam čitao njegova djela."
Ebu Zejdova ljutnja je bila iskrena. "Zar te el-Zindik nije podučio?"
"Jeste, ali nikad mi nije pozajmio nijednu el-Ma'arijevu knjigu. On mi je govorio njegove stihove, a ja se slažem da to potiče naš um bolje od tvog vina od hurmi! Da nisi ti, kojim slučajem, njegov potomak?"
"Prije svoje smrti," objasni Fatima, "ostavio je uput-stvo da mu se na mezaru upiše ovaj stih:
Ovo zlo je moj otac učinio Meni, ali ja nikad nikom.
"Bio je tako ozlojeđen stanjem svijeta daje smatrao kako nije mudro rađati djecu. Ova je vrsta nesposobna da sama sebe izliječi. Zato smo mi odlučili da budemo njegova djeca i da živimo njegovo učenje."
Zuhejr je bio zbunjen. Do ovog je trena bio uvjeren da je staza koju je on odabrao bila jedini častan izbor za muslimanskog ratnika, ali ovi čudni razbojnici i filozof koji

ih je vodio na njihovu putu postigli su da mu se u misli uvuče crv sumnje. Nije baš pažljivo slušao Ebu Zejda el-Ma'arija i njegove sljedbenike dok su pri-
191povijedali o veličini tog slobodoumnoga pjesnika i mislioca kojeg su prihvatili kao svoga rođenog oca.

Zuhejr se mučio, sav od uzburkanih misli. Ćutio je ivicu ambisa i da mu prijeti da izgubi ravnotežu. Osjeti neodoljivu potrebu da se vrati u el-Hudejl. Možda mu je vino od hurmi udarilo u glavu. Možda bi koja šoljica kahve i nekoliko sati u garnatskom hamamu pomogla da mu se razbistri mozak. Nikad nećemo znati, jer usred intelektualne magluštine koja se nad njim nadvila, Zuhejr ih ču kako prave šale na račun Kur'ana, a to je bilo nešto što on nikad ne bi mogao prihvatiti. Možda nije dobro čuo. Zamoli Ebu Zejda da ponovi staje prije nekoliko minuta kazao.

"Šta je religija ?
Djeva koju kriju da je niko ne vidi;
Cijena njenih svadbenih darova i miraza
zapanji prosca. Od svih tih mudrih riječi koje sam iz same srži
čuo, Srce mi ne prihvati ni jedno jedino slovo..."

"Ne! Ne!", Zuhejr viknu. "Ne njegov stih. Taj sam već čuo. Spomenula si Kur'an?"

Fatima ga pogleda pravo u oči.

"Jesam," odgovori ona. "Jesam. Ponekad, ne uvijek, Ebu'l Ala e'1-Ma'ari nije mogao a da ne posumnja je li to uistinu bila Božija riječ. Ali on je istinski volio stil kojim je Kur'an sročen. Jednog je dana sjeo da napiše svoju verziju, koju je nazvao el-Fusul ve-'l-Gajat."

"Bogohulno!", zagrmi Zuhejr.

"Fakihi su to, naravno, nazvali herezom", objasni Ebu Zejd mirno i sa osmijehom na licu, "i to jeste bila parodija na

Časnu Knjigu, ali su čak i prijatelji našeg velikog učitelja rekli da se to nije moglo nipošto pore-diti sa Kur'anom."
192
"Na šta je", nastavi Fatima,"naš učitelj odgovorio da, za razliku od Kur'ana, njegov jezik nije još doživio da ga tokom četiri stoljeća uglačaju jezici recitatora."
Ovaj dragulj iz riznice velikog učitelja dočekan je smijehom i aplauzom. Ebu Zejda uznemiri mračan izraz Zuhejrova lica i on odluči malo sniziti temperaturu.
"Kada ga optužiše za herezu, on samo pogleda svog tužioca u oči i reče:
'Ja glasno pričam kad kazujem apsurdne laži, Ali kad govorim istinu, glas mi je jedva čujan.'
"Reci mi, Ebu Zejd," upita Zuhejr, "jesi li ti vjernik?"
"Sve su religije jedan tamni labirint. Ljudi vjeruju silom navike. Nikad ne zastanu da se upitaju da li je ono u šta vjeruju istina. Božansko ukazanje je duboko ukorijenjeno u naš um. Napokon, naši stari su smislili te priče i nazvali ih religijom. Musa, Isa i naš poslanik Muhammed bili su velike vode svog naroda u teškim vremenima. U više od toga ja ne vjerujem."
Na ove riječi Zuhejr odluči. Ovi su ljudi nevjernici i ništarije. Kako uopće misle da će otjerati kršćane iz Garnate kad su i sami nevjernici? Opet ga naljuti Ebu Zejdov glas jer shvati da mu je ovaj pročitao misli.
"Pitaš se kako ljudi poput nas misle da će poraziti kršćane, ali upitaj sebe kako se moglo desiti da ni najgorljiviji branitelji vjere nisu u tom uspjeli?"
"Neću se više s tobom sporiti," odvrati Zuhejr. "Ja sam odlučio. Idem sad da se pridružim svojim prijateljima koji me čekaju u Garnati."

Ustade i uze svoju sablju. Fatima i ostali izadoše za njim napolje. Već je bilo kasno, a Zuhejr je bio odlučan da stigne na svoje odredište prije sumraka.
"Selam ti, Zuhejr bin Omere", reče Ebu Zejd grleći 193momka. "Upamti, ako se predomisliš i poželiš nam se pridružiti, idi putem prema al-Pujarrasu dok ne naideš do se-oceta zvanog el-Basit. Spomeni moje ime prvom na koga naideš i za jedan dan doći ću po tebe. Nek te Bog čuva!"
Zuhejr uzjaha svog konja, podiže šaku na čelo u znak pozdrava, i u tren se nade na cesti za Garnatu. Bilo mu je drago da opet bude sam, daleko od onoga besramnog društva heretika i lopova. Bilo mu je ugodno, ali se osjećao nečistim jednako kao i kad je bivao sa Umejmom. Udahnu punim plućima svježi planinski zrak ne bi li se iznutra pročistio.
Kad se pope na vrh jednog brijega, pred njim se ukaza grad. Nekoć, kad je sa ocem i pratnjom dolazio u posjete dvoru, ovdje bi stali da im se oko napoji tim čudesnim pogledom. Otac bi tu obično ispričao neku pripovijest iz vremena starog sultana Ebu Hasana. Onda bi kao djeca sjurili u dolinu. Kad bi stigli do gradskih kapija, dostojanstvo bi se opet povratilo. Na mo-menat i Zuhejr pade u iskušenje da se stušti niz padinu, ali razbor prevlada. Kršćanski su vojnici stražarili na svim gradskim kapijama. Mora djelovati. Kad stiže do kapije, pomisli šta bi Ibn Daud uradio da se sreo sa onim razbojnicima. Ibn Daud je bila tolika sveznalica, ali ko zna je li ikad čuo za el-Ma'arija.
Kršćanski su stražari pomno motrili na momka koji im se približavao. Po kvalitetu njegove odore i svilenom turbanu koji mu je resio glavu, jasno je bilo da je plemić, maurski vitez koji je vjerovatno krenuo u posjetu svojoj dragoj. Po tome što nije krio da ima sablju bilo im je jasno da nije

razbojnik koji ima namjeru nekog ubiti. Zuhejr vidje da ga pomno motre i još više uspori svoga konja, ali vojnici nisu ni pokušali da ga zaustave. On klimnu bradom, što je od oca naučio, pokaza daje svjestan njihova prisustva. Vojnici se nasmi-ješiše i mahnuše mu.
194
Ulazeći u grad, Zuhejr osjeti spokoj. Zbunjenost izazvana onim neočekivanim susretom sa hereticima prije nekoliko sati već mu je djelovala kao čudan san. U starim danima, čak i prije mjesec dana, Zuhejr bi pošao pravo u kuću svog rođaka, Ibn Hišama, ali to danas nije dolazilo u obzir. Ne stoga što je Ibn Hišam postao Pedro al-Garnata, konvertit, već zato što Zuhejr nije htio ugroziti njegovu obitelj.
Desetak njegovih sljedbenika je u Garnatu stiglo prethodnog dana, a oni koji nisu imali prijatelja ni rodbine smjestili su se u sobama u Funduku. Odsjesti u hanu u gradu prepunom rodbine i prijatelja, gradu koji je tako dobro poznavao, djelovalo je nestvarno. A ipak, to mu je pomoglo da se usredsredi na svoj cilj. Nije htio ovaj put da se u Garnati osjeća kao kod kuće. Htio je u svakom trenutku dana i noći, koje će ovdje provesti, biti svjestan zadatka koji je stajao pred njim. U mašti, Zuhejr je svoju budućnost vidio kao vođenje kontranapada što će ga pravi vjernici izvesti protiv ove nove države što se ovdje stvarala. Protiv one proklete Isabel-le i razvratnog Ferdinanda. Protiv zloćudnog Ximene-sa. Protiv svih njih.
Kasnije, te večeri stigoše Zuhejrovi drugovi da ga pozdrave. Dadoše mu jednu od udobnijih soba. Šesto-kraka mesingana lampa, ukrašena vrlo kompliciranom arabeskom, visila je sa stropa. Blago svjetlo padalo je iz uljanica. U sredini sobe je bila glinena peć puna uglja. U jednom uglu je bio lijep krevet, pokriven svilenim zelenoljubičastim pokrivačem.

Osmerica mladića je sjedila na ogromnoj hasuri za molitve kojom je bio pokriven pod u uglu nasuprot kreveta.

Zuhejr ih je sve dobro poznavao. Odrasli su zajedno. Tu su bila dva brata iz obitelji trgovca zlatom; Ibn Mensur, sin travara, Muhammeda bin Basita; Ibn Amin, najmlađi sin jednog jevrejskog liječnika koji je
195služio kod Generala; i trojica mladih junaka iz el-Hu-dejla koji su u Garnatu stigli prethodnog dana. Rekonkvista nije uspjela izmijeniti živote ovih mladih ljudi. Sve do dolaska čovjeka sa biskupskom kapicom i crnim srcem, oni su nastavili sa svojim bezbrižnim životom. Ximenes de Cisneros ih je natjerao da, prvi put u životu, ozbiljno razmisle. Za to bi mu morali biti veoma zahvalni. Ali prelat je bio prijetnja cijelom njihovom životu. Zato su ga mrzili. Priroda nije imala na umu da bilo koji od ovih mladića postane zavjerenik. Kad su prvi put stigli kod Zu-hejra, svi su bili napeti i zabrinuti. Lica su im bila natmurena. Zuhejr vidje u kakvom su stanju i započe pričati tračeve ne bi li se oni osjećali ugodnije. Pošto ra-zbistriše privatne živote svojih savremenika, raskraviše se i gotovo zaboraviše na svoje brige.

Ibn Amin je bio jedini koji nije sudjelovao u vatrenoj diskusiji koja se oko njega vodila. Nije ni slušao. Obuzet mislima o strahotama koje su stajale pred njim, obrati im se gnjevnim glasom.

"Kad nas odluče dokrajčiti, neće ostaviti nijedno oko da zaplače za nama niti jezik da vrisne. General bi nas ostavio na miru, da se on pita. Problem je onaj svećenik."

Na to uslijedi bujica žalbi. U gradu su viđeni inkvi-zotori iz Kaštale. Raspitivali su se da li su iskrene rasprave koje su vodene po gradu. Postavili su žbire pred vrata konvertita da vide rade li petkom, koliko se često kupaju, da li se muška

djeca sunnete i tako dalje. Izbili su incidenti kad su vojnici vrijeđali, čak mučili muslimanske žene.

"Otkako je prokleti pop u gradu," reče Ibn Basit, travarov sin, "prave spiskove sve maurske i jevrejske imovine. Nema sumnje da će nam sve oduzeti ako ne pređemo na njegovu vjeru."

196

"Moj otac kaže da će, čak i ako to uradimo, oni naći način da nam sve otmu." Ovo reče Salman bin Mu-hammed, stariji sin trgovca zlatom. "Pogledajte šta uči-niše od Jevreja."

"Ta rimska krvopija koja sebe zove papom prodao bi samu Djevicu Mariju da bi napunio svoj džep", promrmlja Ibn Amin. "Španska crkva samo slijedi primjer Svetog oca."

"Preko naših leda!", dobaci Ibn Basit.

Od pada Garnate, Zuhejr je bio nijemi svjedok mnogih ovakvih rasprava u Garnati i el-Hudejlu. Obično bi njegov otac. amidža ili kakav seoski starješina usmjeravali raspravu pažljivo intervenirajući u pravom trenutku. Zuhejr osjeti umor. Vjetar zapuha kroz prozore, a vatra se poče gasiti. Sluge u Funduku su već otišle na spavanje. Spavalo mu se a znao je da se ovaj razgovor može nastaviti, uz žmirkavu svijeću, sve do zore, ako sam ne privede priču kraju i ne zahtijeva da se večeras donesu zaključci.

"Vidite, prijatelji, nije nama teško sporazumjeti se. Istina je da su oni medu nama koji žive na imanjima na selu uljuljkani stoljetnim spokojem života kakav se ne živi u gradovima. Ovdje se život vrti oko trgovine. Naše su uspomene i nade vezane za zemlju i one koji na njoj rade. Ima mnogo stvari koje su nama mile, a vama iz grada ne bi bile ni zanimljive. Mi stoljećima njegujemo svoju zemlju. Mi proizvodimo hranu koja hrani Kurtubu, Išbiliju i Garnatu. To oplođuje tlo u gradu. Stvorena je kultura koju kršćani

mogu zapaliti, ali nikad neće biti kadri doseći. Otvorili smo svoje kapije, a svjetlo koje je osvjetljavalo naše gradove osvjetljavalo je cijeli ovaj kontinent. Sad nam to hoće uzeti. Ne smatraju da zaslužujemo ni da zadržimo nekoliko malih enklava u kojima bismo na miru živjeli. I grad i selo će umrijeti istom smrću. Vaši trgovci i svi vaši zanati, na-
197ši tkalci i seljaci - svi smo suočeni sa istrebljenjem."
Zapanjeno ga pogledaše. Shvatili su da je el-Fahl nevjerovatno sazrio. On u njihovim pogledima vidje poštovanje. Da je prije dvije godine ovako govorio, neki bi se od njih oduzeo od smijeha i predložio da svrate u bordel gdje bi se tako uzvišene misli dale izraziti mnogo aktivnijom koreografijom. Ali ne danas. Osjetili su da Zuhejr ne glumi. Dobro su znali kakvu je promjenu sve ovo i na njima izazvalo. Međutim, nisu mogli znati da je onaj neobični susret sa klanom el-Ma'arija, više no tragedija el-Endelusa, izoštrila njegov um i promijenila mu čula. Zuhejr osjeti kako je kucnuo čas da im otkrije svoje planove.
"Mi smo u selu mnogo razgovarali o svemu. Iz el-Hudejla imamo dvadeset dobrovoljaca koji su već ovdje, u gradu. Nije mnogo, ali smo odlučni. Prvo, valja okupiti tri ili četiri stotine vitezova koji bi izazivali kršćane na oružanu borbu, i to svakog bogovetnog dana u Bab ul-Ramli. Te borbe će potaći narod i planut će ustanak prije no što oni budu kadri dovesti pojačanje. Borit ćemo se za ono zbog čega je naš sultan odustao." Ibn Basit otvoreno odbaci plan. "Zuhejr bin Omere, dvaput si me večeras iznenadio. Prvo inteligencijom, a potom glupošću. Slažem se s tobom da nas kršćani žele sasvim uništiti, ali ti kao da im želiš olakšati posao. Hoćeš da se svi odjenemo u kostime i da igramo u njihovom komadu. Viteštvo pripada prošlosti - hoću reći, ako je ikad i postojalo i ako ga nisu izmislili hroničari. Čak i da ih porazimo - a ja

nikako nisam siguran da se mi u našem žaru možemo nositi sa njihovim koljačkim umijećem - opet to ne bi ništa značilo. Ništa. Naša je jedina nada da pripremimo naše momke i odvedemo ih odavde u al-Pujarras. Odatle treba poslati izaslanike da uspostave veze sa vjernicima u Balansiji i drugim gradovima, i pripreme pobunu koja

198

bi istovremeno planula diljem ovog poluotoka. To je signal na koji čeka sultan u Istanbulu. Naša će nam braća priskočiti u pomoć."

Zuhejr se osvrnu oko sebe tražeći podršku, ali je ne dobi. Onda Ibn Amin uze riječ. "I Ibn Basit i moj stari prijatelj Zuhejr žive u svijetu snova. Basitova je vizija možda realističnija, ali jednako daleko od naše stvarnosti. Ja imam vrlo jednostavan prijedlog. Udarimo zmiju u glavu. Drugi će nastaviti našu borbu, ali će biti oprezniji. To što ja nudim nije komplicirano i lahko se postiže. Hajde da postavimo Ximenesu de Cisnero-su zasjedu i da onda njegovu glavu izložimo na gradskim zidinama. Znam da su tu straže, ali nema ih mnogo, a na našoj strani će biti iznenađenje."

"Ta ti nije dobra", reče Zuhejr vrlo turobnim tonom.

"Meni se baš sviđa", reče Ibn Basit. "Ima jednu veliku prednost. Možemo je sami izvesti. Predlažem da slijedećih nekoliko dana pažljivo pripremimo plan i da se opet nađemo i dogovorimo kad i kako."

Ibn Aminov prijedlog ih zaintrigira. Svi su sa strašću govorili. Zuhejr se zamisli nad budućnošću i upozori ih kako bi se u starom dijelu Garnate mogla ponoviti al-Ama. Onda bi se mogli oprostiti od pobjede, odustati od svake pomisli da bi medu dominikancima mogli naći podršku. Ako ubiju Cisnerosa, on bi mogao postati mučenik. Rim će ga učiniti svecem. Isabella bi se osvetila zbog smrti svoga ispovjedika,

i to orgijom krvi koja bi zasjenila i al-Amu. Unatoč intelektualnoj snazi njegovih argumenata, Zuhejr shvati da je sam. Čak i njegovi sljedbenici iz el-Hudejla se prikloniše jednostavnom planu da se ubije Cisneros. Pred tim njihovim entuzijazmom, Zuhejr priznade da je izgubio. On neće sudjelovati u ubistvu koje je protivno svakom viteštvu, ali neće ni ometati njihove planove.
"Previše si osjetljiv i ponosan," reče mu Ibn Basit.
199"Stara se vremena ne mogu vratiti. Naučio si da ti se košulje peru u ružinoj vodici i suše tako što se poprskaju lavandom. Velim ti da će se sve prati našom krvlju ako mi ne odrubimo glavu onoj zvijeri koju je Allah poslao da iskuša snagu naše volje."
Kad odoše, Zuhejr se opra i leže, ali san nikako da dođe. Ponovo ga poče razdirati sumnja. Možda je bolje da odjaše iz ovog grada i svoju sudbinu veže za el-Ma'arije. Možda bi se trebalo vratiti kući i upozoriti oca na katastrofu koja se nad njima nadvila. Ili, a ta ga misao zaprepasti, uteći u Kurtubu i zamoliti starog ami-džu Miguela da ga pokrsti?
200

X. GLAVA

"Jedino istinsko plemstvo koje prihvatam je ono koje se stiče talentom. Najgora stvar na svijetu je neznanje. Imami, koje vi toliko poštujete, vele daje neznanje ženina propusnica za Džennet. Radije bih da me Stvoritelj kazni Džehennemom."
Hinda je bila u žaru žestoke rasprave sa svojim budućim, čiji joj je iznenadni nježni ali podrugljivi ton počeo smetati. Ibn Daud je uživao daje muči. Počeo je oponašati ortodoksnog učenjaka sa el-Azhara, braniti prevladavajuću filozofiju, pogotovo njene zahtjeve koje se tiču dužnosti i obaveza žena vjernica.

Hindino strasno odbijanje Dženneta bilo je ono što je on zapravio htio čuti. Vrela hudejlska krv suknula joj je u obraze dok ga je bijesno gledala. Bila je veličanstvena u svom bijesu. Ibn Daud po prvi put osjeti njenu moć. Uze joj ruku i obasu je poljupcima. Ovaj spontani izraz osjećanja oduševi i uzbudi Hindu, ali u hladu narova drveta njih dvoje nisu bili sami.
Ibn Daudova smjelost izazva napad kašlja iz obližnjeg grmlja gdje su čekale dvorkinje. Hinda ih je dobro znala.
"Hajde, prošetajte malo, sve. Zar mislite da me je zaveo svojim besmislicama? Znam ja dobro šta biva s vama kad prvi put ugledate palmino drvo što raste medu nogama vaših dragana. Ponašate se kao jato gladnih
201djetlića. A sad, u šetnju i da vas nisam vidjela prije nego čujete da vas zovem! Jasno?"
"Da, Hinda-hanuma," odvrati Umejma, "ali, Zubej-da-hanuma..."
"Je li ti Zubejda-hanuma rekla da pustiš da te moj brat uzjaše kao pas?"
Hindin prijekor sredi stvar. Jedini odgovor na njeno pitanje bio je zvonki smijeh Umejminih družbenica. Bojeći se daljih indiskrecija pred strancem, dvorkinje nestadoše. Do sada je njihova uloga bila da budu čuvari Hindine krijeposti i da štite njezinu čast. Sad su dobile zadatak koji je bio bliži njihovu temperamentu i one još jednom postadoše saučesnice svoje mlade gospodarice, koje su samo pazile da ih neko ne iznenadi. Jezid je, međutim, bio u blizini. Ubrzo po Ibn Da-udovu dolasku, Jezid se osjetio zanemarenim. Nasluti razlog i poče vrijeđati pridošlicu okrutnošću kakvu samo dijete može pokazati. Iracionalno, ali duboko je mrzio tog stranca iz Kaira.

Isprva je Jezid bio opčinjen Ibn Daudovim pričama o starom svijetu. Bio je željan znanja, htio je čuti još priča o Kairu i Dimašku; bio je znatiželjan i zaintrigi-ran razlikom u izgovoru i značenju izvjesnih arapskih riječi u odnosu na to kako su izgovarane i shvaćene u el-Endelusu i u zemlji Poslanikova rođenja.

Dječakova je žed za informacijama, s druge strane, poticala Ibn Dauda. Tjerala ga je da dobro razmisli kako bi mu pružio objašnjenja činjenica koje je on dotad uzimao zdravo za gotovo. Jezid, međutim, poče primjećivati da Hinda mijenja boju i odvraća pogled kad god je Ibn Daud u blizini, a naročito da se pretvara daje više no skromna i krotka. Kad je Jezid shvatio da je Ka-irac odgovoran za to, počeo je izbjegavati njegove časove, ne nastojeći sakriti svoje nezadovoljstvo i ponašajući se kao da mu je beskrajno dosadno.

202

Prestao je i zapitkivati Ibn Dauda. Kad bi ga njegov tutor nešto upitao, Jezid bi ili šutio ili se ograničavao na jednosložne odgovore. Prestao je i šah igrati s njim. To je bila golema žrtva, pošto Ibn Daud nije prije znao tu igru i nijednom nije uspio pobijediti svog učenika, što se dešavalo sve dok ovaj nije jednostrano prekinuo sve poslovne veze s njim.

Kad je Hinda zahtijevala da objasni svoje ponašanje, Jezid je nestrpljivo uzdahnuo i, najhladnije što je znao, odgovorio kako nije svjestan da u njegovu ponašanju prema unajmljenom učitelju ima išta neprirodno. , Ovo naljuti njegovu sestru i samo poveća napetost medu njima. Hinda, koja je inače bila naročito osjetljiva na svoga brata, bila je zaslijepljena ljubavlju prema Ibn Daudu. Njen je brat bio taj koji je mnogo patio. Zubej-da, primjećujući tugu na licu

svoga najmlađeg djeteta, odmah shvati o čemu se radi. Odluči da pitanje Hindine udaje razriješi po hitnom postupku pa stoga odluči da do tog trenutka ne raspravlja sa Jezidom.
Nesvjesni da ih neko gleda, Hinda i Ibn Daud dođoše do trenutka kad je valjalo donijeti neke odluke. Lutajući ispod njene tunike, njegove ruke dodirnuše joj grudi, ali se odmah povukoše.
"Dva puna mjeseca pod tanahnom granom," promrmlja on glasom za koji Hinda pomisli da se guši od strasti.
Hinda nije dala da je on nadigra. I njene ruke nađoše stazu ispod njegova pojasa u one neistražene predjele pokrivene širokim svilenim pantalonama. Osjeti ga ispod svile. Stade mu stezati butine. "Kao pješčane du-ne, ali gdje je palmino drvo?", šapnu ona, dok su joj prsti nježno stiskali hurme i osjećali njihov sok.
Da su krenuli malo dalje, nema sumnje da od obreda prve bračne noći ništa ne bi ostalo. Ali, ako sad stanemo, mislila je Hinda, frustracije, da ne spominjem ono dugo čekanje da se strasti stišaju, bit će nam neiz-
203držljive. Hinda nije htjela stati. Odbaci svaku uzdrža-nost. Cijelim svojim bićem je željela sa ovim čovjekom voditi ljubav. Toliko se naslušala priča o beskrajnim užicima od svojih dvorkinja i rodica iz Garnate koje su joj sve uz hihot pripovijedale, e sad je na nju bio red da to doživi.
Ibn Daud je bio onaj koji je, kad je shvatio šta se događa, upriličio hitro uzmicanje. Izvuče ruke ispod tunike, a njene blago izvuče iz svojih pantalona. '"Zašto?", šapnu mu ona ljutito. "Ja sam gost tvoga oca, Hinda!" Glas mu je zvučao bezosjećajno i nekako daleko. "Sutra ću tražiti od njega da nasamo porazgovaramo, a onda ću ga zamoliti za dozvolu da te uzmem za ženu. Sve drugo bilo bi nečasno." Hinda

osjeti kako je strast napušta. "Osjećala sam da sam blizu nečega. Nečega što je više od zadovoljstva. Nečeg beskonačno čistoga. Sad osjećam da sam na pragu očaja. Mislim da sam te pogrješno ocijenila."
Krenu bujica uvjeravanja. Sve nove i nove izjave vječne ljubavi: koliko visoko cijeni njenu inteligenciju i da nikad nije sreo takvu ženu, a pri tome joj je sve vrijeme ljubio nožne prste, obasipajući ih nježnostima.
Ona nije govorila. Ta šutnja je govorila više nego bilo šta što bi kazala. Jer, istina je bilo da ju je on samo nakratko izgubio, sad je opet bila njegova. Instinkt, međutim, da gaje pogrješno pročitala nije bio tako daleko od istine koliko bi to njegove geste htjele.
Ibn Daud nikad prije nije bio sa ženom. Odluka da prekine milovanje samo se dijelom mogla tumačiti njegovim statusom u kući. Bio je iznenađen koliko gaje Hinda uspjela zapaliti, ali je pravi razlog njegova povlačenja ležao u strahu od nepoznatoga.
Do sada je u Ibn Daudovom životu postojala samo jedna strast, a to je bio njegov kolega student iz Kaira.
204
Mensur je bio sin vrlo stare i bogate obitelji draguljara iz lučkog grada Iskenderije. Toliko je putovao brodom do Cochina u južnoj Indiji, da su njegove pripovijesti općinile Ibn Dauda. Doda li se tome i ljubav prema poeziji i flauti i to da su obojica bili vrlo pristali momci radoznalog duha, jasno da je njihovo prijateljstvo bilo neizbježno. Tri su godine dva mladića živjela zajedno. Dijelili su sobu koja je gledala na džamiju el-Azhar.
Ubrzo će to prerasti u trostruku bliskost, koja će hraniti i njihova intelektualna i religiozna osjećanja -bili su učenici istoga sufijskog šejha - i, najzad, njihove seksualne apetite.

Jedan drugom su pisali rimovanu prozu. Tokom ljeta kad bi se razišli stoga što su morali sa svojima provesti neko vrijeme, obojica su vodila dnevnik u kojem bi bilježili svaku pojedinost iz svoga svakodnevnog života, pa i posljedice koje je na njih ostavljala seksualna apstinencija.
Mensur je nestao u brodolomu, kad je sa ocem putovao poslom u Istanbul. Neutješni mladić nije više mogao izdržati pomisao da živi u Kairu. To je bio razlog, ne želja da proučava djela Ibn Halduna, njegovog dolaska u Garnatu. El-Zindik gaje intelektualno privukao, ali nakon nekoliko razgovora, on osjeti da, mada je lukavi stari lisac bio pun znanja i sposobnosti, u strategiji kojom se služi da nadmudri sagovornika, nedostaje skrupula. Nakon jedne rasprave o poeziji Ibn Ha-zma, Ibn Daud se sjetio slične rasprave sa Mensurom. Ophrvale su ga uspomene. Prepustio se nesavladivim osjećajima. Naravno, nije se odao pred el-Zindikom, ali starac nije bio budala. Pogodio je. To je, znači, brinulo Ibn Dauda. El-Zindik je bio prijatelj el-Hudejla. Šta, ako on povjeri svoje sumnje Hindinim roditeljima?
Kao da mu pogađa misli, Hinda ga pomilova po ruci i bezazleno ga upita: "Kako bješe ime one žene koju si volio u Kairu? Želim znati sve o tebi."
205Ibn Daud je bio zbunjen. Prije nego je mogao i odgovoriti, začu se vriska i smijeh dvorkinja koje su nabasale na Jezida i izvukle ga na vidjelo.
"Vidi koga smo našli, Hinda-hanuma!", reče Umej-ma, bestidno se cereći.
"Pusti me!", vikao je Jezid, sav u suzama. Hinda nije mogla gledati brata tako nesretnog. Pri-trča Jezidu i zagrli ga, ali on ne diže ruke da joj uzvrati. Hinda mu obrisa suze i poljubi ga u obraz. "Što me uhodiš?"

Jezid je htjede zagrliti i izljubiti, reći joj sve što ga muči i od čega strahuje. Reći joj da zna kako je i stara tetka Zehra pobjegla od kuće da se nikad ne vrati. Nije želio da isto učini njegova Hinda. Da su bili sami, sve bi joj on to rekao, ali osmijeh na Ibn Daudovu licu ga spriječi. Okrenu im leda i pobježe u kuću, ostavivši za sobom ošamućenu i zapanjenu sestru.
I Hinda i Ibn Daud počeše shvatati daje Jezidovo čudno ponašanje imalo veze sa njom. Toliko su je opčinile te oči, zelenije od jezerske vode, da joj više ništa nije bilo važno, čak ni muzika. Njen je nemar naljutio brata. Bi joj krivo. Opčinjenost zagrljajem gotovo zaboravi.
Tek kad je vidjela očajnog Jezida, ona se sjeti svog bijesa na Ibn Dauda.
"Istina je," reče ona sebi, " časno držanje nije ništa do odbijanje da se vidi ljepota strasti."
Ovo je tako uzruja da ona, koja ga je gotovo spržila svojom vatrom, sad odluči Ibn Dauda naučiti pameti. Uskoro će shvatiti da ona umije biti hladnija od leda. I dalje gaje željela, ali pod njenim uvjetima. U ovom joj je trenutku mnogo važnije bilo zaliječiti razdor sa Jezidom.
Predmet Hindinih misli je ležao u majčinom krilu. Dojurio je do Zubejde sav u suzama: "Onaj čovjek se igra sa Hindinim grudima. Vidio sam ga." Jezid je očekivao da će njegova mati biti užasnuta. Da će odjuriti

na mjesto zločina i narediti slugama da izbičuju Ibn Dauda, i da će taj nametljivac iz Kaira biti otjeran i obrukan. A na putu za selo, u potrazi za prijevozom za Garnatu, mogli bi ga i rastrgati bijesni psi. Umjesto toga, Zubejda se nasmiješi.
"Tvoja sestra je odrasla žena, Ibn Omere. Uskoro će se udati i imati djecu, ti ćeš im biti daidža."

"Udati za njega?", Jezid viknu, u nevjerici.
Zubejda klimnu glavom i pomilova sina po zlatno-smedoj kosi.
"Ali, ali, on ništa nema. On je..."
"Učen čovjek, Jezide moj, ima dovoljno u glavi. Moj je otac uvijek govorio da je težina nečijeg mozga uvijek važnija od težine novčanika."
"Mati," reče Jezid, mršteći se. Oči su mu bile kao sablje, a glas ju je toliko podsjećao na glas njena muža kad je bio zvaničan da ona samo što ne prasnu u smijeh. "Zar si zaboravio da se sa zelene kruške ne može ubrati grozd grožđa?"
"Tačno, brate moj," reče Hinda, koja je neopaženo ušla u sobu baš na vrijeme da čuje Jezidovu posljednju opasku, "ali dobro znaš da nema ruže bez trnja."
Jezid se sakri iza majke, ali Hinda, smijući se, sad već ona dobro znana Hinda, izvuče ga iza nje i utisnu mu desetinu poljubaca na čelo, vrat, ramena i obraze.
"Ja ću tebe uvijek voljeti, Jezide, i više nego onog za koga ću se jednog dana udati. Moj budući bi se trebao brinuti. Ne ti."
"Ali, evo već mjesec dana...", poče Jezid.
"Znam, znam i stvarno mi je žao. Nisam bila svjesna da smo malo vremena provodili zajedno, ali sad je to sve prošlost. Hajde sa se pomirimo."
Jezidove ruke poletješe da je zagrle i ona ga diže sa zemlje. Oči su mu sjale kad ga je spustila.
"Idi i pitaj Patuljka šta nam sprema za večeru", reče 207mu Hinda. "Moram sad porazgovarati sa majkom."
Kad Jezid izletje iz sobe, majka i kćer se jedna drugoj nasmiješiše.
"Kako me samo u stopu prati," mislila je Zubejda. "I ja sam bila nesretna u ljubavi, dok nisam dobila sa-glasnost da se udam za njezina oca. U mom je slučaju to kočila Omerova

mati, nesigurna u krv koja je tekla mojim žilama. Hinda ne smije proći kroz sve to zato što je momak siroče."
Hinda kao daje čitala majčine misli: "Nikad ne bih mogla čekati kao ti, dok oni raspravljaju o mrljama u tvojoj krvi. Nešto me drugo brine. Ali, reci mi pravo. Šta ti misliš o njemu?"
"Vrlo naočit momak, i pametan. Prava prilika za tebe, dijete. Šta bi ti više htjela? Otkud sad sumnja?"
Hinda je uvijek imala poseban odnos sa majkom. Prijateljstvo medu njima se razvilo, u dobroj mjeri zahvaljujući opuštenoj atmosferi koja je vladala u kući. Hinda nije mogla ni zamisliti kakav bi za nju bio život da se njen otac ponovo oženi ili da drži ljubavnice u jednoj od svojih kuća u selu. Odlazila je svojim rodicama u Kurtubu i Išbiliju dovoljno često daje upamtila kako su ukućani bili u neprestanom grču stroge atmosfere. Priče njenih rodica o povremenim prevarama podsjećale su je na priče o bordelima; te priče o ženskim ratovima i nadmetanju ličile su joj na zmijsko leglo. Kontrast prema životu u el-Hudejlu nije mogao biti veći.
Kako je rasla, Hinda je bila sve bliža majci. Zubejda, čiji je vlastiti odgoj, zahvaljujući slobodoumnom ocu, bio sasvim neortodoksan, bila je odlučna da njena mlada kćer neće biti talac sujevjerja niti će je tjerati da se prilagodava bilo kakvoj strogo određenoj ulozi u kući. Kulsum je, od prvih dana, bila dragovoljni zatočenik tradicije. Hinda - to je primijetio Čak i njen otac kad je imala samo dvije godine - bila je ikonoklast. Bez obzi-

ra na brojne Amine primjedbe i često ponavljana upozorenja, Zubejda je poticala tu osobinu svoje kćeri. • Zbog svega toga Hinda nije imala nikakve sumnje oko toga kako odgovoriti

na majčino pitanje. Bez imalo oklijevanja ispriča joj sve što se tog popodneva događalo, vodeći računa da ne ispusti nijednu pojedinost. Kad je završila, njena mati, koja ju je vrlo pažljivo slušala, jednostavno se nasmija. Ali smijeh je ipak krio zabrinutost. Da je Omer bio tu, on bi svakako primijetio tu malu nervozu u njezinu smijehu.
Zubejda nije htjela uznemiravati svoju kćer. Netipično za nju, počela je vrlo pomirljivim tonom.
"Brine te što nije htio da sok njegove palme zalije tvoju bašču. Jesam li u pravu?"
Hinda ozbiljno klimnu glavom.
"Luda curo! Ibn Daud se ispravno ponio. On je naš gost, a zavesti kćer domaćinovu, dok dvorkinje na nju paze, ne bi bio baš dostojanstven način uzvraćanja na ljubaznost i gostoprimstvo tvog oca."
"To znam! To znam!", promrmlja Hinda. "Ali ima tu još nešto što ti ne umijem opisati. Čak i kad su me njegove ruke milovale, osjetila sam da tu nema strasti. Moj dodir ga nije uzbudio. Čak se i uplašio. Ne oca, već mene. Nikad prije nije imao ženu. To je očito, ©ne što ne razumijem je - zašto? Mislim, kad ste se ti i otac pobunili protiv roditelja i otišli..."
Tvoj otac nije bio Ibn Daud! On je bio vitez Benu Hudejla. A kad smo mi otišli u Kurtubu, već smo nekoliko sati bili vjenčani. Idi u hamam, a ja ću pokušati riješiti ovu zagonetku."
Sunce je zalazilo kad je Hinda izašla u avliju. Stajalo je mirno, omamljena bojama. Snježni vrhovi nad el-Hudejlom kupali su se u nijansama od svijetlopurpurne do narančaste; seoske kućice izgledale su kao da su netom okrečene. Toliko je Hinda bila obuzeta tom ljepo-

209tom da su joj sva čula jednostavno zaboravila na sve drugo. Prije samo nekoliko trenutaka osjećala je stud i melanholiju. Odjednom joj bi drago stoje sama.
"Još jučer," mislila je ona, "da sam se ovako našla u sumrak, uzdisala bih za njim, željela daje uz mene da zajedno uživamo u darovima prirode, danas sam već sretna što sam sama."
Bila je tako duboko zaokupljena mislima da, idući prema hamamu, nije čula vesele glasove iz kuhinje.
Jezid je sjedio na stoličici dok je Patuljak udarao po dobošu i pjevao zejdžal. Sluge su ispijale jako piće koje su pripravili iz onoga što je ostalo u bačvama poredanim uz el-hudejlske vinograde. Patuljak je bio malo nacvrcan. Njegova tri pomoćnika i druga dvojica, čiji je jedini posao bio prebacivanje jela iz lonaca u tanjire i serviranje na sto, šalili su u sebe previše te šejtanske mokraće. Plesali su nasred kuhinje dok je Patuljak stajao na stolu i pjevao. Ama, koja je sjedila na stepenicama ispred kuhinje, gledala ih je sa neodobravanjem. Pokušala je privući Jezidovu pažnju i odvući ga u kuću, ali on se toliko zabavljao da mu na um nije padalo da krene za njom.
Patuljak je prestao pjevati. Bio je umoran. Ali, njegovi su obožavatelji htjeli da nastavi.
"Samo još jednu," vikali su, "onu Ibn Kuzmanovu. Otpjevaj je za našega mladog gospodara."
"Molim te, Patuljak", Jezid se pridruži povicima. "Samo još jednu."
"Otpjevat ću vam baladu koju je Ibn Kuzman sastavio prije tri stotine godina, ali zahtijevam daje saslušate sa poštovanjem prema velikom majstoru. Takav trubadur neće se ponovo roditi. Samo jednom prekinite li me, polit ću vam brade vinom, a onda ih zapaliti. Je li jasno, razbojnici?"

Kuhinja, koja je samo sekund prije nalikovala na pi-

jani brod, odjednom ušutje. Čulo se samo krčkanje jela u golemoj tavi. Patuljak klimnu svojim pomoćnicima. Dvanaestogodišnji kuharov pomoćnik izvadi lutnju i poče štimati žice. Onda klimnu glavom svome šefu i ovaj stade dubokim, omamljujućim glasom pjevati Ibn Kuzmanov zejdžal.

"Hodi, ispuni ga do vrha zlatnim morem, I dodaj mi taj dragocjeni pehar! Nek staro vino kruži od jednog do drugog, Nek pjena sja k'o biseri na grudima, Bogme, k'o da se noć ova otarasi mraka. Allaha mi! Vidi je kako pjeni u stotinu vrčeva! K'o da je u njoj grozd sjajnih zvijezda.
Dodaj, dok mi se muzika topi u uhu,
Stavi na ovaj cvijetni čilim,
Na koji nježna rosa pade,
Milujuč'mi stopala
Svojim hladnim, blagim mirisom.
A sa mnom sama, u zelenoj bašči,
Pjeva djeva jedna:
Osmijeha nalik na sunčan dan,
Ja otjerah stid, jer nikog ne bi tu,
I, Allaha mi, viknuh joj,
'Hajde, dušo, da se proveselimo!'"

Nasta cika i vriska, najglasniji bijaše Jezid:

"Patuljak," viknu sav uzbuđen, "ostavi se kuhinje i budi trubadur. Glas ti je predivan."

Patuljak zagrli dječaka i poljubi ga u tjeme.

"Prekasno je za to, Jezide bin Omere. Prekasno je za pjesmu. Za sve je prekasno. Bolje idi, kaži Zubejdi kako je ono zbog čega te poslala ovamo u redu."

211Jezid je sasvim zaboravio zašto gaje mati poslala. "Šta ono bi, Patuljak?" "Već si zaboravio šta stavih u večernje jelo?" Jezid se namršti i počeša po glavi, ali se nije mogao sjetiti ni jednog sastojka. Opčinjen vinskom pjesmom, zaboravio je i stoje došao u kuhinju. Patuljak ga stade podsjećati, ali se sad potrudi da to ostane u djetetovoj glavi pa izgovori recept u ritmu i intonaciji koja je Je-zidu bila dobro znana. Patuljkov sonorni glas oponašao je ritam Kur'ana.

"Čujte i počujte, svi koji jedete moju hranu. Večeras pristavih svoje omiljeno jelo, koje se jede tek kad sunce zađe. U njem'ćete naći dvadeset pet velikih krumpira, načetvero izrezanih. Pa dvadeset repica, opranih i isjeckanih. I, bogme, deset janjećih prsa pa pet mladih pilića, iz kojih je iscijeđena krv, pa lonac jogurta, trave i začine, da se dobije zemljana boja. Još dodadoh ovome i solju molase, i, Allaha mi, evo je već skuhano. Ali, mladi gospodaru Jezide, još jednu stvar upamti! Meso i povrće se sprema odvojeno, meso se nastavi u tavi punoj vode u kojoj je kuhano povrće. A onda sve to ključa dok mi pjevamo i provodimo se. I kad se toga zasitimo, Allaha mi, jelo je gotovo. I riža je gotova. A radič i mrkve, čilij i paradajz, luk i krastavac, oprani, jedva čekaju da na njih dođe red da se jelu pridruže na srebrenim tanjirima. Jesi li sve ovo upamtio, Jezide bin Omere?"

"Da!" viknu Jezid trčeći iz kuhinje, očajnički pokušavajući da upamti sve one riječi i njihovu melodiju.

Patuljak je gledao kako trči kroz bašču, praćen Amom, i tužan mu se osmijeh pojavi na licu.

"Kakva li sudbina čeka čukununuka Ibn Ferido-vog?", upita on sam sebe.

Jezid uleti u majčine odaje i ponovi Patuljkove riječi.

Njegov se otac nasmiješi. "Kad bi samo Kur'an ta-

ko naučio, dijete moje, svi bi u selu bili sretni. Idi, umij se prije nego što navalimo na večeru."
Dijete izjuri, a Zubejdine oči zasjaše.
"Opet je veseo."
Omer Bin Abdullah i njegova žena počeše raspravljati o sudbini svoje mlade kćeri. Zubjeda svome mužu ispriča malo izmijenjenu verziju onog što se desilo u hladu narova drveta. Ne želeći ga uznemiriti, izbaci svaki spomen palminog drveća, hurmi i drugog voća. Omera je snažno dojmila priča o Ibn Daudovoj časnom ponašanju. To bijaše dovoljno da on odluči mladiću dati saglasnost da oženi Hindu. U tom momentu Zubejda odluči da mu povjeri svoje zebnje.
"Zar nisi pomislio da Ibn Dauda možda zanimaju samo muškarci?"
"Zašto? Samo zato što je odbio velikodušnu molbu naše kćeri daje liši nevinosti?"
Ne htijući da mu baš sve oda, Zubejda nije navaljivala. "Ne," reče ona, "kod mene je to samo instinkt. Kad budeš večeras poslije večere razgovarao s njim, umirilo bi me ako ga upitaš za ovo."
"Šta?", zagalami Omer. "Umjesto da razgovaram o njegovim osjećanjima prema Hindi, trebalo bi da se ponašam kao inkvizitor i da ga ispitujem kao da je prljavi svećenik koji je zloupotrijebio ispovjedaonicu. Šta misliš da ga malo stavim na muke? Ne! Ne! I, ne! Ne liči to na tebe."
"Omere," uzvrati Zubejda, očiju punih bijesa, "neću svoju kćer dati čovjeku sa kojim će biti nesretna."
"Šta daje tvoj otac meni to pitanje postavio prije nego što mi te je dao?"

"A zar je bilo potrebe, mužu moj? Oko toga ja nisam imala nikakvih sumnji." Zubejda je sad igrala ko-ketu, što joj u tolikoj mjeri nije priličilo, da se on nasmija.

213"Kad toliko navaljuješ, ženo, pokušat ću momka upitati a da ga ne povrijedim."

"A što bi se vrijeđao? Nema tu ništa neobično." Mladić o kojemu su raspravljali u svojoj se sobi presvlačio za večernji objed. Neko čudno, neizrecivo osjećanje, obuzelo ga je i sneveselilo. Znao je da je razočarao Hindu. Mislio je o tom popodnevu i njegove bajazni zamijeni njemu nepoznat osjećaj uzbuđenja.

"Zar je ne mogu izbaciti iz svojih misli?" - upita sam sebe dok je oblačio tuniku. "Ne želim na nju misliti, a opet ni na što drugo ne mislim. Kako to da mi se misli o njoj protiv moje volje uvlače u dušu? Ja sam lud! Trebalo joj je kazati da je jedina moja ljubav do sada bio jedan čovjek. Što to ne učinih? Zato što je toliko želim. Želim je za ženu. Ona je prva koju zavoljeh otkako je Mensur umro. I druge su mi prilazile, ali sam ih ja odbijao. Hinda me je jedina uspjela uzbuditi, Hin-da koja me tjera da drhtim, ali šta to ona pročita na mom licu?"

Ibn Dauda, na putu u trpezarariju, iznenadi Jezid. "Selam ti, Ibn Daude." "I tebi, Jezide bin Omere."

"Da ti ispričam šta nam je Patuljak spremio za večeru?"

Kad Ibn Daud klimnu, Jezid izdeklamira spisak sastojaka tako savršeno ponavljajući ono što mu je kazao Patuljak, daje njegov tutor, pošto nije čuo original, bio iskreno impresioniran. Zajedno uđoše u trpezariju.

Ibn Daud bio je oduševljen obnovljenim prijateljstvom sa svojim učenikom. Tokom večere svi su s njim bili posebno ljubazni. Patuljkov večernji lonac bio je velik uspjeh, a Hinda je navaljivala da uzme još jedan tanjir.

Miguel se vratio u Kurtubu. Zehra je bila mrtva. Zu-hejr je bio u Garnati. Kulsum u posjeti rodicama i obi-

telji svog budućega u Išbiliji. Odjednom je obitelj za večerom bila prepolovljena. To učini krug, čiji je dio bio i Ibn Daud, mnogo intimnijim. Zubejda zapazi da on hvata Hindin pogled, smiješeći se, i to je umiri. Možda je to bila lažna uzbuna. Možda je Omerov instinkt bio bliži stvarnosti od njenog. Osjeti grižnju savjesti i htjede mužu reći da momku ne postavlja ono neugodno pitanje, ali bijaše prekasno. Omer je već uzeo riječ.

"Ibn Daud," reče gospodar kuće, "šta misliš da nas dvojica malo prošetamo poslije kahve?"

"Bit će mi čast, gospodine"."

"Mogu li i ja s vama?", upita Jezid, nastojeći da zvuči kao odrastao. Pošto je Zuhejr otišao, smatrao je da takvoj situaciji i on treba prisustvovati.

"Ne," nasmiješi se Hinda. "Ja hoću da s tobom igram šah. Mislim da ću ti kralja pojesti u prvih deset poteza."

Jezid nije znao šta bi, ali pobijedi njegova sestra.

"Kad bolje razmislim," reče ocu, "radije ću ostati ovdje. Malo je zahladilo."

"Mudra odluka," reče Omer ustajući sa poda i krenuvši prema vratima što su vodila na terasu.

Ibn Daud se nakloni Zubejdi i pogleda Hindu kao da je preklinje da ne bude stroga prema njemu. Krenu za Omerom.

"Idi u moju sobu i postavi šahovske figure na platno," Hinda naredi bratu. "Eto me odmah."

"Mislim da smo se ogriješili o Ibn Dauda," reče Zubejda, čim njen sin izađe. "Jesi li ga gledala dok smo jeli? Nije skidao oka s tebe. Možda je zbunjen, ali te mnogo voli."

"Možda je to i istina, ali je ona neutoljiva strast, koju sam za njega osjećala, prošla. Još mi je drag. Možda bih ga mogla i zavoljeti, ali nikad onako kao do sada. Od ovog poslijepodneva osjećam neku praznu glavobolju."
215"Ni naši najveći liječnici nisu bili kadri razriješiti zagonetke srca, Hinda. Daj sebi malo vremena. Ista si kao ja. Previše nestrpljiva. Hoćeš sve odmah. I ja sam takva bila sa tvojim ocem, a njegovi su moju žudnju tumačili pohlepom."
"Svakako, majko," reče Hinda nježno, "ne znamo koliko nam je vremena dato. Kad si ti bila mlada, sultan je bio u al-Amri i svijet je bio jedno sigurno mjesto. A danas živimo u neizvjesnosti. Svi se u selu tako osjećaju. Više nam ni lažna čarolija snova ne pruža nikakvu utjehu. Naši snovi izgubili su slast. Sjećaš li se kako se Jezid pripijao uz Zuhejra i plakao moleći ga da ne ide u Garnatu?"
"Zar mati može zaboraviti onakav prizor?" "Kad sam vidjela kako je Jezid nesretan, toliko sam se naljutila da sam nešto vrlo ružne šapnula Zuhejru. Nešto glupo. Rekla sam mu da je od rođenja bio sebičan. Problijedio je. Spusio je Jezida i odveo me u stranu. Onda mi je bijesno na uho šapnuo: 'Ništa se ne da postići ako se pustiš životu i svakodnevnoj rutini. Jedina što nam je od slobode ostalo je izbor načina na koji ćemo umrijeti, a ti izgleda hoćeš i to da mi uzmeš.'"
Zubejda zagrli Hindu i pritisnu je na grudi. Više ni riječi ne progovoriše. U tišini su čule samo vjetar kako puše. Tijela su im nastavila razgovarati.
"Hinda! Hinda!" Jezidov glas ih vrati u svijet u kojem im je valjalo živjeti. "Čekam te. Požuri! Već sam smislio poteze."
Dvije se žene nasmiješiše. Ima stvari koje se nikad ne mijenjaju.
Napolju, u tamnoplavoj noći, Omer i Ibn Daud su koračali zidinama što su opasavale imanje. I oni su raspravljali o

svome životu i svijetu, mada više filozofski. Kad su se našli izvan domašaja stražara koji su patrolirali oko kuće, Omer odluči da više ne okoliša.

216

"Čujem da si danas poslije ručka prošetao sa Hin-dom. Ona nam je veliko blago. I njena mati i jaje veoma volimo. Ne želimo je vidjeti povrijeđenu ili nesretnu."

"Vrlo mi je drago što ste me pozvali da malo proše-tamo. Ja volim Hindu. Želim vas zamoliti da mi je date za ženu."

"Upamti jedno, Ibn Daude," reče Omer očinski. "Samo se slijepac usuđuje srati na krovu misleći da ga niko ne vidi!"

Ibn Daud poče drhtati. Nije znao koliko Omer zna. Možda je Jezid sve ispričao majci. Možda su se i dvorkinje izbrbljale. Možda...

"Htio sam reći, prijatelju moj, da nema opravdanja ako neko upadne dvaput u istu rupu."

Sada shvati.

"Nema ničeg što bih ja sakrio od Hinde, vas ili Zu-bejda-hanume." Ibn Daudov glas je drhtao: "Ima nešto što se desilo prije nekoliko godina. Jedan kolega na studiju. Voljeli smo se. Umro je prije više od godinu dana. Ni sa jednom ženom ili muškarcem više nisam bio. Moja ljubav prema Hindi je jača od one koju sam osjećao za svog prijatelja. Radije bih umro nego da njoj na-udim. Ako, sa vašom mudrošću i iskustvom, vi i Zubej-da-hanuma smatrate da ja nisam za nju, molim vas da mi to kažete i ja ću se sutra spakovati i otići iz ove ugledne kuće. Vaša će biti posljednja."

Vjetar je stao i nebo se razvedrilo. Ibn Daudova iskrenost otjerala je turobno osjećanje te noći i Omerovo srce se oslobodi. Zubejdine sumnje, mada joj on to nikad ne bi priznao, jesu ga uznemirile. Previše se naslušao priča o že-nama unesrećenim lošim brakom, o ženama koje su živjele

od izblijedjelih snova. Jedina im je dužnost bila, bar što se njihovih muževa tiče, da rađaju. Omerov stari amidža, Ibn Feridov mladi brat, šepurio se sa svojim ljubavnikom u ovoj kući, ali on se barem nikad nije ni ženio.
217"Veoma me dojmila tvoja iskrenost. Šta ćeš kazati svojoj budućoj ženi, tvoja je stvar."
"Dakle, imam vaše dopuštenje," reče Ibn Daud, ali ga Omer odmah prekinu.
"Imaš i više od toga. Imaš moj blagoslov. Hinda će dobiti bogat miraz."
"Uvjeravam vas da me miraz ne zanima." "Imaš li kakvog imetka?"
"Nikakvog. Novac nikad nije ništa značio u mom životu."
Omer se nasmija dok su se vraćali u kuću. Jedino stoje preporučivalo siromaštvo, mislio je, bilo je to što je neke ljude znalo oplemeniti dostojanstvom koje se nije moglo steći imetkom.
"Ne brini, Ibn Daud. Svejedno ćete dobiti miraz. Moji će mi unuci zahvaljivati na dalekovidosti. Reci mi, jesi li odlučio gdje ćete živjeti? Hoćeš li se vratiti u Kairo?"
"Ne. To je jedino mjesto gdje ne želim živjeti. O svemu ću, naravno, popričati sa Hinda-hanumom, ali najdraži mi je u Magrebu grad Fes. Nalik je na Garna-tu, ali tamo nema biskupa Cisnerosa. I Ibn Haldun, ako je vjerovati mojoj nani, veoma gaje cijenio i htio se tamo skrasiti."
Dok je prije samo nekoliko sedmica Omer bio pomalo ljut na ovog Kairca, kad bi vidio kako ga Hinda gleda, sad je osjećao divljenje prema mladiću. Nije ga više smatrao prepametnim za svoje godine i prihvati njegovu vjeru da će biti kadar preživjeti služeći se svojim intelektom. Kad uđoše u avliju, Omer pomisli daje on jedan od rijetkih sa kojima bi Hinda mogla biti sretna. Zagrli Ibn Dauda.

"Selam ti, i neka ti je lahka noć."
"I vama," odvrati učenjak iz Kaira, glasom što se gušio od emocija koje nije uspijevao sakriti.
218
Kad Omer ude u spavaće odaje svoje žene, tu zate-če Hindu kako masira majčine noge i stopala. Zubejda sjede čim njen muž ude.
"I?"
"Ko pobijedi u šahu, Hinda?" odgovori Omer, htiju-ći da isprovocira svoju ženu.
"Omere!" naredi mu Zubejda. "Kako bi?"
Omer, koji je izgledao mirno i hladnokrvno koliko je mogao, pogleda je, osmjehujući joj se. "Kako sam i mislio," odvrati. "Momak iskreno voli našu kćer. U to nimalo ne sumnjam. Dao sam mu svoj pristanak. Sada je na Hindi da odluči."
"A moj strah?" uporno će Zubejda. "Je li bio na mjestu?"
Omer slegnu ramenima. "Sasvim nebitno."
Zubejda se zadovoljno nasmiješi.
"Izbor je tvoj i ničiji više, kćeri."
Hindino se lice zarumeni. Srce joj stade udarati. "Noćas ću dobro razmisliti," reče hladno, "a sutra ćete znati moj odgovor."
Poljubi roditelje i, dostojanstvenog izraza, polahko izađe. Kad se našla sama u sigurnosti svoje sobe, poče se smijati, prvo tiho, a onda sve glasnije. U smijehu su joj odjekivali i trijumf i radost, ali u njemu je bilo i histerije. "Kamo sreće da si živa, tetka Zehra." Hinda se gledala u ogledalu i ispitivala vlastito lice, čiju je prirodnu blagost svjetlo samo naglašavalo. "Potreban mi je razgovor s tobom. Mislim da ću se udati za njega, ali prvo se moram uvjeriti da je njegova ljubav iskrena, a ima samo jedan način da se to uradi. Sama si mi to kazala."

Uvjerivši samu sebe daje ono stoje naumila bilo ispravno, Hinda utrnu lampu i na prstima ode do postelje. Bilo je mračno kao u grobu. Opet se naoblačilo i nijedna se zvijezda nije vidjela. Sačeka da joj se oči na-
219viknu na mrak, a onda nervozno ode u predsoblje.
Pred Ibn Daudovom sobom zastade dok ne prestade drhtati. Obazrije se oko sebe. Vladala je potpuna tišina. U njegovoj sobi je gorjelo svjetlo. Tiho zakuca na vrata. U sobi, Ibn Daud se začudi ko bi to mogao biti. Omota se čaršafom i otključa vrata.
"Hinda!" Njegovo je iznenađenje bilo toliko da ni svoj glas nije čuo. "Molim te, udi."
Hinda ude u sobu prisiljavajući se da se ne nasmije kad ugleda tog vrlog momka kako se pokušava pokriti čaršafom. Sjede na postelju.
"Otac mi kaže da je dao dozvolu da se vjenčamo." "Samo ako ti pristaneš. Je li to sve što ti je kazao?" "Da. Šta si mu još ti kazao?" "Nešto što sam i tebi trebao davno kazati. Ispao sam budala, Hinda. Mora da sam se bojao da te ne izgubim."
"O čemu to govoriš?"
Ibn Daud joj ispriča sve o svojoj ljubavi prema mrtvom Mensuru, uključujući i pojedinosti koje su je morale zaboljeti. Opisao joj je kako su živjeli u istoj sobi, kako su jedan drugog smatrali vrlo privlačnim i kako je, jedne noći, njihova intelektulna bliskost prerasla u fizičku. Pričao joj je kako su jedan za drugog predstavljali otkriće i kako je Mansur umro. "Ti si me vratila u život."
"Drago mi je zbog toga. Vjerovatno si shvatio da je meni draže kad me srce boli nego kad sam sretna, što obično nije ništa do samozavaravanje ili nevjera. Većinu brakova hrani samo hladna praznina. Većina mojih rodica je udata za

nasilnike koji su osjetljivi kaojjpal-van. Brak radi braka je za mene neprihvatljiv. Mogu li te nešto pitati?"
"Što god želiš", Ibn Daudov glas je zvučao opušteno i spremno na odgovor.

"Mi možemo biti dobri prjatelji, zajedno pisati stihove, loviti, razgovarati o astronomiji, ali jesi li siguran da ćeš, kad sunce zađe, poželjeti žensko tijelo u svojim rukama?"
"Žudim za tobom cijelu večer. Bio sam zbunjen i nesiguran, ali tvoje ruke na mojim udovima bile su iskustvo koje bih vrlo rado ponovio i u zoru, a kamoli noću."
Kad je stade milovati po licu, ona osjeti kako se u njoj nešto pokrenu i zagrli ga, osjetivši njegovo golo tijelo pod komadom platna. Kad osjeti da se njegovo palmino stablo pomjeri, skide s njega čaršaf i stisnu se uz njega. Onda ustade i skide svoju spavaćicu.
"Udari tvog srca će probuditi cijelu kuću", zadirkivala gaje ona, gaseći svjetlo i bacivši se na njega u postelji.
"Jesi li sigurna, Hinda? Jesi li sigurna?" upita je on, ne mogavši se više svladavati.
Ona klimnu. On nježno posadi palmu u njenu baš-ču. Ona osjeti bol, koji odmah preraste u zadovoljstvo pomiješano sa bolom, a onda se pusti i pridruži mu se dok su im se tijela spajala. Zajedno doživješe vrhunac. Sve njene rodice i dvorkinje su joj govorile da je prvi put najmanje ugodno. Ona se zavali u postelji, uživajući u sjaju tog trenutka.
"Jesi li sad sigurna?", upita je on postoje sjeo i ispitivački je gledao.
"Jesam, ljubavnice moj, sad sam sigurna. A ti?"
"Kako to misliš, šejtane?"
"Mislim, lijepo je kao sa Mensurom?"

"&tobom je sasvim drukčije, moja princezo, a tako će i ostati. Nar može biti jednako ukusan koliko i ostriga, mada im je ukus sasvim različit. Porediti ih je nepravedno."
"Upozoravam te, Ibn Daude, i prije nego se oženi-
221mo. Ako me ostaviš zbog zgodnog momka koji prodaje smokve, osvetit ću ti se javno i okrutno." "A šta ćeš to uraditi?"
Umjesto odgovora, ona mu stegnu palmino drvo. "Pobrat ću ove hurme i staviti ih u turšiju." Oboje se nasmijaše. Vatra se opet razgori. Mnogo su puta te noći vodili ljubav. On zaspa prije nje. Dugo ga je gledala kako spava i razmišljala o onome što je doživjela. Milovala mu je kosu, nadajući se da će ga to probuditi, ali on se nije ni pomakao. Njeno gaje nepce još jednom htjelo osjetiti, ali je, umorna od čekanja, pustila da san svlada njenu žudnju.
Malo prije svitanja, Zubejda ude u sobu, znajući šta će zateći. Stavi ruku na kćerine usne da ne vrisne i tako postidi svog dragana, onda je snažno drmaše, dok ne otvori oči. Kad je ugleda, Hinda se uspravi u postelji. Zubejda joj dade znak da smjesta napusti sobu.
"Volim ga i udat ću se za njega," šapnu joj Hinda sneno, dok su izlazile u avliju.
"Drago mi je da to čujem," odgovori joj mati, "ali mislim da ćeš se morati za njega udati još danas popodne!"
222

XI. GLAVA

Ximenes je sjedio za stolom i razmišljao.
Moja je koza možda pretamna, oči mi nisu plave, već tamnosmede, nos mi je kukast i dug, a opet sam siguran, da siguran, da je moja ki~v bez ijedne mrlje. Moji su preci bili ovdje kad su stigli Rimljani i moja je obitelj mnogo starija od vizigotskih predaka ovog plemenitog Grofa, našeg vrlog

Generala. Pa što se onda priča da imam jevrejske krvi? Da oni čistunci, dominikanci, ne šire taj otrov, ne bi li me diskreditirali kod Crkve, e da bi onda oni ponovo mogli skrenuti u zemlju prevare i laži i zamagliti granicu između nas i sljedbenika Mojsija i lažnog proroka Mahometa ? Šta god ponudili kao razlog, nisu u pravu. Čujete li me? Niste u pravu? Moja krv je čista! Čista kao što će jednog dana biti čisto ovo kraljevstvo. Neću ja jadikovati niti se žaliti na te beskonačne uvrede, već ću nastaviti Božije djelo i vukovi kažu da sam ja zvijer, ali se ne usuđuju napasti me, jer znaju koju bi cijenu platili za moju krv. Klanjanje Mariji i bol koju je osjećao Onaj što je na križu raspet u meni bude tajnovite emocije. Često sebe vidim kao križara pod zidinama Jeruzalema, ili kako stojim pred Konstantinopoljem. Moje je pamćenje duboko u korijenu kršćanstva, ali zašto sam uvijek sam, čak i u snovi-
223ma? Bez obitelji. Bez prijatelja. Bez samilosti za niže rase. U meni nema jevrejske krvi. Ni kapi. Ne. Oko toga nemam nikakve dvojbe.

Jedan je zbir obavijestio Ximenesa daje, prije nekoliko sati, na kraju sinoćnjeg banketa, nakon što se ispi-lo dosta vina, a plesačice zabavljale okupljeno društvo muslimanskih i kršćanskih plemića, i jevrejskih trgovaca, jedan od uglednika izjavio kako je velika šteta što se Nadbiskup Toleda nije pridružio ovom prijatnom društvu, na što je General, Don Inigo, tako bar kažu, uzvratio da razlog prelatovog odsustva možda leži u činjenici da ga pri svjetlu svijeća nije lahko razlikovati od Jevrejina. Nije se tu zaustavio, već glasno dodao, usred sveopćeg smijeha, da je moguće to jedan od razloga što nadbiskup Jevreje mrzi više nego Maure. Jer, dok je teško razlikovati maurske crte od kršćanskih, Je-vreji su

brižljivo sačuvali svoje crte, što se jasno vidi ako se pažljivo pogleda Ximenes.
Na tom je mjestu jedan maurski plemić, milujući svoju odnjegovanu riđu bradu i sa prezrivim sjajem u plavim očima, upitao Don Iniga je li istina da je Nadbiskupova odlučnost da uništi sve sljedbenike jednoga Boga više vezana za želju da pokaže svoju rasnu čis-totu nego da zaštiti Sveto trojstvo. Don Inigo, čije lice opet zadobi onaj posprdno-ozbiljni izraz, viknu kako je ta pretpostavka neprihvatljiva, ali pritom namignu svojim gostima.
Ximenes otpusti zbira bijesno mahnuvši rukom, stavljajući mu na znanje da ga ne zanimaju te trivijalne i maliciozne glasine. A zapravo je plamtio od bijesa. Da ga psuju i opanjkavaju lažljivi maurski jezici, dobro je znano. Nije bilo dana a da nije primio izvještaj o tome, i to detaljan, sa imenom klevetnika i sokaka gdje se to desilo. Spisak je bio dugačak, ali, kad dođe vrijeme, 224
svakog će on pojedinačno srediti. Nije čudo da je, sa tim mislima u glavi, od kojih mu je žuč nezadrživo jur-nula krvotokom, Nadbiskup tog jutra bio zlovoljan.
Baš u tom trenutku začu se kucanje na vratima.
"Ulazi!", reče on prividno slabim glasom.
Barrionuevo, jedan kraljevski službenik, ude u sobu i poljubi prsten. "Uz Vaše dopuštenje, obavještavam Vas, Vaša svetosti, da su dva odmetnika nestala iz starog grada i sklonila se u kući svoje majke."
"Nisam upoznat sa tim slučajem. Podsjeti me."
Barrionuevo pročisti grlo. Nije bio naviknut da drži govore. On je bio tu da dobija naredbe i izvršava ih. Riječi mu nisu bile jača strana. Nije znao ništa o toj dvojici. "Jedino znam njihova imena, Vaša Svetosti. Aben-garcia i Abenfernando. Priča se da su prešli na našu vjeru..."

"Sad ih se sjećam", dobi leden odgovor. "Pretvarali su se da su to uradili, ali u sebi su ostali sljedbenici Ma-hometove sekte. Viđeni su kako skrnave našu crkvu. Pišali su u krstionicu, čovječe! Odmah mi ih dovedi. Hoću da se danas ispitaju. Sad možeš ići."

"Da uzmem pratnju, Svetosti? Možda pruže otpor."

"Možeš. Ali nemoj da bude više od šest naoružanih ljudi. Inače će biti nevolja."

Ximenes ustade od stola i odšeta do zasvodenog prozora, sa kojeg je mogao vidjeti ulice grada. Prvi se put tog dana nasmiješi, obuzet uvjerenjem da će kraljevski službenik i vojnici uspjeti izazvati jednog od tih uspaljenih Maura da se dohvati oružja. To će im biti kraj. Umjesto da krene u uobičajeni obilazak gradilišta nove katedrale, on odluči da ostane u al-Amri i sačeka da se Barrionuevo vrati. Nestalo je one nelagode izazvane izvještajem o sinoćnjem banketu. Umjesto toga, osjećao je veliko uzbuđenje. Ximenes pade ničice pred golemi križ koji je unakazio zamršenu geometriju ara-

225beske trobojnih keramičkih pločica na zidu.

"Djevice Marijo, Majko Božija, molim ti se da naše neprijatelje danas ne poštediš."

Kad se pridignu, osjeti da se vatra koja je harala u njegovoj glavi spustila nešto ispod njegovog pojasa. Taj dio njegove anatomije, koji je kod svih koji su položili svete zakletve dobro umotan zavojima, bio je u stanju pobune. Ximenes nali malo vode u vrč i ispije naiskap. Žed mu bi utoljena.

Iz srca starog grada, Zuhejr i njegovi drugovi su krenuli prema mjestu gdje se, kao da se ništa neobično nije desilo, podizala nova katedrala. Išli su u grupi po dvojica, napeti i nervozni, pretvarajući se kao da jedni s drugima nemaju nikakve veze, ali sjedinjeni u vjeri da su blizu dvostruke

pobjede. Njihov mrski dušmanin, mučitelj njihove braće po vjeri, uskoro će biti mrtav a oni, njegove ubice, osigurat će da budu proglašeni mučenicima, zbog čega im pripada Džennet.
Skupili su se rano na doručku da bi priveli kraju svoj plan. Svaki od njih deveterice je svečano ustao i svečano se oprostio od ostalih: "Do našeg susreta u Džennetu."
Zuhejr je u zoru počeo pisati pismo Omeru, opusu-jući mu podrobno sve svoje pustolovine na cesti za Garnatu, bolnu dilemu pred koju je stavljen i definitivnu odluku da sudjeluje u akciji za koju su bili svi osim njega:
"Postavit ćemo zamku Cisnerosu, ali čak i ako uspijemo, znam da ćemo svi, svi do jednoga, i sami u njoj skončati. Sve je toliko drukčije od onog što sam ja zamišljao. Situacija u Ga mat i je mnogo teža nego stoje bila tokom naše posljednje posjete. Ovdje vladaju i gnjev i očajanje. Odlučni su da nas prevedu na svoju 226
vjeru, a Cisneros je odobrio silu i mučenje kako bi to brže proveo. Naravno, mnogi popuste pod mukama, ali svi od tog polude. Nakon toga su očajni, ulaze u crkve i obavljaju nuždu na oltaru, mokre u krstionicu, mažu križ izmetom i onda izlijeću otud smijući se poput svih koji su skrenuli s uma. Cisneros na to žestoko odgovara, pa se sve to ponavlja. Ovdje vjeruju da se, dok je Cisneros živ, stvari mogu samo pogoršati. Ja ne vjerujem da će njegova smrt išta popraviti, ali će, bez sumnje, olakšati mentalnu agoniju koja muči mnoge od naših.
Ja možda neću preživjeti ovaj dan, ali vas sve ljubim, posebno Jezida, kojemu ne smijete dozvoliti da ponovi bratove gr ješke..."
Zuhejr i Ibn Basit su se upravo spremali da predu cestu, kad ugledaše Barrionueva sa šest vojnika kako im idu u susret.

Srećom niko se ne uplaši, a kad Barri-onuevo stade pred Zuhejra, druge tri grupe skrenuše lijevo i nestadoše u spletu uličica, kao što je i dogovoreno.

"Što će ti ta sablja?" upita Barrionuevo.

"Oprostite mi, gospodine," odgovori Zuhejr. "Ja nisam iz Garnate. Tu sam došao iz el-Hudejla da provedem sa prijateljima nekoliko dana. Zar je sad zabranjeno na ulicu izaći sa sabljom?"

"Da," odvrati pisar. "To tvoji ovdašnji prijatelji dobro znaju. Možeš produžiti, ali prvo se vrati i otarasi se te sablje."

Ibn Basit i Zuhejr osjetiše veliko olakšanje. Nisu imali kud već da se okrenu i vrate u Funduk. Ostali su ih čekali i nisu mogli sakriti sreću kad ugledaše Zuhejra i Ibn Basita.

"Mislio sam da smo vas zauvijek izgubili," reče Ibn Amin, grleći ih.

227Zuhejr im na licima vidje izraz olakšanja i odmah shvati da razlog nije samo to što su vidjeli njega i Ibn Basita. Bilo je tu još nešto. To je bilo očito po zadovoljnom izrazu Ibn Aminova lica. Zuhejr se zagleda u svog prijatelja i podiže obrve iščekujući objašnjenje. Ibn Amin progovori.

"Moramo otkazati plan. Jedan nam je prijatelj iz palače poslao poruku. Ximenes je utrostručio svoje straže i danas odustao od obilaska grada. Osjetio sam nešto čudno u zraku. Zar nisi zapazio da su ulice gotovo prazne?

Zuhejr nije mogao sakriti oduševljenje. "Hvala Allahu!", viknu. "Sudba se umiješala da spriječi našu pogibelj. Ali, ti si u pravu, Ibn Amine. Atmosfera je napeta. Šta li se događa? Ima li to kakve veze sa onim što nam je kazao kraljevski pisar?"

Dok su oni tako nagađali i raspravljali da li da se opet upuste u obilazak grada i ispitivanje situacije, u sobu im uleti jedan stari sluga iz Funduka.

"Molim vas, gospodo, brzo idite u Ulicu vodonoša. Poručuju vam da uzmete oružje."

Zuhejr opasa sablju. Ostali isukaše mačeve i izjuri-še iz Funduk el-Džadide. Nisu morali dugo tražiti to mjesto. Ono što je sprva zvučalo kao šapat, ubrzo postade sve glasnije. Kao da se sav svijet iz tog kraja digao na noge.

Kroz zasvodene kapije svojih domova i trgovina, što su nalikovali konjskoj potkovici, sve više naroda poče izlaziti na ulice. Lupa iz kujundžijskih radnji, uzvici, čak i jedan orkestar, našli su se tu da ih izvuku na ulice. Vodonoše i trgovci ćilimima su se izmiješali sa trgovcima voćem i fakihima. Bila je to šarolika gomila, a Boga mi i gnjevna, toliko barem odmah bi jasno fun-duškim zavjerenicima, ali zašto? Sta se to zbilo da izazove masu koja je, još jučer, bila tako pasivna?

228

Jedan Ibn Aminov poznanik, Jevrejin, koji je stigao sa poprišta bitke, uzbuđeno im ispriča šta se događalo prije nego je on odlučio da se vrati kući da se nade pri ruci svome bolesnom ocu.

"Kraljevski pisar i njegovi vojnici su upali u kuću jedne udovice u ulici Nosača vode. Njena su se dva sina tu sinoć sklonila. Pisar je kazao daje nadbiskup tražio da dođu kod njega. Udovica, ljuta zbog vojnika, nije ih htjela pustiti u kuću. Kad joj zaprijetiše da će provaliti vrata, ona prosu tavu vrele vode sa balkona.

"Jedan od vojnika je dobio gadne opekotine. Strašno je vrištao."

Pripovjedač se od same pomisli na to zagrcnu i stade tresti.

"Smiri se, prijatelju," reče Zuhejr, milujući ga po glavi. "Nema razloga za brigu. Reci mi šta se poslije dešavalo."

"Gore, sve gore," poče Ibn Aminov prijatelj. "Pisar je bio i prestravljen i gnjevan. Naredi svojim ljudima da provale u kuću i pohapse udovičine sinove. I ostali se uznemiriše i uskoro se skupi dvije stotine mladića koji sa obje strane ulice postaviše barikade. Polahko se stadoše primicati pisaru i njegovim ljudima. Jedan se od vojnika tako uplaši da se pomokri u gaće i stade moliti da ga poštede. Pustiše ga. Ostali digoše sablje, stoje bilo fatalno. Svjetina ih tako opkoli da ih pristisnuše uza zid. U to sin onog el-Vehaba, trgovca uljem, diže sablju sa zemlje. Ispala je jednom vojniku. Krenu pravo prema pisaru i odvuče ga nasred ulice. "Majko," viknu udovici koja je sve to gledala sa prozora. "Reci, sinko," odvrati ona, bogme, sva sretna. "Kaži mi," reče Ibn Ve-hab, "kako da kaznim ovog bijednika?" Starica stavi prst na svoj grkljan. Svjetina zanijemi. Pisar, Barrionu-evo mu bješe ime, pade ničice, moleći milost. Bio je kao zvijer u klopci. Glava mu je doticala Ibn Vehabova
229stopala. U tom se trenutku uzdignuta sablja spusti. Samo jedan udarac. Barrionuevova odsječena glava sko-trlja se niz ulicu. Potok krvi i sad teče niz Ulicu vodo-noša.
"A vojnici?" upita Zuhejr. "Šta učiniše sa vojnicima?"
"Eno ih i sad na trgu raspravljaju šta da s njima urade. Vojnike čuvaju stotine naoružanih ljudi u Bab ul-Ramli."
"Hodite", samouvjereno reče Zuhejr, svojim drugovima. "Moramo sudjelovati u toj raspravi. Život svakog vjernika u Garnati zavisi od njenog ishoda."
Gomila je bila tako velika daje svaka ulica u tom labirintu postala gotovo neprohodna. Čovjek se mogao samo prepustitida ga nosi gomila, inače se nije moglo maknuti s mjesta. A svijet se i dalje okupljao. Bojadži-je iz Rabad el-Dabagana, bosonogi, umazani bojama. Dobošari zatvoriše svoje trgovine u Rabad el-Difafu i pridružiše se gomili. Oni

su samo pojačavali galamu, svirkom na instrumentima koji se daju samo zamisliti. Stigoše i grnčari iz Rabad el-Fadžarina, naoružani vrećama punim slomljenih ćupova, a uz njih, marširali su ciglari iz Rabad el-Tevabina.

Zuhejr ugleda prizor koji ga je i dirnuo i uzbudio. Desetine žena, što mladih, što starih, nosile su visoko nad glavama svilene zelene i srebrene grbove maurskih vitezova, koje su njihovi stari izvezli i sašili prije više od pet stotina godina u Rabad el-Banadu. Djeci su podijelile na stotine malchnih srebrenih polumjeseca. Dječaci i djevojčice su se natjecali ko će prvi dograbiti svoj polumjesec. Zuhejr pomisli na Jezida. Kako bi mu sve ovo bilo milo i kako bi ponosno nosio svoj polumjesec. Zuhejr je vjerovao da više nikad neće vidjeti Jezida, ali otkako je propao njegov plan, a naum da se ubije Cisneros morao biti odgođen, Zuhejr poče opet 230 razmišljati o budućnosti pri čemu ga lik njegova brata, koji sve motri svojim bistrim okom, nikad nije napuštao.

Svaka ulica, svaka aleja nalikovala je na rijeku krvi koja teče u ustalasano ljudsko more blizu kapije Bab ul-Ramla. Pjesma se dizala u nebo i povlačila poput talasa. Svi su očekivali oluju.

Zuhejr odluči da govori u prilog oslobađanja vojnika. Iznenada shvati da su se našli u Rabad el-Kulu, ulici u kojoj su bile radionice za izradu srme. Tu su se srebrene posudice punile tečnošću što je uljepšala bezbroj očiju od vremena kad je grad sagrađen. To je značilo da nisu bili daleko od palače njegovog amidže Hišama. A ispod te ogromne palače krio se podzemni prolaz koji je vodio pravo do Bab ul-Ramle. Bio je iskopan kad se gradila i kuća. upravo da bi omogućio plemićima i trgovcima, koju su tu živjeli, brz i lahak bijeg ako se nadu pod opsadom protivnika koji bi izašao kao

pobjednik u jednom od bezbroj sukoba koji su harali pala-
čom i bacali sjenku na grad.
Zuhejr dade svojim prijateljima znak da ga šutke slijede.
Pokuca na naizgled malu kapiju Hišamove kuće. Jedan stari
sluga proviri kroz prozorčić na prvom spratu i prepozna
Zuhejra. Sjuri se niz stepenice, otvori kapiju i sve ih pusti
unutra, vidno uznemiren.
"Gospodar me zakleo da danas nikog ne pripuštam osim
članova obitelji. Svukud naokolo su zbiri. Desio se gadan
zločin i onaj šejtanski pop će se sigurno krvavo osvetiti."
"Stari prijatelju," reče Zuhejr, namigujući mu. "Nismo došli
da ostanemo, već da nestanemo. Ne moraš gospodaru ni reći
da si nas pustio. Znam gdje je podzemni prolaz. Allaha ti."
Starac shvati. Odvede ih do skrovitog ulaza u avliju i podiže
ciglu koja otkri malu kuku. Zuhejr se nasmije-
231ši. Koliko su samo puta on i Ibn Hišamova djeca noću
ovuda odlazili iz kuće na tajne sastanke sa svojim lju-
bavnicama. On blago dotaknu kuku i podiže četvrtasti
poklopac, brižljivo zamaskiran mozaikom od šesnaest
keramičkih pločica. Pomože prijateljima da se spuste u rupu,
a onda i sam krenu za njima, ali ne prije nego što još jednom
zagrli slugu, koji je kod njegovog amidže bio otkad Zuhejr
zna za sebe.
"Neka vas dragi Allah sve danas sačuva," reče starac,
spuštajući poklopac i vraćajući avliju u prvobitno stanje.
U nekoliko minuta nađoše se na starom trgu. Zuhejr se bojao
da zbog gomile svijeta neće biti kadri dići poklopac na
izlazu, ali sreća ih posluži. Bez po muke podigoše poklopac.
Kad se sedmerica mladića pomoli ispod zemlje, na
natkrivenoj pijaci, grupa zapanjenih građana nije mogla
vjerovati svojim očima. Iza momaka se pojavi i oružje,
Zuhejr je svoju sablju dodao kroz rupu Ibn Basitu, koji je bio

ispred njega. Onda se on pojavi, vrativši odmah kamen da bi masa u sveopćoj gužvi zaboravila gdje je tačno stajao.
Nijedan od njih nikad neće zaboraviti prizor koji ugledaše. Pred njima bijahu leda desetina hiljada ljudi, žena i djece koji se, nošeni željom za osvetom, skupiše blizu Bab ul-Ramle.
Tu su stajali i 1492. godine i u ne-vjerici gledali kako se sa zidina Bab ul-Ramle baca njihov polumjesec, uz zaglušujuću buku zvona i kršćanske himne. Tu si i prošle godine nijemo stajali dok je Cisneros, čovjek kojega su zvali "šejtanski pop", spaljivao njihove knjige. Na ovom su trgu samo mjesec dana potom pijani kršćanski vojnici dvojici uglednih imama skinuli turban s glave.
Garnatski Mauri nisu bili ni grubi, niti tvrdoglavi ljudi, ali su ih silili na kršćanstvo a da im se nije ni pružala prilika da se odupru, što ih je veoma ogorčilo. Taj 232
gnjev, potiskivan više od osam godina, sad je planuo. Bili su spremni na najočajnije korake. Bili su kadri zbrisati al-Amru, raščejrečiti Ximenesa, spaliti njihove crkve i kastrirati svakog svećenika kojeg bi se dočepali. Bili su opasni. Ne za svoga dušmanina, već za sebe same. Pošto ih je njihov posljednji vladar lišio šanse da se odupru kršćanskim vojskama, osjetili su kako je došlo vrijeme da pokažu ko su.
Ima onih koji tvrde, naročito ako se boje gomile, kako je svaki skup u kojem se nade više od tuce ljudi odličan plijen za svakog demagoga kadrog da uspali strasti. I stoga je masa spremna na najnerazumnije poteze. Takav stav zapravo zanemaruje prave uzroke koji su okupili toliki broj, i to tako različitih ljudi. Svi sukobi, politički i komercijalni, ostavljeni su po strani; stare krvne osvete su zaboravljene; objavljeno je primirje između sukobljenih teoloških grupa u okrilju islama el-Endelusa; vjernici su se ujedinili protiv svojih kršćanskih zavojevača. Ono što je krenulo kao izraz solidarnosti sa

jednom udovicom u odbranu njezina prava da zaštiti svoju djecu, preraslo je u ustanak.
Ibn Vehab, ponosni i nesmotreni ubica kraljevskog pisara, stajao je na podiju, načinjenom na brzinu, sa glavom visoko negdje, u oblacima. Sanjao je o al-Amri i položaju koji će steći, primajući Isabelline ambasadore koji će mu na noge dolaziti da mole primirje. Na nesreću, njegov prvi govornički pokušaj je bio katastrofalan. Stalno su ga prekidali.
"Što mumljaš?
"Šta to reče?"
"Glasnije!"
"Kome ti to pričaš? Budalo jedna!"
Bijesan zbog tog nepoštovanja, Ibn Vehab je stao glasnije govoriti, kao što to rade imami. Govorio je gotovo trideset minuta jezikom tako kitnjastim i ureše-
233nim, tako pretrpanim metaforama i punim referenci na slavne pobjede od Dimaška do Magreba, da su i oni koji su ga medu publikom najviše podržavali, počeli dobacivati da je govornik nalik praznom loncu, glasan a bez sadržaja. Jedina konkretna mjera koju je on predložio bila je da se vojnici smjesta pogube i da se njihove glave stave na motke. Prijedlog je dočekan tajacem, koji je natjerao jednog kadiju da upita ima li još kogod ko bi se htio obratiti narodu.
"Ima!", viknuo je Zuhejr. Podigao je sablju iznad glave i, uzdignutih ramena i isturene brade, krenuo prema podiju. Njegovi su drugovi krenuli za njim, a gomila, pomalo iznenađena tom čudnom kolonom, skloni se da im napravi prolaz. Mnogi prepoznaše nasljednika Benu Hudejla. Onaj kadija naloži Ibn Vehabu da side, a Zuhejra spremno podigoše na podiju. Nikad prije on nije govorio pred javnim skupom, pogotovo ovolikim, i stoga se tresao kao jesenji list.

"U ime Allaha, Milostivog i Samilosnog." Zuhejr poče na najtradicionalniji mogući način. Nije dugo govorio o slavi njihove vjere, niti je spominjao prošlost. Govorio je jednostavnim riječima o tragediji koja ih je zadesila i o još većoj koja je bila pred njima. Otkri kako koristi fraze koje su mu nekako zvučale poznato. I bile su. Pokupio ih je od el-Zindika i Ebu Zejda. Završi apelom koji nije naišao na dobar prijem.

"I sad, dok vam ja govorim, onaj vojnik koji je bio svjedok pogubljenja, već je u el-Amri, gdje u detalje opisuje šta se desilo. Stavite se na njegovo mjesto. Umro je od straha. Da bi ispao hrabar, on sad pretjeruje u svemu što govori. General će vrlo brzo dovesti vojsku sa brda i tražiti da pustimo ove ljude koje smo sad uhapsili. Za razliku od mog brata Ibn Vehaba, ja ne vjerujem da ih treba ubiti. Predlažem da ih oslobodimo. 234

Ne učinimo li to, kršćani će ubiti deset naših za svakog svog vojnika. Pitam vas: vrijedi je li njihova smrt života ijednog našega vjernika? Njihovo bi puštanje bio znak naše snage, ne slabosti. Kad ih oslobodimo, izabrat ćemo medu nama svoje predstavnike koji će u naše ime govoriti. Imao bih vam još štošta reći, ali držat ću jezik za zubima dok ne čujem šta vi imate kazati o sudbini ovih vojnika. U njihovu prisustvu više ne bih govorio."

Na Zuhejrovo zaprepaštenje, njegov govor bi dočekan aplauzom i klimanjem glave. Kad kadija upita gomilu da li je za to da se vojnici oslobode ili ubiju, većina bi za njihovo puštanje. Zuhejr i njegovi prijatelji nisu čekali da im se kaže šta da rade. Odjuriše do mjesta na kojem su držani vojnici. Zuhejr isuka sablju i isije-če uže kojim su bili vezani. Onda ih odvede do ivice gomile, sabljom im pokaza u pravcu al-Amre i naredi da idu. Zapanjeni vojnici klimnuše,

izražavajući nijemu zahvalnost, i potrčaše koliko su ih noge nosile.
U palači, baš kao što im je Zuhejr kazao, vojnik kojega su ranije pustili, uvjeren da su njegovi saborci već pogubljeni, uljepšavao je svoju vlastitu ulogu u cijelom događaju. Nadbiskup je šutke sve saslušao, onda bez riječi ustao, stavljajući time vojniku do znanja da ga treba slijediti, i krenuo prema odajama u kojima je bio Grof od Tendille. Ovaj ih je bez čekanja primio, i vojnik se nade u prilici da još jednom izdeklamira svoju tužnu priču.
"Vaša Visost će se zacijelo složiti," započe Xime-nes, "da će, ne odgovorimo li odlučno na ovu pobunu, sve pobjede našeg Kralja i Kraljice u ovom gradu biti ugrožene."
"Dragi moj nadbiskupe," odvari mu grof naizgled 235ljubazno. "Kamo sreće da ima više takvih kao vi, odanih Kruni i posvećenih Crkvi, u svetim redovima naše Crkve. Ja bih vam, međutim, nešto drugo kazao. Ne slažem se sa Vašom procjenom. Ovaj bijednik laže kako bi opravadao što je pao na koljena pred Barrionu-evovim ubicama. Nikako se ne slažem da ova pobuna ugrožava naš vojni položaj. Prije bih rekao daje, ako je išta, ovim ugrožena ofanziva Vaše Svetosti u ime Svetog duha." Ximenes je bio bijesan zbog ove opaske, pogotovo jer je bila izrečena pred vojnikom koji će to prenijeti svojim prijateljima: za nekoliko sati to će obići grad. Svlada svoj bijes da bi, kraljevskim pokretom desne ruke, objavio vojniku da više nije potreban.
"Vaša visost kao da ne shvata da ovi ljudi neće biti odani Kruni sve dok ih ne podjarmimo i natjeramo da poštuju našu Crkvu."
"Čudno je da jedan lojalan Kraljičin podanik, kakav ste Vi, zaboravlja da smo sa Sultanom, u trenutku njegove predaje, potpisali sporazum. Nije ovo prvi put da vas moram

podsjećati na svečane prisege date Mauri-ma. Dozvoljeno im je da štuju svog Boga i vjeruju u svog Proroka bez ikakvih ograničenja. Dopustili smo im da govore svoj jezik, da se međusobno žene i udaju i da svoje mrtve sahranjuju kako su to stoljećima činili. Vi ste, dragi nadbiskupe, izazvali ovu pobunu. Vi ste ih sveli na bijedu, a sad se pravite da ste iznenađeni što se bune. Oni nisu životinje, čovječe! Njihovo je tijelo naše tijelo, a krv im je naša krv!
Kadšto se pitam kako je moguće da je ista Majka Crkva dala tako različitu djecu kao što su dominikanci i franjevci. Kain i Abel? Recite mi nešto, oče Cisneros. Šta su vam davali da pijete kad ste bili u onom manastiru u Toledu?"
Cisneros shvati daje general bijesan jer je svjestan da nema druge nego upotrijebiti silu da bi se stvari do-
236
vele u red. Osjeti trijumf. Odluči da mu se naruga.
"Zapanjen sam da tako veliki vojnik kao Vi, Vaša visosti, ima vremena da proučava različite vjerske redove nastale u krilu naše Majke Crkve. Ni Kain ni Abel, Visosti. Nipošto. Smatrajte ih, ako hoćete, kao dva voljena sina jedne udovice. Jedan je čvrst i discipliniran, brani majku od neželjenih udvarača. Drugi, jednako drag majci, međutim, nekako je površan i popustljiv; drži kapije svog doma širom otvorene i ne vodi računa ko ulazi, a ko izlazi. Mati ih obojicu treba i jednako voli, ali upitajte samog sebe, Ekselencijo, ko je bolje čuva?"
Don Iniga naljuti nadbiskupov naizgled prijateljski, a zapravo arogantan ton. Njegov ponos bijaše povrijeđen. Jedan vjerski skorojević da se tako ponaša sa jednim Mendozom? Kako se samo usuđuje? Prezrivo pogleda prelata.

"Vaša Svetost svakako ima velikog iskustva sa udovicama i njihovim sinovima. Niste li danas kraljevskog pisara poslali u pogibelj naredivši mu da vam dovede udovicu i njena dva sina?"
Nadbiskup, shvativši da će sve što bi danas imao kazati biti odbačeno, ustade i pođe. Grofove se šake opus-tiše. On udari dlanom o dlan. Kad se pojaviše dvojica sluga, on im izdade cijeli niz naredbi.
"Pripremite mi oklop i konja. Recite Don Alonsu da mi spremi tri stotine vojnika da me prate u Bibarram-blu. Krenuo bih kroz jedan sat."
U gradu se raspoloženje u dobroj mjeri promijenilo. Oslobađanje onih vojnika pruži narodu golem osjećaj samopouzdanja. Osjetiše se moralno superiornim nad svojim dušmaninom. Kao da više nije bilo razloga za strah. Ponovo se otvoriše dućani sa hranom i pićem. Pekari što su bili zabravili svoje pekare i slastičarnice,
237sad se opet skup.še na Bab ul-Ramli. Stadoše besplatno dijeliti hranu i slatkiše. Djeca su pjevala i igrala Napetost je sasvim iščiljela. Zuhejr je znao da to nije duga vijeka. Strah se samo na tren povukao pod kožu Zamijenilo ga je slavlje, ali samo sat prije on je gotovo mogao ćuti kako im srca kao mahnita udaraju Zuhejr je bio junak dana. Stariji su mu građani pričah pnce o slavi i pustolovinama njegovog čukundje-da, koje je uglavnom i sam znao, ali bilo je tu priča koje je znao a koje nisu nikako mogle biti tačne Ljubazno je klimao tim sijedim bradama i smješkao se ali nije ih više slušao. Misli su mu bile u al-Amri, i tamo bi i ostale da ga poznat glas ne prekinu u snatrenju
"Razmišljaš o velikoj nesreći koja će nas snaći a?" El-Zindik!" Zuhejr viknu, grleći svoga starog prijatelja. Tako si se

promijenio. Kako si se samo za dvije sedmice tako promijenio? Zehrina smrt?"
"Vrijeme ne štedi stare, Zuhejr el-Fahl. Jednom kad pređeš sedamdesetu, shvatit ćeš i sam "
"Ako budem toliko živio", promrmlja Zuhejr zamišljeno. Bio je presretan što vidi el-Zindika, i to ne samo zato sto će iz njega moći izvući pokoju misao. Bilo mu je drago daje el-Z<nd,k bio svjedok njegovog uzleta kad ga je cijela Garnata slavila kao junaka Ali stari skeptik se nije dao zbuniti.
;'Moj mladi prijatelju", reče Zuhejru glasom punim nježnosti, mi svoje živote živimo pod lukom koji po-cmje kad se rodimo, a završava nad našim grobom Tek su starost i smrt kadri objasniti zablude mladosti I njen prezir prema budućnosti."
"Da", reče Zuhejr kad shvati kud ta priča vodi "ali taj razdor između mladosti i starosti nije baš tako konačan koliko ti misliš." "Otkud sad to?"
"Sjeti se čovjeka kome je sad šezdeseta, što je na 238 ovom poluotoku rijetkost. Hodao je blizu el-Hudejla kad srete tri dječaka, svaki je bio bar pedeset godina od njega mladi, kako sjede na grani na vrhu drveta. Jedan od dječaka uvrijedi starca poredeći njegovu izbrijanu glavu sa stražnjicom neke životinje. Iskustvo nam govori da će se starac praviti da nije čuo uvredu i samo produžiti, ali ne, dječaci bijahu zapanjeni kad se on pope na vrh drveta. Dječak koji gaje uvrijedio sprijatelji se tu s njim do kraja života."
El-Zindik se nasmija:
"Popeo sam se na ono drvo samo da ti kažem kako se ništa na ovom svijetu ne podrazumijeva."
"Tačno. A ja sam to dobro upamtio."

"Kad je već tako, prijatelju, pazi da ovaj narod ne gurneš u klopku. Djevojka koja je preživjela masakr u al-Ami ne može ni dan-danas podnijeti kad pada kiša. Njoj se ona čini crvena."

"Zuhejr bin Omer, Ibn Basit, Ibn Vehab. Sastanak Četrdeseterice ćemo držati na Trgu svile."

Zuhejr zahvali el-Zindiku na savjetu i žurno krenu. Ude u prostranu odaju trgovca svilom koja im je stavljena na raspolaganje. Starac nije mogao ne primijetiti promjenu u mladićevu držanju. Očekivao je da on, pla-hovit, kakav je, odjuri na dogovoreno mjesto, ali ne, momak je sad krenuo pažljivo odmjerenim koracima uzdignute glave kao čovjek koji ne sumnja u sebe. El-Zindik se nasmiješi i odmahnu glavom. Kao da je pred njim bio Ibn Feridov duh.

Skup građana je odabrao odbor sastavljen od četrdeset ljudi i ovlastio ih da pregovaraju u ime cijelog grada. Zuhejr i njegovih sedam prijatelja, ali i Ibn Vehab, bili su u odboru. Većina ostalih članova Četrdeseterice bili su razvojačeni maurski vitezovi. Kad je Zuhejr ulazio, jedan je glasnik iz kuhinje u al-Amri, uzbuđenim glasom govorio da se u palači kuju planovi za protivnapad.

239"Oklop samog Generala je već spreman. S njim će biti tri stotine vojnika. Kad sam krenuo, vidio sam da oštre mačeve."

"Treba im organizirati prepad," predloži Ibn Vehab. "Politi ih uljem i zapaliti."

"Bolje mudar dušmanin od budalastog prijatelja," promrmlja kadija, odbacujući prijedlog.

"Pripremimo se kako smo i planirali," zaključi Zu-hejr sastanak i Cetrdeseterica se vratiše na trg.

Kadija se pope na podij i objavi da je vojska već krenula na njih. Nestade osmijeha. Trgovci stadoše pa-kovati robu,

spremni da bježe. Gomila se uznemiri i po ćoškovima se čula nervozna rasprava. Kadija zatraži od ljudi da se smire. Žene, djecu i starije poslaše kući.

Svako dobi zadatak za slučaj da kršćanska vojska odluči da pokuša osvojiti samo srce grada. Ljudi se ra-zidoše, svaki na svoj položaj. Sve su mjere opreza već bile preduzete i odbrambeni plan se počeo ostvarivati. Ne prođe ni pola sata nikoše prve barikade. Zidari, stolari i putari su uposlili gomilu i nastade prava orgija kolektivnog rada. Vrlo spretno načiniše prepreke, zatvori-še sve ulaske i prolaze u stari dio grada - dio koji je kadija zvao "grad vjernika".

Nevjerovatno, pomisli Zuhejr, da su ovo sve sami napravili. Kadija nije morao pričati o prošlosti niti zazivati Svemogućeg da im da snage. Pogleda ne bi li vidio el-Zindika, ali starac se već bio sklonio u neko prenoćište. A gdje je, mislio je Zuhejr, Ebu Žejd i njegova luda obitelj uskrslih el-Ma'arija? Što ih nema ovdje? Da vide snagu našeg naroda. Ako ima nade da će se roditi vojska da odbrani naš način života, onda su to ovi ljudi. Bez njih nema nikakve nade.

"Eto vojske!", neko povika, i Bab ul-Ramla zanijemi. Iz daljine se čuo zvuk vojničkoga koraka, bivao je sve glasniji.

240

"Na čelu im je General, u najsjajnijoj odori!"

Zuhejr dade znak, a pet dobrovoljaca što su stajali na raznim stranama trga, ponoviše ga za njim. Tri stotine mladića, sa torbama punim cigle, ukoči se i uspravi. Na svom mjestu, na prvoj liniji bili su oni što će bacati kamenje. Topot vojničkih koraka bivala je sve glasnija.

Grof od Tendille, general kršćanskih vojski u Gra-nadi, zauzda svog konja kad ugleda nesavladivu prepreku. Drvene kapije skinute sa kuća, hrpe cigle, čelične šipke i

svakojaki otpad činio je utvrde kakve Grof nikad u bezbrojnim bitkama nije vidio. Znao je da će mu trebati još nekoliko stotina vojnika da sruše tu građevinu, a znao je i da Mauri neće sjediti skrštenih ruku i gledati kako se ruši ono što su napravili. Naravno, on će na kraju pobijediti, o tome nije bilo nikakve sumnje, ali bit će i gadno i krvavo. Viknu preko barikade: "U ime Kralja i Kraljice, pozivam vas da uklonite ovu prepreku i pustite da sa pratnjom uđem u grad."
Bacači kamena se pripremiše za akciju. Začu se čudna muzika, a cigle zasuše uzdignute štitove kršćanskih vojnika. Grof shvati poruku. Maurske su straješine odlučile da prekinu svaku vezu sa palačom.
"Ne prihvatam nikakav razdor medu nama", viknu General. "Vratit ću se sa pojačanjem ako me u roku od jednog sata ne primite."
Bijesan odjaha, ne sačekavši svoje ljude. Prizor vojnika kako trče za svojim vodom obradova građane Gar-nate. Cetrdeseterica nije bila tako razdragana. Znali su da će, prije ili kasnije, morati pregovarati sa Mendozom. Ibn Vehab je htio rat po svaku cijenu i u tome ga neki podržaše, ali većina odluči da pošalju glasnika u al-Amru, izražavajući spremnost da pregovaraju.
Bio je već mrak kad se Grof vratio. Barikada bijaše 241uklonjena. Ljudi sa bakljama odvedoše Generala na Trg svile. Primi ga Četrdeseterica u odaji u kojoj su održavali sastanke. Pogleda ih pažljivo, pokušavajući da im upamti lica. Dok su mu ih predstavljali, jedan od njegovih pratilaca pažljivo zapisa svako ime. "Jesi li ti sin Omera bin Abdullaha?" Zuhejr potvrdi.
"Dobro znam tvog oca. Zna li da si ovdje?" "Ne", šlaga Zuhejr, ne želeći da naudi svojima. Don Inigo priđe bliže i

ugleda Ibn Amina. "Zar i ti?", zagrmi on. "Jevrejin, sin mog liječnika, da se u ovo upetlja? Šta ti imaš sa ovim?"
"Ja ovdje živim, Visosti. Za nadbiskupa smo svi mi isti. Jevreji, muslimani, kršćanski heretici. Za njega nema razlike."
"Nisam znao da u Garnati još ima heretika." "Bilo ih je nekoliko, ali odoše čim je stigao nadbiskup. Izgleda da su ga dobro znali."
"Nisam došao da pregovaram", poče General pošto utvrdi da su imena sve četrdesetorice zabilježena. "Svi vi dobro znate da bih ovaj grad mogao vlastitom šakom smrviti. Ubili ste kraljevskog pisara. Čovjek koji je pogubio Kraljevog slugu ne može proći nekažnjeno. U tome nema ništa neobično. To je zakon. I vaši su sultani i emiri tako dijelili pravdu. Hoću da se do sutra ujutro taj čovjek izruči mojim vojnicima. Od sada ima da poštujete zakone koje su uspostavili naš Kralj i Kraljica. I to sve do jednog. Oni koji prihvate moju vjeru mogu zadržati svoja imanja i kuće, nositi svoju odjeću, govoriti svoj jezik, ali oni što to odbiju i ostanu vjerni Mahometovoj sekti, bit će kažnjeni.
Dalje vam jamčim da nećemo dopustiti da se Inkvizicija primakne gradu još pet godina, ali će zato od sutra takse koje plaćate Kruni biti udvostručene. Uz to ima da plaćate za vojnike koje ću ovdje držati. I još ne-242
što. Sačinio sam listu vaših najuglednijih porodica u gradu. Svaka mi mora dati po jednog sina za taoca. Šokirani ste? I mi smo nešto naučili od vaših vladara. Sutra vas čekam u mojoj palači sa odgovorom na moje prijedloge."
Nakon što izreče ove riječi ubojitije od svake sablje, Don Inigo, Grof od Tendille, ode. Niko nije nekoliko trenutaka ni riječi prozborio. Obećana kazna već se osjećala kao težak teret.

"Možda", reče Ibn Vehab, glasom umekšanim od samosažaljenja i straha, "da se ja predam. Tako će se našem narodu vratiti mir."

"On nije mogao biti jasniji. Sačuvamo li svoju vjeru, jedini mir koji će nam dati, bit će mir mezarja", reče Zuhejr. "Prekasno je sad za velike geste i nepotrebne žrtve."

"Izbor koji nam se nudi vrlo je jednostavan," reče Ibn Basit. "Pokrstiti se ili umrijeti."

Tad kadija, koji je od svih prisutnih, izuzevši Ibn Vehaba, ovaj udarac najteže primio, poče hladnim glasom govoriti. "Prvo provjere jesu li u sedlu a tek onda krenu biče-vati konja. Allah nas je strašno kaznio. On već dugo pomno prati šta naši rade na ovom poluotoku. Zna šta smo mi u njegovo ime uradili. Kako je vjernik ubijao vjernika. Kako smo jedan drugome rušili kraljevstva. Kako su naši vladari živjeli živote tako daleke od svojih podanika da vlastiti narod nisu mogli potaći da ih brani. Morali su moliti pomoć od vojske iz Afrike, sa katastrofalnim posljedicama. Vidjeli ste kako je narod odgovorio na naš poziv da nam pomognu. Zar niste bili ponosni na njihovu disciplinu i odanost? Moglo je isto tako biti i u Kurtubi i u Išbiliji, i u al-Mariji i Balan-siji, u Sarakusti i u al-Garbu, ali ne bi tako. Svi ste vi mladi. Pred vama je život. Morate razmisliti šta vam je
243činiti. Što se mene tiče, osjećam u kostima da nisam duga vijeka. Umrijet ću kako sam i rođen. Kao vjernik. Sutra ujutro ću otići Mendozi i reći mu šta sam odlučio. Kazat ću mu i da neću više biti posrednik između naroda i al-Amre. Nek sami obave svoj prljavi posao. A vi morate sami za sebe odlučiti. Ja sad odoh. Što uho ne čuje, jezik ne umije ponoviti. Nek vam je selam, sinovi moji."

Zuhejr spusti glavu, očajan. Što se zemlja ne otvori i proguta ga? Još bi bolje bilo da uzjaše konja i ode u el-Hudejl. Ali,

vidjevši očajna lica oko sebe, shvati da je, htio to on ili ne, njegova budućnost vezana za njihovu. Svi su bili taoci istog usuda. Nije ih sad mogao ostaviti. Srca su im bila lancima povezana. Bitno je bilo ne gubiti vrijeme.
Ibn Basit je razmišljao slično, i on je bio taj koji uze riječ da sastanak privede kraju. "Prijatelji moji, vrijeme je da se raziđemo i oprostimo se sa svojima. Oni koji misle da su bliski našim najuglednijim obiteljima, neka odu svojima i upozore ih da General hoće taoce. Ako nam se njihovi stariji sinovi htjednu pridružiti, štitit ćemo ih kako budemo znali."
"Sutra u zoru." Zuhejr je govorio autoritativnim glasom. "Krenut ćemo odavde i pridružiti se našim prijateljima u al-Pujarrasu. Oni već dižu vojsku u borbu protiv kršćana. Naći ćemo se u avliji u Funduku, u vrijeme prvog ezana. Selam vam."
Zuhejr sigurnog koraka ode, ali se nikad u cijelom svom životu nije osjećao tako usamljenim. "Kakvu sam tužnu i turobnu sudbinu sam sebi namijenio," mrmljao je, idući prema Funduku. Sve bi na svijetu sad dao da nade el-Zindika, popije s njim bocu vina, i povjeri mu svoje strahove i dileme u vezi sa budućnošću, ali starac je već bio napustio grad. El-Zindik je bio na putu za el-Hudejl, gdje će već sutradan ujutro Zuhejrovoj zabrinu-244
toj obitelji podnijeti detaljan izvještaj o onom što se dešavalo u Garnati.
"Zuhejr bin Omere, Allah te sačuvao."
Zuhejr se iznenadi. Nikog nije vidio. Onda se neko pojavi iz mraka i stade pred njega. Bio je to stari sluga iz kuće njegovog amidže.
"Selam ti, stari prijatelju. Šta je tebe ovamo dovelo?"
"Gospodar bi da s njim večeraš. Naređeno mi je da te dovedem sa sobom?'

"Rado ću to učiniti," odvrati Zuhejr. "Bit će mi drago da vidim amidžu."

Ibn Hišam je koracima mjerio avliju, nestrpljivo iščekujući bratića. Bio je tužan i uzrujan zbog onoga što se zbivalo tog dana, ali duboko u duši bio je ponosan zbog uloge koju je u svemu tome igrao Omerov sin. Kad Zuhejr uđe, amidža ga zagrli i poljubi u oba obraza.

"Ljut sam na tebe, Zuhejr. Prošao si kroz ovu kuću a da ne svratiš. Otkad to sin moga brata da noćiva u hanu? Ovo je tvoja kuća! Odgovori mi, momče, prije no što te dam bičevati."

Zuhejr je, ne htijući, bio dirnut. Nasmiješi se. Bio je to neki čudan osjećaj. Grizla gaje savjest, kao da mu je deset godina i kao da ga je neko od starijih uhvatio u nepodopštini.

"Nisam ti htio nauditi, amidža. Što da ti trpiš zbog onog što ja radim? Najbolje je bilo da spavam u Funduku."

"Gluposti! Zar to što sam se pokrstio znači da nam krv nije više ista? Hoćeš li da se okupaš? Reći ću da ti spreme čistu odjeću."

"Kako je moja tetka? Rođaci?" stade se Zuhejr raspitivati, dok su išli u hamam.

245"Eno ih u Išbiliji u istoj kući u kojoj je i Kulsum. Vratit će se za nekoliko sedmica. Tetka ti je ostarjela i ovaj planinski zrak joj uzrokuje reumu. U Išbiliji je mnogo toplije."

Pošto ih dva momka nasapunjaše i opraše, Zuhejr se opusti u toploj banji. Kao da je kod kuće. Bez obzira šta mu Hišam kaže, on je ugrožavao budućnost svog amidže. Tačno, niko ih nije vidio kako ulaze u kuću, ali sluge su brbljive. Hvalisat će se medu prijateljima daje Zuhejr večerao kod svoga pokrštenog amidže. Do sutra će glasina stići do trga, i to uveličana. Nema sumnje da bi je svaki od nadbiskupovih zbira čuo.

Nakon večere, koja bijaše, kao uvijek, jednostavna i asketska, razgovor neizbježno skrenu na raspravu o pošasti koja se sručila na njihovu vjeru.
"Mi smo krivi, sinko moj. Mi smo krivi", reče Ibn Hišam bez imalo sumnje. "Uvijek odgovor tražimo u onom što nam dušmanin radi, ali grješka je naša. Prebrzo smo uspjeli. Naš je Poslanik prerano umro, prije nego je stigao uspostaviti novi poredak. Njegovi su se nasljednici međusobno ubijali poput ratničkih plemena, što su i bili. Umjesto da prihvatimo one pouzdane vrline civilizacija koje smo pokorili, odlučili smo da im namećemo svoj neobavezni način života. Tako je bilo i u el-Endelusu. Lijepa, ali nimalo mudra djela činismo, bezrazložno smo žrtvovali živote muslimana, ispraznim viteštvom..."
"Oprosti mi, amidža, ali svaka se riječ koju si izgovorio može odnositi i na kršćane. Tvoje je objašnjenje nedovoljno."
I tako razgovor potraja do duboko u noć. Hišam nije mogao zadovoljiti svog nećaka, a Zuhejr nije uspio uvjeriti amidžu da je došlo vrijeme da se digne na oružje. Zuhejru postade jasno da je amidžin prelazak na kršćanstvo bio samo vanjska manifestacija. On je govorio i držao se kao muslimanski plemić. Svinjetina ni-246
je okužila njegovu sofru. Kuhinja i cijela kuća bila je puna vjernika i, ako stari sluga govori istinu, onda se i sam Hišam svaki dan obraćao prema istoku, potajno klanjajući.
"Ne traci svoju mladost na zaludne pothvate, Zuhejr. Naše je prošlo. Zašto to ne možeš prihvatiti?"
"Neću sjediti i gledati mirno kako nam ovo rade. Oni su barbari, a barbarima se treba odruprijeti. Bolje umrijeti nego postati rob njihove crkve."
Ja sam nešto naučio u ovih nekoliko mjeseci," povjeri mu se Hišam. "U ovom novom svijetu u kojem mi živimo postoji

jedan novi način umiranja. U starom smo jedni druge ubijali. Dušmanin nas je ubijao, i to je bilo sve. Ali sad sam naučio da potpuna ravnodušnost može biti jednako okrutna smrt kao i izgubiti glavu u dvoboju."
"Ti koji su uvijek imao toliko prijatelja..."
"Svako je pošao svojim putem. Kad bi se samo sudilo po onom što vidimo, moglo bi se pomisliti da pojedinac može bez po muke preživjeti i kataklizme kakvu mi sad proživljavamo, ali život je mnogo komplek-sniji. Sve se u nama mijenja. Ja sam se pokrstio iz sebičnih razloga, ali sam im sad veći tuđin. Mogu ja s njima i poslovati, ali, koliko god se trudio, ja nikad neću biti njihov."
"A ja sam mislio da sam u cijeloj našoj porodici jedino ja spoznao šta znači ostati sam."
"Ne treba se žaliti. Ja imam najstrpljivije prijatelje na svijetu. Ovih dana često s njima razgovaram. Sa kamenjem u mojoj avliji."
Dvojica ljudi ustadoše i Zuhejr zagrli svog amidžu u znak pozdrava.
"Drago mi je što sam te obišao, amidža. Nikad ovu večer neću zaboraviti."
"Bojim se da nam je ovo posljednja večera."
247Zuhejr je ležao u postelji i razmišljao o proteklom danu. Kako je sve izgledalo beznadežno. Kako je grof samo ubio svaku nadu u njemu. Nadbiskup je pobijedio. Lukavi, pokvareni Cisneros. Grad je sad bio njegov i on će ga iznutra uništiti. Ubiti duh Garnate. Učiniti da se njegovi građani osjećaju ružnima i jadnima. To će biti kraj Garnate. Mnogo je bolje sasjeći je u korijenu, ostaviti samo ono stoje bila na početku: prekrasna dolina, išarana potocima i gustom šumom. Ljepotu koja je i namamila njegove stare da se tu skrase.

Misli mu stigoše i do večeri provedene kod amidže. Zuhejra je iznenadila njegova gorčina i poniznost, ali ga je i utješila. Ako njegov amidža Hišam, čovjek golemog bogatsva i inteligencije, nije našao sreću u prelasku na kršćanstvo, onda je on, Zuhejr, imao pravo što je izabrao ovakav put. Kakva korist od bogatstva i sjaja ako u sebi osjećaš bijedu i sirotinju?
Te noći Zuhejra uznemiri jedan san. Probudio se u znoju, sav drhteći. Njihova kuća u el-Hudejlu je bila sva umotana u šator od bijelog muslina. Jezid, jedini kojega je bio kadar prepoznati, smijao se, ali ne onako kako ga Zuhejr pamti. Bio je to smijeh starca. Bio je okružen golemim šahovskim figurama koje su oživjele i govorile neki strani jezik. Polahko su se primicale Je-zidu i počele ga daviti. Onaj užasni smijeh se pretvorio u krkljanje.
Zuhejr je još drhtao. San mu nije htio na oči. Ostao je tako u krevetu, očiju širom otvorenih, umotan u jorgan, očajnički iščekujući prve zvuke koji najavljuju svitanje.
"Samo je jedan Allah i Muhammed je Njegov Poslanik!"
Iste riječi. Isti ritam. Osam različitih glasova. Osam jeka koje se takmiče jadan s drugim. Osam džamija za današnje vjernike. A sutra? Zuhejr je već bio obučen. U

ogromnoj avliji već je čuo zvuk kopita. Konjušar, malo stariji od Jezida, već je sedlao njegovog pastuha i hranio ga grumenom smedeg šećera. U avliji se oglasi još kopita. Začu se Ibn Basitov i Ibn Aminov glas.
Izjahali su iz Funduka, kroz tijesne ulice, u prozirno jutarnje svijetlo, baš kad se Garnata počela buditi. Otvarala su se vrata i grupice ljudi su žurile u džamiju. Prolazeći pored

nekih od tih otvorenih vrata, Zuhejr je vidio ljude kako uzimaju abdest, pokušavajući sa sebe sprati nakupljeni miris sna.
Grad više nije bio prazan, kao kad se Zuhejr kasno sinoć vraćao u Funduk iz amidžine palače, ali je ipak bio ispunjen očajem. Ibn Basit se nije mogao sjetiti kad je vidio toliki svijet da ide na sabah-namaz.
Prije Rekonkviste su džume privlačile najviše vjernika - bio je to i društveni i politički, koliko religiozni događaj. Često se dešavalo da je imam raspravljao o političkim i vojnim pitanjima, ostavljajući religiju za dane kad se ništa bitno nije dešavalo. Vjernici su obično bili opušteni, za razliku od ove današnje šutnje nabijene napetošću.
"Zuhejr el-Fahl," reče Ibn Amin uzbuđenim glasom. "Ibn Basit i ja imamo dva dara koja ćemo odnijeti u al-Amru. Bi li krenuo s nama? Drugi čekaju van grada. Četrdestetorica su sad postali Pet stotina."
"Kakve darove?", upita Zuhejr, koji je zapazio prekrasne drvene kutije sa svilenim trakama. "Osjetim miris parfema."
"Jedna je kutija za Ximenesa," odgovori Ibn Basit, trudeći se da bude ozbiljan, "a druga za Grofa. To je oproštajni dar koju ova dvojica velikaša neće nikad zaboraviti."
Zuhejr je taj gest smatrao nepotrebnim. To mu se viteštvo učini apsurdnim, ali pristade da pođe s njima. Ne prođe ni par minuta a oni se nađoše pred palačom.
249"Stoj, ne miči!" Dvojica mladih vojnika isukaše mačeve i krenuše prema njima. "Kojim poslom?"
"Ime mi je Ibn Amin. Jučer nas je General posjetio u gradu i pozvao da s njim doručkujemo. Postavio je nekoliko zahtjeva i tražio da mu danas odgovorimo. Donijeli smo i darove za njega i nadbiskupa Toleda. Nažalost, nemamo vremena da ostanemo. Molim vas da prenesete naše izvinjenje i da se

pobrinete da ovi darovi, mali znak našeg uvažavanja, budu predati dvojici gospode čim se probude."

• Vojnici se opustiše i prihvatiše poklone. Mladići okrenuše konje i u galopu odjuriše da se pridruže svojim saborcima, koji su se već skupili pod zidinama grada. Vojnici na kapijama su ih natmurena lica gledali kako prolaze.

Tri stotine naoružanih ljudi na konjima, većina mlada od dvadeset godina, nije nikako mogla biti tiha i dis-ciplinurna pogotovo suočena sa onimšto ih je čekalo. Vriska, sašaptavanje i smijeh su odjekivali dolinom. Planinski zrak je bio hladan, a ipak su se i momci i konji kupali u znoju. Brižne majke, umotane u šalove, opraštale su se od njih. Zuhejr se namršti na tu graju, ali se oraspoloži kad se primaknu vojsci. Izgledali su veličanstveno, bio je to znak da garnatski Mauri nisu izgubili svaku nadu. Trojicu prijatelja, koji su se primicali okupljenoj družini, dočekaše uzbuđeni uzvici i topao doček. Svi su bili i te kako svjesni opasnosti koja je stajala pred njima, ali unatoč tome, moral im je bio na visini.

"Jeste li uručili darove?", upita Ibn Vehab kad su se počeli odmicati od grada.

Ibn Amin klimnu i nasmija se.

"Allaha vam," upita Zuhejr, "u čemu je šala?"

"Stvarno želiš znati?", zadirkivao ga je Ibn Basit. "Ibn Amin, ti mu reci."

Sin Grofovog ličnog liječnika toliko se smijao na ovaj prijedlog, da Zuhejr pomisli da će se ugušiti.

"Miris parfema! Tvoj je nos nanjušio naš zločin," reče Ibn Amin nakon što se smiri. "U obje je kutije, u nečemu nalik na ružino ulje, jedna rijetka poslastica za nadbiskupa i grofa. Umotana u jestivi srebreni papir. A u njemu, Zuhejr el-

Fahlu, malo našeg izmeta. Jedan je grumen istovario jutros iz svojih crijeva ovaj Jevrejin pred tobom, a drugi, nešto stariji, iz nutrine je jednog pravog Maurina, koga ti znaš kao Ibn Basita. Ta je činjenica, naravno, bez spominjanja imena, jasno navedena u poruci koja je adresirana na obojicu, u kojoj izražavamo nadu da će uživati u doručku."

Bilo je to previše djetinjatsto da bi zaslužilo raspravu. Zuhejr je nastojao da se ne nasmije, ali to mu ne pode za rukom. Stade se nekontrolirano smijati. Nije prošlo dugo i priča o ovom pasjaluku obiđe cijelu družinu. Vrlo brzo, tri stotine plemića grohotom se smijalo.

"A ja sam mislio," reče Zuhejr, dok se nekako smirivao, "da ste previše sentimentalni i da ste pravi vitezovi." U to njegove prijatelje opet spopade smijeh.

Nekoliko su sati jahali. Sunce je već granulo. Skinu-še ogrtače i deke sa sebe i dodadoše ih grupi od nekih stotinjak sluga koji su im bili pratnja. Negdje nakon dva sahata jahanja, opaziše grupu konjanika kako im ide u susret.

"Allahu Ekber!", Bog je veliki!, viknu Zuhejr a za njim garnatski momci.

Ne bi odgovora. Zuhejr naredi svojoj vojsci da stane, bojeći se da je u pitanju zasjeda. Kad se konjanici sasvim primakoše, Zuhejr ih prepoznade. Bijaše mu mnogo lakše.

"Ebu Zeld el-Ma'ari!", viknu zadovoljno. "Selam alejk! Vidiš da sam poslušao tvoj savjet i doveo prijate-

251"Drago mi je što te vidim, Zuhejr bin Omere. Znao sam da ćeš poći ovim putem. Bolje kreni za nama i kloni se ove ceste. Svi je dobro znaju, a sad bi već na njoj mogla biti vojska koja pokušava da izvidi gdje ćete noćas zanoćiti."

Zuhejr mu ispriča o darovima koje su ostavili za grofa i nadbiskupa. Na njegovo iznenađenje, Ebu Zejd se ne nasmija.

"To je velika glupost, prijatelji. Slugama u kuhinji u al-Amri vjerovatno je drago što ste to uradili, ali oni imaju najmanje utjecaja u palači. Ovim ste grofa i onog ispovjednika samo ujedinili. Bilo bi dovoljno da ste darovali samo popa. To bi možda razonodilo grofa i odgodilo njegovu ofanzivu. Zar stvarno mislite da ste prvi kojima je takva uvreda pala na um? I drugi su, diljem el-Endelusa pravili slične gluposti. Kasno je. Sklonimo se iz ovog kraja što prije."
Zuhejr se u sebi nasmija. Bio je hrabar mladić, ali nije bio sasvim lišen pameti. Znao je da nije bio kadar, niti je imao znanja da predvodi jednu jedinicu brdske vojske. Ebu Zejdovo prisustvo mu je pomoglo da se oslobodi tog tereta. Dok su jahali, danje dobro odmakao i sunce, kojem se ni jedan jedini oblak nije ispriječio, grijalo je zemlju, čiju su mirisnu prašinu udisali penjući se uz planinu. Pred njima je bio nenadmašno lijep krajolik.
Kasnije, tog popodneva, el-Zindik je predao Zuhej-rovo pismo Omeru i opisao mu šta se prethodna dva dana dešavalo. Saslušali su ga bez riječi. Čak ni Jezid nije zapitkivao. Kad je starac završio, Ama stade plakati. "Ovo je kraj", zapomagala je. "Sve je gotovo." "Ali, Ama", odgovori Jezid, "Zuhejr je dobro i zdravo. Pa oni su krenuli u džihad. Trebalo bi da si zbog toga sretna, a ti zapomažeš. Što plačeš?"
"Ne pitaj me, molim te, Ibn Omere. Ne muči staricu."

Zubejda dade znak Jezidu da pođe za njima. Kad Ama shvati da je ostala sama sa el-Zindikom, obrisa oči i stade ga ispitivati o pojedinostima Zuhejrova izgleda i držanja.
"Je li imao onaj bogati plavi turban sa zlatnim polu-mjesecom?"

El-Zindik klimnu glavom.
"Tako sam ga noćas sanjala."
El-Zindik je govorio blagim glasom. "Snovi nam više govore o nama samima, Amira."
"Nisi me shvatio, stara budalo", Ama ljutilo odvrati. "U mom je snu turban bio na Zuhejrovoj glavi, ali glava je ležala na zemlji sva u krvi. Nije bilo tijela."
El-Zindik pomisli da će se ona opet rasplakati, ali umjesto toga lice joj posivi i stade sve glasnije i nepra-vilnije disati. Dade joj malo vode i pomože joj da ode do svoje sobe, sobička, zapravo, u kojem je provela većinu svojih noći skoro pola stoljeća. Ona leže, a el-Zindik je pokri dekom.
Razmišljao je o njihovoj prošlosti, o riječima nikad do kraja izrečenim, zabludama, boli koju joj je zadao kad se zaljubio u Zehru. Pomisli daje on bio nesreća Aminog života.
Instinktivno, starica mu pročita misli.
"Ne žalim ni za jednim trenutkom provedenim u ovoj kući."
On se tužno nasmiješi.
"Negdje drugo mogla si biti svoj gospodar, imati svoj život."
Ona ga pogleda molećivim glasom.
"Ja sam proćerdao svoj život, Amira", reče on. "Ova me je kuća zauvijek uklela. Kamo sreće da nisam nikad nogom stao u ovu avliju. To ti je prava istina."
Odjednom, ona ga vidje kao osamnaestogodišnjaka, sa gustom crnom kosom i očima punim smijeha. Ta joj uspomena bi dovoljna.
253"Idi sad", reče mu, "pusti me da na miru umrem."
Zindiku bi nepojmljiva i sama pomisao na spokojno umiranje, na odlazak bez onoga posljednjeg krika gnjeva, i on joj to reče.
"Ja jedino tako znam," odgovori mu ona stežući svoj tespih.
"U vjeri u Dragog nam Allaha."

Ama nije umrla ni tog dana, ni sutradan. Trajala je još sedam dana, opraštajući se sa svijetom na svoj način. Poljubila je Omerovu ruku i obrisala Jezidove suze, kazala Zubejdi da se boji za njenu obitelj i prekli-njala je da odvede djecu. I sve vrijeme sačuvala mir, osim kad je molila Omera da je spomene Zuhejru.

"Ko će mu praviti one džennetske slatkiše kad mene više ne bude?"

Ama je umrla u snu tri dana nakon Zuhejrova bijega iz Garnate. Ukopali su je kraj Zehre na porodičnome mezarju. Jezid je za njom potajno tugovao. Smatrao je da, budući da se bližio zrelosti, mora biti jak i da ne smije javno iskazivati svoja osjećanja.

XII. GLAVA

Svako jutro poslije doručka Jezid je uzimao svoje knjige i povlačio se u kulu.

"Ostani ovdje i čitaj sa mnom", molila gaje Zubej-da, ali on bi se na to samo tužno osmjehnuo.

"Volim sam čitati. U kuli je tako tiho."

Ona nikad nije navaljivala, i ono što je počelo kao izraz želje za nezavisnošću što ide uz vrijeme sazrijevanja iz dječaštva u muževnost, preraslo je u redovnu naviku. Počelo je prije dva mjeseca kad su do njih stigle vijesti o dešavanjima u Garnati i bijegu tri stotine mladića sa Zuhejrom na čelu.

Jezid je bio veoma ponosan na svog brata. Njegovi prijatelji u selu su bili puni zavisti pa mu nije dokraja bilo jasno zašto je kuća bila ispunjena tugom. Čak je i Ama, koja je onako spokojno umrla u snu, iskazala negodovanje.

"Ništa dobro neće donijeti ta njegova pustolovina, Ibn Omere", rekla je Jezidu, koji nije znao da su to staričine posljednje riječi.

Njena je zabrinutost Jezida natjerala da razmisli o cijeloj toj svari. Ama je bila ta, koja je u prošlosti branila svaki hrabri, čak i tvrdoglavi čin, pod uvjetom da ga je izveo neki od muških članova u porodici. Punila mu je glavu beskonačnim pripovijestima o hrabrosti i
255viteštvu, naravno, sa njegovim čukundjedom, Ibn Feridom, u glavnoj ulozi. Ako je i Ama bila zabrinuta zbog Zuhejra, mora da su njegove šanse bile stvarno turobne.
Jezid je iz svoje kule ugledao konjanika kako jaše prema imanju. Nema dana a da se on nije gore popeo, sa stalnom nadom i molitvama da će jednom ugledati taj prizor i da će to biti njegov brat. Konjanik je stigao na kapiju. Srce mu je stalo. Nije bio Zuhejr. Nikad to nije bio Zuhejr.
Jezid ne pamti daje kuća bila tako pusta. Nije to bilo samo zbog Zuhejrova odsustva i Amine smrti. Ovo jesu bili teški gubici, ali Zuhejr će se jednog dana vratiti, a što se Ame tiče, on će je opet vidjeti, što mu je ona tako često obećavala - u Džennetu. Srest će se na Sedmome nebu, na obali potoka kojim teče najukusnije moguće mlijeko. Ama mu je nedostajala više nego što je očekivao, ali njeno je mjesto barem zauzeo El-Zindik, koji je ionako bio mnogo upućeniji u kretanje zvijezda i mjeseca. Kad je jednom El-Zindiku ispričao o svome očekivanom ponovnom susretu sa Amom, starac se nasmijao i rekao mu nešto stvarno neobično.
"Znači, Amira je mislila da će pravo u Sedmo nebo, a? Nisam tako uvjeren u to, Jezide bin Omere. Ni ona nije bila bez grijeha, da znaš. Mislim da će teško stići i do prvoga i, šejtan bi ga znao, može se desiti da oni ipak gore odluče da je pošalju u sasvim drugom pravcu."
Hindina udaja i odlazak, mada nije došla kao iznenađenje, ipak je bila najteži udarac. Bio joj je bliži nego bilo kome u obitelji. A ona je otišla. Istina, preklinjala je roditelje da puste

Jezida da krene s njom, preko mora, bar nakratko, zaklinjući se da će ga za nekoliko mjeseci vratiti. Ali Zubjeda se nije htjela odvajati od svog sina. "On nam je jedini ostao u kući. Ne dam da se moj najdragocjeniji dragulj odvoji od mene. Ne dam ga ni tebi, Hinda!"

256

Tako Hinda ode bez brata. Usljed toga je, ne zato što odlazi iz svoje rodne kuće, ona neutješno plakala pred odlazak, i kasnije, kad su se ona i Ibn Daud ukrcali na brod u Malaki i krenuli u Tandu.

Neko je trčao uz stepenice. Jezid se prenu iz svojih misli i krenu. Na pola puta srete majčinu dvorkinju, Umejmu, lica rumenog od uzbuđenja.

"Došao je glasnik tvoga brata. Eno ga sa Zubejda-hanumom i tvojim ocem, ali neće da govori dok ti ne sideš."

Jezid projuri pored nje i sleti niz stepenice. Kad dotaknu tlo, kao vjetar odjuri kroz avliju, a Umejma, pro-klinjući samu sebe, shvati da nema načina da ga stigne. Nije više bila ona vitka gazela, brža i od el-Fahla. Stomak joj se u posljednje vrijeme nekako zaoblio.

Jezid bez daha stiže u gostinjsku sobu.

"Ovo je Jezid", reče Omer, sa osmijehom na licu.

"Brat ti šalje hiljade poljubaca", reče Ibn Basit.

"Gdje je on? Je li dobro? Kad ću ga vidjeti?"

"Vrlo brzo. Stići će jedne večeri, kad se smrkne, a otići sutradan ujutro, prije svitanja. Za njegovom glavom je raspisana nagrada."

Omerovo lice se iskrivi od bijesa.

"Šta? Zašto?"

"Zar niste čuli?"

"Čuli šta, momče?"

"Ono što se prošle sedmice desilo. Mora da ste čuli. U Garnati se samo o tome priča. Zuhejr se nadao da vam je njegov amidža Hišam već poslao glasnika."
Omer je bivao sve nestrpljiviji. Čupao je vrhove brade, a Zubejda, koja je znala da je to znak da slijedi eksplozija gnjeva, pokuša ga umiriti."
"Ne znamo ništa o tome, Ibn Basite. Molim te, ne okoliši, već nam sve ispričaj. Kao što vidiš, gladni smo vijesti o Zuhejru."
257"Sve se to desilo prije devet dana. Ebu Zejd el-Ma'ari nas je upravo vodio ujedno skrovište u brdima kad ugledasmo kršćane. I oni su nas vidjeli i sukob je bio neizbježan. Nas je bilo nešto preko tri stotine, a sudeći prema prašini koja se dizala za njihovim konjima, njih je bilo dva puta više. Možda još i više.
"Poslali su nam nenaoružanog glasnika. 'Naš voda/poče on, 'plameniti Don Alonso de Aguilar, šalje vam sve izraze svog uvažavanja. Ako se predate, neće vam ništa, ali ako se oduprete, on će se u Garnatu vratiti samo sa vašim konjima.'Bili smo u klopci. Ovaj put čak ni Ebu Zejd nije imao pametnog plana izbavljenja. U to Zuhejr ibn Omer istupi naprijed. Govorio je tako glasno da se kilometrima unaokolo mogao čuti. 'Reci svom gospodaru da mi nismo repa bez korijena', grmio je. 'Mi smo maurski vitezovi koji brane ono što nekad bijaše naše. Reci mu da ću ja, Zuhejr ibn Omer, čuku-nunuk viteza Ibn Ferida, izaći na mejdan sa Don Alfon-som i boriti se do smrti. Onaj koji pobijedi, odlučit će sudbinu svojih ljudi."
"Ko je taj Don Alonso?", upade Jezid, lica napetog od straha.
"Najbolji i najiskusniji vitez u Don Inigovoj službi", odgovori Ibn Basit. "Boje ga se i njegovi neprijatelji i prijatelji. Čovjek prijeke naravi, sa ožiljkom posred čela, koji mu je postavio jedan maurski vitez u bici za al-Amu. Priča se daje samo u

tom nesretnom gradu svojom rukom ubio stotinu ljudi. Allah ga prokleo!"
"Nastavi, molim te," molila gaje Zubejda, nastojeći da joj glas bude miran.
"Na naše veliko iznenađenje, Don Alonso prihvati izazov. Kršćanski se vojnici stadoše okupljati s jedne strane livade. Nas dvije stotine zauzesmo drugu stranu."
"Gdje su bili ostali?", upita Jezid, koji nije mogao svladati emocije.
258
"Vidiš, Ebu Zejd je odlučio da je, pobijedimo li mi ili ne, neophodno sačuvati mogućnost iznenađenja. On odvede stotinu ljudi i postavi ih na razne tačke na planini nad dolinom. Plan je bio da, čim se dvoboj završi, mi krenemo na kršćane prije no što se oni budu kadri i pripremiti za bitku."
"Ali, to je protivno pravilima", Omer se pobuni.
"Istina, ali mi nismo igrali partiju šaha. Sad mi dopustite da nastavim. Zuhejr je imao stari, prekrasno izvezeni bajrak koji mu je darovala jedna starica u Gar-nati koja se klela da gaje Ibn Ferid nosio u mnogim bitkama. Na zelenom turbanu mu se sjao srebreni polumjesec. Stavio je bajrak pred svoje ljude. U daljini smo mogli vidjeti zlatni križ koji je Don Alonso zabio u zemlju. Na dogovoreni znak, Don Alonso isaka mač i okrenu ga ravno prema Zuhejrovom srcu. Obojica su prezrivo odbacili štitove."
"Zuhejr izvuče sablju i jurnu kao lud. Lice mu je bilo izobličeno od bijesa. Nikad ga takvog nisam vidio. Kad se primakao Don Alonsu, svi smo dobro čuli kako govori: 'Samo je jedan Allah i Muhammed je Njegov poslanik/Stajali su gotovo prsa u prsa. Zuhejr izbježe mač tako što gotovo skliznu sa svog pastuha. Kakav je on samo konjanik? U to ugledasmo Ibn Feridovu sablju kao bijesnu kao munja. Na

trenutak se činilo da su obojica živi. Tek kad nam se Don Alonsov konj primakao, mi vidjesmo da je konjanik ostao bez glave. Takve sablje se u Tulejtuli više ne kuju!

Na našoj strani se začu moćan usklik. Kršćani su bili obeshrabreni i spremni na uzmak, kad Ebu Zejd nasrnu odozgo na njih. Pretrpjeli su teške gubitke prije nego što utekoše sa poprišta. Mi smo uzeli pedeset zarobljenika, ali, na Zuhejrovo insistiranje, predadosmo im Don Alonsovo tijelo i njegovu glavu da je odnesu u Garnatu. "Recite grofu," reče im Zuhejr, "da ovaj rat
259nismo mi započeli. Izgubio je ovoga hrabrog viteza zato što on, general, nije ništa do plaćenik u službi okrutnog i kukavičkog popa!"

Jezid je bio općinjen pričom. Bio je tako ispunjen ponosom na svog brata da nije zapazio brigu na licima svojih roditelja. El-Zindik, koji je bio jednako zabrinut zbog posljedica Zuhejrove pobjede, poče zapitkivati Ibn Basita.

'"Je li Ebu Zejd štogod kazao o tome kako će Al-Amra odgovoriti?"

"Jeste", reče Ibn Basit, iznenađen starčevim pitanjem. "Dva dana nakon toga nam je mnogo toga kazao."

"A šta to?", upita Zubejda.

"Daje grof bio toliko bijesan daje ponudio hiljadu dukata za glavu Zuhejra bin Omera. Priča se da priprema vojsku da nas zauvijek skrši, ali Ebu Zejd nije zabrinut. On ima plan. Veli da ni Svevišnji neće moći naći Zuhejra tamo gdje nas on vodi." "To su šejtanske riječi", reče Omer. "Idi, okupaj se, Ibn Basit", reče Zubejda, vidjevši mu lice prekriveno prašinom i u kakvom je stanju njegova odjeća. "Mislim da će ti Zuhejrove stvari biti taman. Onda nam se pridruži na ručku. Soba ti je spremna i možeš ostati koliko ti volja."

"Hvala ti, hanuma. Rado ću se okupati i jesti za vašom sofrom. Nažalost, ne mogu sebi dozvoliti luksuz odmora. Moram prenijeti poruke i u Guehar, a do sumraka moram stići u Lanjaron, gdje me čeka otac. Što ste se tako zabrinuli? Zuhejr je živ i zdrav. Ako mene pitate, ja mislim da ćemo se mi vratiti u Garnatu za šest mjeseci."
"Šta?" viknu Omer.
El-Zindik ne dopusti da se rasprava dalje nastavi. "Mudrom je čovjeku, dragi moj Ibn Basite," promrmlja
260
on, "jezik u srcu, dok je budali srce u ustima. Mladiću, sluge čekaju da ti prirede zadovoljstvo hamama."
Jezid gosta otprati do hamama. "Uživaj u kupanju, Ibn Basite," reče, pokazujući Zuhejrovu prijatelju gdje je hamam, i požuri u kuhinju, gdje su na okupu bili Patuljak, Umejma i ostale sluge. Ponovi im, od riječi do riječi, priču o Zuhejrovu dvoboju i o tome kako je Don Alonso ostao bez glave.
"Hvala dragom Allahu", reče Umejma. "Nek je samo naš mladi gospodar živ."
Izmijeniše poglede, ali pred Jezidom ništa ne kaza-še. Uzbuđenje na pripovjedačevom licu razoružalo je i najciničnije članove kuhinjskog osoblja. Sam Patuljak se činio ravnodušnim. Tek kad Jezid ode, kuhar dade oduška svojim osjećanjima.
"Benu Hudejl je zazvao smrt i nećemo na nju dugo čekati. Ximenes nas neće dugo pustiti na miru."
"Ali naše je selo sigurno," upade Umejma. "Mi nikom nismo ništa nažao učinili."
Patuljak slegnu ramenima.
"To ti ne znam", reče, "ali da sam na tvom mjestu, Umejma, pošao bih služiti Kulsum-hanumi u Išbiliji. Najbolje je da se dijete ne rodi u el-Hudejlu.

Djevojčino lice promijeni boju.
"Cijelo selo zna da nosiš Zuhejrovo ždrijebe."
Na ovu opasku nasta sveopći smijeh. Za Umejmu je to bilo previše. U suzama pobježe iz kuhinje. Ali, ipak, pomisli da je Patuljak možda imao pravo. Pitat će večeras Zubejda-hanumu hoće li je pustiti da ode služiti Kulsum u Išbiliji.
Jezid je bio zanesen, u svom svijetu. Stalno je bio u narovom gmrlju, zamišljajući daje maurski vitez. Štap. čiji je vrh zaoštrio nožem - nožem koji mu je Zuhejr dao za deseti rođendan i koji je ponosno nosio u džepu, kad god bi došli gosti, - bio mu je sablja. Jurio je tamo-
261ovamo kao mahnit, zamahujući svojom zamišljenom sabljom i odsijecajući svaki nar koji mu je bio dostupan. Ubrzo bi se umorio od te fantazije, sjedao umoran u travu, rasjekao bi jednu od osvojenih voćki i isisavao njen sok, pijuckajući sjemenke.
"Znaš šta, Hinda? Mislim da će Zuhejr umrijeti. I aba i urami misle isto. Vidio sam im to u očima kad nam je Ibn Basit pričao o dvoboju. Da me je bar ummi pustila da pođem s tobom. Nikad nisam bio na brodu. Nikad plovio morem. Nikad nisam vidio Fes. Kažu da je isti kao Garnata."
Jezid iznenada stade. Pomisli daje čuo korake i šuškanje lišća u gmrlju. Otkad su ga Umejma i druge sluge jednom iznenadile, bio je oprezan i uvijek motrio na pridošlice. Kamo sreće da nikad nije vidio Ibn Dauda i Hindu kako se ljube. Da nije kazao majci, možda bi se i vjenčanje odgodilo. Hinda bi još bila tu. Kako je to bilo čudno vjenčanje? Bez svadbe. Bez slavlja. Bez vatrometa. Samo seoski kadija i obitelj. Nasmija se kad se sjeti kako mu je Kur'an skoro ispao iz ruku na Ibn Da-udovu glavu, na što se čak i kadija nasmijao. Patuljak je tog dana nadmašio samog sebe. Slatkiši su bili kao da su u Džennetu spravljeni.

Poslije tri dana Hinda je otišla. Bili su to dani tuge, ali ih je Hinda provodila s njim više nego i sa Ibn Da-udom. Išli su u duge šetnje. Hinda mu je pokazala svoja tajna skrovišta u planinama i na rijeci i, kao i uvijek, s njim je razgovarala kao sa odraslima.
"Kad bi bar nakratko mogao poći sa mnom. Stvarno bih to voljela", rekla mu je dan prije polaska. "Ne napuštam ja tebe, samo ovu kuću. Ne bih mogla podnijeti da ovdje živim sa Ibn Daudom. Moramo živjeti gdje je njemu ugodno i gdje se osjeća kao svoj čovjek. Ovo je očeva kuća, a poslije njega bit će Zuhejrova i tvoja, i vaše djece. Ti me shvataš, Jezide? Ja tebe volim više 262

nego ikad i uvijek ću na tebe misliti. Možda dogodine, kad dođemo u posjetu, pođeš s nama na mjesec-dva."
Jezid nije ništa rekao. Samo joj je na povratku kući, stisnuo ruku. Sad više nije htio o tome misliti i stoga se obradova kad ugleda posjetioca.
"Ah! To je mladi gospodar glavom i bradom. Šta ti to ovdje sam radiš?"
Poznati, mrski glas je pripadao glavnom slugi njegovog oca, Ubejdullahu, koji je, kao i otac mu prije njega, vodio knjige o svim transakcijama koje su se na imanju obavljale. Bolje je od ikog znao koliko tačno zemlje ima Omer, koliko je poreza imao sakupiti u svakom selu, kolika je bila godišnja zarada od prodaje sušenog voća godišnje, koliko je brašna i riže bilo pohranjeno u podzemnim skladištima i gdje se šta od toga tačno nalazi.
Jezid nije volio Ubejdullaha. Njegova očita neiskrenost i pretjerivanja u iskazivanju hinjenih osjećanja nisu nikad uspijevali prevariti dječaka.

"Malo sam prošetao", odvrati Jezid hladno, ustajući i zauzimajući najodraslije moguće držanje. "A sad idem kući da ručam. A ti, Ubejdullah? Koje te dobro dovelo?"
"Mislim daje bolje da odgovor na to pitanje uputim direktno gospodaru. Mogu li s tobom do kuće?"
"Možeš", odgovori Jezid, stavi ruke na leda i krenu kući. Čuo je Amu kako hiljadu puta govori da je Ubejdullah propalica i lopov, da decenijama potkrada zemlju, hranu i novac sa imanja i da mu je sin otvorio tri dućana: dva u Kurtubi i jedan u Garnati. Odlučio je prvo da s njim ne razgovara sve do kuće, ali se onda predomisli.
"Kaži mi nešto, Ubejdullah". Jezid mu se obrati poznatim i beskrajno nadmenim glasom zemljoposjednika. "Kako ide trgovina tvojih sinova? Pričaju da nema
263čega nema u njegovim dućanima, sve najluksuznija ro-ba?"
Pitanje iznenadi starog slugu. Neodgojeni i drski bezobraznik, mislio je u sebi. Mora da je načuo nešto od kuhinjskih ogovaranja. Omer bin Abdullah nikad se ne bi spustio tako nisko da o ovome raspravlja za so-from. No, glas mu je bio snishodljiv preko svake mjere.
"Kako je lijepo što se raspituješ za mog sina, mladi gospodaru. Dobro je, hvala dragom Allahu i, naravno, zahvaljujući tvojima. Tvoj mu je otac platio školu i insistirao da se zaposli u gradu. To je dug koji nikad neću moći odužiti. Čujem da ti mnogo čitaš, mladi gospodaru. Cijelo selo o tome priča. Kazao sam im: 'Samo sačekajte, vidjet ćete da će mladi gospodar Jezid bin Omer i sam početi uskoro pisati učene knjige.'"
Ne pogledavši ga, Jezid se nasmiješi. Laskanje na njega nije djelovalo. Ne samo stoga što Jezid nije vjerovao Ubejdullahu. U ovome je Jezid bio vrlo nalik svom ocu i

majci. Pohvale bi skliznule sa njih kao kapi vode sa lista u šedrvanu. Bio je to osjećaj prirođenog ponosa. Osjećaj da je Benu Hudejl tako prirodno nadmoćan da im ni od koga nisu trebale pohvale i usluge. Jezidu je, baš kao i njegovu ocu i djedu, više od svilenih šalova kojima su Ubejdullah i njegov sin obasipali ženske članove obitelji značilo kad bi im neki siromašni seljak ponudio kolač zaliven sirupom od hurmi. Njihov je stav određivalo to šta je taj dar značio darovatelju. Ubejdullah nastavi sa svojim torokanjem, ali dječak ga nije slušao. Nije vjerovao u te gluposti. Ipak, sama činjenica daje prisilio Ubejdullaha da s njim razgovara na način na koji bi se obratio Zuhejru, bio je, smatrao je. dokaz njegove pobjede. Prolazeći kroz glavnu kapiju, u selu poznatu po njenom graditelju Bab ul-Fe-264
riđu, Ubejdullah sagnu glavu. Jezid neprimjetnim klimanjem glave pokaza da je primijetio taj gest, i oni se tu rastadoše. Starac krenu u kuhinju. Dječak zadrža svoje držanje i ne opusti se sve dok ne ude u kuću.
"Gdje si bio?", šapnu mu Umejma iz blagovaonice. "Drugi su već ručali."
Jezid se pravio daje nije čuo i uleti u sobu. Prvo što je primijetio je bilo Ibn Basitovo odsustvo. To ga rastuži. Snuždi se. Nekakav odsutni izraz mu prekri lice, dok se prstima igrao sa medaljonom koji mu je Hinda ostavila kao znak ljubavi. Unutra je bila jedna njena, kao zift crna kovrdža.
"Je li to on otišao, aba?"
Otac mu klimnu glavom i uze tamni grozd grožđa sa srebrenog poslužavnika prepunog voća. Zubejda posluži Jezida krastavcima kuhanim u vlastitom soku sa malo proprženog putera, biberom i crvenim sjemenom či-lija. On

to brzo pojede, a onda smaza i salatu od radi-ča, luka i paradajza u jogurtu i soku od svježeg limuna.

"Je li Ibn Basit još štogod kazao? Je li spominjao kad bi nam Zuhejr mogao doći?"

Zubejda odmahnu glavom.

"Ne zna ni on tačan dan, ali kaže da će to biti uskoro. Sad, molim te, pojedi malo voća, Jezide. Vratit će ti boju u obraze."

Kad se četverica sluga pojaviše da očiste sto, najstariji medu njima kleknu i šapnu nešto gospodaru. Prezir se pojavi na Omerovu licu. "Šta taj hoće u ovo doba? Odvedi ga u moju radnu sobu i ostani s njim dok ja ne dođem."

"Ubejdullah?", upita Zubejda.

Omer zamahnu glavom, a lice mu se smrče. Jezid se nasmija i opisa im svoj susret sa slugom.

"Je li istina, oče, da on ima gotovo jednako toliko zemlje kao ti?"

265Na to se Omer nasmija.

"Ne mislim daje tako, ali nisam ti ja osoba koju to treba da pitaš. Bolje da vidim šta propalica hoće. Ne liči na njega da me uznemirava u vrijeme kad se odmaram."

Omer ode, na to i Zubejda i Jezid izadoše u avliju, sa rukom u ruci, da prošetaju i uživaju u zimskom suncu. Ona zapazi Jezidov pogled dok su prolazili pored narova drveta pod kojim je Ama provodila mnoge zimske dane.

"Mnogo ti nedostaje, sinko?"

Umjesto odgovora, on joj stisnu ruku. Ona se sagnu i poljubi ga u obraze i oči.

"Svima nam je jednom mrijeti, Jezide. Jednog dana ćete se vas dvoje ponovo sresti."

"Molim te, mati. Samo ne to. Hinda nikad nije vjerovala u priču o životu na nebu. Ni El-Zindik, a bogme ni ja."

Zubejda savlada smijeh. Nije ni ona, ali Omer joj je zabranio da djeci prenosi svoje bogohulne misli. Pa dobro, mislila je, Omer ima Zuhejra i Kulsum koji su, kao i on, vjernici, a ja imam Hindu i mog Jezida.
"Ummi," molio ju je on, "zašto svi ne odemo da živimo u Fesu? Ne mislim u istoj kući sa Hindom i Ibn Daudom, već u našoj."
"Ne bih zamijenila ovu kuću, potoke i rijeke što za-ijevaju našu zemlju, selo i one što žive u njemu, ni za edan grad na svijetu. Ni za Kurtubu, ni Garnatu, čak ni a Fes, mada mi Hinda nedostaje koliko i tebi. Bila je i noja prijateljica, Jezide. Ali, ne. Ni za što na svijetu ne uh ovo zamijenila... Selam alejk, el-Zindik!"
"Alejkumu's-selam, hanuma. Selam i tebi Jezide bin)mere."
Jezid krenu.
"Gdje ćeš...? upita Zubejda.
"U kulu. Tamo ću se odmoriti i malo čitati."
El-Zindik nježno pogledom isprati dječaka. "Ovo dijete ima pamet koja je u stanju mnoge starije posti-djeti, velim ti, hanuma, ali nešto se promijenilo. Šta bi to moglo biti? Jezid bin Omer izgleda kao da neprestano za nečim žali. Je li to zbog Amire?
Zubejda se složi s njim:
"Imam dojam da ovo dijete sve zna. Kao što si dobro kazao, on zna više nego mnogo stariji i mudriji od njega. A što se tiče njegove tuge, mislim da znam uzrok. Ne, nije to zbog smrti njegove Ame, mada gaje i to uznemirilo više no što pokazuje. To je zbog Hinde. Otkako je ona otišla, sjaj je nestao iz zjenice njegova oka. Srce me boli kad ga vidim ovako tužnog i natmurenog."
"Djeca su mnogo jača od nas, hanuma."

"Ovo nije", nastavi Zubejda. "On se vrlo teško nosi sa svojim bolom. A misli da nije muški pokazivati osjećanja. Hinda je bila jedina kojoj se povjeravao. Svoje zebnje, radosti, tajne. Sve joj je povjeravao."
Omerov povratak je liši starčeva savjeta.
"Selam alejk, el-Zindik." Kad mu se starac nasmiješi, Omer se veselo obrati svojoj ženi. "Nikad ne bi pogodila zašto je Ubejdullah došao da me vidi."
"Nije zbog novca?"
"Jesam li u pravu," reče el-Zindik, "da našeg plemenitog glavnog knjigovođu muče duhovna pitanja?"
"Lijepo kazano, starce. Da, lijepo kazano. To je njegov problem. Odlučio se pokrstiti pa je došao po moju dozvolu i blagoslov. "Ubejdullah," upozorio sam ga, "jesi li ti svjestan da ćeš sve svoje grijehe morati ispovjediti popu prije no što te prihvate? I to sve, Ubejdullah! A, ako otkriju da si što slagao, spalit će te na lomači kao lošeg kršćanina." Bijaše mi odmah jasno da ga dobro uplaših. Brzo u sebi sračuna koliko bi sitnih pre-
267kršaja koje je učinio Crkva mogla razotkriti pa odluči da mu ne prijeti ozbiljna opasnost. Iduće sedmice ide u Garnatu, gdje će se on i onaj njegov imbecilni sin izložiti paganskom ritualu i postati kršćani. Krv njihove krvi. Tijelo njihovog tijela. Tražit će spasenje moleći se onom čovjeku što krvari zakovan na dva komada drve-ta. Reci mi nešto, el-Zindik. Zastoje njihova vjera tako duboko obilježena ljudskim žrtvovanjem?"
U zraku se osjećalo da slijedi ozbiljna, široka i podugačka rasprava o filozofiji kršćanske vjere, ali prije no što je starac i počeo, vrisak zapara zrak. Jezid, bez daha i lica crvenog od uzbuđenja, dotrča u avliju.

"Vojska! Stotine vojnika! Napravili su prsten oko sela i naše kuće. Hodite da vidite."

Omer i Zubejda krenuše za dječakom u kulu. El-Zindik, prestar da se penje uz stepenice, sjede, uzda-hnuvši, na klupu pod narovim drvetom.

"Naša je budućnost već naša prošlost", promrmlja on sebi u bradu.

Jezid sve shvati. Bili su opkoljeni. U zamci kao progonjeni jelen. Omer je, naprežući oko da vidi, mogao razaznati kršćanske bajrake i vojnike. Jedan konjanik je jahao od jedne grupe vojnika do druge, očito nervozno, izdajući naredbe. Izgledao je vrlo mlado, ali mora daje bio kapetan.

"Moram odmah u selo," reče Omer. "Izjahat ćemo im u susret i pitati ih šta hoće." "Idem s tobom", reče Jezid. "Ti ostaješ ovdje, sine. Ko bi drugi čuvao majku?" Kad Omer side sa kule, zateče mušku služinčad okupljenu u avliji, naoružanu sabljama i mačevima. Bilo ih je samo šezdeset, razne dobi od petnaest do šezdeset pet godina, ali, vidjevši ih kako stoje i čekaju ga, on osjeti kako ga obuze val osjećanja. Bili su njegove sluge i on je bio njihov gospodar, ali u vremenima kri-

za, njihova je odanost bila jača od svega drugog.

Konj mu je bio osedlan, i četiri mladića odjahaše s njim u selo. Jašući kroz glavnu kapiju vidješe orla kako proleti iznad kuće u potrazi za plijenom. Sluge se pogledaše. Bio je to loš znak.

Iz daljine su čuli lavež pasa. I oni su osjetili da nešto nije kako treba. Svi prestadoše raditi. Muškarci i žene koji su teško radili u polju, razbježali su se vidjevši vojsku. Sokaci su bili puni svijeta, a dućani su bili zatvoreni. Posljednji put je sličnom prizoru prisustvovao kad je njegov otac umro

nakon pada sa konja. I tog dana je sve stalo. Cijelo je selo pošlo šutke za tijelom, prateći ga u kuću.
Razmijeniše pozdrave, lica ozbiljnih i napetih. Bio je to strah koji izaziva neizvjesnost. Stolar Juan im je
trčao u susret.
"Prokletog li dana, gospodaru", reče glasa napuklog od gnjeva. "Prokletog dana. Princ mraka je poslao svoje šejtane da nas muče i na kraju skrše."
Omer skoči sa konja i zagrli ga.
"Što tako govoriš, prijatelju moj?"
"Evo me sad iz njihovog logora. Znaju da sam kršćanin pa su poslali po mene. Svakojaka su mi pitanja postavljali. Znam li Zuhejr el-Fahla? Znam li koliko je ljudi iz sela s njim u al-Pujarrasu? Znam li kako su s leda ubili plemenitog Don Alonsa? Na posljednje sam pitanje odgovorio da sam čuo drugu verziju. Na to je njihov mladi kapetan, čije oči gore šejtanskim plamom, prišao i ošamario me. 'Jesi li ti kršćanin?'Odgovorio sam da se moja obitelj nikad nije preobratila i da mi u el-Hudejlu živimo otkad je sagrađen, ali da nam nikad niko nije kazao da moramo prihvatiti vjeru poslanika Muhammeda. I da smo uvijek živjeli u miru. Onda mi on reče: 'Bi li radije ostao s njima ili pošao s nartia? Imamo i kapelu u onom šatoru, tamo je svećenik koji će te ispovjediti.'Re-

koh mu da ću se rado ispovjediti monahu, ali da bih radije ostao u kući u kojoj smo rođeni i ja i otac mi, i djed prije njega. Na to se on nasmija. Bio je to čudan smijeh, i odmah čuh dvojicu momaka koji su bili s njim kako se na isti način smiju. 'Nemoj se mučiti oko ispovijedanja. Idi svojim nevjernicima.'"

"Ako se žele raspitivati o Zuhejru, moraju mene pitati", reče Omer. "Idem da ih vidim."
"Ne!", viknu neko. "Nipošto to ne smijete učiniti. Ja sam došao da s vama porazgovaram."
Bio je to Ibn Hasd, putar, koji je, kao Miguelov po-lubrat, bio Omerov amidža, ali je ovo bilo prvi put da on prozbori kao član obitelji. Omer podiže obrve kao da hoće provjeriti otkud taj autoratativni ton.
"Selam akejk, Omere bin Abdullah. Da znaš da se kovač Ibn Harita upravo vratio. Odvukli su ga jutros da im sredi konje koje je trebalo potkovati. Ništa posebno nije čuo, ali su ga prestravile oči mladog kapetana. Kaže da ga se i kršćanski vojnici boje kao daje šejtan glavom i bradom."
"A onaj bijednik Ubejdullah", nastavi Juan, "sa sobom je u logor odveo petnaest mještana. Mogu samo zamisliti šta će im on sve kazati da spasi glavu. Vrati se kući, gospodaru, i zatvori dobro kapije dok ovo ne prođe."
"Ostat ću u selu", odvrati Omer glasom koji nije trpio pogovora. "Sačekat ćemo Ubejdullaha da se vrati i kaže nam šta traže. Onda, bude li potrebno, otići ću i lično razgovarati sa tim kapetanom."

XIII. GLAVA
Ridokosi i ćosavi kapetan ne sjaha sa konja. Zašto je ostao u sedlu? Ovo pitanje opsjedalo je Ubejdullaha.
Pedesetogodišnje iskustvo rukovođenja imanjima i ljudima opremilo ga je onim vrlo rijetkim iskustvom i znanjem koje knjige same nikad ne mogu dati. Postao je oštar promatrač ljudske psihologije. Primijetio je da je kapetan bio od Boga obilježen. Visina, stvar koja za vojnika nije bila nebitna, nikako nije bila u suglasju sa njegovim surovim držanjem. Bio je dežmekast i nizak. Nije mu moglo biti više od šesnaest

godina. Te činjenice, mislio je Ubejdullah, nisu se dale nadoknaditi čak ni njegovim vojničkim umijećem.
Kad se svlada, Ubejdullah pade na koljena pred kršćanskim komandantom. Ovaj čin samoponižavanja izazva mučninu kod mještana, ali i oni učiniše isto. "Krmak jedan", jedan od njih promrmlja sebi u bradu. Ubejdullaha ova reakcija ostavi ravnodušnim. Njemu je važnije bilo da kapetan stekne osjećaj da je visok. Tog mu dana ništa drugo nije bilo bitno. Godina služenja gospodarima Benu Hudejla su knjigovođu valjano pripremile za zadatak koji je sad želio izvršiti.
"Šta je to što vi hoćete?", upita ga kapetan hunjka-vim glasom.
"Gospodaru, došao sam vam javiti da je cijelo selo 271spremno preći na kršćansku vjeru još koliko danas. Jedino što vi treba da učinite je da nam pošaljete svećenika i da selo počastvujete svojim prisustvom."
Taj je zahtjev isprva dočekan šutnjom. Kapetan nije davao znak života. Samo svojim tamnoplavim očima otežalih kapaka pogleda ovog stvora koji je pred njim puzao. Kapetan je tek napunio šesnaest godina, a već je bio veteran rekonkviste. Bio je odlikovan za hrabrost u tri bitke u al-Pujarrasu. Njegovi su ga pretpostavljeni zapazili zbog neustrašive surovosti i divljaštva.
"Zašto?", odbrusi on Ubejdullahu.
"Ne razumijem, visosti."
"A što ste se odlučili pridružiti se Svetoj rimskoj crkvi?"
"To je jedina istinska staza spasenja," odgovori Ubejdullah, koji nije bio poznat po tome što bi znao praviti razliku između istine i laži.
"Hoćeš reći daje to jedini način da spasite svoju kožu."
"Ne, ne, visosti," poče zapomagati stari knjigovođa. "Nama Andalužanima treba mnogo da se oko bilo čega odlučimo.

To je stoga što smo stotinama godina bili pod vlašću vladara koji su o svemu odlučivali. O svemu bitnom, oni su donosili odluke za nas. Sada se po-lahko navikavamo da sami odlučujemo, ali nije se lah-ko otresti starih navika. Sad sami odlučujemo, ali treba nam vremena da sve dobro odvagamo."
"Koliko vas je u selu?"
"Barem dvije hiljade."
"Vrlo dobro. Razmislit ću o najboljem odgovoru na tvoj prjedlog. Sad se vratite u selo i čekajte moju odluku."
Baš kad se Ubejdullah spremao da ustane, kapetan zavitla put njega još jedno pitanje i sluga se ponovo baci na koljena.
"Je li istina da onaj stari bajrak sa plavim ključem

na srebrenoj pozadini ispod koje stoji nekakva arapska škrabotina i sad visi Abenferidovoj palači?"
"Da, visosti. To je dar kralja Išbilije jednom od velikih predaka Ibn Feridovih. Zapis na arapskom glasi: 'Nema drugog Osvajača do Boga.'"
"A ključ simbolizira otvaranje kapija Zapada?" "To Vam ja ne bih znao kazati, Vaša visosti." "Ne znaš? E, pa ja znam", reče kapetan osiono i nadmeno, pokazujući kako mu nije do toga da se ovaj razgovor nastavi. "Nadbiskup hoće da se svojim očima u to uvjeri. Obavijesti obitelj Abenferidovu da ću doći do njih da uzmem bajrak. Sad možeš ići."
Kad Ubejdullah i ostali odoše, kapetan, i dalje u sedlu, odjaha do dvojice oficira, koji su izdaleka slušali razgovor, i naredi im da okupe svu vojsku. Htio im se obratiti prije nego što krenu na selo. Kad se ljudi sku-piše, on to i učini. Glas mu je bio prijateljski, ali autoritativan.
"Naš je cilj jednostavan. Zbrisat ćete selo i sve u njemu. To je moja naredba. U selu nema više od šest, možda sedam

stotina muškaraca. Zadatak nije baš ugodan, ali vojnik nije obučen da bude ljubazan i nježan. Naredbe Njegove svetosti vrlo su jasne. Sutra ujutro on hoće da kartografima kaže da izbrišu el-Hudejl sa onih novih mapa što se upravo rade. Jasno?" "Ne!" vrisnu neko iz sredine gomile. "Izađi, čovječe." Visok vojnik sijede brade, pedesetogodišnjak, čiji se otac borio pod Ibn Feridovim bajrakom, izađe naprijed i stade, gledajući ga netremice. "Šta hoćeš?"

"Ja sam unuk monaha i sin vojnika. Otkad je to postala kršćanska praksa u ovim krajevima da se ubijaju djeca i njihove matere? Sada i ovdje ti velim da ovaj mač i ova ruka neće ubiti nijedno dijete niti ženu. Radi
273sa mnom šta ti volja!"

"Očito je, vojnice, da ti nisi bio s nama u al-Pujar-rasu."

"Bio sam u Alami, kapetane, i previše sam toga vidio. Neću još jednom kroz to prolaziti."

"Onda si tamo mogao vidjeti njihove žene kako zalijevaju lonce pune ključalog ulja po našim ljudima. Izvršit ćeš naredbu ili se suočiti sa posljedicama." Vojnik bi uporan.

"I sami ste kazali, kapetane, da ne očekujete nikakav otpor. Zašto onda od nas tražite da ubijamo nevin svijet? Zašto?"

"Stara budalo!", odvrati mu kapetan, bijesno ga oši-nuvši pogledom. "Nisi ti za ovoga svijeta. A zašto biti velikodušan kad su naši životi u pitanju?" "Ne razumijem, kapetane."

"Ako ubiješ muškarce, njihove žene i djeca će slijepo zamrziti sve kršćansko. Pokrstit će se da bi spasili živote, ali tu će ležati otrov. Čuješ li ti mene? Otrov, zauvijek usađen pod našu kožu. Otrov koji će biti sve teže odstraniti. Razumiješ li sad?"

Stari vojnik zatrese glavom u nevjerici, ali bijaše jasno da on neće izvršavati naredbe. Kapetan zatomi svoj prirodni

instinkt. Nije htio obershrabrivati svoju vojsku prije bitke. Odluči da ne kazni pobunjenika.
"Ti si pošteđen obaveze. Vrati se u Garnatu i tamo nas sačekaj."
Stari vojnik nije mogao vjerovati. Ode do mjesta gdje su pasli konji i odveza svoga.
"Ja se vraćam", reče sam sebi, odlazeći iz logora, "ali ne u Garnatu. Otići ću tamo gdje me ni ti ni tvoji prokleti popovi nećete nikad naći."
Kapije na zidinama koje su opasavale kuću bile su jedini ulaz u staro imanje Benu Hudejla. Bile su dobro zakapijane. Načinjene od dobrog drveta, dvadeset cen-

timetara debele i okovane željeznim šipkama, imale su, ipak, samo ceremonijalnu ulogu. Nisu bile načinjene da izdrže opsadu. Nikad prije nisu bile zatvarane, jer ni selo ni to imanje nisu nikad bili smatrani vojno značajnim. Ibn Ferid i njegovi preci svoje su vitezove i vojsku skupljali u Hudejlu i po okolnim selima, i stavljali ih pod svoju komandu. Sakupili bi se pred kapijama i odlazili u ratove u druge dijelove kraljevstva.
Kad Ubejdullah prenese poruku mladog kapetana, Omer se samo nasmiješi, sve shvativši. Ovo nije bilo vrijeme za velike geste koje su uzrokovale smrt tolikih njegovih predaka. Naredi smjesta da se plava zastava sa srebrenim ključem ukloniti sa zida u njegovoj oružarni-ci i objesi iznad kapije.
"Ako je to sve što hoće", reče svom slugi, "da im olakšamo posao."
Nekoliko stotina mještana potraži sklonište unutar zidina. Hranili su ih po baščama, dok su se u vanjskoj avliji igrala djeca, blaženo nesvjesna zla koje se nad njih nadvilo. Jezid ne pamti da je kuća ikad bila tako puna i bučna. Padao je u

iskušenje da im se pridruži u igri, ali umjesto toga odluči da se povuče u kulu.
Kao i svima ostalima, i Ubejdullahu ponudiše da se skloni u kuću, ali on izabra povratak u selo. Nešto mu je duboko u duši govorilo da će biti sigurniji u vlastitoj kući, što dalje od obitelji kojoj je toliko služio. Tu napravi strašnu grješku. Već na povratku u selo, jedan konjanik, kojega su njegovi drugovi izazvali na to, isuka mač i zamahnu ga prema Ubejdullahu kojemu ništa ne bi jasno. Knjigovođa nije imao vremena ni da se okrene. U sekundi, njegova glava se zakotrlja u prašinu.
Jezid se zagnjurio u očeve halje. Omer je izdavao naredbe da se otključa oružarnica i da se svim muškarcima i ženama sposobnim za borbu da oružje. Zubejda je bila ta koja je insistirala da se i žene bore. Uspome-
275ne na al-Amu preduboko su bile usađene u njenu svijest.
"Zašto da ih bespomoćno čekamo da prvo obeščas-te naša tijela, a onda nam zabiju mačeve u srce?"
"Aba! Aba!" Jezid je bio uporan.
Omer ga podiže i poljubi. Ovaj spontani izraz osjećanja obradova dječaka, ali ga i naljuti, jer mu je bilo veoma stalo da ga drže za odrasloga.
"Šta je, dijete moje?"
"Dođi u kulu. Smjesta!"
Zubejda nasluti tragediju. Zabrani Jezidu da sa ocem ide u kulu.
"Trebaš mi, Jezide. Šta da radim sa ovom sabljom?" Uspjela je. Omer se sam pope uz stepenice. Što se više penjao, postajalo je sve tiše. Onda ugleda pokolj. Kuće su bile u plamenu. Vidio je tijela posvuda oko džamije. Vojnici još nisu dovršili posao. Jahali su u obližnja brda u potrazi za onima što su pokušali uteći. Načulivši uši, Omeru se učini

da čuje zapomaganje žena i zavijanje pasa, ali uskoro zavlada potpuna tišina. Lomače su gorjele na sve strane. Smrt je bila posvuda. Pogleda mapu sela na stolu kroz komad uvećavajućeg stakla. Bilo je previše, staklo mu ispade iz ruke i razbi se. Omer bin Abdullah obrisa oči.

"Razbijenom staklu nema spasa", reče dvojici sluga koji su čuvali stražu. Stajali su tu poput statua, gledajući svoga gospodara savladanog tugom. Riječi utjehe bile su im na jeziku, da nikad ne budu izgovorene.

Omer polahko side niz stepenice. Sve je sa kule vidio. Više nije bilo mjesta sumnji. Prokle sebe što nije dopustio da Jezid pode sa svojom sestrom. Kad stiže do goleme avlije, zateče jezovitu tišinu. Djeca se više nisu igrala. Niko nije jeo. Sve se utišalo, osim povremenog zvuka iz kovnice gdje je kovač oštrio sablje. Svi su vidjeli selo u plamenu, i sad su sjedili na zemlji i gledali

kako se plameni jezici utapaju u sunce koje je zalazilo na horizontu. Njihovi domovi, njihova prošlost, njihovi prijatelji, njihova budućnost, sve je to bilo uništeno. Tišinu prekide očajnički krik sa kule.

"Kršćani su na kapiji!"

Svi se odmah pokrenuše. Starije žene i djecu posla-še u kuće na imanju. Omer odvede Patuljka ustranu.

"Hoću da uzmeš Jezida i sakriješ ga u hambar. Šta god se desilo, ne daj mu napolje dok ne budeš siguran da je vojska otišla. Neka vas Allah dragi čuva.

Jezid odbi da se razdvaja od roditelja. Posvađa se sa ocem. Stade preklinjati majku.

"Vidi", reče, mašući sabljom koju mu je kovač pripremio.

"Znam se služiti sabljom jednako kao i ti."

Zubejdina su ga uvjeravanja na kraju navela da pođe za Patuljkom. Insistirao je da sa sobom ponese šah. Kad ga najzad pronađoše, kuhar ga uze za ruku i odvede u bašču. Iza bašče, ispod samog zida, bio je jedan šumarak i vrt sa raznim biljem. Blizu njega, dobro skrivena vijencem od jasminova grmlja, bila je jedna drvena klupa. Kad je Patuljak podignu, diže se i kamen na kojoj je klupa stajala.
"Dolje, mladi gospodaru!"
Jezid je nakratko oklijevao, osvrnuo se da još jednom pogleda kuću, ali ga Patuljak gurnu i dijete krenu niz male stepenice. Za njim je krenuo kuhar, pažljivo odozdo vrativši ploču. U tim mračnim hodnicima bilo je dovoljno žita i riže da godinu dana hrani cijelo selo. Ovo su bile zalihe el-Hudejla koje su se koristile kad bi žetva omahnula ili bi zapali u nepredvidive nevolje. Patuljak upali svijeću. Jezid je neutješno plakao.
Gore, iznad njih, sve je bilo spremno da dočeka kršćanske vojnike koji su pripremili ovnove za probijanje oklopa kako bi provalili kapiju. Kad na kraju vrata popustiše, prvi vojnici ujahaše u prednje dvorište, ali
277ovo je bila tek prethodnica, a kapetan im nije bio na čelu. To što su tako brzo sravnili sa zemljom selo, i tijela preko kojih su gazili njihovi konji na putu do imanja, usadilo im je osjećaj lažne sigurnosti.
Iznenada, i sa svoje lijeve i desne strane, opazise maurske vitezove, također na konjima, spremne na akciju. Pridošlice su pokušale protutnjati avlijom, ali nisu bili dovoljno brzi. Omer i njegova namah okupljena konjica dočekaše ih uz uzvike od kojih im se ledila krv u žilama. Kršćani, nepripremljeni za otpor, prekasno se pribraše. Sve ih do jednog zbaciše sa konja i ubi-še. Začuše se glasni povici

radosti, a "Allah je velik" stade odjekivati, u znak podrške ovome neočekivanom uspjehu.
Tijela mrtvih vojnika natovariše na konje koje bičem istjeraše napolje. Dugo su čekali na slijedeći susret, a razlog im uskoro bi jasan. Vojska iz Garnate je probijala prolaz u zidu kako bi mogla svom silinom provaliti kroz kapiju. Omer je znao da slijedeći put neće biti tako. "Sad će biti teško", reče on sam sebi. "Jedino što vidim jeste naša pogibelj."
Ta mu misao nije ni proletjela mozgom, kad začu glasove: "Nema milosti za nevjernike." To je bio sam kapetan, na čelu svojih vojnika. Ovaj put nisu čekali maurski napad, nego su krenuli na branitelje. Nastade žestoka borba prsa u prsa, avlija je odjekivala od čelika koji se sudarao, i od udaraca, koji su se miješali sa kricima i uzvicima: "Allah je velik" i, naizmjenice: "Za Svetu djevicu, za Svetu djevicu!" Maurski strijelci na krovu nisu koristili strijele da ne bi povrijedili svoje. Maura je bilo mnogo manje i njihov otpor uskoro bija-še ugušen u krvi.
Omerov konj se zatetura i on pade. Jedan ga vojnik odvuče do kapetana. Kad se njih dvojica pogledaše, kapetanove oči su sjale od mržnje. Omer je bez imalo

strasti proučavao svoga mladog osvajača.
"Vidiš pred sobom kletvu našeg Boga", reče kapetan. "Da", odvrati Omer. "Naše selo je opustošeno. Žene i djeca poklani. Naše džamije spaljene, naša polja spržena. Ljudi poput tebe me podsjećaju na morske ribe koje jedna drugu žderu. Ova zemlja nikad više sreću neće vidjeti. Krv koju vidim u tvom oku jednog dana će i vas uništiti. Samo je jedan Allah i On je Allah, a Muhammed je Njegov poslanik."
Kapetan ne odgovori. Pogleda vojnike koji su stajala sa obje strane njegovog zarobljenika i klimnu glavom. Više im nije

ni trebalo. Omer bin Abdullah bi bačen na koljena. U to strijelci udariše. Dvije strijele nađoše svoje mete i oboriše Omerove dželate. Kapetan vrisnu: "Spalite ovo mjesto." Naredi dvojici vojnika da istupe, ali i Omer se bio dokopao mača jednog od ubijenih vojnika i već bio na nogama." Sesterica ljudi jedva ponovno zarobi gospodara Benu Hudejla. Ovaj put mu smjesta odrubiše glavu i nabiše je na vrh. Pronesoše je avlijom, a onda iznesoše u vanjsko dvorište. Nastade vriska i kuknjava, zatim povici bijesa i sudaranje sablji.
Strijelac koji je vidio Omerovu pogibiju, odjuri da kaže Zubejdi. Ona brižnu u plač. Uze sablju i krenu za braniteljima u vanjsku avliju.
"Dođite", viknu ženama, "Ne smiju nas uhvatiti žive!"
Žene, na golemo čuđenje kršćana, pokazaše beskrajnu hrabrost. Ovo nisu bile slabe i razmažene haremske hanume o kojima su slušali tolike golicave priče. Još jednom je element iznenađenja pomogao ženama u el-Hudejlu. One su bile te koje su smanjile broj kapetanovih vojnika barem za stotinu. Na kraju pokle-knuše, ali sa sabljama i noževima u ruci.
Nakon dva sata žestoke borbe, ubijanje bi okončano. Svi su branitelji bili ubijeni. I tkalci i govornici, vjernici i lažni proroci, muškarci i žene, zajedno su se borili i poginuli. I stolar Juan i Ibn Hasd, i stari skeptik el-Zindik odbacili su Omerovu ponudu da se sakriju u hambaru. I oni su, prvi put u životu, zamahnuli sabljom i skončali u pokolju.
Kapetan je bio bijesan što je izgubio toliko ljudi. Naredi da kuću opljačkaju i spale. Još jedan sat su ljudi, ogrezli u krvi, pljačkaškom orgijom slavili svoju pobjedu. Djeca, koja su se krila u hamamu, zaklana su ili udavljena u banjama, zavisno

od ćudi vojnika. Onda su staru kuću zapalili i vratili se u svoj logor.
Obilazeći imanje, sa svoja dva adutanta, kapetan sjaha sa konja i sjede u bašču da gleda kuću u plamenu. Skinuše čizme da ohlade noge u potoku.
"Kako su oni samo voljeli vodu!"
Dolje, pod zemljom, Jezid više nije htio da čeka. Predugo je bilo tiho. Patuljak je zahtijevao da još čekaju. Ali dijete je bilo uporno.
"Ti ostani, Patuljak", prišapnu on starcu. "Idem samo da vidim šta se desilo i odmah se vraćam. Ti ostani. Samo jedan treba da krene. Ako me ne poslušaš, počet ću vrištati."
Ali ni Patuljak nije popuštao pa Jezid, glumeći umor, sjede. Čim stisak starčeve ruke popusti, on se is-trgnu. Prije nego što gaje Patuljak uspio zaustaviti, on je bio na vrhu merdevina i gurao ploču kao bi se izvukao napolje. Kad se uspravi, ugleda gomilu tijela i svoju kuću u plamenu. Potpuno poludi. Oslobodi se straha i stade trčati prema avliji, uzvikujući imena svojih roditelja.
Kapetana iznenadi buka. Njegovi adutanti uhvatiše dječaka koji je trčao prema kući. Jezid se otimao i udarao ih.
"Pustite me! Moram vidjeti oca i majku." "Pođite s njim", reče kapetan svojim ljudima. "Neka se sam uvjeri u moć naše Crkve."
Kad ugleda očevu glavu nabijenu na kolac, dječak pade ničice i zajeca. Nisu mogli dalje jer je vatra bila jednako strašna koliko i zadah spržemih tijela. Da ga nisu zadržali, Jezid bi jurnuo u vatru da nade majku i skončao u njoj. Vratiše ga kapetanu, koji se spremao da uzjaše konja.
"Je li, dječače", upita, kao, veselim tonom, "jesi li vidio šta mi radimo nevjernicima?"

Jezid je zurio u njega, skamenjen od neizrecivog bola.
"Zar nemaš jezika, dijete?"
"Kamo sreće da imam nož", odvrati Jezid glasom koji je zvučao kao da ne izlazi iz njega. "Zabio bih ti ga u srce. Kamo sreće da smo se mi prema vama, u naše vrijeme, na ovaj vaš način odnosili."
Kapetan je, ne htijući, bio impresioniran. Nasmiješi se Jezidu i pogleda svoje vojnike. Bijaše im lakše kad vidješe njegovu reakciju. Nisu imali snage da ubiju i
ovo dijete.
"Vidite?", reče im. "Zar vam nisam jutros rekao da je mržnja onih koji prežive otrov koji nas može uništiti?"
Jezid ga nije slušao. Razgovorao je sa mrtvom glavom svoga oca.
"Upamti, sinko moj, da smo uvijek bili ponosni na to kako smo se odnosili prema onima koje smo pobjeđivali. Tvoj je pradjed imao običaj vitezove koje bi pobijedio pozvati u svoju kuću, kao goste, da zajedno slave. Upamti, postanemo li im nalik, nema nam spasa."
"Upamtit ću, oče", odgovori Jezid.
"Šta reče, dijete"?, upita ga kapetan.
"Da li biste htjeli ostati u kući i večeras biti moji gosti?"
Kapetan svojim adutantima dade znak koji su oni vrlo dobro razumjeli. U normalnim okolnostima bi smjesta izvršavali naredbu, ali bilo je očito da je dijete poludjelo. Bilo bi to hladnokrvno ubistvo. Oklijevali su. Kapetan, bijesan, izvuče mač i zari ga u dječakovo srce. Jezid pade na zemlju sa rukama prekrštenim na grudima. Istog trena izdahnu. Na licu mu je titrao po-luosmijeh dok mu je krv liptala iz usta.
Kapetan uzjaha svog konja. Ne pogledavši svoja dva poručnika, odjaha sa imanja.

Pade i noć. Nebo, koje je samo prije nekoliko sati ličilo na vatreni bezdan, sad bijaše tamnomodro. Prvo dvije, a za njima cijela plejada zvijezda osvijetli nebo. Vatre se ugasiše i pade gusti mrak, kakav mora da je vladao prije hiljadu godina, kad je zemlja bila divlja i kad nije bilo ni staništa ni ljudu da u njima žive.

Patuljak, oslijepio od užasa, sjedio je na zemlji sa Jezidovim tijelom u naručju, nježno ga ljuljajući. Suze su mu padale na lice mrtvoga dječaka i miješale se sa njegovom krvlju.

"Što li sam od svih vas ja morao ovo preživjeti?"

Ponavljao je to satima. Nije znao kad i kako je zaspao, niti kad je ukleta zora najavila novi dan.

Od trenutka kad mu je Ibn Basit kazao da je vidio kršćansku vojsku od nekoliko stotina ljudi izvan el-Hu-dejla, Zuhejr je skoro iznurio svog konja, jašući bez odmora, dok ne stiže nadomak sela. Duboke bore su mu se urezale na licu, spuštajući se od očiju sve do ivice usana. Oči, inače crne i sjajne, bile su bezbojne i ugasle u svojim dubokim dupljama. Dva mjeseca borbi su ga postarala. Noć je bila vedra, dok se Zuhejr u galopu probijao kroz šiblje, ne misleći na svoje ljude, već na svoju obitelj i svoju kuću.

"Selam alejk, Zuhejr bin Omere", začu glas.

Zuhejr zauzda konja. Bio je to Ebu Zejdov glasnik.

"Žurim, brate."

"Pošao sam ti u susret da te upozorim prije nego stigneš u el-Hudejl. Ništa od njega nije ostalo, Zuhejre bin Omere. Kršćani sad piju i hvališu se po Garnati svima koji su ih spremni slušati. Izgubili su razum."

"Selam alejk, prijatelju," reče Zuhejr, gledajući prazno u daljinu. "Idem tamo da vidim svojim očima."

Ne prođe petnaest minuta, a Zuhejr stiže do El-Zin-dikove pećine, nadajući se sa pola srca da će starac ipak biti tamo i

razbiti njegove strahove. Pećina je bila napuštena. Tu su bili el-Zindikovi rukopisi i papiri, uredno uvezani u smotke, kao da se starac spremao da za svagda nekud ode. Zuhejr se malo odmori i napoji konja. Onda krenu. Zaustavi konja tek kad zađe iza brda i pogleda u poznatom smjeru. Slaba svjetlost je obasjavala ostatke lomače. U transu odjaha prema kući. Njegove najgore slutnje se potvrdiše. Kad je izdaleka vidio ruševine, prva mu je misao bila osveta. "Naći ću ih sve do jednog, i sve do jednog ubiti. Kunem se bratovom glavom pred Allahom da ću im se za ovaj zločin osvetiti."

Kad je ujahao u avliju, vidje očevu glavu na kocu zabijenom u zemlju. Zuhejr skoči sa konja i iščupa kolac. Nježno pogleda očevo lice. Odnese glavu na potok i opra krv sa lica i kose. Onda je odnese na mezarje i golim rukama stade kopati. Potpuno zaslijepljen bolom nije ni primijetio da je pored sebe imao lopatu. Kad sahrani svog oca, vrati se u avliju i ugleda Patuljka kako nježno u krilu ljulja Jezida. Srce mu se pope u grlo. Možda je Jezid ipak živ? Onda vidje mirno lice svoga brata, krvavo po ivicama.

"Patuljak! Patuljak! Jesi li živ? Dođi sebi, čovječe!"

Uplašen, Patuljak otvori oči. Ruke su mu bile ukočene kao da su se pretvorile u Jezidovu kolijevku. Kad vidje Zuhejra, Patuljak stade zapomagati. Zuhejr zagrli kuhara i nježno mu iz ruku uze bratovo tijelo. Poljubi mrtvog brata u obraze.

"Zakopao sam očevu glavu. Hajde da okupamo Je-zida i položimo ga da počine."

Nježno skide odjeću sa brata i opra ga u potoku. Onda ga njih dvojica uzeše u ruke i odnesoše na porodično mezarje. Tek kad ga spustiše u mezar i pokriše svježom zemljom, Zuhejr, koji je dotad pokazivao nadljudski mir, više nije mogao izdržati, poče vrištati. Oslobođeni jad natjera mu suze na oči. Kao da je kiša počela liti po Jezidovom mezaru.

Dvojica se ljudi zagrliše i sjedoše na travnati brežuljak blizu harema.
"Hoću sve da znam, Patuljak. Svaku pojedinst. Moraš mi reći sve čega se sjetiš."
"Da sam bogdo ja mrtav, a Jezid živ! Što sam ja zgriješio da moram živjeti?"
"Sretan sam daje bar neko ostao. Kaži mi šta se desilo."
Patuljak poče svoju pripovijest i ne ušuti dok ne stiže do trenutka kad je pustio Jezida. Onda stade naricati i čupati kosu. Zuhejr ga pomilova po obrazu.
"Znam znam, ali sad je gotovo."
"Nije to najgore od svega. Nije spustio poklopac i ja sam čuo kad su ga zgrabili i počeli ispitivati. Kako bi ti samo bio ponosan da si ga čuo kako odgovara kapetanu, tom princu zla koji od samog početka ni na šta nije mislio nego da nas sve pobije."
Kad Patuljak završi, Zuhejr dugo ostade sjediti, sa glavom u rukama.
"Ovdje je sve gotovo. Ugasili su zauvijek naš mjesec. Ovdje nije ni sigurno." Patuljak odmahnu glavom.
"Rođen sam u ovom selu. Ovdje mi je poginuo sin, braneći tvoju palaču. I ja ovdje hoću da umrem, a osjećam kako neću dugo čekati. Ti si još mlad. Ja nemam nikakvu želju da živim. Ostavi me da umrem u miru." "Patuljak, i ja sam ovdje rođen. Ovdje je previše ljudi već ubijeno. Zašto dodavati na taj broj? Ima nešto što samo ti možeš uraditi. Potreban si mi."
"Dok god sam ovdje, u tvojoj sam službi." "Odvest ću te na obalu mora i ukrcati na brod za Tandu. Odatle kreni u Fes i nađi Ibn Dauda i moju sestru. Napisat ću joj pismo, a ti joj ispričaj sve što bude htjela čuti."

Na ovo Patuljak opet zaplaka. "Imaj milosti, Zuhejr bin Omere. Kako da stanem pred Hinda-hanumu? Kako njoj da kažem, kako, da sam dozvolio da Jezid umre? Okrutno je mene tamo slati. Daj da odem kod Kulsum-hanume u Išbiliju. Ti idi u Fes i ostani tamo živjeti. Ovdje za tebe nema života."
"Ja dobro znam svoju sestru Hindu. Bolje nego što je ona i svjesna. Samo će tebe ona htjeti saslušati dokraja, Patuljak. Osjetit će da uz sebe treba imati nekog iz kuće. Inače bi poludjela. Zar to nećeš uraditi kao posljednju milost Benu Hudejlu?" Patuljak je znao da je poražen. "Otac mi je govorio da je u lukovima kuće skriveno zlato. Bolje da ga ponesemo. Meni će valjati za ratovanje, a tebi će dobrodoći za puta i da se skućiš u Fesu." Kad nađoše pet kožnih torbi punih dukata, Zuhejr osedla svog konja i pripemi drugoga za Patuljka. Namjesti mamuze kako bi odgovarale starčevim kratkim nogama. Kad izjahaše iz kuće i ostaviše selo za sobom, Zuhejr prekinu šutnju.
"Nemoj da stojimo i ponovo je gledamo, Patuljak. Zapamtimo je kakva je nekad bila. Sjećaš li se?"
Kuhar ne odgovori. Nije riječi prozborio dok ne stigoše u grad el-Geziru. Našli su brod koji je kretao sutradan u zoru i kupili kartu za Patuljka. Nakon kratkog traženja, nađoše i funduk i uzeše sobu sa dva kreveta. Kad legoše da se odmore, Patuljak progovori prvi put otkako su prošli kapije el-Hudejla.
"Nikad neću zaboraviti onu lomaču niti krike i vapaje. Niti ću zaboraviti Jezidov izraz lica kad ga one zvijeri ubiše. Zato se ni ne sjećam onog što je bilo prije."
"Znam, ali to je jedina prošlost koju ja želim upamtiti."

Zuhejr poče pisati pismo Hindi. Ispriča joj o dvoboju sa Don Alonsom i njegovim tragičnim posljedicama. Opisa razaranje sela i kuće, i zamoli je da se tamo nikad ne vraća:

Kako si samo sretna što si našla čovjeka koji te zaslužuje i koji je tako dalekouman kao što je to Ibn Da-ud. Mislim da je on odavno znao da ćemo mi izgubiti bitku protiv vremena. Starac, koji ti ovo pismo donosi, pun je osjećanja krivnje zbog svoga grijeha stoje ostao živ. Dobro ga pazi- Mnogo mislim o tebi ovih nekoliko dana. Kamo sreće da smo više razgovarali dok smo živjeli u istoj kući. Moram ti priznati da je jedan dio mene želio sa starcem poći u Fes. Da vidim tebe i Ibn Da-uda. Da te gledam kako nosiš djecu, da im budem da-idža. Da započnem novi život daleko od muka i smrti što su preplavili ovaj poluotok. A, opet, ima drugi dio mene koji mi govori da ne mogu ostaviti svoje prijatelje usred ovih strahota. Oni se na mene oslanjaju. I mati i ti uvijek ste govorile da sam ja slabić, da me je lah-ko u sve uvjeriti i da me ne krasi čvrstina karaktera. Vjerovatno ste imale pravo, ali mislim da sam se veoma

promijenio. Stoga što sad drugi o meni ovise, ja moram nositi masku, a ta je maska toliko postala dio mene da je teško reći šta je moje pravo lice.

Vraćam se u al-Pujarras, gdje mi držimo na desetine sela i gdje živimo kako se živjelo prije rekonkviste. Ebu Zejd el-Ma 'ari, starac koji bi ti se mnogo dopao, uvjeren je da nas ni ovdje neće predugo ostaviti na miru. On tvrdi kako oni nikad nisu željeli preobratiti naše duše, već ih je privlačilo naše bogatstvo. A jedini način da nam otmu imanja, bio je zauvijek nam zatrijeti svaki trag. Ako je on u pravu, onda nam je suđen potpuni nestanak, šta god mi uradili. U međuvremenu, mi se nastavljamo boriti. Šaljem ti sve

rukopise našeg starog el-Zindika. Dobro ih čuvaj i javi mi šta Ibn Daud misli o njima.
Ako hoćeš da mi se javiš, a ja tražim da mi javiš kad rodiš prvo dijete, najbolje je da poruku pošalješ našem amidži u Garnati. I samo još jedno, Hinda. Znam da ću od sada pa do smrti svaki dan plakati za bratom i našim roditeljima. Nikakva maska to ne može promijeniti.
Tvoj brat, Zuhejr.
Patuljak nije spavao više od nekoliko sati. Kad najzad svanu, on ustade i ode uzeti abdest. Kad se vratio, nade Zuhejra kako sjedi na krevetu i gleda jutrarnju svjetlost koja se probijala kroz prozor.
"Selam alejk, stari prijatelju."
Patuljak je bio užasnut. Preko noći, Zuhejrova kosa potpuno je osijedila. Ništa ne reče. Zuhejr medu Patu-ljkovim stvarima zapazi kutiju sa Jezidovim šahovskim figurama.
"Ostavio ih je meni kad je otišao da traži Zubejda-hanumu." Patuljak zaplaka. "Mislio sam da bi ih Hin-da-hanuma voljela imati za svoju djecu."
Zuhejr se nasmiješi, zadržavajući suze.
287Nakon sahat vremena, Patuljak se ukrca na trgovački brod. Zuhejr je stajao na obali i mahao mu.
"Nek te Allah dragi čuva, Zuhejr el-Fahl!", doviknu mu Patuljak staračakim glasom.
"Nisam ja te sreće", reče Zuhejr sam sebi.

EPILOG

Dvadeset godina kasnije, osvajač el-Hudejla, sad na vrhuncu moći i cijenjen kao najiskusniji vojni komandant u katoličkom kraljevstvu Španije, iskrcao se sa svoga bojnog broda na obali hiljade milja daleko od njegove rodne zemlje. Na glavu je stavio stari šljem koji nikad nije mijenjao, mada

su su mu već bila darovana dva od čistoga srebra. Nosio je i bradu, čija je rida boja bila predmet mnogih prostačkih šala. Njegova dva adutanta, i sami unaprijeđeni u kapetane, pratila su ga i u ovom pothvatu.
Ekspedicija je putovala sedmicama kroz močvare i guste šume. Kad stigoše na odredište, kapetana pozdra-više poslanici lokalnog vladara, odjeveni u odjeću naj-nevjerovatnijih boja. Razmijeniše i darove. Onda ga ot-pratiše u kraljevsku palaču.
Grad je bio sagrađen na vodi. Kapetan ni u snu nije nikad mogao zamisliti da ovakvo nešto postoji. Čamci su razvozili ljude iz jednog dijela grada u drugi.
"Znate li kako se zove ovo čudesno mjesto?", upita on, da provjeri svog adutanta, dok ih je brod nosio prema molu ispred palače.
"Tenochtitlan je ime grada, a Moctezuma je kralj." "Mnogo je novca otišlo na njegovu gradnju", primijeti kapetan.
"Ovo je vrlo bogat svijet, kapetane Cortes," odgovori mu ovaj.
Kapetan se na ovo samo nasmiješi.

RJEČNIK

aba	otac
ama	sluškinja
al-Ama	Alhama
al-Amra	Alhambra
el-Endelus	Maurska Španija
al-Hazira	Alžir
bab	kapija
Balansija	Valencija
Dimašk	Damask

el-Kahira	Kairo
el-Merija	Almeria
jakih	vjerski učenjak, stručnjak islamskog obredoslovlja
funduk	hotel, han
Garnata	Granada
iblis	šejtan, vrag
Išbilija	Sevilla
Koštala	Kastilja
Kurtuba	Kordoba
Malaka	Malaga
maristan	bolnica za bolesne i lude
Rumi	Rimski
Sarakust	Zaragoza

Tulejtula

ummi

zejdžal (zedžel)

Tanžer

Toledo

majka (moja)

popularne pjesme improvizirane na kolokvijalnom arapskom koji se govorio u Andaluziji, koje su se usmeno prenosile sa koljena na koljeno